

# CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
TUDOR ARGHEZI: 1907 (II).....	5
★	
PETRU DUMITRIU: În bătălia pierdută (nuvelă).....	29
★	
LETAY LAJOS: În amintirea muncitorilor martiri; Un greier țîrie (în romînește de Ion Brad) .....	102
VERONICA PORUMBACU: Contemporan cu focul .....	105
CRISTIAN SÎRBU: Cuvinte; Doar eu pricep aceste vorbe; Fratelui meu Vasile .....	106
AL. ANDRIȚOIU: Țăranul la spital .....	109
RUSALIN MUREȘAN: Stăpînii firii; Fata ardeleană; Pastel de oraș.....	111
★	
MARIN PEDA: Moromeții (roman, II) .....	116
★	
VICTOR KERNBACH: Undele .....	176
I. SAFIR: Mama; Examenul .....	177

## TEORIE ȘI CRITICĂ

TUDOR VIANU: Cervantes .....	178
OV. S. CROHMĂLNICEANU: În legătură cu problema originalității literare..	191
SAVIN BRATU: Imaginea glorioșilor noștri contemporani.....	211
RADU LUPAN: Oameni dintr-un sfîrșit de veac .....	237

## RECENZII

DAN SOREANU: N. Tăutu: „Mîndrie“ .....	246
O. STARCK: Ianka Kupala: „Versuri alese“ .....	249
MIHAIL COSMA: Pentru triumful păcii .....	251
V. N.: „Tînărul scriitor“ nr. 4 .....	254



1907\*)

## PĂTRU AL CATRINII

— „*A*prod! Să intre Pătru a Catrinii!“  
*Veniseră străinii*  
*Să-l vadă pe tâlhar, și să-l audă;*  
*Cîte un fin, cumătru, nepot sau altă rudă,*  
*Gătît cu giuvaere, brățări de lanțuri grele,*  
*Ii dase stăpînirea, la glezne, și ghiulele,*  
*Și strălucea în fiare, ca un mitropolit,*  
*Ros în călcîi de scoabe, de nituri și strivit.*  
*Cînd se mișcă din lanțuri și se-ndrepta să vază*  
*O sută de cădelniți păreau că tămîiază.*  
*Patru diaconi falnici, înalți și lați în spete,*  
*Drept sfeșnice de mîină, cu puști și baionete,*  
*Păzeau arhierul de temniță, de-aproape,*  
*Să nu cumva să zboare și să scape.*  
*Era, cum zic, un munte de om, și-ntre vecini,*  
*Ca un vultur de piscuri, tîrît printre găini.*

*Intrînd judecătorii, cu cel chemat în față,*  
*Se stinghereau să-i rabde privirile de ghiăță*  
*Și se făcuse-n sală*  
*Tăcere și de suflet, ca-ntr-o clădire goală.*  
*Cînd glasul lui răspunse-ngînînd cuvîntul „Jur!“*  
*Un frig și-o-nfiorare se-ntinseră-mprejur,*  
*Că vorba lui și vocea loveau ca un cuțit.*

*De care lucru-anume era-nvinovățit?*  
*Grefierul da citire isprăvii, cum a fost.*  
*Era la han cu lume, era și zi de post,*  
*Și fuse scos pe moarte, de subt genunchii lui.*  
*Ciocolul Năstăsache, moșier din Covurlui,*

\*) Vezi „Viața romînească“ nr. 6/1955

Care bătea plugarii cu furca și lopata.  
 Tilharul i-o zdrobise, spărgându-i beregata.  
 Tîrîndu-l, tăvălindu-l, i-a prins-o-n două dește  
 Ca-n gura unui clește  
 Și-a strîns. Inghițitoarea a troznit.

— „Te-aștept de ani de zile“ i-a spus, „bine-ai venit  
 Avem o răfuială împreună“.

Sătenii, de pe lăviți, se scoală și se-adună,  
 Il dă de-a rostogolul.

Voinic și el, ciocoiul își căuta pistolul.

De-ar fi simțit că satul se strînge pentru el

Să isprăvească Pătru cu dînsul într-un fel,

N-ar fi venit, hangiul, să-i dea o datorie,

Trei cîștiuri de chirie,

Și nu-și mînjea carîta,

Pe ploaie, pentru-atîta.

Doar avusese semne. Il cam mîncase nasul.

Ești frămîntat, se pare, cînd e să-ți vie ceasul,

Te-mpinge Necuratul să-ți ieși din bobi și fire;

Te duci și pe furtună cu moartea la-nîlnire.

— „Mărturisești?“ întrebă procurorul,

— „Nici nu încape vorbă, mărturisesc omorul.“

Il știe tot poporul“.

— „Pusesesi gînd să-l jefui...“

— „Ferească Dumnezeu!

„Dreptatea nu-i hoție. Nu spurc numele meu“.

— „Atunci?“

— „Eu fac dreptate cîstită, pe tăcute.

„Stați să vă spui și alte dreptăți, de noi făcute.

„Le știți și dumneavoastră dar n-ați aflat făptașul.

„De pildă, începuse să are arendașul

„Islazul pentru vite, din Lungeni.

„Unde să pască oaia și vaca la săteni?

„Nu ați găsit atuncea ciocoiul spînzurat?

„Se legăna-n frînghie, la marginea de sat.

„Il spînzurase Pătru al Catrincii.

„Intii îl amorțisem cu tălpile opincii,

„Și-l agățai, pe urmă, de cumpăna fintînii,

„Să-l vadă și cireada flămîndă și bătrînii.

„O altă treabă bună a fost cînd, la arat,

„Am isprăvit ciocoiul din Ulmi și îngropat...  
 „Ați dat de el cu plugul... Dar Fane Găetan?

„A necinstit opt fete curate, într-un an.  
 „Și-au luat și el răsplata și cin-l-au ajutat.  
 „O fi, la dumneavoastră, și ăsta un păcat?  
 „Ciocoiul, strîmb din șale, era și cocoșat.  
 „Trei platnici, vasăzică. Pe-al patrulea, legat,  
 „Cu-o roată de picioare, l-am dus și înecat.  
 „Mănîncă și-astăzi crapii din el, pe fund, în iaz,  
 „Și crapii îi mănîncă boierii: nu-i necaz.  
 „Adăogați pieriții din cîteva județe,  
 „Că n-au știut de bită și bici să se desvețe.  
 „S-au întîlnit cu mine,  
 „Și nu le-a fost a bine“.  
 — „De ce acestea toate, dacă n-ai vrut să furi?  
 „Ai stat ascuns de oameni, prin rîpi și prin păduri.  
 „Ești urmărit de poteri de patru ani întregi  
 „Și-ai izbutit cu una să și te înțelegi,  
 „Și te-au urmat soldații și-ai întocmit o bandă.  
 „E-adevărat ori nu e?“  
 — „Răspunde tu, Smarandă,  
 „Smaranda mi-e nevastă și cea mai bine știe“.  
 — „E-adevărat, au luat-o cu toții-n haiducie.  
 „Se împlinește anul.  
 „Bărbatu-meu le fuse căpitanul.  
 „Băieții, împreună,  
 „Făcură treabă bună  
 „Și nu ne-au dat odată de minciună.“  
 — „Vezi, asta se numește, pe nume, tîlhărie“.  
 — „Să mă iertați, cucoane, se poate, pe hîrtie“.  
 — „Tot nu-nțelege Curtea și cine nu v-ar plînge,  
 „Că v-ați ales din drumuri pe cel pătat cu sînge?  
 „Te lepezi că e jaful la mijloc. De nu-i, ce-i?  
 „Degeaba nu-ți pui pielea în joc. Tu furi să bei!  
 „Nu-ți mai găseai, ca lumea cuminte, -alt soi de rost?  
 „Bag seama din răspunsuri că n-ai fi om prea prost...“  
 — „Ați isprăvit mustrarea, boierilor, că vreau,  
 „Cînd oploșiți desmățul, să vă vorbesc pe șleau.  
 „Ferindu-vă de dreptul s-aveți întîietate,  
 „Vi-liau din mîini țărani, să facă ei dreptate.  
 „Ați ocrotit toți viermii-ncuibați în rădăcină,  
 „Dînd vina pe tulpină.  
 „De-i spicul cu mălură și-s golurile dese,  
 „Din putregai și boală, ce pui aceea iese.  
 „Țăran îs, din țărîină, și țara e-n lingoare,

TUDOR ARGHEZI

„Și văd că-ntr-altă parte decît boliți vă doare.  
„In cap e nebunia, ce-o cauți la picioare?  
„Am adunat trudiții pămîntului. Le-am spus  
„Să-și deslipească ochii, și să se uite-n sus,  
„Că viermii, mărunțeii, rod în adînc, e-așa,  
„Dar slugăresc la viermii mai mari, Măria Ta.  
„Ei, oamenii, de frică,  
„Să-și lepede năravul de slugi...să nu se zică...  
„Să nu se bănuiască..., molii..., să nu răspundă...,  
„Din ce în ce-n mocirlă se afundă.  
„Sînt Pătru al Catrinii, vasăzică.  
„Și nu sînt nici slugarnic și nu mi-e nici o frică.  
„Noi singuri, cu nevasta,  
„Ne-am învoit să punem sfîrșit la treaba asta.  
„Nevasta mi-e frumoasă, putea să mă goncăscă,  
„Da-i place inimioasei dreptatea haiducească.  
„Așa e mări femeie? ia spune la boieri,  
„Cîte dreptăți făcurăm azi, ieri, alaltăieri,  
„Anul de azi, anul trecut și-n ceilalți ani.  
„Ce-am căutat, nevestă, dreptate noi sau bani?“  
— „Imi prea iubesc bărbatul, dar dacă l-am iubit  
„Nu-i numai că e chipeș, dar că-i bărbat cinstit.  
„Eu spui numai atîta (vedeți-l numai cîtu-i!)  
„El ia ciocoiu-n brațe, eu îl ajut să-l gîtui“.

ARENDA

Boieru-și dă moșia în arendă,  
Cui dă mai mult, și are, pe agendă,  
Tot soiul, scris de mușterii  
Și gospodari, mai buni de pușcării.  
De unde are el moșia nu se știe,  
Că toți boierii au moșie,  
Din furnituri, comenzi și misitii,  
Din orzul cailor de la armată,  
Advocatură, soldă sau camătă furată.  
Odată și odată, și-n zestre, la-nceput,  
Și-n moșteniri, sămînța-i un jaf necunoscut.  
Scriind de vitejie, istoricii, dibaci,  
N-au glas despre pămîntul răpit de la săraci.  
Au grijă să cîștige, tăcînd, ce li se cade,  
Călătorii prin lume, înscăunări și grade.

Boierul dă pământul cu sate, cu țărani,  
 Vînduți iobagi și robi, pe bani,  
 De pildă, două sute de săteni,  
 Ca niște tîrnuri, hîrburi sau bușteni.  
 Orbii, ologii, ciungii, muții, șchiopii,  
 Stau la pomeni și la coliva popii,  
 Cercînd să dea o mîină de-ajutor  
 Cîte un slut de ochi sau de picior.  
 Intr-un cătun mai zace, fost soldat,  
 Un chip de om trei sferturi mai scurtat,  
 Dintr-un război mai vechi cu turcii,  
 Și-i ciugulește ciocul curcii  
 Medalia tîrîță pe subt pat,  
 Cu care Vodă pieptul i-a scuipat.

Ii trebuie boierului dichis;  
 In București, la Viana și Paris,  
 Lingăi, lichele, ștealfe, să petreacă.  
 Se-ntoarce, ia bănet și pleacă.  
 Hoțit la dijmă, la-mprumut și muncă,  
 Degeaba ochii robul și-i aruncă  
 Ba la prefect, ba sus în cer.  
 Urechile sînt surde, sînt de fier.  
 Un arendaș e-aproape legiuit,  
 Să-și scoată o arendă înzecit.

Vezi, dacă ceri tot milă tuturor?  
 Dumitru puse mîna pe topor.

## CUCOANA-MARE

Ce zaiăfet! Cucoana are  
 Patru moșit, trei mori și-o apă mare.  
 O spală Suzi pe picioare,  
 O piaptănă-n oglindă o madamă,  
 O-ncaltă Treji, cum o chiamă,  
 O-mbracă Jeny, Katy o dezbracă,  
 Și o mai giugiulește cîte-oleacă.  
 Un profesor de dresuri și ventuze  
 Ii pune roșul de carmin pe buze,  
 Și părul i-l vopsește, ca să fie  
 Cînd oacheșe și cînd portocalie.  
 Și, după fel de feluri de masaj,

E zugrăvită ca un peizaj.  
 Chirurgu-i netezește pe la gură  
 Și pleoape, zilnic, câte-o zbîrcitură.  
 Când fața-ntreagă s-a zbîrcit,  
 Ca un ciorap mototolit,  
 I-a tras-o pielea-n jos, în gușe,  
 Zgîindu-i un obraz ca de păpușe,  
 Intins ca sticla, neputînd să rîdă,  
 Să nu pleznească luciul, și iese mutra hîdă.  
 Avea un aer țeapăn și mirat,  
 Ca un cadavru preparat  
 Și pus în geam, cam strîmb de la șezut,  
 Să poată fi la morgă cumva recunoscut.  
 Ca să-și ascundă gîlca de piei și vine trase,  
 Iși încingea gîtlejul cu panglici de mătase.  
 Avea cucoana și-un copil,  
 Vestit în valsuri și cadril,  
 De șaizeci și vreo doi de ani,  
 Frumos ca un păun între curcani.  
 O barbă sură, de mitropolit,  
 I se-nfoia pe gulerul scrobît,  
 Și pe cravata lui, cea mai frumoasă,  
 Cu o garoață-n piept sau chiparoasă.  
 Se răsucea-n saloane ca pe fus  
 Cu nasul tot pe sus,  
 Părîndu-i-se totul că pute și miroase,  
 Că, rafinată, nara i se înălțase.  
 Boier de treflă și birlic,  
 Nu învățase altceva nimic,  
 Știînd tot ce se-nvață de proști, din cărți și școală,  
 Prin ghicitoare și prin bănuială.  
 Avea dintru sămînță științele-adunate  
 În el prin har și strînse priceperile toate.  
 Iși legăna piciorul cu pantof,  
 Vorbînd la club scîrbît și filosof,  
 Pe cînd sorbea lichioruri și cafele,  
 Cu ochii tot pe unghii și inele,  
 Căci unghiile mîinii dumisale  
 Luceau în roz, cu colțuri și vîrf, ca de cristale.  
 El știe multe, dar vorbește  
 Pe jumătate numai franțuzește.  
 A fost numit prefect și-adînc jignit.  
 Ministru ar fi fost mai potrivit.  
 Că el se simte-n stare, bunăoară,



*Să guverneze nu numai o țară,  
Dar și un continent și două,  
Cu-o personalitate, se-nțelege nouă.*

*Dar toate astea fuseseră odată,  
Cu barba-n scîrlionți și parfumată,  
Cu ifosul boierului domnesc,  
Cu tonul țuguiat și franțuzesc  
Cucoana s-a trezit tîrziu,  
Ca un copac uscat într-un pustiu.  
Moșii și mori, castele și venit,  
Incet, încet, s-au mistuit.  
Vlăstarul scump, cu barba pe cravată,  
Ieșea cu gheata scîlciată,  
Și jerpelit și-aproape gol,  
Se-mprumuta la chelner cu un pol,  
Să facă înc-o dată jocul  
Și încercînd, la spartul lui, norocul.  
Cucoană-mare, sărut mîna,  
Te-au luat pe sus, cu anasîna,  
Și te-au mutat, bolnavă-ntr-un azil,  
Blajină mamă-a scumpului copil.  
Măreață de cucoană,  
Mîncași o ciorbă lungă, de pomană,  
C-un strop sărac de undelemn,  
Din strachină, cu lingura de lemn.  
Parcă te văd și astăzi cum muriși  
Cu ochii umezi, triști, deschiși,  
Uimiți, nepricepînd ce s-a-ntîmplat.  
La capul dumitale plîngea un cocoșat.*

#### UN COLȚ DE ȚARĂ

*Un colț de țară urcă lin Carpații.  
E al ciocoiului, și prost și îngîmțat,  
Care-și tot strigă de un timp argații,  
Să ducă vitele la adăpat.*

*Conacu-i gol și staulele-s goale,  
Nici un argat nu e să dea răspuns.  
Sătenii, hotăriți să se răscoale,  
S-au înțeles cu toții într-ascuns.*

TUDOR ARGHEZI

*E zgomot și neliniște de foame,  
La vaci, la cai, la oi și boi,  
Ciocoiu-ar vrea să-i prindă, să-i înhame,  
Aduși legați argații înapoi.*

*Jandarmii, popa și învățătorii  
Tînjesc, de parcă fiecare-i mort.  
Prefectul știe ce cam vrea poporul  
Și scrie stăpînirii un raport.*

*Dar pînă una, alta-ncearcă  
Ciocoiul să dea vitele la apă.  
Dar ce? -l ascultă vreo vacă, parcă?  
Și cu îndemnuri proaste vitele se-adapă?*

*Ar vrea să le adune-n bătătură.  
Niciuna de pe loc nu se urnește.  
Ar vrea să le-mblînzească dar vorba-i parcă-njură,  
Că vitele lui nu știu stricat pe franțuzește.*

*De-o viață joacă riga, se-ntinde, se răsfață,  
Străin, mînca-l-ar buba, de țarină și vite.  
Nu știe ce e gîsca și crede că e rață  
Și nu deosibește pe cal nici pe copite.*

*Ce-i cu maimuțele-astea rase,  
Cu geam la ochi și cu nădragi pe dungă,  
Inhăimărate ca la parastase,  
În straie negre și cu coadă lungă?*

*Se uită boii, vacile, mirate  
La maimuțoiul ăsta de sîrmă, cîlți și cîrpă,  
Cu vorbe-ntortochiate în gît și scîlciate,  
Că li-i și lor lehamete și scîrbă.*

*Cățelul se repede la desculț  
Fărîmă de bot negru, bălțat de catifea.  
Intre dulăi și oamenii cei mulți,  
In satu-ntreg e singura lichea.*

## VACILE

*Un arendaș de țară, dintr-o mie,  
A luat moșia Culmea cu chirie.  
Hapsînul stoarce nouăzeci de vaci  
Mărețe și bogate mulgătoare.  
Îți dă la mulș o vacă, dacă-i plăci,  
De două ori pe zi cîte-o căldare.*

*Văcarul Stan le cîntă și le spune  
Și-n mîna lui se lasă de plăcere  
Și către seară vine să adune  
Stăpînul, lapte cincizeci de ciubere.*

*Dar Stan e gol, pe cît îi plin jupînul,  
Mălai doi saci pe an, copiii cinci.  
Stăpînul crapă de belșug. Rumînul  
S-a tot sfrijit și n-are nici opinci.*

*Tînjind doi ani, trei ani, să-și cate  
Un rost mai bun și mai cu spor,  
Nu s-a putut lipsi de vacile bălțate,  
De sufletul și prietenia lor.*

*Intr-un zîntii, stăpînului i-a spus,  
Că-l aștepta la ușa de la scară,  
„Rămii cu bine, eu m-am dus“.  
Se răscoli boierul ca o fiară.*

*Și boboșat și roșu de minie,  
Voi să dea cu palma, ca năuc,  
Dar Stan răspunse: „Sfîntă boierie,  
N-o ridica mai sus că ți-o usuc“.*

*De-atunci, cucoanele, sumese  
Se străduiesc să mulgă în zadar,  
Și-nvierșunate că nici strop nu iese  
De lapte, au trimis după văcar.*

*„Îți dăm ce vrei, cît vrei și bașcă,  
„Întoarce-te la vacile vădane,  
„Că nu ne mai dau lapte nici o ceașcă,  
„Și se zăpresc și ugerele, Stane“.*

*Se-ntoarse Stan și vacile iubite  
Au scos un muget lung de bucurie.*

*Săracule, blajinele de vite  
Se dăruiesc de-a-ntregul numai ție.  
Că de la vaci pînă la fița oii  
Urăsc adînc și vitele ciocoi.*

## RAPORT DE PREFECT

*Eu, Domnule Ministru, m-am silit,  
Cu sfaturi bune și povețe multe,  
Să potolesc județul răzvrătit,  
Dar nimenea nu vrea să mai asculte.*

*Proprietari, boieri și arendași  
Sînt speriați și umblă ca guzganii,  
Și, încolțiți, simțindu-se vrăjmași,  
Doresc să se împace cu țaranii.*

*Insă-adunați de mine laolaltă,  
Nu am putut să le mai dau de rost.  
Stăpînii lasă lucrurile baltă  
Ca să rămîie toate cum au fost.*

*Indemnurile mele în pustiu  
Sînt socotite niște vorbă goală.  
Mă tem, mă rog, pe cîte văd și știu,  
Că se-ntestește ura în răscoală.*

*Sînt semne rele-n fiecare cătun  
Și neguri în vîrteje peste țară.  
Fiți, Domnule Ministru -așa de bun  
Și dați-mă din slujba mea afară.*

## TELEGRAMĂ CIFRATĂ

*Sînt informat că indivizi suspecti  
Colindă țara-n lung și lat.  
Dați ordin, Domnilor Prefecți,  
Să fie fiecare prins și arestat.*

*Le bagă-n cap țăranilor că sînt  
Indreptățiți să ceară drepturi noi,  
Și pe deasupra și pămînt  
Și pășunat la vite și la oi.*

*Unul, Coşbuc, a scris şi-o poezie,  
Imprăştiată-n ţară pe ascuns.  
Luaţi peticele astea de hîrtie  
Şi constataţi prin cine au pătruns.*

*Aţîţătorii împărtesc broşuri  
La toţi sătenii şi nepricepuţii.  
Ei nu-nţeleg, din sate şi păduri,  
Tîlcul înalt al marei Constituţii.*

*Ea e făcută pentru cărturari,  
Judecători, miniştri şi-advocaţi.  
Rog, repede, trimiteţi comisari  
Prin târguri şi oboare, şi-arestaţi.*

*Vă fac direct răspunzători,  
De nu stîrpiţi îndată mătrăguna.  
De ce avem atîtea închisori,  
De parcă n-am avea niciuna?*

*Aştept rapoarte, de urgenţă  
Că a-ncetat netrebnicia,  
Şi scrieţi-mi cu titlul Excelenţă.  
Trăiască Regele şi Dinastia!*

## RĂSPUNS LA TELEGRAMĂ

*Conform cu ordinul secret primit,  
Fiind indispensabilă urgenţa,  
Am înzecit îndată şi-nsutit,  
In tot judeţul nostru vigilenţa.*

*Şi ca să nu mai întîrzi,  
Am luat măsuri imediate,  
Ca, zi şi noapte, moarte, vii,  
Să fie forţele mobilizate.*

*Am interzis joi târgul săptămîinii  
Şi horele, duminica, la sate.  
Şi am muştrat holteii şi bătrîinii,  
Şi am închis şi circiumile toate.*

*Drept, mișună suspexții peste tot,  
Dar cu jandarmi călări, sătești,  
Am arestat și dus convoaie, cot la cot.  
Trei trenuri cu spioni din București.*

*Căci, fără inutilă cercetare,  
Am luat suspexții ca din oală.  
Aștept noi ordine suplimentare.  
Semnat: Prefect de Dorohoi, Tîndală.*

*Post scriptum: — Printre arestați  
Sînt unii costumați și deghizați  
In popi și militari.  
Ei sînt spionii cei mai mari.*

### REPLICĂ LA RĂSPUNS

*Așa-nțelegeți ordinul primit?  
Pesemne c-ați înnebunit,  
Ați arestat în gări și-ați dus la beci  
Miniștri, deputați, cu doamne, vreo cinzeci.  
Cu-atîta nu v-ați mulțumit,  
Ați dus legați și un mitropolit,  
Și-un general de stat-major,  
In văzul tuturor.  
Dați drumul iute și le cereți scuze.  
Două din doamnele miniștri sînt lehuze,  
Și-o prezidentă e gravidă.  
Și mintea procurorului e tot stupidă?  
Mi-nchipuiam c-aveți subt pălărie  
Oleacă de psihologie.  
Așa arată un agent suspect,  
Nemernicule, domn prefect?  
Suspectul se cunoaște-ndată  
După figură, guler și cravată.  
Nițel să-ți fie ochiul exersat,  
Că l-ai și identificat.  
Pare deștept și-i îmbrăcat corect  
Și e amabil, domnule prefect.  
Poartă-ochelari și are și ghiozdan,  
Pîndește ca un pehlivan.  
Din gest, din vorbă-l recunoști,  
Numaidecît și de la zece poști,  
Il urmărești și vezi ce soi și hal,*

Ar putea fi de intelectual,  
 Vreo javră de student sau scriitor,  
 Ațișător plătit și trădător.  
 Cu toate că bacalaureat,  
 Constat că sînteți idiot și beat,  
 Destituit deocamdată,  
 V-am dat pe loc și-n judecată.

### ULTIMUL ORDIN DE LA INTERNE

*A*supra circulării secrete, în sfîrșit,  
 Consiliul de Miniștri, de ieri, a revenit.  
 De-aici-ncolo, Prefecții și trupele viteze  
 Și polițiștii noștri să nu mai aresteze.

Se pierde vremea celor ce prind tîlharii-n sate  
 Și-i duc la judecată vii și legați de coate,  
 Jandarmii, gardienii și Domnii magistrați.  
 Nu se mai fac procese, deci nu mai arestați.

Rapoartele primite la Centru, pînă ieri,  
 Dau arestări și cifre prea mari de prizonieri.  
 Consiliul de Miniștri, ținut după amiază,  
 A hotărît aceștia că nu interesează.

Nu va scăpa cu viață de-aici-nainte, unul,  
 Cît vom sluji pe Vodă cu pușca și cu tunul,  
 Vă rog să luați aminte din scurt, și raportați  
 Atît: pe zi ce număr aveți de împușcați.

### FLĂMÎNZENII

*E* zarvă, zbucium, grijă, în guvern.  
 Că zilele răscoalei nu s-aștern  
 Cu foile-ntocmite pe muchi, de călindar,  
 La fel de o potrivă, pe colțuri și-n chenar.  
 Una-i mai scurtă, alta e mai lungă  
 Și mărginile nu pot, în teanc, să se ajungă.  
 Una-i curată, albă, lină, goală,  
 Parcă n-ar fi armată și răscoală,  
 Și nu se poate ține o bună socoteală.  
 Ar vrea, cînd le-mpreună guvernul, și le strînge,  
 Să fie zilnic roșii, cu sărbători de sînge.

Guvernului îi place un tot și simetria  
 Dar nu-și mai face bine poporul datoria,

*Că nu-și pîrăște frații și nu dă la lumină  
Ce se ascunde-n gîndul lipsit de disciplină.  
De pildă trenul, care, cu sute de țărani  
In lanțuri, se oprise în stația Pașcani.  
Vagoanele de vite îi aduceau la Iași,  
Să ia osînda ocnei, de hoși și de vrăjmași.  
Frînarii și hamalii și muncitorii-n gară  
Trușași să-nfățișeze ceva, și ei, în țară,  
Cu de la sine voie, aiurea și obraznici,  
Au slobozit țărani și-au dezarmat pe paznici.*

*Răscoala izbucnise deodată în Moldova,  
La Giurgiu, la Caracal și Craiova,  
Pornind din suferința celor zmeriți și blînzi.  
Tu ține minte satul flămînd, numit Flămînzi.*

### STANE, CĂPITANE

*E țara răscolată.*

— „Unde vă duceți, oameni buni, în ceată?”

„Că nu e zi de tîrg și iarmaroc“.

— „O luăm și noi, așa, într-un noroc.“

„Că dacă încă n-am murit,

„Unchiașule blagoslovit,

„Să zguduim, încai, nișel, boierii.

„La începutul primăverii“.

— „V-ați socotit?“

— Nu, nu ne-am priceput.

„Pleznește fierea-n noi și-atîta tot.

„Și mergem s-o vârsăm.“

— „Socot

„Că treabă nu se face decît cu rînduială.

„O să aveți, de sînge, destulă cheltuială.

„Umblați atîtea poști,

„Ca niște proști.

„Nu v-ați ales, și voi, un căpitan?“

— „Ba da. Pe Stan“.

— „Ascultă, Stane, căpitane,

„Ce-ați chibzuit să faceți la Străoane,

„Că ați plecat pe jos și pe cărări,

„Numai cu umeri și spinări

„Și cîte o ruptură de dășagă.

„Ori e răscoală, ori e șagă,

„Și dacă-i vorba, ce s-alege

„Cînd ați scuiapat pe lege

„Și nu v-ați chibzuit?“

— Vezi, nici nu ne-am gîndit“.

Și oamenii s-au dus și dus mereu,

Cum zic, cu Dumnezeu,

Intru tîrziu, departe, se văzură,

Arzînd o zare, ca de zgură,

Și plopilor-n cer, făclii.

Erau prin zare herghelii,



Cirezi, și se-auzeau, din rug,  
 Nechez de cai și vitele că mug.  
 Au spart plane lungi și canapele  
 Și s-au spurcat în ele.  
 Au doborât dulapuri și-au pus foc,  
 În toate, aruncate la un loc,  
 Covoare, haine, rufe și saltele,  
 Foteluri și perdele,  
 De-a zorul.  
 Tablourile-au fost sparte cu piciorul  
 Cămarile aprinse fură.  
 Nici un flămînd n-a luat o-mbucătură,  
 Și-n ele erau multe merinde pentru gură  
 Și bune, și tot soiul de scumpă băătură, —  
 Că toate bunătățile-adunate  
 Erau îngrămădite din sînge și păcate.

Amurg. Se-ntoarce-n sat o ceată.  
 Unchiașul iarăși se arată.  
 Un om ținea în mîină o vioară,  
 Altul un ghem de sfoară  
 Și altul, dintr-un scaun, spata,  
 Unul o greblă ruptă și lopata.  
 — „Credeam c-aduceți care încărcate,  
 „Vite și cai și pîine, frate.  
 „Am ascultat cirezi și turme, herghelii,  
 „Arzînd de vii.  
 „O noapte-ntrăagă au gemut.  
 „Atît v-ați priceput?  
 „După atîta suferință și zăbavă,  
 „Asta vă fuse marea-vă ispravă?  
 „Atunci de ce ați mai pornit?“  
 — „Vezi, zise Stan, nu ne-am gîndit“.

## PUNGA

Internele, Parchetul și Vodă-n tîlc cu ele,  
 Răspunderea și-o lasă lepădată.  
 Răscoala țărănimii și cețele rebele  
 Nu pot să fie duse la nici o judecată.  
 Fiind „moment istoric“ e treabă de armată.

Cuvîntul e-al oștirii. Măreața Capitală,  
 E în război cu satul sculat, în luptă dreaptă;  
 De-o parte puști și tunuri, de alta mîna goală,  
 Prostimea puturoasă și pătura deșteaptă.  
 Ești gata, generale? că gloria — te-așteaptă.  
 Porunca nu-nțelege să judece. E dată.  
 Ea mistuie și frînge țărani, țigani; dușmani.  
 La București e țara, pe drept, adevărată,  
 Pe bulevard, la Capșa și-n Lipscași.  
 Să ne ocîrmuiască, de-acu, niște golani?

„Sînt proști dar mulți“ e-o vorbă-n deșert, fără putere.  
 Oricît de mulți, nu-ți pese, vie potop de-or vrea.  
 Vasile Vodă Lupu n-avea nici mitraliere,  
 Nici nitro-glicerină, ca noi, Măria Ta.  
 Intoarce-te alene, lungit pe canapea.

Un drept se-ntemeiază, firește, pe venit,  
 Priceperea la cîrmă stă-n loc de cap în pungă,  
 Nu te întreb de unde o ai și ai venit;  
 Să fie cît mai groasă, mai plină și mai lungă.  
 Să poată să mîngîie și să ungă.

## DOINĂ DE FLUIER

Un avînt nestăpînit  
 I-a-nviat și-ndrăgostit.  
 Junii mai noi și cotoroaște  
 Cu principii și nuanțe  
 Se sărută brațe-n brațe,  
 De ceva să se agațe.  
 Suspinau că pierе țara.  
 Venea vrajba cu ocară.  
 Boieria-n răzvrătire  
 Suferea ca de-o jignire.  
 După-atîți amari de ani  
 O scui-pău niște golani,  
 Supărată că îndură  
 Palmele peste figură.  
 Cînd era mai gras norocul  
 Se-mplinise și sorocul.  
 Țara le era moșia,  
 Cugetul ticăloșia,  
 Cuvîința, alelei!  
 Huzurești și faci ce vrei.  
 Legea, eu cum vreau o fac:  
 Bîrul, biciul, bunul plac.  
 Altă lege-n țară nu-i:  
 Fiștecare legea lui.  
 Ai de unde și s-alegi:  
 Ciți ciocoi atîtea legi.  
 Ei, țărani-o luau de-a buna:  
 Vor o lege, numai una  
 Și o lege-a tuturor,  
 Scrisă și cu mîna lor.  
 Cînd și cînd, un zvon, așa,  
 Și mai mult înfricoșă,  
 Zece sate răzeșești,  
 Au pornit spre București,  
 De la munte, trei județe,  
 Pleacă, minte să ne-nvețe,

La bariera din Vitan,  
 Robii de pe Bărăgan,  
 Au sosit cu furci și coase.  
 La Chitila sînt vreo șase  
 Mii de oameni cu topoare.  
 Altele, la Cotroceni,  
 Gloată mare de Olteni,  
 Fierb ceaunul pe coceni.  
 Au venit, să se strămute-n  
 Care, ca la șapte sute.  
 Cu căței  
 Și cu purcei,  
 Cu căldări, cu pirostriei  
 Cu copăi și cu copii.  
 In palatul ăsta, mări,  
 Sînt o mie de odăi,  
 De încap, bătut-i-ar sfinții  
 Oltul și cu Mehedinții,  
 Și mai sînt cămări și căși  
 Cu ismene și cămăși,  
 Să îmbraci, de-a lung și latul,  
 Muieretu-n tot Banatul.

Vine toată omenirea  
 Să dea ochi cu stăpînirea.  
 Capitala răsfățată  
 E de-azi-noapte-mpresurată,  
 Spune zvonul, și-un fior  
 Trece-n pielea tuturor  
 Deputaților din Sfat.  
 La un ceas întîrziat,  
 Cotropit de-atîtea slugi,  
 N-ai nici cînd nici cum să fugi.

Un boier, vechi cărturar,  
 La un ochi c-un ochelar  
 A cerut să intre-n țară  
 O armată din afară,  
 Orișicare, nu-i mai pasă,  
 Cu stăpînii înțeleasă,  
 Ca să fie cheazășie  
 De huzur și de moșie.  
 Patrioți de vorbe mari,  
 Cărturari, necărturari,  
 Unii daci, alții romani,  
 Sînt cu noi pînă la bani.  
 Incercarea dacă vine  
 Ori cer oștilor streine  
 Să le fie ajutor  
 Impotriva țării lor,  
 Care geme, care plinge,  
 Inecată-n fum și sînge;  
 Ori, ca de atîtea dăți,  
 Se pitesc prin streinătăți.

*S-ar visa fugarii toți  
 Tot stăpîni și patrioți,  
 Vinovații și vrăjmași  
 Fac tot ei pe păgubași.  
 Măscărici și negustori,  
 Ni se fac judecători.  
 Și simt mare trebuință  
 Să dea și cîte-o sentință.  
 Plugu-l pedepsesc că ară!  
 Turmele, că sînt în țară  
 Cad subt greaua lor osîndă,  
 Că nu pot să le mai vîndă  
 Și să le mai joace-n cărți  
 Cu fugari dintr-alte părți;  
 Pe țărani, că-și văd de muncă,  
 De-i alungă și-i aruncă;  
 Și se leapădă de ei  
 Viii, morții lor și-ai mei,  
 Cu moșnenii și străbunii.  
 Rîndunelele, lăstunii,  
 Nu-și mai puseră cuibare  
 La conace și-n pridvoare.  
 Vrăbiile s-au mutat  
 Din căminul necurat.  
 Stolurile lungi de ciori  
 Ii așteaptă pe feciori,  
 Pe ispravnici și pe frați,  
 Să-i dumice spînzurați,  
 Să frămînte vitele  
 Hoituri cu copitele.  
 Facă-s-ar, cînd îi alungă  
 Bivolita să-i ajungă.  
 Nu-i la curte boierească  
 Nimeni să te mai cunoască  
 Și-i părăse la răscoale  
 Și cățelul dumitale.  
 Toată firea și simțirea  
 Îs de-acum cu răzvrătirea.*

## DOINA PE NAI

*Fumu-i gros și-abia de văd.  
 La conace e prăpăd.  
 Ce blestem și nenoroc!  
 Magaziile-au luat foc.  
 Griul arde, și porumbul,  
 Intr-o ceață grea ca plumbul,  
 Și văpăile aleargă  
 Uriașe, să o spargă,  
 Tocmai cînd se-arată-n țară  
 Și-aurul de pe secară,*

De pe orzuri și livezi.  
 Vezi și nu-ți veni să crezi  
 Că se duce orișicum  
 Toată munca noastră-n scrum.  
 Dar și fără foc și pară  
 Ea pleca din vetre-afară,  
 Dusă-n zări pe marea-albastră,  
 Și nu mai era a noastră.  
 Ii era drumul deschis,  
 Boierimii la Paris,  
 Unde începea odată,  
 Viața ei adevărată.  
 Stropii noștri de sudoare,  
 Se făceau mărgăritare  
 In șiraguri săltărețe  
 Pentru circ și călărețe.  
 In cercėii cu rubine,  
 Erau sînge de la mine,  
 Lacrima din ochii tăi,  
 Carnea ta cu vînătăi,  
 Candela de agonie  
 Și tăcerea din sicrie.

Domnișorii se adună  
 Să se sfătuie-mpreună.  
 In cinzeci de ani de sfat  
 S-au scuipat și înjurat  
 La coșciugul mortului  
 Ca la ușa cortului,  
 Mari ciocoi și mici ciocoi  
 Ciocli vechi și ciocli noi,  
 Corbi în stoluri, cîte-ș-cîte,  
 Ca pe hoituri, tăbărîte,  
 Dumicînd același leș,  
 La mîncare înțeleși.  
 Numai că o-nvățătură,  
 Ii începe de la gură,  
 Pe cînd alta, cu alt cîntec,  
 Il îmbucă de la pîntec.  
 Și dihonă lor ține  
 De o viață și mai bine  
 Și cu toții, în sfîrșit,  
 Se îndoapă liniștit  
 Gilcevindu-se frumos.  
 Ciocul le-a ajuns la os.  
 Acum, vezi, Măria Ta,  
 Dacă domnii-or mai scăpa,  
 Două reguli nu încap.  
 Toți vom tăbări pe cap.  
 Tărtăcuța asta-ncurcă  
 Și dă domnilor de țurcă.

*Ce-i un cap? Nimica toată.  
 Brațe trebuiesc și gloată.  
 Omul este de folos  
 Numai de la gît în jos:  
 La arat, la secerat  
 E mai bun de cap scurtat.  
 Intre umeri de năpîrci  
 E de-ajuns un bumb de zgîrci.*

*Te trezești și te mai miri  
 Cu panduri și Vladimiri  
 Și cu lumea de strînsură  
 Care-ți bagă pumnu-n gură,  
 Și te scot și din moșie,  
 Să le faci cărăușie.  
 Vodă, Doamne, ia aminte:  
 Asta vine de la minte,  
 Arz-o focul de prostie.  
 Răzvrătire, haiducie,  
 Ură pe proprietar,  
 Astea vin de la tipar.  
 A fost bun cîndva tiparul  
 Cînd scotea Aghiasmatarul.  
 De-ocamdată, prinși de spaimă,  
 Cuscii nu se mai defaimă  
 Și cumnații au uitat  
 Cît de mult s-au înjurat,  
 La Cămară și Senat.  
 Albii, cum își zic; și roșii  
 Nu mai fac azi pe cocoșii.  
 Spilcuiții de coconi,  
 Din fuduli ajung claponi.  
 Cucurigu! sus, pe claie!  
 Jos în ploaie, cucuvaie,  
 Ieri deștepți și astăzi proști,  
 Cînd îi vezi nu-i mai cunoști.  
 Milogindu-se-ntre ei,  
 Pentru cîte un crîmpei,  
 Țândări, zdrențe de idei.  
 Cum veni năpasta  
 Asta  
 Și ce este de făcut  
 Să rămîie ca-n trecut?  
 Minte-atîta de bogată  
 Și-ndrăzneată altădată  
 La arenzi și la venit,  
 Intr-un ceas a sărăcit.  
 Intr-un ceas vijelios,  
 Timpul s-a întors pe dos,  
 Și se stinse de o dată,  
 Ca o lampă răsturnată.*

Toate fețele mărețe,  
 Tinerețe, bătrînețe,  
 S-au schimbat într-o secundă.  
 Unde să se mai ascundă?  
 Și chirciții și înalții  
 Seamănă unii cu alții,  
 Ca pisicile fătate,  
 Numai că-ntr-altfel tărcate.  
 Din zorzoane și din mască  
 S-au ales doar cîlți și iască.  
 Ce viteaz era pe cal,  
 Falnicul domn general,  
 Cînd trecînd frumos pe stradă,  
 În ținută de paradă,  
 Se-arăta la Zece-Mai!  
 S-a ales un putregai.  
 Ca și el, legiuitorii  
 Sînt în zilele vîltorii  
 Strinși în rînd,  
 Și tremurînd  
 Fără vajnicul lor ifos,  
 Parecă bolnavi de tifos.  
 Parcă fața le-a rămas  
 Retezată de la nas.  
 Cum începe balamucul  
 Le și zboară-n vînt surtucul,  
 Și rămîn în pielea goală.  
 Nu e șagă, e răscoală.  
 Dar mîndriile trufașe-s  
 În ismene și-n cămașe,  
 Insul cel adevărat  
 E un strîmb, un cocoșat.  
 Desfășat de blăni și șube,  
 Dedesubt e numai bube.  
 Cîte decorații are,  
 De la gît la cingătoare,  
 De la ceață pe spinare,  
 Zace copt, subt fiecare  
 Licărire, un puroi  
 Și nu poate-da-napoi,  
 Din buboaiele stătute.  
 Scos din el, ciocoiul pute.

## FUGARA

De la conac, mătușa aiurită,  
 Fugea-n papuci și despletită,  
 Fără ciorapi, cum s-a sculat  
 Și a sărit, trezită-n somn din pat.  
 Se auzea un zgomot înfundat,

Amestecat spre ziuă cu lătrat.  
 Cioban, Vulpoi, cu Cioara și Ursei,  
 Se-ngrămădeau la ușa ei,  
 Și au simțit, în noapte ceea rece,  
 Un lucru nou, ciudat, că se petrece,  
 Căci cîinii știu ce omul nu cunoaște  
 Și ce primejdie îl poate paște.  
 E frig, ca-n luna marte.  
 Infricoșată ca de moarte,  
 Mătușa fuge numai în cămașă.  
 Ea nu e arendașă  
 Și, văduvă și prietenă cu satul,  
 Încă de cînd îi mai trăia bărbatul,  
 N-ar fi avut de ce să-i fie teamă.  
 Plugarii știu să ție seamă  
 De prieteni și vecinii lor,  
 Care le stau frățeste-ntr-ajutor.  
 Păcat că oamenii deplini  
 Se mai găsesc atîta de puțini.  
 Dar se plătea în țară, ajunsă la soroc,  
 O veche datorie, cu valuri mari de foc.  
 În zări ardeau conace, magazii,  
 Pătule, grajduri, primării,  
 Că lumea brazdei s-a simțit datoare  
 Să intre-n joc cu facle, cu coase și topoare,  
 Să-ntindă-n lung pîrjolul, să doboare,  
 Ca să-și ajute frații, care-și făceau dreptate  
 În satele înveninate.

Mătușa alerga către oraș  
 Ducînd în brațe un fîraș,  
 Stricat și rugînit  
 Și un cîmpei de mătură tocit.

### SATUL EI?

Băbuța-și cată la răsîntii satul,  
 Băieții, casa, fetele, bărbatul.  
 Movila asta mare să fie satul ei,  
 Grămezi de birne arse și de pămînt, sau ce-i?

De la biserică la școală  
 E numai cîmp de țară goală,  
 Cenușe, scrum și zgură,  
 Și cite-o urmă, ca de bătătură,

Mai scoate cite-o rămășiță  
 Fum prăbușit de stuh și șiță.  
 Pribeagul suflet șchioapătă-n femeie,  
 Ca-n candelă, pe stinse, o scînteie,  
 Și cumpăna, la puțul lui Zamfir,  
 Se-nalță ca-ntr-un cimitir.



*Cîte o grindă, prinsă-n căprior,  
Se-ncrucîșează neagră, dintr-un fost pridvor.  
S-a îngrijit, în post, ocîrmuirea  
Să semuie, de Paște, răsîgnirea.*

### LIPSESC MORMINTE

*E zarvă-n tribunalul militar.  
Ședința lungă ține de la șase.  
Se-ncumetase un căprar  
Să calce ordinul ce i se dase.*

*Doi cîte doi, sătenii răzvrățiți  
Aveau să fie duși între soldați,  
Dintr-o comună de săraci lipiți,  
Și puși să-și sape groapa și-mpușcați.*

*Căprarul se lăsase dus pe gînd.  
Cînd gropile săpate erau gata,  
Trăgea cartușele în vînt,  
Făcîndu-i pe țărani scăpata.*

*La cercetarea noilor morminte,  
In lutul țuguiaț și moale,  
Au fost găsite-n loc de oseminte  
Mormintele pe dinlăuntru goale.*

*Căpraru-i vinovat de două ori.  
Întîi nesocotise-un grad de colonel  
Și-a tălmăcit un ordin de superiori,  
Cum cutezase să-l priceapă el.*

*Dar mai cumplita lui vinovăție  
Ticăloșit de crima îndoielii,  
E c-a simțit în sînge o frăție  
Și-o solidaritate cu rebelii.*

*Stăpîinii judecării, fără jînd,  
Dau pildă și osînda ce faptei se cuvine,  
Că țara ne rămîne, socotînd,  
Cu cînzeci de morminte mai puține.*

### CĂMAȘA DE NUNTA

*O sută, cum spusei,  
Fuseseră-mpușcați ca derbedei  
Și răzvrățiți ai satelor, sculate  
S-aducă deșteptare și dreptate.*

*Cătunul a rămas și mai sărac.  
Ileana slugărește de-atuncea la conac.  
E văduva lui Petre, ucis pentru stăpîn  
Din ordinul ciocoiului bătrîn.*

*Uscată și frumoasă, barișul ei cernit  
E ca un giulgiu negru al celui ce-a murit.  
Posomorît, ciocoiul ar vrea ca, de morminte,  
Să nu își mai aducă femeile aminte,  
Ca Oltul, care curge domol prin dreptul lor,  
Cu tot cîntatul doinei, atot nepăsător.*

*Dăr într-o zi, boierul, lungit pe canapea,  
I-a poruncit Ilenei o cafea.  
Boierul sta-ntr-o rînă.  
De scîrbă, ceașca plină ei i-a scăpat din mînă.*

*Inspăimîntată vede ciocoiul, îmbrăcat,  
In borangicul dulce al fostului bărbat,  
Cămașa lui de nuntă, cu flori de deditei,  
Aleasă și cusută cu degetele ei.*

*Boierului cămașa lui Petre îi plăcuse  
Și-a pus-o deoparte de printre catrafuse.  
Cînd s-o trezi dintr-însa neliniștit strigoiiul,  
Frîngîndu-i beregata să-năbușe ciocoiul?*

---

## ÎN BĂTĂLIA PIERDUTĂ

## I

Dimitrie Cozianu, văr cu Șerban Romano și cu Cezar Lascari, era nepotul de bunic al fratelui Davidei Lascari, Alexandru Cozianu; Davida era mătușa mare a tatălui lui Dimitrie Cozianu și străbunica lui Șerban Romano. Om cu oarecare avere (moștenise două moșii sub munte, care fuseseră, cu o sută de ani înainte, ale tatălui Davidei), licențiat în drept și economie politică la Sorbona, fost vreme de douăzeci de ani funcționar, din ce în ce mai înalt, al Statului care era pe cale să se prăbușească, Dimitrie Cozianu era în 1945 un bărbat de patruzeci și patru de ani, înalt, spătos, îmbrăcat veșnic în flanel englezesc cenușiu, cu gulerul cămășii veșnic alb, neprihănit și scrobît. Părul îi era sur la tîmple; pielea feții, gălbuie, era a omului suferind de ficat. Omul acesta elegant și sumbru, care moștenise mohorala saturniană a străbunicului său, avea, sub sprîncene groase, negre, niște ochi duși în fundul capului, a căror privire întunecată, adîncă și tainică era a unui om care știe multe, a unui om care are secrete, tace asupra multor lucruri știute numai de el, în sfîrșit, privirea unui om în stare de fapte surprinzătoare, de combinații tainice, nebunesc de îndrăznețe, pe care nu le află lumea decît după ani de zile, atunci cînd au devenit amintiri, povești, istorii ciudate; și atunci se spune: „Uite, la asta nu m-ași fi așteptat din partea lui!” Sau: „Evident; ajungea să-l vezi ca să-ți dai seama că e în stare de ceva”.

În seara zilei de douăzecișitri februarie 1945, domnul Dimitrie Cozianu era în vizită la vărul său, Cezar Lascari, directorul băncii *Europa*, S.A.R., în casa acestuia din parcul Bonaparte. Afară era un frig uscat, cerul strălucea, plin de stele, iar în cîteva mașini trase la trotuar, șoferii dormeau. Înăuntru, îndărătul perdelelor trase (erau perdele mari și grele de catifea gălbuie), aplicele de cristal de Murano luminau moale pereții de *calcio vecchio* ca aproape ai tuturor caselor din cartierul acela nou cu locuințe de oameni bogați sau recent îmbogățiți. În salonul cu două piane la care nu cîntase nimeni în seara accasta, stăteau douăsprezece persoane care se ridicaseră de la masă. Alexandra Lascari, blondă, înaltă și voinică, veselă și liniștită ca o ființă care n-a avut niciodată griji și n-a suferit niciodată (firle albe din păr erau numai ale vîrstei), purta una din primele rochii lungi din Bucureștii anului 1945; fuseseră lansate în Apusul Europei, obraznic de costisitoare pentru femeile modeste care abia ieșiseră din mizeria războiului; dar asta era moda atotputernică pe care n-o lansau ele, ci cucoanele mari,

actrițele amante de oameni bogați și bogătașele neurastenice din toate colțurile pământului. De aceea, soția lui Cezar Lascari purta o rochie de *demi-soirée* pînă aproape de glezne, și tocuri înalte de-o șchioapă la sandalele făcute din cîteva curelușe înguste din piele de rechiu. Mai era acolo vară-sa Elvira Vorvoreanu, care își vopsise părul ca totdeauna într-un negru exagerat, de cărbune, era galbenă, cu cearcăne adînci și obrajii supti; avea un cap de mort, împodobit cu două mari smaragde la urechi, ce-și lunecau luminile de culoarea zemii de cucută. Elvira Vorvoreanu povestea verișoarei ei, lui Dimitrie Cozianu, lui Jack Varlam și fraților Haralamb, cum fugise de la țară. Jack Varlam era un distins avocat bucureștean, fruntaș al partidului social-democrat și proprietar al unei sau unor fabrici de textile: bărbat solid, masiv, pieptos, gras, cu fălci puternice și vinișoare roșii în obraji și în nas; totdeauna proaspăt ras, cu obrajii lucioși, cu haine sobre și fără exagerată eleganță, avea niște ochi mici, reci, străpungători, palizi, de un albastru decolorat, care spuneau multe despre el în ciuda lipsei lor de expresie. Ionel Haralamb (Ion Paul) era un bărbat subțire, cărunt, elegant, cu hainele cam uzate fiindcă i le făcuse Pyle la Londra cu zece ani înainte și domnul Haralamb nu voia să-și facă altele la București. Era un om care nu făcuse nicio dată nimic, fiindcă tînăr fără avere, luase o cucoană mult mai în vîrstă ca el, și foarte bogată, care murise la timp lăsîndu-l singur moștenitor; după care domnul Haralamb trăise zece-cincisprezece ani ocupîndu-se numai de femei. Bărbat agreabil și amabil, era prietenul casei, bea whisky cu Cezar Lascari și o întovărășea la teatru, la concerte sau la cumpărături pe Alexandra Lascari.

Cu totul altfel era frate-său Jean-Pierre Haralamb, zis și Haralamb-schilodul, care, tot atît de fără avere ca și Ionel, nu luase nici o „partidă” bună, fiindcă era șchiop dintr-o paralizie infantilă. Acest om uscățiv, cu fața îngustă și colțuroasă, cu părul rar și cu ochelari cu rame groase negre fusese obscur funcționar la ministerul de externe, și risca să moară necunoscut și neavansat, fiindcă n-avea nici nume boieresc, nici relații în lumea mare. Dar dintr-odată, în cele cîteva luni de tratative secrete, febrile, cînd Mihai Antonescu încerca să-și salveze capul, cînd regele încerca să-și salveze tronul, cînd toată lumea politică se zbătea să facă armistițiu numai cu puterile anglo-saxone și să scape de înaintarea uriașă a frontului armatelor sovietice, care aduceau de la sine eliberarea și dezlănțuirea forțelor populare și revoluționare din țară, — în acele cîteva luni, Jean-Pierre Haralamb devenise pe nesimțite dar foarte repede creerul ministerului de externe și unul din cei mai importanți oameni politici — mai important decît se bănuia. Peste capul boierilor ușuratici și superficiali de care era plin ministerul, acest infirm care suferea de o boală fără leac, cu sfîrșit fatal și de neamînat — putea să mai trăiască doi, trei, patru ani, dar nu mai mult, și știa și el asta — condusesese din umbră nenumărate acțiuni și tratative secrete, și continua și în clipa asta. Ședea pe o canapea, între două cucoane, cu bastoanele lîngă el (umbra în două bastoane, de la un fotoliu pînă la mașină, și de la mașină pînă la alt fotoliu), și asculta fără să spuie nimic. De un an de zile, era din ce în ce mai des invitat într-o lume care-l ignorase pînă atunci, sau îl tolerase ca fiind fratele inteligent și foarte citit al simpaticului și mondenului Ionel Haralamb. Acuma, simțeau puterea, și-l tratau ca atare, ei, oameni care aveau nevoie să-și încălzească la soarele puterii singele subțire și rece, ființa ușor pieritoare. Șerban Romano, prieten cu frații Haralamb și văr cu Cezar și cu Cozianu, se apropie și el s-o asculte pe Elvira Vorvoreanu. Era gras, rotund, cu obrajii bucălați, ochii tulburi și șezutul proeminent; hainele prea elegante (purta cipici de șarpe și ciorapi violeți iar la buzunarul smokingului o batistă violetă) și

umbletul cam din șolduri, cu pași mici și frecându-și genunchii, erau ale altui om decît fusese el cu douăzeci de ani înainte: pe vremuri un bărbat tînăr și serios, ajunsese acuma un adolescent bătrîn și ușuratic.

— E mai rău ca în 1907, dragii mei, spunea Elvira Vorvoreanu. Am văzut cu ochii mei ce s-a petrecut și atunci, și acum. Acum e mai rău. De ce nu se iau măsuri? *Qu'est-ce que vous foutez, vous autres?* \*) îi întrebă ea cu brutalitate pe Cozianu și pe Jean-Pierre Haralamb, care, deși funcționari ai Statului, n-aveau nici un amestec: unul era economist iar cellalt diplomat. De aceea dădură din umeri amîndoi.

De la pian se auziră rîsete și grupul se întoarse dintr-odată într-acolo. Un domn cu mustață roșcovană se așeza la pian, silit de trei cucoane. În curînd izbucni o gălăgie ritmică de sub mîinile lui care izbeau cu nesimțire claviatura sonorului și delicatului Steinway. Domnul înalță capul spre cucoanele dimprejur și le întrebă vorbind pe nas și cu accent din Middle West:

— *'Tis hot, isn't it? Rather, hey?\**

— E șarmant. Sînt șarmanți. Niște copii sînt...

— Sînt imbecili, mîrii întunecat Cozianu.

— Spuneți voi ce e de făcut, exclamă Elvira. E imposibil de trăit așa! La cincizeci de ani odată se dă totul peste cap. Asta-i țară? La patruzeci și opt, revoluție; la 1907, răscoală; la 1945... Ce să mai vorbim? Ași pleca pentru totdeauna. Ce căutăm aici? Spuneți și voi: ce căutăm? Erau mai cumînți părinții noștri că stăteau toată viața la Paris...

— Eu ași sta toată viața la Veneția, zise Alexandra Lascari, visătoare. Să te trezești dimineata și să-ți joace pe tavan reflexul soarelui în apa canalului... și să auzi mereu cum se izbesc gondolele de peron... și să nu faci nimic, să stai, să stai... să visezi...

— Fleacuri! zise dur Elvira. Ce e cu manifestația de mîine dimineată?

— E adevărat că o să se tragă? întrebă Șerban Romano, cu interes și cu nervozitate. Dintr-odată, se schimbase; dar numai un ochi atent și pătrunzător ar fi putut observa subita întunecare, îmbătrînire, a expresiei lui care deveni aceea a unui om care suferă, pe care-l doare ceva nelămurit ca o amintire rușinoasă și dureroasă. Dimitrie Cozianu, căruia i se adresau întrebările, dădu din umeri:

— Dacă manifestații vor ataca clădirile publice, palatul, ministerele, o să se tragă...

Jean-Pierre Haralamb rîse sec:

— Nu e nevoie să fii discret. Da, doamnă, o să se tragă, chiar dacă comuniștii nu atacă nimic. Trebuie intimidată mîrlătimea. Altfel, ne trezim că se întîmplă ca în provincie, unde cîteva prefecturi sînt în mîna lor. Așa că vă recomand să nu ieșiți mîine pe stradă, și mai ales nu pe Calea Victoriei!

— De-ar trimite o divizie de parașutiști, imbecilii ăștia... mormăi Cozianu, trăgînd cu ochiul la domnul cu mustața roșcovană...

— Am văzut pe stradă niște canadieni splendizi, zise Șerban Romano zîmbind visător.

— Cum să trimită? întrebă Jean-Pierre Haralamb. Rușii le-ar spune: „Ce căutați aici? Duceți-vă pe front!”

Un bătrînel foarte elegant, mititel, cu picioare mici în cipici de lac, veni încovoiat, frecîndu-și mîinile albe și pistruiate. Întrebă, vesel și pisălog:

— E? E? Ce-o să fie mîine dimineată? E? E?

\*) Și voi, ce faceți?

\*\*) E zăpușală, nu-i așa?

— *Rassurez-vous, prince\**), îi spuse Jean-Pierre Haralamb: o să se tragă în plin. E un lucru hotărât.

— *Parfait! Parfait! Ça va pêter! Nous sommes sauvés!\*\** zise bătrînelul chicotind vesel și se depărtă frecîndu-și mîinile. Era prințul Ipsilanti, care se micșorase, se încovoiașe, se albise de tot din vremea cînd era tartorul Jokey-Clubului, iar moralmente se schimbase tot așa de mult, devenind vesel, răutăcios și cu un aer de permanentă șiretenie ridicolă și pisăloagă. Umbla din grup în grup, frecîndu-și mîinile, gata să dea cu sîc, și chicotind mereu:

— *Ça va pêter! Nous sommes sauvés!*

Grupul din jurul lui Jean-Pierre Haralamb se risipi: sosise ca să ia cafeaua, trimisul extraordinar al unei mari puteri din Apus, domn elegant cu o orhidee la reverul hainei, proprietar al unor societăți de căi ferate din țara lui. Cozianu rămase singur pe canapea lîngă Jean-Pierre Haralamb, cu Jack Varlam pe un fotoliu în fața lor. Haralamb rîse ruginit, neplăcut (era un om care nu știa să rîdă) și-i spuse lui Varlam:

— Vezi de-i încuie pantalonii băiatului dumitale, că altfel riști să-l pierzi mîine...

Varlam bîigui un răspuns încurcat, se ridică și se depărtă, urmărit de croncănitul rîsului lui Haralamb. Cozianu întrebă:

— Ce e cu fiu-său? E socialist și el?

— Dac-ar fi socialist ca rechinul ăsta bătrîn, n-ar fi nimic, dar e comunist fanatic.

— De unde știi? întrebă Cozianu.

— Am uitat cine mi-a spus, zîmbi cellalt, încrețindu-și fața uscată și fără sînge. Cozianu murmură:

— Ești un om foarte bine informat...

— Da, spuse simplu schilodul.

— Bine-ar fi să fii informat și asupra viitorului...

— Păi pot să-ți spun: de mîine încolo, cred că le-am rupt șira spinării... Nu vor mai fi așa de îndrăzneți... De mîine începe contraofensiva noastră, și retragerea lor. Bătălia, pentru ei, e pierdută.

— A, nu mă îndoiesc. Pentru mine este evident, zise Cozianu, că americanii și englezii nu vor tolera un guvern comunist; cu atît mai puțin regele... Dar dumneata, ce mai faci? Vorbește-mi de dumneata, nu de politică; nu te-am văzut de o lună de zile cel puțin...

— A, eu, zise cu un surîs satisfăcut Haralamb, cu mîinile-i uscățive și fără sînge încrucișate pe mînerul bastonului, scriu zilele astea un eseu despre *Capitalismul viitorului și viitorul capitalismului*. Se crede că e o formulă condamnată, că s-a isprăvit cu el. Voi demonstra contrariul, zise el satisfăcut de sine. Prințul Ipsilanti se apropie de ei, chicotind:

— Ați auzit ce-o să fie mîine? *Ça y est! Ça va pêter: nous sommes sauvés!*

## II

Jack Varlam plecă printre cei dintîi de la Cezar Lascari. Era furios că fiu-său îl face de rîs. Trebuia să vorbească odată pentru totdeauna cu el, să-l facă să înceteze înhăitarea asta descreeată cu revoluționarii, cu comuniștii. Se urcă în mașină și nici nu-și dădu seama cînd a ajuns. Se gîndise toată vremea. Preocupat, trînti ușa automobilului, pe cînd șoferul descuia gratiile de la marea și greaua poartă ce ducea, printr-un gang boltit, la

\*) Fiți liniștit, prințe.

\*\*) De minune! De minune! O să pocnescă! Sîntem salvați!

garaj. Casa era masivă, cenușie; toate luminile erau stinse, afară de o ferastră sus la al doilea etaj, un fel de mansardă unde ședea servitorii. Acolo era odăița fiului lui Jack Varlam. Varlam tatăl rămase o clipă cu ochii la lumina aceea; apoi începu să-și caute în buzunar cheia, mormăind nemulțumit. În sfârșit, deschise ușa grea de stejar în stil rustic, înarmată cu fiare late și negre în chip de frunze, o trânti, trecu prin holul cu covoare groase de orient, și în care ardea o lampă pe pianul la care de la moartea doamnei Varlam, mama băiatului, nu mai cânta nimeni; apoi urcă scara de lemn care trozneala sub pașii lui grei, rezezi și hotărâți: Jack Varlam era un om energetic și ager, oricât era de masiv, de burtos și de congestionat la față. Intră în salonul cu fotolii capitonate de culoarea sumbră a tutunului spaniol, cu tablouri proaste în rame foarte late și foarte aurite, și pereți spoșiți cu văruiala zgrunțuroasă care, sub numele de *calcio vecchio*, făcuse furori în București, între 1930 și 1940; Jack Varlam aprinse aici o lampă olandeză, cu bilă de bronz și brațe în chip de S, al cărei metal lucea stins, potrivit cu luxul sumbru, greoi și fals rustic, pe care-l dăduse odăii arhitectul decorator, căci Jack Varlam disprețuia și ignora orice fel de artă, declarând cu o mândrie brutală „eu nu mă pricep la de-astea“, și cu atât mai mult nesocotea alcătuirea unui interior. Trecu prin salon, gîfîind, cu capul sus, înălțînd bărbia grea și fălcile congestionate. Urcă a doua scară, intră pe coridorul mansardei și bătu la o ușă, apoi intră fără să mai aștepte răspuns. Un tînăr care ședea pe vine în mijlocul odăii întoarse capul și, văzîndu-l pe Jack Varlam, se ridică încet în picioare. Era înalt, mai înalt decît tată-său, subțirățec, slab, iar părul creț, fața măslinie, de o paloare mată, ochii negri, umbra albăstruie a bărbii pe obraji, fruntea netedă, îngustă, ca fildeșul, obrazul îngust, supt, prelung, totul îi dădea înfățișarea unui tînăr spaniol sau marocan, a unui învățăcel al universității din Cordoba, cînd Cordoba era arabă. Acest tînăr, în pantaloni necălcați și tricou gros care atîrna pe el cam la întîmplare, ca pe un om prea preocupat de altceva ca să dea mare atenție îmbrăcăminții sale, își scoase ochelarii și se uită la Jack Varlam. Era fiu-său, Ionel Varlam.

— Bună seara, zise Jack Varlam și căută un fotoliu în care să se așeze. Dar cele două fotolii erau încărcate cu pachete cubice de cărți legate cu sfoară; pe patul desfăcut erau două, trei teancuri de cămăși și ciorăpi, două, trei rînduri de haine erau atîrnate pe marginea dulapului deschis; peste un teanc de batiste era pusă fotografia încadrată a unei femei tinere, cu părul tuns scurt cu bucle pe lîngă urechi, după moda anilor 1925, și care, cu ochii ei negri, sprîncenați, încercănați, adînci, de orientală, avea o asemănare mare cu tînărul Varlam. Acesta răspunse rece:

— Bună seara.

Și continuă să împacheteze. Pe jos, deschise, două geamantane de carton presat, pe care Varlam nu i le știa, așteptau să fie umplute.

— Ce faci? întrebă Varlam.

— Nu vezi? răspunse Varlam-fiul. Împachetez.

Urmă o tăcere.

— Pleci? întrebă iarăși Varlam. Elegant, masiv, cu gulerul alb și cravata bine făcută, congestionat de hrană prea bună și băutură prea multă, îl ținea cu ochii reci, albaștri, decolorați, pe tînărul în pull-over și cu gulerul descheiat, cu părul creț și ochelari, care nu semăna deloc cu el, și totuși era fiul lui. Se gîndi: „Dacă n-ași fi cunoscut-o atât de bine, ași crede că l-a făcut cu altcineva...“

— Pleci, Ionele? întrebă el a doua oară.

— Da, răspunse tînărul Varlam. Trebuie să plec.

— De ce trebuie să pleci? întrebă tată-său, cu oarecare șovăială. Tînărul îl privi și-și scoase iarăși ochelarii. Părea obosit, dar mulțumit. Spuse fără emfază:

— Trebuia să plec încă din august anul trecut... sau încă și mai mult — de cînd am început munca ilegală. Nu era just să mă folosesc de casa ta, în care știam că siguranța n-o să cotrobăiască. Nici să mănînc și să mă îmbrac din banii tăi... Le-am spus treaba asta tovarășilor mei, și mi-au spus că bine fac că plec...

— Măi, dar eu sînt tată-tău, zise rece Jack Varlam. Era normal să trăiești de pe urma mea...

— Nu ca activist al partidului, spuse cellalt, dînd din umeri.

Jack Varlam lăsă bărbia să-i cadă pe piept, apoi, dureros:

— Mult m-ai făcut să sufăr, măi băiete...

— Și tu pe mine... și pe mama, răspunse cellalt, cu glas schimbat, și aruncîndu-i o privire otrăvită de dușmănie. Jack Varlam înalță brusc capul:

— Cum? Îți interzic s-o amesteci pe maică-ta în prostiile și mîrșăviile tale! Maică-ta a fost o sfîntă!

Ionel Varlam se îngălbeni.

— Numai faptul că îndrăznești să numești mîrșăvie cea mai nobilă activitate posibilă azi pe pămînt, și dovedește destul că nu mai am ce căuta la tine în casă, zise el tremurînd. Dacă ai venit să scuipi pe ce am eu mai sfînt, spune-mi, ca să știu și să ies pe ușă fără bagaje! exclamă el ridicînd glasul tot mai mult. Jack Varlam însă se făcuse vînat:

— Dacă trăia maică-ta, o făcea să moară acuma cu purtarea ta! spuse el. Varlam răspunse, cu otravă și-n glas, de data asta:

— Da, dar nu mai trăiește, fiindcă ai făcut-o să moară tu mai din vreme!

— Măgarule! Ticălosule! Cum îți permiți? răcni Jack Varlam, cu pumnii strînși. Ionel Varlam zîmbi ascuțit și galben:

— Bine că mă insulti numai pe mine, și-ai lăsat în pace munca de partid...

Jack Varlam însă nu-l asculta:

— Ce ți-am făcut ca să te porți așa cu mine? exclamă el, scos din fire. Apoi, cu spatele rezemat de tîcul ușii, își privi fiul cu o disperare morocănoasă:

— Tot eu sînt de vină... Eu te-am educat așa...

Ionel Varlam se lăsase iarăși pe vine, își pusese ochelarii și era pe cale să umple un geamantan. Se uită brusc la tată-său:

— Tu ești de vină... dar nu fiindcă m-ai educat așa. Tu nu m-ai educat deloc. Dacă ași fi fost crescut de tine, ași fi un tînăr afacerist, sau un avocat fără scrupule, pus pe îmbogățire, sau un tînăr activist ipocrit și corupt al partidului social-democrat, eventual puțin agent de siguranță; sau toate la un loc, cum...

Era cît pe ce să spuică, „cum ești tu“, dar se stăpîni și încheie:

— Sau un mic fecioraș de bani gata, bolnav de vicii sexuale, bețiv și amator de stupefiante. Asta ași fi ieșit dacă mă creștea tu. Din fericire m-a crescut mama; avea timp pentru asta, cînd erai tu la doamna Gherson sau la Gaby Ionescu, sau la altă metresă de-a ta...

Vorbise fără accent deosebit; cuvintele erau destul de cumplite ca să nu mai poată fi încărcate de patima glasului; dimpotrivă, vocea lui Ionel Varlam se făcuse seacă și ștearsă.

Jack Varlam gemu, stăpînindu-se din răspuțeri:



— Să pleci! Marș afară, cîine!

Ionel Varlam dădu din cap, trist:

— Sînt om, nu sînt cîine... Tratezi prea mult oamenii ca pe niște cîini... dar nu sînt...

Jack Varlam se cutremură. Suflă greu; își puse mîinile pe față:

— Ce-am făcut! Ce-am făcut? gemu el înmăbușit. Ionel Varlam zise:

— Ce-ai făcut? Ai adunat bani și putere prin toate mijloacele... Ai călcat sute de oameni în picioare... și ai făcut-o nefericită pe mama...

— Minți! răcni tatăl. Fiu-său puse fotografia doamnei Varlam în geamantan și-l închise.

— Nu mint, spuse el, obosit. Ai fost și ești de un egoism sălbatic; totul trebuia să existe pentru tine și pentru satisfacerea poftelor tale: muncitorii, clienții cu procese, afacerile, femeile, mama... Crezi că ea nu simțea?

— Minți, minți, minți! zise tată-său fără să mai poată ridica glasul; părea sleit de puteri de lupta pe care-o dăduse ca să se stăpînească; și totodată, lucru ciudat, nu se putea mișca din loc. Ar fi putut scăpa de glasul acela sec, fără emfază, de constatare științifică, care-l înjunghia cu fiecare cuvînt. Dar nici nu-i trecea prin gînd să iasă din odăiță.

— Nu mai spune că mint, zise Ionel Varlam cu iritare răutăcioasă. Minți tu, cînd ții discursuri politice și spui că ești marxist. Eu nu mint. Tocmai de aceea sînt comunist: ca să nu mint pe alții și să nu mă mint și pe mine. Ca să scap din minciuna și ipocrizia care te înconjoară.

— Bine c-a murit, suflă Varlam. Bine c-a murit, să nu te audă... Dacă te-ar fi auzit, s-ar fi sinucis!

— N-avea nevoie, ți-am mai spus, replică Ionel Varlam. Jack Varlam îl întrebă cu un calm ciudat:

— Cum îți permiți să vorbești astfel de părinții tăi?

Ionel Varlam se roși, tulburat. Întîia oară în seara aceea, strigă:

— Nu de „părinții mei“ vorbesc așa, ci de tine. Pe mama o iubesc și acum, cum am iubit-o cît a trăit; așa lua-o cu mine și am pleca împreună de-aici!

— Ionel! strigă tremurător Jack Varlam, nădușit, cu mîna pe piept: nu știi ce faci! Ești copilul meu, măi băiatule...

Apoi, schimbă deodată tonul și, sec, practic, întrebă:

— Te duci mîine la manifestație?

Fiu-său, bănuitor, întrebă:

— De ce vrei să știi?

— Nu te duce, măi copilule. Uite, ca să mă înțelegi (poate că acum, în sfîrșit, ai să înțelegi): te las să pleci, să faci ce vrei, să-mi vorbești oricît de murdar și de josnic, dar nu te duce mîine la manifestație! Are să se tragă în manifestanți; o să fie o baie de sînge! Nu te duce! Promite-mi!

Se apropiase de fiu-său, dar acesta se dădu un pas îndărăt; părea cutremurat de repulsie și de ură:

— Nu-mi trebuie o viață pe care mi-ai dat-o tu! Nu vezi că vrei să ai un copil al tău, proprietatea ta, și să-l aperi ca pe un obiect neînsuflit, al cărui proprietar ești? Ce-ți pasă dacă eu neducîndu-mă mîine la manifestație, îmi pierd stima tovarășilor mei, îmi pierd onoarea, îmi pierd rostul de-a trăi! Ți-e egal dacă mi-am pierdut sufletul: numai să trăiesc. Ei, află că prefer să mă curăț mîine de un glonț dar cu bucurie și mîndrie-n suflet, decît să trăiesc o sută de ani prin baruri din banii tăi nemuncîți, furați! Ce-ți pasă de mine? Lasă-mă să-mi văd de viața mea... Eu nu mă amestec în a ta. Îți spun eu ceva despre faptul că tu, fruntaș al partidului social-democrat, știi — mă întreb de unde — despre intenția lui Rădescu de-a vărsa

mîine sînge, și nu faci nimic ca să dai alarma, să-i împiedici pe bandiții ăia... Despre astea ți-am făcut eu vreun comentariu? Sau despre faptul că-mi oferi să-mi faci un bine, sunînd în aceeași frază că sînt mîrșav și josnic? Lasă-mă mai bine să plec.

Varlam era disperat de umilînța cumplită la care se expusese, căci nimeni nu-i vorbise atît de nemilos și de fără frică, nimeni nu-l înfruntase așa, niciodată; era disperat și de simțămîntul că-și pierde unicul copil, că pierde ceva ce era al lui; se gîndea și la rușinea publică ce avea să urmeze; îi venea să înnebunească, și, încercînd să-și ascundă chiar și fața de sine însuși ce simțea, ajunsese să se trădeze, să vorbească alandala. Izbucni, năbușit:

— Măi, Ionel, băiatul tatii... singura dată în viața mea cînd am fost sincer, tocmai copilul meu nu mă crede! Am iubit-o pe maică-ta... prost, cum am putut...

— Asta-i bine zis! Cum știe iubi un om ca tine! spuse dușmănos fiul.

— ... și tu ești copilul meu și-al ei... copilul dragostei noastre... nu te duce mîine la...

— Nu te-a iubit! Niciodată nu te-a iubit! zise fiul. Se vedea cît de color! Toată lumea știa! Și eu mi-am dat seama... curînd de tot! N-aveam zece ani, cînd i-am spus odată: „Așa-i că tu nu-l iubești?” Și-a început să plîngă!

— Nemernicule! răcni Varlam tatăl și se repezi la fiu-său cu pumnii ridicăți. Fiu-său nici nu se mișcă. Varlam se opri, se stăpîni, împurpurîndu-se; urechile i se înroșiră, și fruntea. Șuieră printre dinți, cu buzele umede de scuiat:

— Ti-că-lo-su-le... Ti-că-lo-su-le...

Apoi ieși încovoiat, răpus. Fiu-său își scoase ochelarii și și-i șterse, apoi continuă să împacheteze cu mîinile tremurînd. Se opri o clipă, scoase fotografia maică-si, o privi, o sărută, o puse la loc și începu iar să puie peste ea cărți, rufe de corp și iarăși cărți.

Varlam tatăl însă se duse în biroul său (birou de avocat, cu portrete de celebrități ale baroului dintre 1900 și 1940, cu pereții căptușiți cu tratate de drept, coduri și jurisprudență) și stătu multă vreme cu tîmplele în pumnii strînși, fierbînd de ură, scrișnînd din dinți și gemînd:

— Măcar de-ar crăpa mîine!

Jack Varlam încă ședea cu capul în pumni, și simțîndu-se nimic, ca apoi iarăși să-l cuprindă dorința sălbatică de a-l ști mort pe fiu-său, cînd Ionel Varlam lăsă la poarta unui cămin studentesc geamantanele și pachetele, și după ce-l convinse pe portar, urcă la etaj și bătu la ușa unei camere. Îi deschise un tînăr blond și uscățiv, cu ochelari, care se lumină la față văzîndu-l și surîse cu dinții săi mari și strălucitori:

— Ei, în sfîrșit — s-a făcut? Te-ai hotărît?

Și-i făcu loc să intre. Fum gros de tutun plutea în odaie; cîțiva tineri în pijamale, alții încă îmbrăcați, și unul cu o scurtă de postav pe el, ședeau pe cele trei paturi de fier, cele trei scaune și masa de brad din odaie. Afară de cel cu scurta, toți îi erau cunoscuți lui Ionel Varlam: studenți comuniști ai facultății de științe; cel cu ciuf blond căzut pe frunte, era de ani de zile prietenul cel mai bun al lui Ionel Varlam. Îl întrebă în șoaptă, privindu-l în ochi:

— Ai plecat definitiv?

Ionel Varlam dădu din cap. Cellalt îi puse mîna pe umăr, fără să spuie nimic. Ionel Varlam murmură:

— Am venit să dorm aici; deocamdată n-am unde...

— Mai încape vorbă... Șezi. Ai mîncat? Am sandviciuri și marmeladă. Șezi. Zi-i, măi!

Cel cu scurta de postav era voinic, liniștit, cu fălci late și ochi catifelati, dulci; era ceva atrăgător și fermecător în zîmbetul lui; se vedea cît de colo că e un om foarte simplu, un muncitor: mîinile muncite și îngroșate, haina, felul cum pronunța. Muncitor bucureștean.

— Ce să mai zic? Cred că s-a-nțeles; de-aia am mai trecut odată pe la voi să văd. Să nu care cumva să aveți careva arme, măi frați, că-i foc: mai bine stați acasă. Asta e linia partidului: manifestăm pașnic. Sîntem destui ca să-i dăm peste cap pe burjui cu mîinile goale.

Stătu o clipă, gîndindu-se:

— Am uitat ceva? Nu. Ei, asta era. Eu o să merg cu voi, mîine. Poate mai vine vreun instructor de-al U.T.C.-ului; dar eu în tot cazul o să fiu cu voi.

Ionel Varlam se așezase pe marginea unui pat de fier și asculta. Înțelesese numaidecît despre ce era vorba. Prietenul lui stătea lîngă el, cu mîna pe umărul lui. Era fum, și toți erau obosiți, surexcitați, veseli, fără somn, și era frig aici în cămin... Asta era viața, tinerețea, fericirea! Ionel Varlam era fericit.

### III

A doua zi, 24 februarie, la ora douăsprezece și cincizeci și unu de minute, Dimitrie Cozianu stătea în picioare la fereastră într-unul din apartamentele de la etaj ale hotelului Athenée Palace. Aici locuia domnul străin cu mustață roșcovană, care fusese în vizită la Cezar Lascari în seara precedentă. Acest domn fuma tutun parfumat într-o pipă, și, cu mîinile în buzunar, picior peste picior, se tolănise într-un fotoliu. Cozianu însă nu se putea desprinde de la fereastră. Vedea palatul cu o aripă îmbrăcată în schelării, cu catargul de pe fațada centrală, iar sus pe catarg, filfiind, steagul pătrat cu stema regelui; regele era acolo, ascuns în palat. În fața palatului statuia de bronz a lui Carol I călare răsărea dintr-o mare de ființe mici, mișcătoare, deasupra cărora pluteau și se legăneau steaguri roșii. Soarele era strălucitor și cerul albastru, dar lui Cozianu i se părea totul negru și cenușiu; steagurile acelea roșii îi înțepau ochii. Se apleca înainte, cu mîinile pe pervazul ferestrei, și încerca să deosebească în depărtare, pe masivul enorm și roșu al clădirii Ministerului de Interne în construcție, siluete de soldați și de arme; îi lăcrămau ochii de încordare, dar nu izbutea să distingă nimic. Directorul hotelului îi spusese că sus pe acoperiș sînt instalați soldați din garda regală cu mitraliere; dar trebuiau să mai fie și în palat, și pe binalele Ministerului de Interne. Unde erau? Ce făceau? Ce așteptau? Mulțimea asta de zeci de mii de oameni, poate de o sută de mii de oameni, umplea Calea Victoriei cît se vedea cu ochii, se strivea de grilajul de fier al palatului, se revărsa în străduțele dinspre bulevard și făcea să tremure ferestrele hotelului cu murmurul ei greu din care izbucneau valuri de aclamații; steagurile roșii se legăneau și se adunau în fața palatului pe care flutura în vîntul rece micul drapel pătrat cu stema și cu cinci ciucuri de aur; ce făcea regele? Ce făcea generalul Rădescu, primul ministru? Dacă-i mai lăsa cinci minute, deși păreau neînarmați, puteau să ocupe palatul și ministerele așa, cu mîinile goale, atît erau de mulți!

— De ce n-or fi trăgînd? murmură Cozianu cu o enervare dureroasă, încordată, cu o dorință aproape sexuală. — De ce n-or fi trăgînd? Ce mai așteaptă?

— *What did you say?* \*) întrebă mașinal individul din fotoliu, plictisit. Cozianu nu răspunse.

— *Nothing seems to happen* \*\*), mai spuse cellalt, dezamăgit. Era ora douăsprezece și cincizeci și șase de minute. O rafală de mitralieră pîrîi undeva în piață. Cozianu tresări, scuturat de un fior răcoros, plăcut, și oftă adînc, muzical, ca o femeie:

— Ah! În sfîrșit!

Jos, în piață, altă mitralieră începu să tragă. Omul din fotoliu se ridică, luă un aparat de filmat de pe masă, deschise fereastra și începu să filmeze, cu pipa în dinți:

— *Now, that's something to show to my pals at home* \*\*\*)... mormăi el, încîntat.

În aceeași clipă, jos, în piață, Ionel Varlam se uită la cei doi oameni între care mergea. Avusese o clipă de frică, o tresărire instinctivă pe care și-o stăpînise îndată și, mașinal, se uitase la cei de lîngă el, ca să se întărească. Amîndoi erau de vîrsta lui, abia trecuți de douăzeci de ani; dar foarte deosebiți. Cel din dreapta era tînărul muncitor cu fălci late și ochi catifelăți, dulci; cu ochii îngustați, îi zîmbi încurajator lui Ionel Varlam, în vreme ce o pînză de gloanțe trecu bizîind pe deasupra lor; cel din stînga era prietenul lui, slab și blond; își scoase ochelarii și ridică mîna în care-i ținea; gesticula furios cu ochelarii, răcnind ceva ce Ionel Varlam nu înțelese. Mulțimea îi apăsa din toate părțile cu presiunea ei uriașă, și-i ducea aproape pe sus, înaintea, nici nu vedeau bine încotro, din pricina steagurilor roșii care se legănau în fața lor. Cînd pîrîi a treia rafală de mitralieră, îndelungată, parcă fără sfîrșit, prietenul lui Ionel se lăsă să alunece încet, par-ar fi vrut să se așeze pe jos; Ionel Varlam îl apucă și-l ținu; îl văzu galben, cu privirea fixă, în gol, cu pleoapele pe jumătate căzute pe ochi. Strigă la el, speriat; simți că-i e foarte cald brațul cu care-l ține, și că-i curge ceva ud pe mînă. Era sîngele lui, sau al celuiialt? O durere cumplită îl săgetă în inimă: aresă-i moară prietenul acum, aici, într-o clipă? Îl ridică — cellalt se lăsa greu, inert, și mulțimea îi purta-înainte. Mitralierele trăgeau mereu.

La ora trei și jumătate, Dimitrie Cozianu se desprinsese cu greu de la fereastră. Era obosit, sleit de puteri, cu creierul pustiu, parc-ar fi săvîrșit cine știe ce orgie. Nu făcuse nimic, decît să stea la fereastră și să privească; dar încordarea, așteptarea, ura, satisfacția, și acuma o cumplită strîngere de inimă, îl zguduiseră și-l epuizaseră. Gazda lui ședea în fotoliu, cu picioarele pe marginea altui fotoliu, și bea whisky cu sifon. Mulțimea era mereu în piață, strînsă împrejurul statuii; se vedeau siluete subțiri de oameni urcați pe soclu; steagurile se adunaseră ca o pădurice roșie în unghiul mort de lîngă soclu, acolo unde nu puteau ajunge gloanțele. Nu se mișcaseră din piață. Iar Rădescu șovăise și dăduse îndărăt în fața unui masacru total. Se vedeau oameni întinși pe asfaltul pieții, dar mitralierele tăcuseră. Cozianu își îmbracă paltonul și, cu mîini tremurătoare, își luă pălăria și mănușile. Îi spuse bună-seara băutorului de whisky și plecă.

Ionel Varlam simțea cum îi svîcnește brațul legat cu batista. Al lui fusese sîngele: glonțul îi trecuse prin carnea brațului drept; mîneca îi era găurită și cleioasă de sînge. Pe asfalt, lîngă trotuarul din fața Fundației Carol, o baltă de sînge arăta că acolo murise un om, sau mai mulți. Sus pe soclu, un bărbat îndesat, cu părul cărunt care-i cădea în șuvițe pe frunte,

\*) Ce-ai spus?

\*\*) S-ar zice că nu se întîmplă nimic.

\*\*\*) Acum am ce arăta băieților, acasă.

cu un cap mare și puternic, vorbea cu glas răsunător, înfierbîntat, pasionat, despre victoria inevitabilă a clasei muncitoare, iar Ionel Varlam simțea că, într-adevăr, așa este și așa trebuie să fie.

Cînd se făcu întuneric — și se făcu foarte devreme întuneric în acea zi de februarie, — Dimitrie Cozianu sună la o ușă discretă, în zidul foarte înalt al unei curți din dosul unei case vechi, vopsită în galben, cu obloanele trase și cu fișii groase de frunziș de iederă care mascau în parte ferestrele și ușile. Îi deschise un fecior cărunt, distins și cu glas de tenor, care-l cunoștea și-l salută cu deferență și simpatie.

— Conașul e acasă, Jean? întrebă Cozianu.

— E acasă, poftiți, spuse Jean, pe care-l chema Ion, dar era snob și fandosit. Cozianu îi dădu pălăria și paitonul și urcă. Îl găsi pe Jean-Pierre Haralamb în biblioteca luminată slab de lămpi cu abat-jour pe măsuțe joase. Hărți vechi ale principatelor romîne făcute la Veneția și la Viena în veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea, portrete în ulei pictate de „zugravi de subțire“ necunoscuți și înfățișînd boieri cu ișlic și anteriu încins cu șal și cu mustăți lungi, asiatice, acopereau pereții. Hărțile erau acolo fiindcă Haralamb era un om politic, portretele, fiindcă pretindea că se trage dintr-un vechi neam din Valahia, deși se știa că era fiu de modești mici-burghezi. Rafturile bibliotecii, pline de coduri legate în culori sumbre, îl trădau pe jurist. Jean-Pierre Haralamb ședea în fotoliu, cu un *plaid* pe genunchi și cu bastoanele de-a dreapta și de-a stînga. Mai erau acolo secretara lui, o tînără în *tailleur* albastru închis și cu părul vopsit blond și lăsat să-i cadă pe umeri după moda lansată de actrița Alida Valli, și pe care o adoptaseră toate secretarele și dactilografele din București în anul acela, și un tînăr secretar de legatie, subțire, înalt, elegant, cu pielea feții albă ca laptele, părul negru și ochii albaștri cu genele lungi. Se ridicară amîndoi la sosirea lui Cozianu și Jean-Pierre Haralamb concedie secretara:

— Mulțumesc... pentru astă seară, ajunge.

Și, întors spre Cozianu, adăugă:

— Încercam să dictez o pagină din eseul meu...

Tînărul cu ochi albaștri umbriți de acele gene extraordinare spuse:

— Vă las și eu, domnule Haralamb.

Plecă și el după secretară; Cozianu le răspunse la saluturi cu o superioritate rece: nu-i plăceau aceste figuri care, se zicea, erau amantele, masculină și feminină, ale lui Haralamb. Se așeză într-un fotoliu și se uită la Haralamb. Acesta avea fața brăzdată de cute de suferință; era cenușiu, obosit. „Cît o mai fi avînd de trăit?“ se întrebă Cozianu. Apoi, cu glas tare:

— Știi ce-a fost?

— Știu tot, murmură Haralamb.

— De ce nu i-a curățat pe toți?

— Cum să omori o sută de mii de oameni? A doua zi aveam revoluție...

Nu; e foarte, foarte grav...

— Pe stradă încă circulă grupuri, e o febrilitate, o agitație... Venind încoace, am asistat la niște bătăi...

— Între cine și cine?

— Nu știu... parcă poți ști?

Urmă o tăcere. Cu degetele-i subțiri, uscate, albe, Haralamb își trase pătura pe genunchi în sus. Apoi sună, și-i spuse lui Jean:

— E frig aici...

Cozianu se gîndi: „Nu e frig deloc... Îi e frig lui... E muribund, nenocitul!“ Dar după ce feciorul puse lemne în sobă, îl întrebă pe „nenocitul“:

— Ce ne facem?

— O să trebuiască să cedeze regele...

— Cum? exclamă indignat Cozianu.

— În aparență. O să cedeze în aparență. O să accepte un guvern în care să intre și comuniști.

— Dar atunci... exclamă Cozianu.

— Ce „atunci“?

— Păi... n-o să-i mai putem opri!

— Trebuie să-i frînăm, să le încetinim acțiunea, să le-o „sabotăm“, cum se zice, murmură Haralamb; pînă intervin americanii și englezii.

— Cum să le sabotăm acțiunea? întrebă Cozianu cu oarecare scepticism. Haralamb zîmbi subțire, sec:

— Cum s-au dus tratativele la Cairo de către ministerul de externe, fără știrea ministrului de externe, Ică Antonescu?

Cozianu care cunoștea rolul mafiei ce domnea la ministerul de externe și în capul căreia era Haralamb, înțelese:

— Cum, adică... să-i lovim din spate? Dinăuntru? Asta înseamnă să acceptăm colaborarea cu ei!

Haralamb rîse fără putere:

— Și?

Cozianu zîmbi cinic:

— Ia ascultă, nene: dar dacă după aceea, toți cei care au colaborat în această intenție laudabilă, o să fie de-abia considerați trădători?

Haralamb murmură:

— Regele va ști pe fiecare din cei care au vorbit cu mine, și le va cunoaște pas cu pas activitatea.

Cozianu rămase o clipă tăcut. Apoi întrebă:

— Trebuie să consider asta ca o propunere făcută mie?

— Da. Dumneata n-ai ocupat nici un post politic important, poți să te dai totdeauna drept tehnician, drept expert în chestiuni administrative și economice... Ce să-ți mai spun? Ești unul din cei mai indicați...

— Și... mai sînt ca mine? întrebă Cozianu rîzînd, ca să-și ascundă tulburarea.

— Sute, răspunse scurt Haralamb. Urmă o tăcere. Cozianu spuse:

— Ascultă... nu mă deranjează să-i asigur pe comuniști de loialitatea mea, și pe urmă să-i înjunghiu... dar dacă observă ei asta... pot fi într-o situație foarte neplăcută; chiar primejdioasă.

— Cîtă vreme voi trăi eu, regele va ști de dumneata... și vor ști și alții... Poți fi vîrît într-o uniformă de soldat american și urcat într-un avion, într-un ceas. Nu-ți face griji, spuse Haralamb.

Cozianu rămase o clipă tăcut, apoi deodată începu să rîdă. Spuse, jovial și brutal:

— Ascultă, domnule, dumneata nu prea ai picioare, dar în schimb ai cap!

Haralamb zîmbi în silă, rece, galben; nu se știa dacă-i plăcuse complimentul. Spuse:

— Situația e gravă... dar bătălia e departe de-a fi pierdută de noi și cîștigată de ei. Părerea mea e că ei o vor pierde. Nu părerea: certitudinea. Ei o vor pierde.

#### IV

Într-una din serile de la începutul lui Martie, Dimitrie Cozianu se duse seara la bătrîna prințesă Basarab-Comnen, care dădea în fiecare

vineri un mic concert de muzică de cameră. Casa ei, pe Calea Victoriei, avea doar un parter dar înălțat pe un peron de zece trepte. In curte, castanii bătrâni încă nu-și arătau mugurii în aerul rece. Cozianu intră în primul salon, bătrînesc, cu ghirlande de stuc, cu un lustru uriaș pe schelet de argint, și cu cîteva fotolii vopsite în albastru-pal și roz-pal și cu tapiseria pălîită, înșirate de-a lungul pereților. Se stătea în picioare; concertul se terminase. Prințesa Basarab-Comnen, înaltă, cu peruca roșie căzută pe o parte a feții pline de pete livide, sprijinită în baston, cu o rochie ciudată, violetă, și o capă de vulpi albastre, care atîrnau pe ea ca pe o sperietoare de ciori, îi întinse lui Cozianu o mîină care părea intrată în putrefacție din pricina petelor de pe ea și a tendoanelor care ieșeau prin pielea mumificată.

— Bună seara, zise ea cu glasul țipător, bine cunoscut în lumea în care se învîrtea Cozianu. Ai întîrziat, n-ai să mai auzi nimic, *Monsieur que voilà*, ne-a cîntat ultimele sale opere: o sonatină și o arietă; pregătește și o simfonietă.

Cozianu dădu din cap, rece, și-i întinse o mîină indiferentă compozitorului, domn scund, nervos, sec, cu dinții rînjiți într-un etern rictus constipat: era un muzician monden foarte apreciat; Cozianu se întreba de ce nu i-o fi spus bătrîna pe nume, ci *monsieur que voilà*: desigur uitase cum îl cheamă.

— Am astă seară noile vedete, zise prințesa Basarab-Comnen: pe domnul Tătărăscu, pe domnul Titel Petrescu; *pour la bonne bouche, devinez qui?\**)

Cozianu dădu din umeri:

— *Quelque Américain...*

— Ah, ăștia bîntuie saloanele, sînt banali la culme; nu, ceva ce n-ai să găsești decît la mine—deși singură mă mir... *ces gens-la chez moi!\*\**) exclamă ea cu mirare și stupefacție și amuzată la culme. Hai, ghicește! *Un rouge, cher ami, un rouge!\*\*\**) *Un tho-va-răș!* țipă bătrîna, excitată, cu peruca pe o ureche și zornăind din foarte lungile pandantive de briliante.

— Un comunist? Au devenit salonarzi? întrebă surprins Cozianu.

— Nu... numai ăsta... ăsta e foarte amator... de altfel, nu e lucrător, *c'est presque un monsieur...\*\*\*\**)

Și trăgîndu-l pe Cozianu de braț printre grupuri, se opri cu el în fața unui bărbat în haină neagră, croită mediocru, și care, cu mîinile la spate, privea lumea elegantă dimprejurii, cu un surîs viclean, de geambaș. Această șiretenie greoie care-i încrețea pielea la coada ochilor, îl izbi pe Cozianu.

— Domnul Matei Mardan... domnul Cozianu, cîrîi bătrîna Basarab-Comnen.

— Vă cunosc din auzite, spuse Mardan, zîmbind și măsurîndu-l din ochi cu prețuire pe Cozianu, de parcă voia să-l cumpere și-i evalua prețul în gînd.

— Cum se face? Nu sînt o celebritate, ca alți musafiri ai doamnei Basarab-Comnen, spuse Cozianu.

— Am studiat în vremea din urmă problemele financiare, zise Mardan, urmărind-o cu ochii pe prințesa Basarab-Comnen care, după un zîmbet înfiorător și amabil, se depărta, sprijinită în bastonul cu cap de fildes. Cunosc activitatea dumitale de consilier tehnic al Ministerului de Finanțe,

\*) Ca o ultimă surpriză, ghici pe cine?

\*\*) Indivizii ăștia la mine!

\*\*\*) Un bolșevic scumpe prietene, un bolșevic!

\*\*\*\*) E aproape un domn.

și, după cum vezi, am socotit-o de așa natură încît țin bine minte și omul, și lucrările...

„Asta e sau un imbecil care mă ia drept un savant, sau un șmecher care vrea ceva de la mine și mă fletează...” În acelaș timp, cerceta croiala modestă a gulerului cămășii, calitatea banală a cravatei, croiala mediocră a hainelor, fața masivă și vicleană, și-l cuprindea o repulsie fizică la gândul că omul ăsta e unul din dușmani, și că el, Cozianu, i-a dat mîna. Ar fi iscălit cu mai mare ușurință condamnarea la moarte a acestui om, decît să-i dea mîna. Totuși, continuă să fie politicoș și atent, deși rezervat. Pînă în clipa cînd Mardan îi spuse:

— Ascultă, domnule Cozianu... n-ai vrea să lucrezi cu mine?

— Cum? Unde? întrebă Cozianu, uimit.

— Guvernul îmi încredințează președinția unei comisii de control a activității financiare; mai precis, control al creditelor. Am nevoie acolo de cameni cu experiență, cum ai fi dumneata... Ai mai lucrat în direcția asta sub guvernele trecute...

Cozianu tresări. Asta ce fusese? Aluzie? Ironie? Amenințare? „Dacă nu accepți, te fac criminal de război!” Sau nimic, simplă constatare... Îi trecu fulgerător prin minte convorbirea cu Jean-Pierre Haralamb. Dar dacă garanția acestuia nu era destul ca să-l acopere în fața unui viitor guvern Rădescu, în fața unei eventuale terori albe, sau a unei dictaturi legionare? Și, în acelaș timp se gîndea, ispitit, la posibilitatea de-a juca pe două tablouri și de-a cîștiga pe amîndouă:

— E o propunere care mă onorează... și foarte tentantă, spuse el; dar trebuie să mă gîndesc...

— Dacă nu accepți în douăzeci și patru de ore, trebuie să reflectez la altul, zise Mardan cu bună-voință și un fel superior, ironic, neașteptat pentru Cozianu. Îl privea mereu, cîntărindu-l, cum privește un geambăș un cal, și zîmbea.— Îți dai seama, adăugă el, că trebuie să-mi constitui comisia cît de curînd. Ce zici?

— Pînă în douăzeci și patru de ore, vei avea răspunsul, domnule Mardan, spuse Cozianu și adăugă cu un surîs amar, morocănos, saturnian:

— Cred că voi accepta... din simpatie pentru dumneata, și ca să slujesc țara... așa cum e tradiția familiei noastre.

— Ei, vă înțelegeți perfect! cîrîi doamna Basarab-Comnen, trecînd pe lângă ei. Nu regreti că mi-ai cerut să ți-l prezint pe domnul Cozianu, nu-i așa? E o personalitate...

Și trecu mai departe, pe cînd Cozianu, vorbind nimicuri cu Mardan, se gîndea cu oarecare mirare și bănuială că Mardan îi ceruse anume bătrînei să i-l prezinte; Mardan umblase după el, prin urmare. De ce? Întrucît era el atît de interesant?

Îi puse aceeași întrebare lui Haralamb, cînd se duse a doua zi la el să-i ceară sfatul; Haralamb îi spuse:

— Cine știe? Are nevoie de dumneata ca tehnician, sau e vorba de o acțiune de împăciuire a comuniștilor; orice ar fi la mijloc, dumneata acceptă: eu te voi susține...

Erau în biblioteca lui Haralamb. Un cîine mare de vînătoare stătea întins lângă fotoliul lui Haralamb și dormea cu botul pe labe. Cozianu se gîndi: „Mă susține; dar pe el cît o să-l susție viața din el?” I se părea că Haralamb se agăța din răsputeri prin acțiunea lui politică, de viața care în fond îl părăsea; după cum și cu acest cîine încerca să-și dea iluzia că nu e olog și țintuit în fotoliu, că mîine sau peste un ceas ar putea pleca la vînătoare...



— Ascultă, dragă Haralamb, o să-ți fiu poate dezagreabil, dar sînt obligat să mă gîndesc la toate: în fond, poate să-mi risc la un moment-dat pielea... Dumneata nu stai bine cu sănătatea: dacă, doamne ferește, și se întîmplă ceva?

Haralamb zîmbi la fel de silit și de acru ca și la întrevederea lor dinainte.

— Sînt foarte bine cu sănătatea! zise el înțepat. Dar, văzîndu-l pe Cozianu că tace, îl liniști:

— Nu sînt singur. Dacă mi se întîmplă mie ceva, toate legăturile mele vor fi moștenite de altcineva, care va fi în contact direct cu Vodă și cu ambasaderele interesate. Nu ezita atîta: am mai vorbit cu alții care nu au făcut atîtea fasoane ca dumneata!

În aceeași seară, Cozianu primi un telefon de la șeful unuia din partidele politice care intrau în guvernul de largă concentrare; și, ca reprezentant al acestuia, îi dădu el un telefon lui Matei Mardan, anunțîndu-l că acceptă; peste două zile, Monitorul Oficial publică decretul-lege care constituia Comisia Guvernamentală pentru controlul financiar, președinte Matei Mardan, vice-președinte Dimitrie Cozianu. Din ziua aceea începu o activitate febrilă pentru Cozianu, în marele imobil oficial cu mașini veșnic înșirate în față, cu șiruri de birouri în care țacăneau mașinile de scris și de calculat, și cu cabinetele conducătorilor, veșnic asediate de directorii băncilor, de oameni de bursă, de politicieni, de gazetari. Mardan îi prezentase lui Cozianu pe viitorii săi colaboratori, șefii serviciilor comisiei.

— Domnul Ioanițiu... domnul Mereanu... spunea Mardan, cu coada ochilor încrețită de un zîmbet jovial. Domnii respectivi, spilcuiți, pomădați, cu unghiile făcute la manichiură, cu batistă parfumată la piept, se înclinară în fața lui Cozianu, care se înclină la fel de grav, de parcă ar fi fost cu totul străini; îi venea să ridă: se cunoștea cu „domnii” aceștia de cincisprezece-douăzeci de ani; Ioanițiu fusese în consiliul de administrație al *Creditului germano-romîn*, și reprezentant al lui *Deutsche Bank*; Mereanu lucrase la Banca Națională sub dictatura generalului Antonescu; pe alți cîțiva nu-i cunoștea. Unul, șeful serviciului de studii și statistică, un tînăr înalt și subțire, brun ca un arab, avea brațul drept bandajat și atîrnat de gît cu o fașă.

— Domnul Varlam, zise Matei Mardan, prezentîndu-i-l. Tînărul nu întinse mîna; nu putea din pricina pansamentelor.

— Varlam? Rudă cu Jack Varlam? întrebă Cozianu, amabil.

— E fiu-său, spuse Mardan.

„Aha: ăsta e comunistul” se gîndi Cozianu. Totuși, pus pe amabilitate, zise:

— Tatăl dumitale mi-e prieten... și e un foarte distins jurist...

Tînărul clipi din ochi și nu răspunse nimic; Mardan zise:

— Fiul e un bun statistician; își face acuma un doctorat în matematici și științe sociale; e și un marxist, ceea ce nu strică...

Și rîse gros și jovial. Cozianu simți că-l trece un val de antipatie față de acest june slăbănog și tuciu, cu ochelari și cu gulerul cămășii răsrînt peste gulerul hainei, fără cravată, atît de deosebit de eleganții domni Ioanițiu și Mereanu; și calitatea lui de matematician îi era antipatică; aici trebuia să fii frecat cu toate sforăriile administrației, cu toate șmecheriile marilor bănci, nu cu calculul infinitesimal și cu statistica! Totuși, fiindcă în această zi a prezentării era hotărît să fie amabil, întrebă:

— Ați avut un accident, domnule Varlam?

Cellalt bîngui ceva nedeslușit. Mardan rîse:

— A fost rănit la manifestația *noastră* din 24 Februarie! E un tânăr erou!

Cozianu rămase o clipă descumpănit și de aceea îi scăpă o întrebare stupidă:

— Cum? Ați fost *jos*... în piața Palatului?

Tânărul Varlam răspunse politicos și sec:

— Da... Dumneavoastră ați fost *sus*?

Ioanițiu și Mereanu, care pînă atunci îl priveau rece și ironic pe colegul lor comunist, nu se putură împiedeca de-a zîmbi de această întrebare usturătoare, care-l arăta deodată pe domnul vice-președinte al comisiei, undeva pe acoperișul palatului, printre mitraliere. Cozianu se schimbă la față, rîse silit și îngăimă:

— Eu eram la *Athenée Palace*, la etaj, în vizită la un prieten.

— Ei, atunci ați văzut bine... A fost o manifestație impunătoare a maselor populare, zise Mardan, care nu fusese de loc la manifestație. Se începu o conversație fără importanță; Cozianu rămase tăcut; era stăpînit de o dușmănie instinctivă față de tânărul Varlam. „Uite ce-a putut ieși din șmecherul de Jack Varlam, care e totuși un om inteligent, un om cu care se poate vorbi: golanul ăsta, acest matematician derbedeu!“ se gîndea el înfierbîntat. Și totuși, va trebui să lucreze cu el. „Un fanatic, un iacobin periculos, își zicea Cozianu în sine; Mardan nu e ca ăștia; Mardan e un vulpoi bătrîn; ăsta însă...“

Dar în cursul săptămînilor următoare, își dădu seama că tânărul Varlam e deosebit de competent și că se lucrează foarte bine cu el. UITĂ de prima senzație de ostilitate, care rămase să mocnească undeva în fundul sufletului său; și, vreme de cîteva săptămîni, nu mai văzu pe nimeni, afară de recepțiile oficiale; nu mai trecu decît pe la Haralamb, ca să discute cu el ce e de făcut. Se înțeleseseră să se întîlnească numai noaptea, cu nimeni de față: Cozianu, înalt funcționar al unui guvern progresist, nu trebuia să se compromită.

În zilele acelea, cînd țara fierbea de primele măsuri ale reformei agrare, Șerban Romano veni să-l caute pe văru-său la birou. Șerban Romano purta un costum care-l sugruma peste piept, în talie, la coapse: Șerban se îngrășase enorm în vremea din urmă, făcuse un șezut și un piept de matroană. Picior peste picior, privindu-și pantofii de antilopă ca să nu se uite în ochii acestui om grav și dur a cărui privire neagră îl intimidă, Șerban îi spuse:

— *Ecoute, mon vieux Dim*... am remușcări că n-am venit să te văd cînd... cînd s-a prăpădit săraca Mariana...

Lui Dimitrie Cozianu îi murise nevasta în primul bombardament, cel de la 4 aprilie 1944; fusese învitată de niște prieteni să mănînce la prînz la „Floarea Soarelui“, și bomba căzuse pe restaurant. Cozianu nici nu clipi. Aștepta:

— ... și știu că ești ambetat cu casa...

Încă o tăcere.

— Da, mă mut mereu; n-am găsit nimic care să-mi convie, zise Cozianu.

— *Précisément*: îți fac eu o ofertă: mută-te la mine; eu vreau să-mi aranjez o casă undeva pe la lacuri, am eu ideile mele în materie de decorație și de mobilier... o să vezi, *ce sera un bijou*\*), am descoperit la idiotul de Bubi Ipsilanti un Sfînt Sebastian de un maistru italian de pe la 1600, extraordinar, emoționant; era înnegrit, l-am dat la curățat și Bubi Ipsilanti, care mi l-a lăsat în schimbul unui Luchian, își dă cu pumnii în cap; și mai am niște

\*) O să fie o bijuterie.

lucruri fermecătoare, o să vezi, zise Șerban Romano, rîzînd puțin jenat că e atît de încîntat de planul său, cînd fusese tocmai vorba de răposata Mariana.

— Să-mi faci plăcerea să vii cînd o să fiu gata; o să organizez *des parties fines, entre garçons... avec des filles, par exemple, hein? Garçons sans filles, ce n'est pas dans nos goûts, hein?\**) Haha! Haha!

Dimitrie Cozianu, serios și morocănos, se uita la acest bărbat gras, cu pungi sub ochi, cu pupilele tulburi, și cu părul rar. Mai și mințea în chestia cu băieții. Îl cunoștea din copilărie. Se schimbase. Se schimbase mult... De ce? „Moale. Moale. Stofă proastă. Nu de ăștia e nevoie... Cu de-ăștia, o să ne ducem de rîpă“ se gîndea Dimitrie Cozianu privind-l grav și rece pe văru-său.

— Bine, accept. Mulțumesc, zise el.

— A... dar ce accepți? Casa sau invitația? *Hein?*

— Amîndouă, zise Cozianu.

— A, bravo. Perfect. Absolut perfect. Dar... ași vrea să-ți cer un mic serviciu... care pentru mine e foarte mare, dar pentru tine e mic. Nu mă refuzi?

— Să vedem.

— Să nu mă refuzi, Dim. *C'est pour moi une question de vie ou de mort...\*\*)* E vorba de reforma asta... cu moșiile. Mă atinge foarte simțitor..., foarte simțitor... Tu ești bine cu comuniștii... mi se pare că te-ai și înscris la ei? zise Șerban și se uită timid și curios la văru-său. Acesta, în flanel *gris-fer*, cu gulerul scrobît și privind-l fix și sumbru pe sub sprîncenele încruntate și stufoase, aștepta.

— *C'est un secret? Car alors, je n'insiste pas, ce n'est pas mon genre...\*\*\*)* rîse Șerban încurcat.

— Nu e un secret. Nu sînt înscris în nici un partid. Sînt un tehnician, zise scurt, sec, Dimitrie Cozianu. Șerban părea dezamăgit:

— Dar atunci... *tu n'es pas au mieux avec eux?\*\*\*\*)*

— *Mais si, mon petit, je suis au mieux avec eux*, spuse cellalt, plictisit. Spune-mi ce vrei.

— E vorba de... reforma asta, cu moșiile. Ași vrea să mă scapi... să obții să fiu lăsat în vreo categorie exceptată... *Hein?* Se opri, nervos, îngrijorat, cu ochii la Cozianu, și repetă mașinal, bîțîind din pantoful de antilopă:

— *Hein? Hein?*

Cellalt nu se mișcă. Apoi spuse:

— Să vedem. Sfatul meu e să vinzi, să-ți salvezi capitalul...

— Nu cumpără nimeni! Țăranii nici nu se gîndesc să cumpere ce-o să le dați voi, comuniștii, gratis! exclamă Șerban Romano.

— Să vedem. O să mă gîndesc, repetă Dimitrie Cozianu.

Peste cîteva săptămîni era instalat în fosta casă a lui Șerban Romano, iar acesta nu mai avea decît o sută de pogoane, dar era atît de preocupat de aranjarea noii sale case, încît nu suferi prea mult de pierdere; și apoi, mai erau acțiunile, imobilele, aurul...

\*) O să organizez petreceri rafinate, între holtei... cu femei, nu-i așa? Bărbați fără femei, nu ne este pe plac, nu-i așa?

\*\*\*) Pentru mine este o chestiune de viață sau de moarte

\*\*\*\*) E secret? Dacă nu mai insist. Nu-i în firea mea.

\*\*\*\*\*) Nu ești în termenii cei mai buni cu ei?

După instalarea lui Cozianu, casa lui Șerban Romano arăta altfel. Pe dinafară erau aceiași pereți cu tencuiala veche, aceeași *loggia* cu pilaștri de cărămidă deasupra intrării, același mare felinar de fier forjat atârnat sub bolta *loggiei*. Înăuntru însă, casa în care Șerban Romano primise de atâtea ori în ultimii zece ani, era cu totul schimbată. Tapiseriile franțuzești din veacul al XVIII-lea dispăruseră de pe pereți; în locul lor se întindea o vastă pânză de pictorul român Mirea, intitulată (pe plăcuță de bronz) „Virful cu Dor“, și care reprezenta un ciobănaș cu un buciom, și un vultur, amândoi înconjurați de cețuri cenușii; iar în celălalt salon, „Ospățul lui Sardanapal“ de un pictor francez de mîna a cincea, din regretabila epocă 1890 și în regretabilul stil „*Salon officiel*“. Mobilele fine, fotoliile aurite, scrinurile din lemn de lămîi și de trandafir, se retrăseseră și ele; în locul lor tronau fotolii masive de piele. Un bar de lac chinezesc, roșu pe dinăuntru și plin de sticle, iar pe dinafară negru cu mici scene în aur, era una din mobilele cele mai importante; sufrageria era în falsul stil al Renașterii italiene, care se fabrica în cantități mari, sub numele de „florentin“, în Bucureștii anilor 1930—1940; iar din tavane, în locul candelabrelor de cristal de rocă și de bronz, atîrnau alteie, din cristal de Murano, ca niște fintini țîșnitoare împietrite printr-o minune; nu urîte, dar reci. Covoarele de Aubusson și de la Savonnerie dispăruseră, înlocuite de frumoase Șirazuri și de cîteva Ghiordezuri prețioase, în culori stinse. Casa era pustie, curată, și nu se mișca nimeni în ea. Uneori, stăpînul sosea la douăsprezece noaptea, cu prieteni, suna servitorii care apăreau cu ochii umflați și serveau o gustare rece, cu icre negre și whisky; aproape niciodată nu mîncea acasă la prînz. Foarte rar, stătea singur să lucreze, în biblioteca din care cărțile de filozofie, clasicii preferați ai lui Șerban Romano și cărțile franțuzești cu stampe pornografice din secolul al XVIII-lea pieriseră, înlocuite cu șiruri întregi de coduri civile, tratate de jurisprudență, reviste de statistică și de economie politică. Iar servitorii bătrîni veniți cu douăzeci-treizeci de ani înainte de la țară, și care-l slujeau pe Șerban Romano, nu mai erau în casă. Gospodăria o conducea o *house-keeper*\*) în rochie neagră, care porunceă bucătăresei și fetei în casă; feciorul își petrecea vremea dormind, fumînd și la spectacolele de dimineață ale cinematografeilor, unde bătrînul Vasile al lui Șerban Romano nu s-a dus niciodată în viața lui.

Aici, în casa asta, își petrecea puținul timp liber foarte ocupatul vice președinte al Comisiei financiare. Nu ieșea decît la recepțiile oficiale; nu se mai ducea prin saloane, nici pe la Jokey Club. Cînd se dusesese ultima dată la club era obosit, voise să bea ceva rece și tare, nu dăduse atenție celor dimprejur. Cîțiva domni ședeau pe canapelele de pluș sub marile tablouri de Grigorescu pe care nu le priviseră niciodată. Erau acolo prințul Ipsilanti, frate-său Telescop, generalul, în smoking, cu mustață albă, prostit de tot de bătrînețe, tînărul Calomfirescu, Cezar Lascari, Titel Negruzzi. Cozianu trecu printre ei, salutînd în grabă și, fără să ia seama la ei, se ducea să bea ceva, cînd Titel Negruzzi îl opri sub lustrul cel mare ca un lustru de restaurant. Titel Negruzzi era chel, cu fălci grele, cu ochii tulburi; altminteri bonom și familiar ca totdeauna.

— Ascultă, Coziene dragă, nu merge, puiule, vezi tu, nu merge, murmură el discret. Ori una, ori alta... Te expui la scene penibile... Înțelege-mă: îți vreau binele. Înțelegi? Tu, cu comuniștii, și băieții de aici, majoritatea expropriati de moșii de amicii tăi... Ce să-ți mai explic, ești om inteligent...

Cozianu se uită la el, făcîndu-se palid. Titel Negruzzi era beat ca de obicei; părea bunăvoința întrupată. Cozianu zvîrli o privire împrerjur.

\*) Menajeră

Jucătorii de la mesuțele de joc erau cu ochii pe el. „Băieții“, cărunți sau chei, monoclați sau burtoși, rîdeau ironic, batjocoritor, insultător. Cozianu șovăi o clipă. Să-l pălmuiască pe Titel Negruzzi? Să-l ia de gît pe vreunul din ceilalți?

Mai stătu o clipă, apoi se învîrți în călcîie și ieși repede.

## V

Într-o zi de la sfîrșitul primăverii, Dimitrie Cozianu intră la Athenée Palace, unde trebuia să se întâlnească cu Jack Varlam. Mașina îl lăsă în fața hotelului; Cozianu intră în hall. Luminile erau discrete, fotoliile adînci și de tapiserie bună, și domnea tăcerea marilor hoteluri. În lumina puțină, portocalie, ca printr-o sită, se zăreau niște mogildețe negre în fotolii, îndărătul coloanelor de marmoră falsă sau nu. Din obișnuință, Cozianu le salută; una avea fața gălbuie, ofilită, smochinită, pălăria neagră cu perle de *jais* și cu penele unei specii de păsări care nu putea fi decît corb; era bătrîna prințesă Ipsilanti, fiica unuia din domnitorii dinainte de Vodă Cuza; acum avea aproape o sută de ani și adora să șadă în cafeneaua Nestor și aici în hall la Athenée Palace. Cealaltă era Elvira Vorvoreanu, desfigurată, cu cearcăne negre, cu capul ei de mort din pricina boalei de inimă. Mai erau două babe necunoscute, apoi *Nicolas Ipsilanti*, mititel, rotund, cu mustața albă și cu cele mai elegante haine din cîte se croiseră la Londra în tot cursul anului 1910; alături de ei, masiv, brun, ars de soare, într-un costum *beige* și cu o cravată de un galben palid ca și batista din buzunarul de la piept, Toto Candiotu, om de cincizeci de ani, proprietarul unui mare grajd de cai de curse. Dimitrie Cozianu, care-i cunoștea pe toți, mîncase la ei în casă și-i primise la el pe cînd trăia nevastă-sa, îi salută, întrebîndu-se: „Ce-o fi vrînd Toto? Crede că-i poate excroca bani babei? N-o cunoaște...“ Dar în clipa următoare, nu se mai gîndi la asta. Privirea bătrînei Ipsilanti alunecă spre el și reveni la Candiotu, indiferentă, parcă ar fi văzut un obiect, un scaun, un palmier din hall. Bătrînul Ipsilanti (era cumnatul prințesei), întoarse ochii; Elvira Vorvoreanu îl fixă o clipă pe Cozianu cu ochi negri, morți, apoi se-ntoarse și ea și continuă să vorbească; iar Toto Candiotu, al cărui tată avusese un mare magazin de coloniale, se întoarse mai glacial decît toți ceilalți, încîntat că poate face cauză comună cu os de Domin și că snobează un boier. Oamenii de serviciu din ușa hallului nu observaseră nimic. Un colonel englez din misiunea aliată de control, țepăn, cu capul sus, cu ochii sticloși, cu picioarele parcă anchilozate, ieși din bar și trecu prin fața lor fără să se uite nici în dreapta nici în stînga. Dimitrie Cozianu simți o fierbințeală năvălindu-i în obraji. Se roșea. Nu i se mai întîmplase asta din copilărie. Strînse din fălci, își smulse batista din buzunarul de la piept și-și șterse fruntea. Murmură furios:

— Imbecili...

Și se uită împrejur, căutîndu-l pe Jack Varlam. Acesta se ridicase dintr-un colț întunecos și venea spre el cu miinile întinse, voinic, roșu, cu obraji lucioși, ochii strălucitori, albaștri, ca ai unui gîscan; rîdea vesel și dur.

— Ce faci, excelență? Ce faci, domnule? Ia vino-ncoace, să-ți prezint pe amicul meu, domnul Ragusa... domnul Bobby Ragusa, domnul Cozianu.

Un omuleț subțirel, cărunț, apăru și el de după o coloană. Își înclină capul palid, alb, cu trăsături uscate și dure. Cozianu dădu din cap, distant, deși știa că venise aici tocmai să-l cunoască pe domnul Bobby Ragusa. Și acesta știa foarte bine; de aceea, potrivit cu regula jocului, chițai (era mai mult decît tenor):

— Vă las... scuzați-mă, am întâlnire cu cineva... Vă salut, excelență... (și se înclină respectuos, apoi se îndreptă și dădu din cap): Servus, dragă... Cu bine...

— Ți telefonez eu, zise Jack Varlam. Apoi se așeză cu Cozianu pe o canapea și făcu semn unui chelner care trecea; ceru două pahare de whisky și, pe cînd gusta dintr-al lui, spuse:

— E, ăsta e Ragusa.

— Și ce vrea? întrebă sumbru Cozianu, care se gîndea la incidentul de adineauri. Imbecilii! Imbecilii!!

— Și ce vrea domnul Ragusa? repetă el răgușit și neprietenos.

— Dragă... știe că te cunosc și că mă onorezi cu prietenia ta, spuse domnul Varlam, sau tovarășul Varlam. Era un om cu asemenea relații și influențe, încît „mă onorezi cu prietenia ta“ era aproape o glumă.

— ...Și m-a rugat să-ți cer o intervenție unde-ai să știi tu... Are nevoie urgentă de patruzeci de vagoane care să facă drumul Bîrlad-București și îndărăt. Comuniștii apără cu dinții căile ferate, știi bancul lor, „totul pentru front, totul pentru victorie!“... poate că dacă ceri șefului tău... sau ai pe cineva să-i ceară lui Guță sau lui Jenică să intervină... Ei? Ce zici?

„Guță“ și „Jenică“ erau doi șefi de partide burgheze, care erau în momentul acela în guvernul de largă concentrare democratică. Dușmănia fundamentală care nu putea să nu-i despartă de comuniști, izbucni abia mai târziu în chip răsunător și dezastruos pentru ei.

— O să-l coste scump pe domnul Ragusa... mormăi încruntat Cozianu. Nu intervenția avea să-l coste scump, ci furia amară care clocotea în sufletul lui și care făcea să-l treacă sudorile și-l silea să-și șteargă necontentit fruntea cu batista pe care o mototolea în pumn. Nu era nimic afrontul pe care i-l făcuseră „ramoliții aceia“, cum le spunea el în gînd. Dar asta însemna ceva, însemna că va fi ostracizat de o întreagă lume... de lumea lui, lumea în care trăise și respirase patruzeci și patru de ani... „Imbecilii!“ se gîndea el sufocat de o furie dureroasă și deznădăjduită, ca în fața unei neînțelegeri mărunte dar catastrofale.

— O să-l coste scump pe domnul Ragusa.

— Ei, cît de scump? Vezi să fi rezonabil, că altfel nu-i mai rentează lui afacerea și-o lăasă să cadă, murmură Varlam, zîmbind, dar ușor alarmat. Apoi, tot zîmbind: — Să știi că eu nu iau nimic... am niște obligații vechi, și cu asta mă plătesc față de el....

— Eu n-am nici o obligație, rîse încruntat Cozianu. („Imbecilii! Nici nu-și dau seama!“) — Dar ascultă, comisionul o să-l plătească în dolari.

— E o condiție mai grea...

— N-am ce-i face...

— Bine, am să-i spun... Iar tu, vezi ce se poate face.

— I-o fac. Spune-i că e ca și făcut, murmură sec Cozianu și se ridică: Tu mai stai aici? Eu nu pot... trebuie să mă duc la birou...

În picioare amîndoi, pe punctul să se despartă, Cozianu își aduse aminte:

— Ascultă, domnule, n-ai putea să-l mai strunești pe băiatul dumitale? Imi face viața imposibilă! Dacă n-ar fi al dumitale, l-aș fi zburat de acolo din prima zi! E bățos, obraznic, face ce vrea, parcă el ar fi stăpîn.

Jack Varlam era un om dur. Dar acuma rîse cu o moliciune dezarmată, pe care încerca să și-o ascundă. Nu era rîsul unui părinte, ci al unui om care se știe fără putere într-un punct, un punct din care-i poate veni pieirea.

— Nu, dragă... nu-mi cere asta... N-am nici o influență asupra lui.. Sîntem din două partide politice deosebite... foarte deosebite... eu sînt social-democrat, el e comunist....

Cozianu îl privi drept în ochi. Cellalt nu răspunse cu o clipire complice, ci se uita la el, cu ochii adânci și goi ai unui om lovit. Cozianu întrebă:

— *Comunist?*

— Da, da... Comunist...

— Bine, auzisem și eu, dar credeam că totuși... cu știrea dumitale! Varlam oftă și dădu din cap, zîmbind melancolic.

— Să te ferească Dumnezeu, dragă. Bine că nu trăiește maică-sa să-l vadă... Ar fi murit de supărare...

Cozianu rămase o clipă nemișcat, apoi murmură:

— Auzi, ce dement... E nebun?

— Nu. E comunist, nu înțelegi? E comunist, repetă Varlam cu tristețe și neputință. Cozianu nu mai spuse nimic despre asta și se despărțiră. Varlam se duse la bar unde avea întâlnire cu niște gazetari americani, iar Cozianu la birou. Când trecu prin hall spre ieșire, își înțepeni mușchii, silindu-se să nu știe că în colț, în cercul de fotolii, capul de mort al Elvirei Vorvoreanu, obrazul alb ofilit al prințesei Ipsilanti sub pălăria cu pene de corb, și mutra masivă și obraznică a lui Candiotu, se întorceau spre el. Nu se uită la ei, dar le simți privirile, și-l mai trecu un rînd de sudoare. Ieși, făcu semn mașinii, urcă și spuse:

## VI

— La birou!

Aici, la birou, Dimitrie Cozianu se simțea stăpîn. Aici știa ce face, pentru ce, pentru cine; aici se simțea sigur și uneori îi venea să rîdă de păcăleala formidabilă pe care le-o trăgea comuniștilor, ca și imbecililor de la *Athenée Palace*. Astăzi însă avea o strîngere de inimă. Tot jocul lui era mersul unui acrobat pe funie. Dar dacă făcea un pas în gol? Urma prăbușirea — și asta putea însemna pușcăriia pe mulți ani de zile, sau, cine știe? procesul de înaltă trădare și... parcă el nu știa, parcă schilodul nu-i spusese că agenții marilor puteri anglo-saxone erau la curent? Cozianu, ca și Haralamb, știa foarte bine că asta se încadrează în textele de lege privitoare la înalta trădare. Și atunci?

Trecu încruntat și morocănos printre oamenii care se înghesuiau în anticameră, intră în birou și șezu o clipă singur. Apoi începuse să răsfoiască hîrțile care erau pe masa de lucru. Era întuneric, numai lampa cu scoică de porțelan verzui, care arunca un cerc de lumină pe birou, scotea la iveală mîinile fine, prelungi, cu degete subțiri, și cu păr des, negru, ale lui Cozianu. Pe degetul mic al mîinii drepte, strălucea un inel mic cu pecetie. Mîinile întorceau liniștit cîte o foaie, apoi stăteau întinse pe hîrtie, elegante și cu părul acela animalic care ieșea de sub manșetele albe și scrobite. Deodată Cozianu se aplecă asupra unei foi de hîrtie și rămase cu ochii nemișcați. Apoi o mai citi odată. Apăsă pe buton ca să cheme secretara.

— Roagă-l pe domnul Varlam să poștească încoace.

Și, rămas iarăși singur, ridică hîrtia care tremura ușor în mîna lui. O ținea în aer, gata s-o arunce, s-o rupă în bucățele. Nu-l mai putea suporta pe acest Varlam. Era a treia sau a patra oară cînd insista și se zbătea ca un disperat, făcînd referate și contra-referate, intrînd de cîte zece ori la rînd la Cozianu și la Mardan, ca să obțină anularea unor măsuri ale comisiei financiare. În ședințele de lucru combătea fiecare propunere a lui Cozianu, cu o încăpăținare iritantă, cu calmul său sec care îl scotea pe Cozianu din sărite. Trebuia să se isprăvească odată. Cozianu aștepta, fierbînd de furie rece, stăpînită.

O bătaie în uşă.

— Intră!

Înalt, subțire, îmbrăcat mai corect ca la început — purta cravată, avea un costum călcat — Ionel Varlam intră, spuse bună seara și stătu o clipă în picioare, așteptînd să fie poftit să șadă. Cozianu nu-l pofti. Se uita la pieptul celuiilalt, nu în ochii lui, de frică să nu-și trădeze furia și antipatia. Ionel Varlam mai stătu o clipă în picioare, apoi, foarte calm, se așază într-unul din fotoliile din fața mesei de lucru a lui Cozianu.

— Domnule Varlam, zise acesta cu glasul mai-mai să-i tremure de furie, văd că încă n-ai înțeles ce s-a vorbit în ultima ședință a comisiei.

— Vorbiți despre mutarea fabricii de avioane îndărăt la Brașov și creditele pentru repunerea ei în producție? Am înțeles foarte bine, domnule vice-președinte.

— Cum ai înțeles foarte bine? N-ai înțeles nimic! exclamă Cozianu enervat. Sîntem încă în război, Hitler e încă la Berlin, toate forțele economice ale țării trebuie consacrate frontului, și dumneata propui credite pentru o fabrică demontată, mutată în niște sate, și care n-o să dea nimic pînă-ntru-un an sau doi! Asta e nebunie! Studii și statistici se fac în secția dumentale, sau romane?

— Domnule vice-președinte, fabrica I.A.R. va putea produce automobile, mașini-unelte, tractoare pentru agricultură! Războiul e pe sfîrșite. Nu e bine să ne gîndim la perioada următoare? spuse Ionel Varlam cu căldură, fără nimic din animozitatea pe care o avea Cozianu față de el. Urmă: — Mă simt dator să propun în fiecare ședință a comisiei aprobarea de credite pentru mutarea I.A.R.-ului îndărăt la Brașov, și repunerea sa în funcțiune. Nu pot, înțelegeți-mă vă rog și pe mine, nu pot accepta ca o fabrică întregă cu un echipament modern și perfecționat, să stea prin magazii și lăzi în niște sate din fundul Ardealului, să se deterioreze, să se piardă, nu pot asista cu minile-n sîn, domnule vice-președinte! Dacă n-aș avea o informație despre asta, n-ași zice nimic; ași avea scuza că n-am știut. Dar pot să vă arăt scrisorile comitetului sindical al fabricii, raporturile inginerilor, rapoartele funcționarilor noștri pe care i-am trimis la fața locului: e un dosar întreg, complet, din care reiese clar ca lumina zilei că acolo e o mare avere pentru țară, și nu pot tăcea. E o chestiune de conștiință pentru mine; și oricine-ar fi în locul meu, afară de un om necinstit și răuvoitor, v-ar vorbi la fel!

Cozianu se stăpîni să nu întrebe ce vrea să spuie cu „om necinstit și răuvoitor“, dacă era o aluzie la el. Cozianu își dădea seama că este exclus, că i s-a părut în mod cu totul nejustificat, că Ionel Varlam nici nu se gîndise la așa ceva, și totuși se simțea prost, iritat, jignit; de fapt, simpla pomenire a unor oameni „necinstiți și răuvoitori“ îl enervase, căci Ionel Varlam vorbea cinstit și deschis, mărturisindu-și fățis intențiile și mobilurile, pe cînd el, Cozianu, făcea tocmai ce spunea Ionel Varlam: frîna, oprea în mod discret și ascuns dar din răspuțeri.

— De asta, urmă Ionel Varlam, v-am înaintat memoriul și adresa pe care-ați rupt-o, după cît văd....

Cozianu se uită cu vioiciune la hîrtia din fața lui: da, era adresa ce însoțea memoriul serviciului de studii; și într-adevăr o rupsese. Fără să-și dea seama; cu totul fără să-și dea seama. Dar cînd? Adineauri, de bună seamă; pe cînd îl aștepta pe junele ăsta. Cozianu simți că se roșește: Varlam îl prinsese asupra unei manifestări pătimașe, care-i trădase sentimentele. Îl privi pe tînărul înalt și firav care ședea în fața lui. Ar fi vrut să-l strîngă de gît, să-l facă să dispară, să nu mai existe. Îl ura. „Să vedem dacă n-o să fiu eu mai tare ca tine“ se gîndi el. Da, îl ura pe intelectualul ăsta cu ochel-



lari și cu ideea revoluției în cap. Ideile sînt făcute pentru a străluci într-un salon, a lua examene, nu pentru revoluție, așa socotea Cozianu. Prezența acestui „tînăr fanatic“, cum îl aprecia el în gînd, îi făcea un rău fizic. Ar fi dat orice ca să nu-l mai vadă pe acest om care folosea ideile ca pe niște arme, niște cuțite, niște măciuci, ca să-l zdrobească pe el, Cozianu. „O să fie greu, se gîndea Cozianu, fierbînd. Totuși, trebuie să se poată. Trebuie! Și pentru asta, o să-l zbor de aici“.

— Nu ne înțelegem, domnule Varlam, zise el stăpînit. Dumneata ești un organ consultativ, trebuie să informezi comisia, să studiezi problemele care o interesează, nu să dai sugestii și nici să exerciți presiuni asupra comisiei

— Incerc să fiu în primul rînd patriot, domnule vice-președinte.... V-am spus: nu pot tăcea. Comisia n-are decît să treacă peste sezișările mele, dar eu îmi voi face datoria pînă la capăt.

— Ce-nsemnează „pînă la capăt“? întrebă Cozianu, enervat și bănuiitor. Ionel Varlam ezită o clipă, apoi spuse:

— — Adică cît voi fi aici, voi continua să propun creditarea I.A.R-ului în scopul reinstalării și începerii producției.

Cozianu se prefăcu a răsfoi niște hîrtii de pe masă și mormăi:

— Bine, mulțumesc.

Vorbise cu capul în piept și fără să ridice ochii, ca să nu-i dea mîna lui Ionel Varlam. Acesta se ridică și plecă. Peste două minute, Cozianu îl întrebă la telefon pe Mardan dacă-l poate primi: da, Mardan îl aștepta.

Președintele comisiei îl aștepta în picioare, îi întinse mîna cu aerul său viclean și fals binevoitor, îl pofti într-un fotoliu, se așeză și el în alt fotoliu, aprinse o țigară, îi oferî una lui Cozianu, dar acesta refuză.

— Domnule președinte, vă rog să-mi acceptați demisia, zise Cozianu, sec.

— Cum? De ce? Ce s-a întîmplat? întrebă cellalt, mirat, dar fără să se tulbure.

— Nu mai pot lucra cu domnul Varlam. Prin felul cum e organizată comisia, trebuie să am de-aface cu el zilnic; ei, nu mai pot lucra cu el. E maniac, are idei fixe, e obsedat de cîte ceva, și mă pisează cu mii de propuneri pe aceeași temă: m-a înnebunit! Uite, în chestiunea remontării I.A.R-ului, a ajuns să nu mai poată referi decît despre asta!

— Bine, dar e o problemă a viitorului... nici nu s-a sfîrșit războiul... murmură Mardan cu un zîmbet superior și înțelegător, cum zîmbești de ce spune un copil.

— Asta-i repet și eu, dar m-am săturat! izbucni Cozianu.

— Ei, nu-l lua în serios... e avîntul tinereții....

— Nu sînt dispus să înghit avînturile domnului Varlam! exclamă Cozianu.

— Lasă, n-avea grijă; o să discut cu el, spuse Mardan. Nu trebuie ca pentru asta să iei hotărîri atît de grave...

— Nu, domnule Mardan. Cu mare regret, vă rog să-mi acceptați demisia...

— Nici nu mă gîndesc, rîse Mardan. De ce să-ți dai demisia? Mi-ești indispensabil.

— Vă rog totuși să-mi acceptați demisia, spuse cellalt pe un ton rece, ferm și încăpățînat.

— Nu insista... și te rog, ajută-mă mai departe... trebuie făcută o politică de redresare a economiei țării... e o muncă de ani de zile, și dumneata îmi ești indispensabil...

Se uita mereu la el, cu ochii săi reci.

— V-aș ruga să-l scoateți din post pe Varlam, zise Cozianu după un răstimp.

— Bine, zise Mardan. Dacă vorbesc cu el, și totuși nu-și schimbă felul de-a lucra, îl mutăm. Ești mulțumit? Vezi cum te poți înțelege cu mine?

— Domnule Mardan, mă înțeleg cu dumneavoastră și mai bine decât mă puteam aștepta, zise Cozianu.

Incepură amîndoi să ridă. Mardan îi întinse mîna cu un aer de bună-tate și de prietenie, ca un om cumsecade și fără fașoane. Cozianu îi strînse mîna și ieși, cu croierii fierbînd. Nu cumva ăsta îi întindea o cursă? Cînd începi să minți și lucrezi în plină minciună, nu te mai poți încrede în nimeni; s-a isprăvit, ai părăsit terenul ferm și plutești în nesiguranță și primejdie. Nu-l pîndea? Tulburat, ședea și se gîndea la primejdiile legate de încercarea lui. Știa că pînă la sfîrșit, își va risca libertatea, și poate chiar capul. Știa că sorții sînt cel mult egali, și mai probabil potrivnici. Și acuma, scurta lui convorbire cu Mardan îi arătase perspectiva unei alianțe neașteptate, dar și pe aceea a unui pericol imediat. Îl mințise Mardan ca să-l prindă într-o capcană? Sau îi oferise alianța? Prima alternativă era cea mai probabilă; a doua era absolut de necrezut!

Secretara intrase de vreo trei ori, dar el o gonise cu un semn din mînă. Mai stătu singur, gîndindu-se: va trebui să se ducă să-l vadă pe Jean-Pierre Haralamb; era singurul om la care putea să-și descarce sufletul.

## VII

Cam pe la ora cînd Cozianu ședea cu Jack Varlam la *Athenée Palace*, Isabela Giurgea-Roșcanu, care avea să joace un rol atît de important în viața lui Cozianu, stătea de vorbă cu Ana Antim, prietena ei, conferențiară la catedra de endocrinologie a facultății de medicină din București și șefă a unei secții dintr-un spital. Locuia la Ana Antim din vremea bombardamentelor, dar nu vorbiseră pînă acuma niciodată despre ce vorbeau în clipa asta.

Ședeau amîndouă în salonașul plin de tablouri de Luchian, Pătrașcu și Pallady, de lîngă biroul doctoriței. Isabela, mărunță, subțire și cu mîini fine, Ana Antim mare, voinică, cam bărbătoasă; Isabela, delicată, cu mișcări grațioase și pline de demnitate,—doctorița, sobră în gesturi și glas, vorbind bine și curgător dar stăpînit; nu semănavu deloc, dar se înțelegeau bine și erau prietene de douăzeci de ani. Beau ceai; ceașca pe care o luă Isabela Giurgea-Roșcanu de pe măsuta de ceai, îi zuruia în mîna tremurătoare.

— Să nu cumva să mă-nțelegi greșit: îți cer să mă sprijini, nu să-mi dai bani, murmură ea.

— Cum, pomană? Nici nu m-aș gîndi vreodată să te umilesc, zise doctorița; de altfel știi bine că e contra principiilor mele să dau pomană.

— Ce-ți cer eu, urmă Isabela, e să-mi dai un sfat. Ce pot face ca să-mi câștig viața? Tu nu știi, și n-am lăsat pe nimeni să bănuiască, dar am ajuns să nu mai am ce mîncea. În 1941, cînd m-am despărțit de Giurgea-Roșcanu!..

— Pe care, fie vorba între noi, nu-mi pot explica cum de l-ai luat! o întrerupse Ana Antim.

— Eram naivă, fără experiență, părinții mei, care erau încîntați de asemenea partidă, au făcut presiuni asupra mea... și pe urmă, am plătit scump... nici nu bănuiești, tu care nu ești măritată, ce înseamnă să conviețuiești cu un om pe care nu-l iubești, și pe care începi pe nesimțite să-l de-

tești, pînă ajungi să-ți mărturisești că da, îl detești, pe care te hotărăști, în fine, să-l părăsești... A fost un infern, Ana dragă... bine că am scăpat. Dar altceva îți spuneam: cînd l-am lăsat, nu mi-am luat nimic decît hainele și rufele. Tot ce-mi făcuse el cadou, bijuterii, blănuri, am lăsat tot. M-am mutat la tata; cînd a murit el, în 1942, mi-a rămas casa bătrînească și biblioteca tatei; le-am vîndut și din asta am trăit; tu știi că abia mînînc, și că n-am nevoie aproape de nimic; dar chiar așa, am ajuns cam la capăt. Trebuie să încep să lucrez, nu mai pot sta așa, să pictez flori. Ceva mai necesar, mai util... și din care să pot și trăi.

Ana Antim dădu din umeri:

— De ce nu mi-ai spus mai demult?

— Păi... mi-era greu, erau prejudecățile oamenilor... lumea în care m-am învățat din cauza lui Giurgea-Roșcanu... Ar fi urlat Bucureștiul... Pe cînd acuma, e un fel de revoluție, văd femei ca tine, ești șef de spital, ții conferințe, faci politică... S-a schimbat ceva; nu mai mi-e frică să par o nebună cum am părut în '42 și '43, cînd lucram cu tine la Iași.

— Ai lucrat foarte bine atunci; și asta ți-aș recomanda și acum, zise Ana Antim, pe tonul ei obișnuit, energic, practic, sigur, ferm. Îți găsesse un post de infirmieră la mine la spital; urmezi un curs de perfecționare; și pe urmă, văzînd și făcînd: poate, cine știe, să-ți termini medicina... În al cîtelea an ai întrerupt ca să-l iei pe ilustrul Giurgea-Roșcanu? În al doilea sau al treilea?

— Al doilea, zise Isabela zîmbind.

— O să fie mai greu... În fine, vedem atunci. Deocamdată, mă ocup să te plasez.

— Nu: mai stai cîteva zile; vreau să mai încerc să intervin pentru...

— Nu pot să te aprob, draga mea, spuse doctorița destul de sec. A fost un ticălos, un exploator al suferinței omenеști... ceva foarte murdar.

— Alt om decît pe mine nu are, zise Isabela ridicîndu-se. Trebuie să-mi fac datoria...

Ana Antim dădu din umeri și o mîngîie pe cap:

— Bine, domnișoară Isus Hristos, treaba ta... Cu cine vrei să vorbești? Să nu-mi ceri mie să intervin pe lîngă nimeni, că nu intervin!

— Nici nu m-am gîndit; te cunosc, zîmbi Isabela. Cunosc eu pe un om care are un post înalt și se pare că are mare influență pe lîngă comuniști. Dimitrie Cozianu. Îl știi?

— Am auzit de el... Nu, nu-l cunosc. Și? Te duci la el?

— Am audiență chiar astă seară.

— De-aia erai îmbrăcată de oraș... Bine, du-te. Nu-ți urez succes, spuse doamna profesor doctor Antim, scoțîndu-și prietena din salon de umeri, cu un gest totodată sever și protector. Și, pe cînd Isabela ieșea, trăgîndu-și mînușile, doctorița îi mai spuse:

— Să vii să-mi povestești cum a fost.

Și închise ușa.

## VIII

Secretara intră în biroul lui Dimitrie Cozianu:

— Ați acordat audiență doamnei Giurgea-Roșcanu.

Giurgea-Roșcanu? Probabil rudă cu Giurgea-Roșcanu căruia i se pregătea acuma procesul, ca om de afaceri al unor criminali de război. În principiu, n-avea nici un rost s-o primească. N-avea chef să-și bată capul

cu necazurile altora. Își pierduse soția în bombardament, — își pierduse moșia acum în primăvară (comuniștii fuseseră atât de intransigenți, încât nu numai că nu i-o putuse salva pe a lui Șerban Romano, dar nici pe a lui proprie nu și-o salvase), și acumă juca un joc hazardat și primejdios. Ce-i păsa de doamna Giurgea-Roșcanu? Îi acordase audiență într-un moment de neatenție... S-o amîne?

— Să poftească, zise el plictisit.

Se făcea seară; perdelele mari de catifea cenușie lăsau între ele o fișie de cer albastru cu o dungă portocalie la bază, pe care pluteau nori de un trandafiriu delicat, incandescent. În birou era penumbră; ardea numai lampa de birou, cu scoica ei de porțelan verde deasupra.

Ușa se deschise și intră o femeie subțire de vreo treizeci și cinci de ani, care veni cu pași liniștiți, cu un mers plin de demnitate, pînă în fața lui. Cozianu rămase o clipă nemișcat, să se uite la ea. Avea un cap mic, cu un oval desăvîrșit, îngustat spre bărbie; pielea ivorie, pătrunsă de o căldură trandafirie, mereu gata s-o cuprindă; ochii verzi-cenușii îl priveau puternic, fără sfială dar și fără cutezanță; și o gură sensibilă, tremurătoare, înduretată, se întredeschise într-un zîmbet care se vedea că putea fi strălucitor. Femeia era îmbrăcată într-un tailleur de șantung de culoarea zahărului ars. Cozianu, care voia s-o ție în picioare, se trezi că se ridică dindărătul biroului și vine în întâmpinarea ei. Doamna Giurgea-Roșcanu îi întinse o mînă înmănușată în alb și-i spuse:

— Nu-ți mai aduci aminte de mine. Ne-am cunoscut la Cezar Lascari... prin 1940... într-o seară cînd se făcea muzică. Era multă lume...

Dimitrie Cozianu își aducea aminte de serată, dar nu de doamna Giurgea-Roșcanu; totuși minți, pretinzînd că-și amintește perfect, și întrebindu-se cum se putea să n-o fi remarcat. O mare liniște și seninătate era în glasul, în privirea, în toate mișcările femeii acesteia; politețea ei era firească și adevărată; nu părea învățată și rece, ci o bunăvoință înăscută, o grijă reală pentru cel cu care vorbea.

— Domnule Cozianu, dumneata ești singurul meu cunoscut în lumea care e la putere astăzi. Ași fi putut să-l rog pe vărul dumitale Cezar, să mă introducă la domnul Tătăreșcu, dar mi s-a părut că e mai bine să vorbesc cu dumneata.

— De ce vi s-a părut asta? întrebă Cozianu zîbind fără să vrea. Ea îl privi drept în față și zise:

— Se spune despre dumneata că ești mai influent pe lîngă comuniști decît domnul Tătăreșcu.

Cozianu începu să rîdă: avea de-a-face cu o persoană care vorbea deschis. Alta i-ar fi spus: „Fiindcă mi s-a părut că ai un suflet deosebit“, sau alte asemenea baliverne.

— Și la ce vrei să folosești această influență a mea, dacă pot să știu și eu? întrebă Cozianu, în felul său morocănos și saturnian, dar înveselit. Era o mare deosebire între politicianii cu care avea el de-a face de douăzeci de ani, la al căror cuvînt trebuia să stai o zi să te gîndești nu *dacă* fusese o minciună, ci din care din cele zece mii de varietăți de minciuni fusese aceasta, și de ce grad de falsitate — și această persoană cumpătată, politicoasă și de o franchețe absolută, care ședea într-un fotoliu de catifea cenușie în fața lui. Era o mare deosebire și între ea și cucoanele din lumea în care se învîrteau amîndoi; avea un aer de stăpînire de sine și de simplitate și o privire atentă și inteligentă, ca a unui bărbat, și încă a unui bărbat cum Cozianu nu cunoștea mulți. Ce putea avea comun femeia aceasta cu Giurgea-Roșcanu,

lichea agreabilă și imprudentă, pe care-l pîdea o condamnare la moarte sau la închisoare pe viață?

— Am venit să te rog, domnule Cozianu, pentru soțul meu.

Nevasta lui Giurgea-Roșcanu! Da, sigur, Alexandra Lascari i-l prezentase; dar pe atunci Giurgea-Roșcanu n-avea nici o importanță, era un avocat cu succes și atît. Abia după aceea, prin 1940—41 devenise, prin hatîrul marelui Antonescu, mare mînuitor de bani murdăriți cu lacrimi și sînge. Și acum, își aștepta procesul.

Se încruntase:

— Ce pot eu face pentru soțul dumneavoastră? Nimic! N-am nici o legătură cu procesul.

— Domnule Cozianu, nu pentru el, fiindcă nu el te roagă.

— Nici pentru dumneavoastră, doamnă, spuse el rece. Ierlați-mă, dar aici e vorba de dreptate. Oricît ași ține să vă fac un serviciu... nu mă pot amesteca!

Ea nici nu clipise. O luă de la început, calmă și răbdătoare:

— Nu cer nimic ilegal... nimic nedrept. Cer un singur lucru: să obții să fie judecat separat. Fiindcă atunci o să se vadă mai limpede că vinovăția lui e diferită de a guvernatorului și a generalilor. Aceștia au ordonat masacre de ruși și de evrei, jafuri... El însă...

— El a fost complicele lor moral, doamnă, și poartă răspunderea împreună cu ei, zise sec Cozianu.

— N-ai dreptul să te pronunți înainte de sentința tribunalului, în situația dumată de om de Stat, spuse ea cu multă liniște. Cozianu amuți. Doamna Giurgea-Roșcanu urmă:

— Crede-mă: va fi poate condamnat, dar nu cu aceeași asprime; cu condiția să fie judecat separat, să fie judecate faptele lui, și să nu fie pedepsit el pentru fapte de care răspund ceilalți. Te asigur, domnule Cozianu, că e în interesul justiției. Nu vreți să se facă dreptate?

Cozianu zîmbi întunecat:

— Dumneavoastră vorbiți aici de dreptate, cînd se ciocnesc două tabere înarmate... Comuniștii numesc asta dreptatea istoriei.

Doamna Giurgea-Roșcanu reținu cuvîntul:

— Judecata istoriei? Bine, să fie pentru o categorie întregă... dar trebuie văzut cine intră în categoria asta! Giurgea-Roșcanu nu intră — și în orice caz nu e un criminal de război! A fost inconștient, ușuratec, necinstit... dar n-a comis crime!

— În postul în care era el, inconștienta și necinstea sînt crime, zise grav Cozianu. Apoi se uită la femeia din fața lui și zise:

— N-avea decît să nu accepte să intre în banda care va fi judecată... Îl apărați bine, dar zadarnic.

— Nu îl apăr pe el, ci dreptatea, domnule Cozianu! Apăr dreptatea, spuse ea. Dimitrie Cozianu se uită lung la dînsa și dădu din cap:

— Consecvența asta este foarte abilă. Ați fi bună de avocat. Sînteți elocventă.

— Orice om drept e bun de avocat, dacă nu e prea prost... Numai că nu sînt așa de mulți, spuse ea. Esențialul e să judeci lucrurile independent de interesele tale, de pasiunile tale... numai potrivit cu ce e drept. Și e drept să fie judecat separat Giurgea-Roșcanu! spuse ea zîbind liniștit. Dumneata ai atîta trecere pe lîngă guvernul de acum, încît sînt sigură că ai putea obține disjungerea procesului.

Era o ființă delicată și armonioasă, cu un ton de sinceritate și de convingere care-i dădură o clipă lui Cozianu impresia că lucrurile pot fi și altfel

decît le vedea, că bătălia pe care o dădea el, sîngeroasă și feroce, trînta pe sugrumate, în beznă, putea fi înlocuită de o lume a demnității omenești și a perfecției morale... care nu existau doară nicăieri! Nu existau! Ce tot lua cuconița asta vorbe mari în gură? Spuse brutal:

— Dar dumneavoastră nu veniți aici în interes personal? Nu veniți pentru soțul dumneavoastră? Unde e dreptatea?

Ea îl privi cu seriozitate:

— Sînt hotărîtă să mă despart de soțul meu cît de curînd...

— Acuma! rîse aspru Cozianu. Cînd a căzut!

— Cererea de divorț am făcut-o în ianuarie anul trecut, zise doamna Giurgea-Roșcanu. Îți închipui că au venit bombardamentele, fuga din București... Ți le spun pe toate astea fiindcă pari să iei în serios ce-am spus, și vreau să te conving că am dreptate; căci de altfel nu am obiceiul să dau socoteală de viața mea particulară... încheie cu o fermitate îndulcită de un surîs fermecător, deși nu voia să fie mai mult decît politicoasă.

Dimitrie Cozianu era însă prea tulburat ca să ție seama de acea delicată „punere la locul său” și urmă, dușmănos:

— Dar ați beneficiat pînă în 44 de situația lui Giurgea-Roșcanu și de ce făcea el în teritoriile ocupate! N-ați protestat!

Doamna Giurgea-Roșcanu se schimbă la față și-și strînse poșeta de crocodil în mîinile înmănușate:

— Nu mai trăiesc decît din banii mei, din 1941... de cînd, de altfel, nu mai conviețuiesc cu el. . .

Obrajii sîdefii se înroșiră ușor. Ochii îi străluceau. Cozianu spuse:

— Atunci... dacă n-aveți nimic comun... nici afecțiune, nici interese, cu domnul Giurgea-Roșcanu, ce vă face să veniți la mine să-l apărați?

— Datoria mea; eu îl cunosc cel mai bine pe lume și știu că a fost imoral și necinstit, dar nu criminal, spuse doamna Giurgea-Roșcanu, subțirică și elegantă, strîngîndu-și poșeta pe genunchi.

Lui Cozianu îi venea să urle de mirare și de tulburare. Cunoștea oamenii, trăise în lume, știa ce tip de femeie produce mediul în care se învîrtea — și iată pe această tînără persoană care... nu, era de necrezut! Sau poate, era excepția care confirmă regula... sau o ipocrizie fenomenală? Dar cu ce scop? Nu, nu era ipocrizie... și totuși... era de crezut? Existau și oameni de aceștia?

— Dar în 1941, datoria dumneavoastră care era? întrebă el. De ce nu l-ați apărât atunci, de propria lui imprudentă?

— E mai greu să aperi un om de el însuși decît de dușmanii din afară, zise simplu doamna Giurgea-Roșcanu. Am încercat; n-a vrut să mă creadă...

— Și atîta v-a ajuns? V-ați resemnat?

Doamna Giurgea-Roșcanu se făcu palidă:

— Datoria mea era să protestez... să lupt activ ca să nu se întîmple tot ce s-a întîmplat...

Tăcu. Cozianu aștepta. Apoi ea urmă:

— N-am avut atîta putere...

Acuma tăcu Cozianu. Îi era rușine s-o privească în față. Încruntat, cu ochii la placa de cristal de pe birou, se ridică:

— Bine, doamnă. Mă voi ocupa personal de ce mi-ați cerut și vă voi înștiința. Lăsați secretarei mele numărul de telefon.

Doamna Giurgea-Roșcanu îi întinse mîna înmănușată, el i-o sărută și rămase în picioare pînă o văzu ieșind cu mersul ei de o grație și o demnitate desăvîrșită și ușa se închise după dînsa. Apoi exclamă:

— N-ași fi crezut! Ei, nu! La asta, nu m-ași fi așteptat... Să vedem... Să vedem...

## IX

Seara târziu, după ce chemase la telefon din oraș, spunînd „Aici Dumitru“, se duse la Jean-Pierre Haralamb.

Cînd a ajuns în fața casei îmbrăcate de iederă, pe strada slab luminată; se uită în dreapta și-n stînga, apoi scoase iute o cheie și descuie o poartă în zidul dindărătul casei; intră în curtea pustie, îngustă ca un șanț, încuie poarta, descuie o ușă prăfuită și cu o a doua cheie, apoi urcă o scară fără lumină, bătî într-o ușă și intră: era în biblioteca lui Haralamb. Schilodul ședea în fotoliu, cu ochii închiși, obrazii-i erau supti și uscați, oasele feței îi ieșeau prin piele. Întoarse numai ochii spre Cozianu și-l întrebă:

— Ce mai faci? Ești plictisit că te-au snobat babalîcii la *Athenée Palace*?

Cozianu, care voia să se așeze, rămase în picioare, de mirare:

— Ai și aflat?

— Aflu tot... imediat... asta e cochetăria mea, rîse schilodul. Apoi, pe un ton grav: Nu le da atenție... E mai bine ca să nu existe nici o îndoială asupra legăturilor tale cu comuniștii, și asupra rupturii tale cu noi. Ajunge că știi eu... Și cine trebuie. Fii liniștit. În primele douăzeci și patru de ore ale restabilirii noastre la putere, ești un om la fel de onorat și ai tot atîtea drepturi ca miaa, de pildă, sau ca... știi cine. Ce faci dumneata e periculos într-o oarecare măsură — în măsura în care comuniștii o să se poată stabili-za mai mult decît se prevede acum, să zicem mai mult de șase luni — dar e un lucru eroic, și care cere calități excepționale. Nu-i atacăm numai frontal, ei și din spate — din propria lor tabără.

— Nu știi cît de bine am să pot lucra. Zilele astea am avut cîteva eșecuri... Am subordonați comuniști care răstălmăcesc dispozițiile mele; eu trag totul spre dreapta și îndărăt, iar ei trag înainte și spre stînga...

— Nu te lăsa, zise cellalt. Mîinile slabe, albe, cu vine albastre, și le ținea încruciate pe pîntecele supt. Vorbea calm, ațintindu-l prin ochelari pe Cozianu cu o privire inteligentă și fixă.

— Nu te lăsa, repetă schilodul. Poți să mă crezi: o știi din experiență; în postul dumatle un om care știe să lucreze e adevăratul stăpîn. Îcă Antonescu credea că tratează cu englezii și cu americanii înainte de 23 August, prin noi, aparatul ministerului, și prin legațiile de la Madrid și Ankara... dar în realitate noi tratam, în numele regelui și al nostru! El nu vedea decît telegramele pe care voiam noi să i le arătăm, nu știa decît demersurile pe care binevoiam să i le spunem. El îl păcălea pe mareșal, iar noi îl păcăleam pe el! *A menteur, menteur et demi!*

Și începu să rîdă sec, fără putere.

— Asta poți să faci dumneata acolo... Cum te înțelegi cu șeful dumatle?

Și-l privi atent, dar fără nimic deosebit: ca și cum l-ar fi întrebat de sănătate. Cozianu zise:

— Tocmai acum mă gîndeam... poate că și comuniștii, așa disciplinați cum sînt, au și ei punctele lor... de mai mică rezistență. Îți închipui că șeful meu nu e de acord cu ei? Crezi că există ceva divergențe, puncte de vedere diferite, interese opuse, ale partidului de o parte și ale lui de alta?

— De ce te-ai gîndit la asta? Ai vreun indiciu? întrebă Haralamb.

Cozianu îi povesti incidentul cu tînărul Varlam și convorbirea cu Mardan.

— Înțelegi? încheie dînsul. Nu pot spune precis că mi-a făcut o propunere de alianță. A vorbit foarte acoperit, foarte discret. Dar știe că am oa-

recare experiență, și că nu sînt surd. Ce trebuie să cred? Pot să mă bazez pe un om care-și trădează partidul?

Haralamb începu să rîdă:

— *Numai* pe ăla! Ce, vrei să te bazezi pe comuniștii consecvenți și intransigenți? Lucrează mai departe cu șeful dumitale... dar fii atent; să nu-ți întindă o cursă.

Cozianu rîse încruntat:

— Sînt vulpe bătrînă... Nu mă prinde așa ușor... Ia spune: care e situația?

— Sînt sigur că peste șase luni comuniștii au dispărut de la putere... și o să anulăm reforma agrară, ca primă măsură... A doua, excluderea din viața publică a oricui a colaborat cu ei. Și pe urmă... mai vedem, zise sec domnul Haralamb cu o amenințare cumplită în glasul-i rece și uscat ca întreaga-i ființă, care nu cunoștea nici o bucurie, nici o plăcere, decît pe aceea de a țese în umbră intrigi politice și de a domina; pasiunea puterii era singura mișcare în sufletul acesta la fel de nemișcat și de rece ca și trupul. Schilodul urmă:

— Dumneata, dragă Coziene, ai să te aranjezi așa, încît banii să nu curgă pe canalele și în direcțiile voite de comuniști. Unde o să propună ei credite, fii sigur că e în interesul nostru să lipsească fondurile! Deci, contracareză-le orice mișcare de credite. Calul lor de bătaie e redresarea economică a țării. O s-o redresăm noi, pentru noi, cu credite în dolari, cerute și obținute de noi, credite care să treacă prin mîinile noastre! exclamă el, aprinzîndu-se deodată; apoi urmă, mai liniștit și mai rece:

— Dar ca s-o redresăm, trebuie ca ei să nu poată face nimic. Casele distruse și arse de bombardament, căile ferate dezorganizate, fără vagoane și locomotive, fabricile fără materie primă, fabrica de avioane de la Brașov demontată — totul trebuie să rămîie pe loc, așa cum e acuma. Iar cui măcăie, îi spunem: „Poftim! Comuniștii voștri! Uite ce știu să facă!“ Și pe urmă...

Întinse brațul osos, cu mîna lungă și pală, uscățivă, și tăie aerul:

— Jos cu ei!

— Și preluăm haosul? întrebă Cozianu.

— Pha! E ușor! Facem un contract cu Ford: să ne dea mașini, uzine, să ne facă autostrăzi... iar noi să-i dăm o parte din portul Constanța și monopolul automobilelor... Alt contract cu Vickers-Armstrong: le dăm jumătate din uzinele Reșița, și fabricăm mașini grele și tunuri pentru sud-estul Europei! Alt contract cu Schneider-Creusot: le dăm concesiunea căilor ferate pe douăzeci de ani, iar ei refac utilajul și parcul de vagoane și locomotive! Alt contract cu...

— Stai, coane, mîrîi Cozianu. Ce, vrei să ne bagi la stăpîn? Vindem țara la mezat? E a noastră, dă-o dracului... moșia noastră, din bătrîni!

Haralamb, care se însuflețise, își șterse de scuipat buzele subțiri cu o batistă pe care o puse în buzunarul de la piept al halatului de mătase neagră, înfoind-o cu grijă; apoi, ironic și superior:

— Dar lui Hitler n-am vîndut-o? Angliei și Franței n-am vîndut-o? Lui *Banque des Pays-Bas* și lui *Crédit Lyonnais* n-am vîndut-o? Parcă n-ai fi în administrația Statului de aproape un sfert de secol... și afară de asta... te bagi la stăpîn; admit! Dar la stăpînul care-ți convine! Prefer să-ți fie stăpîni muncitorii din fabrici?

Urmă o clipă de tăcere. Cozianu mîrîi:

— Ba mai bine-i văd morți... Vorba dumitale: decît să-ți fie stăpîn un mîrlan... mai bine un boier... mai ales dacă e miliardar...

Tăcură, gînditori. Jean-Pierre Haralamb murmură:



— Dar pînă una alta, trebuie să ținăți comuniștii în loc, cu orice preț.

— Pe sectorul meu, am s-o fac, zise scurt Cozianu. Apoi vorbiră despre lucruri indiferente. Cozianu întrebă deodată:

— Ascultă, domnule... dumneata care știi tot: o cunoști pe doamna Giurgea-Roșcanu?

— Care? Isabela? A lui Giurgea-Roșcanu care...

— Da, care șade la pușcărie, și o să fie condamnat de „tribunalul poporului“, cum zic iacobinii aștia de comuniști... o să-i ardă, vorba englezului, *a stiff sentence*.

— Ei, ce-i cu Isabela?

— Nu știam că Isabela o cheamă; a fost la mine, crezînd că am vreo putere la comuniști; nu știe că aștia te lasă să ai putere numai pe sectorul pe care ți l-au dat în mînă... și încă, și acolo, ținut de scurt! În fine, să vezi cu ce a venit la mine...

Și-i povesti schilodului convorbirea. Era politician; nu-și dădea seama de varietatea tipurilor omenești pe care le-a produs istoria socială în Bucureștii de la mijlocul veacului al XX-lea; și, de aceea, era surprins, i se păru că i s-a întîmplat ceva extraordinar. Haralamb, și el politician, era disprețuitor și sceptic:

— O nebună, monșer... Fata lui Țibică Vardala, belferul, profesorul, juristul, fratele ăluia pe care l-au și asasinat legionarii. Țibică a mîncat averea cu o femeie și le-a lăsat pe Isabela și pe soru-sa complet decavate cînd a murit... de inimă, la damă, fie zis în paranteză; unii pretind de altfel că *pe*, nu *la*... Sora Isabellei l-a luat pe banditul de Teofil Vardaru, care a fugit la timp în America de Sud, iar Isabela — nu știu ce atracții au avut amîndouă pentru canalii — a-l luat pe Giurgea-Roșcanu... Dar ea e o exaltată, o puritană, n-a avut amanți, și cînd și-a dat seama că Giurgea era mare colecționar de dame, și că trăiește cu Valentina Scarlat, a lui Scarlat de la Banca de Credit General, îl știi...

— Cum nu: Scarlat, *le cocu* \*)...

— Ei, aia l-a tocat; cînd a aflat, nebuna de Isabela i-a dat un picior și n-a mai apărut pe nicăieri — asta era în '41 — și pe urmă a făcut o criză morală și s-a făcut infirmieră! Dar știi, nu așa, cum era moda printre cucoane; infirmieră sadea, care cară țucalele, trăiește între puroi și excremente, în fine, nebună, ce să-ți mai spun... o femeie drăguță, citită, inteligentă... are și talent la pictură; nu prea mult: pictează flori. În fine, o persoană extravagantă, și care nu seamănă de loc cu... cu lumea bună. Țicnită.

— Mi-a ținut o predică! rîse Cozianu. S-o mîncînci, nu altceva. Ședează în fața mea și-mi ținea o predică! Mă întrebam dacă nu visez! Îmi venea să și rîd...

— Văd că ți-a făcut o impresie deosebită, zise cellalt cu un zîmbet acru.

— A, să nu exagerăm, minți Dimitrie Cozianu. Cellalt se uită în gol prin ochelari și spuse cu o strîmbătură a feței palide, de om suferind de fiere:

— Nici nu merită...

Dimitrie Cozianu replică enervat, însă numai în gînd: „Fiindcă ești schilod, faci pe superiorul... vulpea și strugurii, amice...“. Dar tare, zise:

— Prin urmare, mergem înainte.

— Da... S-au dat asigurări regelui că situația asta intolerabilă nu va mai continua... Peste șase luni, cel tîrziu în primăvara viitoare, scăpăm de comuniști. Dar ei de noi, rîse rece schilodul, ei de noi, nu...

\*) Incornoratul.

## X

A doua zi dimineața, Mardan îl chemă pe tânărul Varlam și-i spuse, cu un amestec de severitate și bunăvoință:

— Tovarășe Varlam, trebuie să discutăm despre dumneata... Nu lucrezi bine cu Cozianu... Trebuie să fim supli, să nu depărtăm de noi oameni de valoare... Dumneata, cu insistențele dumitale, l-ai supărat...

Tânărul Varlam, care stătea în fața lui, firav și puțin adus din umeri, își scutură capul creț și măsliniu de marocan și, fără ca ochii să i se aprindă îndărătul ochelarilor, zîmbi subțire:

— Tovarășe Matei, dacă lăsăm să se distrugă instalațiile și utilajul uzinei I.A.R., cred că urmările vor fi mai grave decît o supărare a dumnealui.

— Bine, ce vrei? A lucrat în administrația burgheză... și la urma urmei, și noi lucrăm în condiții burgheze... În orice caz, partidul are nevoie de el și de oameni ca el...

— Nu vă supărați că vă întreb, spuse Varlam cu zîmbetul acela subțire, ironic, care începea să-l enerveze pe Mardan, — dar dacă e un funcționar burghez... ce nevoie mai avem de el?

— Partidul are nevoie de o întreagă categorie de cadre vechi, pînă ce cresc oamenii noștri...

Varlam voi să spuie că există chiar în aparatul comisiei membri ai partidului care ar putea fi puși în posturi importante, de unde să conducă totul, și că sînt ținuți în roluri mărunte, dar se opri; Mardan putea crede că e o cerere de avansare, făcută sub o formă discretă, și Ionel Varlam își punea mîndria în a sta cu aceeași liniște în orice loc, oricît de mic și oricît de mare, unde l-ar fi pus partidul.

— Sîntem obligați să-i menajăm pe specialiștii burghezi de care ne folosim, zise Mardan. Așa că dumneata, ca membru de partid, ai să înțelegi... E bine să nu mai ai conflicte cu Cozianu... Ei, la revedere.

Urmă o mică tăcere. Varlam nu se mișca. Mardan, care-i întinsese mîna fără să-l privească, ridică ochii, mirat. Paloarea pasionată a lui Varlam sporise.

— Tovarășe Matei... dar cu creditul pentru I.A.R. cum rămîne?

— S-a hotărît... E o hotărîre a comisiei în privința asta, zise Mardan surprins și foarte rece.

— Atunci... nu mai e nimic de făcut? întrebă Ionel Varlam, cu o ciudată sfială.

— Ba da, ba da... o să vedem... după victorie, spuse Mardan, vădit plictisit și dispus să-l expedieze repede pe tânărul Varlam.

Acesta simți deslușit graba și neatenția lui Mardan. Șovăi o clipă, apoi spuse bunăseara și plecă. Tîrziu, pe la zece, cînd, rămas de mult singur în birou, Ionel Varlam își terminase lucrările curente, se duse acasă, obosit și fără poftă de mîncare; de altfel era prea preocupat și concentrat ca să se mai gîndească la mîncare. Locuia într-o garsonieră de bloc, la etajul nouă, împreună cu prietenul său de demult, tânărul cu șu vițe blonde căzute pe frunte și priviri strălucitoare, inteligente, prin ochelari; acesta zăcea încă în convalescență de pe urma glonțului de mitralieră care-i străpunsese plămînul la 24 februarie; își petrecea zilele îmbrăcat dar întins pe o canapea în odaia plină de cărți îngrămădite în teancuri pe scaune, pe masa de lucru, pe două rînduri în rafturile de pe pereți; portretul lui Lenin, fotografia mamei lui Ionel Varlam și o fotografie înfățișîndu-l pe cellalt țînîndu-se de talie cu o fată, erau singurele podoabe ale pereților; aici, în vraștea de cărți, de fișe, de ziare răvășite, stătea prietenul lui Ionel Varlam, citind și scriind articole

care apăreau în presa comunistă sub iscălitura H. Dragomir. Când intră Ionel Varlam, H. Dragomir lăsă din mină cartea pe care-o citea (era *Materialism și empiriocriticism* a lui Lenin) și-l privi prin ochelari, cu zîmbetul deschis, vesel, încîntat de viață, pe care-l avea totdeauna. Ionel Varlam însă, întunecat, călcînd în picioare niște ziare englezești și americane (erau *Daily Mail*, al partidului conservator, și *New York Herald*, la fel de reacționar, pe care un articol iscălit de H. Dragomir în *România liberă*, le trata cu ironie, dispreț și violență), întrebă:

— Ai mîncat? A fost\* Glafira pe-aici?

Glafira era nevasta unuia din portarii blocului; ea le făcea de mîncare celor doi burlaci.

— Da, am mîncat... pe tine însă ce te roade? întrebă H. Dragomir, rîzînd; dar ascultîndu-l pe Ionel Varlam ce are pe suflet, deveni mai puțin vesel.

— Înțelegi? întrebă Ionel Varlam. Se poartă ca și cum asta ar fi linia partidului. Dar am ajuns să mă întreb: asta e? Chiar așa, pentru momentul ăsta, fără să pregătim nimic pentru viitor... ba chiar distrugînd, adică lă-sînd să se distrugă unele resurse ale viitorului? Ai înțeles?

— Am înțeles... am înțeles... murmură H. Dragomir. Și tu, acum, ce vrei să faci?

— Păi n-am decît două lucruri de făcut. Ori să mă comport ca un organ pasiv, un simplu mecanism fără părere personală, și-l las pe Mardau să facă ce știe, pe răspunderea lui—în fond, el singur răspunde în fața partidului...

— Nu! În fond răspunzi și tu, tot în fața partidului, zise cellalt, scoțîndu-și ochelarii. Începu să-i șteargă, zîmbindu-i cu ochii oboșiți.

— Și tu răspunzi, Ionel. Zi mai departe: ori asta, ori...?

— Ori sezisez conducerea partidului de problema asta.

— Cum vrei s-o sezisezi? întrebă cellalt, punîndu-și iarăși ochelarii.

— Păi... înaintez o copie a întregului dosar I.A.R., secretariatului partidului, zise Ionel Varlam, mereu încruntat.

Cellalt întrebă iar:

— Și... ai înaintat-o?

— Nu încă...

— Ce mai aștepți? Înaintează-o mîine, zise H. Dragomir și, reluîndu-și *Materialism și Empiriocriticism*, reîncepu să citească, uitînd pe dată de Ionel Varlam. Acesta însă începu să rîdă, întărit de atîta siguranță din partea prietenului său, ca și cum totul ar fi fost de la sine înțeles: însemna că era pe calea cea bună.

— Unde-a pus Glafira tava cu mîncare? întrebă el. Nici un răspuns.

— Ascultă, Haș... m-auzi?

H. Dragomir citea concentrat și scria ceva cu creionul pe marginea cărții.

— Ricule! strigă rîzînd Ionel Varlam. Unde e mîncarea?

Cellalt nu răspunse, dar Ionel Varlam o descoperi singur, pe jos (alt loc liber nu exista, și cel mai puțin pe masă), îndărătul celor patru sau cinci volume enorme ale *Istoriei Civilizației omenеști*, redactată de un grup de universitari francezi marxiști la Paris 1931 (Quillet). Erau chiftele în sos de roșii și plăcintă cu mere. Abia acum i se făcuse foame și lui Ionel Varlam. Se aplecă și, cu mare grijă să nu răstoarne teancul de tomuri, ridică tava de jos, se așeză într-un fotoliu cu tava pe genunchi și începu să mănînce, întrebîndu-se dacă hîrțiile pe care le simte sub el sînt ziare, fișe de lectură, sau vreun manuscris.

## XI

Casa Anei Antim era în apropierea grădinii Cișmigiului și plină de tablouri de pictori din școala românească (doctorița era pasionată de pictură). Isabela ședea într-o odăiță de la etaj: un pat alb, panouri de lemn pe pereți, tot albe, două fotolii adânci, de un verde palid, o lampă de cristal atârnată din tavan, cu frunze, lacrimi, romburi de cristal de stîncă, ca o ploaie pietrificată și suspendată în aer, transparentă și străbătută de lumini. Dulapurile erau în perete, îndărătul lambriurilor de lemn vopsit alb.

Seara fusese la Dimitrie Cozianu; se întorsese acasă îndată, dar n-o mai găsi pe doctoriță, care fusese chemată la o ședință unde rămase pînă noaptea târziu. A doua zi dimineața, nemîncată (mîncă numai odată pe zi, iar seara bea un ceai cu doi-trei biscuiți) își puse unul din costumele ei de o eleganță sobră, aproape severă, luă un carton și niște creioane de pastel și, cu capul sus, dar fără exagerare, cu demnitatea ei cumpătată, porni spre Cișmigiu. Un copil care alerga pe stradă se ciocni de ea; ea îl certă cu blîndețe și seriozitate. O bătrînă în baston nu îndrăznea să traverseze bulevardul Schitu Măgureanu: Isabela o luă de braț și o ajută să treacă. Apoi intră în Cișmigiu, se instalează pe un scaun în fața unui masiv de trandafiri și începu să deseneze. Niște copii se adunară să vadă, apoi plecară; trei soldați sovietici se opriră și ei, spuseră „harașo, oeni harașo“ și „prekrasno“, și plecară. Un domn se așeză lîngă ea și-i spuse bună ziua. Ea se întoarse, mirată, și-l recunoscu pe Ionel Haralamb, fratele lui Jean-Pierre Haralamb de la Ministerul Afacerilor Străine.

— Ce mai faci, cucoană? Nu te mai vede nimeni prin lume... Cred că n-ai fost la un ceai sau la o recepție de ani de zile...

— Din 41, zise Isabela, desenînd.

— Cinci ani! E formidabil! Și... ce faci, de cinci ani?

— Uite, desenez... pictez... citesc... mă gîndesc...

— La ce te gîndești? Cu siguranță nu la noi, pe care ne privezi de prezența dumitale... Ieși în lume, cucoană, să avem și noi la ce să ne uităm! Ai un amor cu siguranță...

— Nu... zise calmă Isabela.

— A, atunci ar trebui să ai și oricine ți-ar cădea la picioare, ți-ar oferi inima și averea... N-ai decît să te apleci ca să găsești bani, confort, o viață agreabilă...

Nu insista mai mult; nu sublinia nici prin ton; depindea de răspunsul ei ca să continue și să accentueze. Isabela însă răspunse, ca în glumă:

— Da, dar nu vreau să mă aplec.

Și continuă să deseneze. Ionel Haralamb înțelese; după cîteva cuvinte, se ridică, salută și plecă. „Ciudată persoană; trebuie să fie cam nebună.“ N-avea rost să se mai ocupe de ea; era rece și distantă sub politețea ei binevoitoare. „Dracu' s-o ia. Sînt atîtea femei în București, care abia așteaptă“, se gîndea Ionel Haralamb, mergînd pe aleile Cișmigiului spre casă.

Isabela se-ntoarse puțin înainte de prînz. Doctorița era încă la spital sau la facultate. Sosi „pentru cinci minute, în treacăt“ Alexandra Lascari. Șezînd pe unul din cele două fotolii din odaie, răsfoia cartoanele cu acuarele și pasteluri, toate cu flori — „galeria de portrete“, zicea Isabela.

— Draga mea, spunea Alexandra — am început să mă satur de comuniștii ăștia... Cezar îmi promite în fiecare zi că „luna viitoare“ o să cadă de la putere — și ei tot nu cad...

— Dar de ce să cadă? întrebă Isabela.

— Păi... altfel, ne mănîncă fripți, zise Alexandra Lascari, privind-o mirată. Ești de o seninătate, ce să-ți spun... Eu n-am mai fost la Paris de șase ani... n-am mai dansat într-o „boată“, n-am mai văzut un spectacol de music-hall, n-am mai băut un cocktail bine făcut, de șase ani! Vreau să mă plimb de braț cu... cu cine-mi place, pe Champs-Élysées... să mănînc la Armenonville... ah, nu știu cum rezisti tu. Îți invidiez seninătatea.

— Nu sînt de loc senină, zise Isabela, pierzîndu-și amabilitatea și buna dispoziție.

— Cum să nu fii? Florile astea pe care le pictezi, exprimă atîta seninătate...

— Senine sînt ele, iar eu, cum nu prea am personalitate ca pictoriță, le fac exact cum sînt, fără să pun mare lucru din sufletul meu, răspunse Isabela, destul de sec.

— Nu ești senină? întrebă Alexandra Lascari, curioasă. Îi părea bine să afle ce o frămîntă pe Isabela; „să vedem ce-are pe dinăuntru trăsnița asta“, se gîndea ea, cu o umbră de invidie pentru aerul de demnitate și independență al Isabelei.

— Nu, nu sînt senină, decît ca purtare, fiindcă nu e politicoș să nu te stăpînești cînd ești prea fericit sau cînd ești nefericit și suferi. Și n-ași fi spus nimic, dar te văd cum gîndești și vreau să-mi fac datoria și să-ți spun: trezește-te, Alexandra dragă! Dă-ți seama ce vinovați sîntem!

Spusese asta cu atîta severitate și o asemenea strîngere de inimă încît Alexandra Lascari scăpă cartonul pe jos și sări să-l ridice scuzîndu-se.

— Lasă hîrțiile astea... Vezi, așa sîntem noi: delicați și simțitori la mărunțișuri, și ignorăm lucrurile grave... Era război, și noi dansam... N-ai fost în spitalele de război, să vezi acolo suferință. Durerea unor oameni care nu știau de ce suferă, de ce a trebuit războiul și suferința lor... Eu am fost, și de atunci nu mai pot respira liniștită... Am trăit o viață întregă și n-am spus nimic, n-am ajutat cu nimic — am ignorat suferința oamenilor. Și eu, și dumneata, și Cezar... ca să nu mai vorbesc de Giurgea-Roșcanu care a mai și pus la cale... E groaznic ce răspundere apasă asupra noastră, Alexandra — ce vină îngrozitoare! Cum o s-o plătim?

— Vai, *chérie*, potolește-te, că mă îngrozești, zise doamna Lascari, văzînd-o palidă și cu privirea chinuită. Se gîndea: „A apucat-o mania morală. Săraca... Devine plicticoasă“.

— Lasă, nu le lua și tu așa în tragic. Asta e lumea, asta e viața, urmă Alexandra Lascari. N-ai ce să-i faci... nu poți schimba nimic...

— Ba poți... s-a schimbat ceva, uite, și de la războiul cellalt pînă la ăsta: acuma a devenit ceva rușinos, o crimă să provoci războiul... și înainte era un titlu de glorie. Un progres există... dar atît de încet a mers... și atîta trebură muncit pentru el!

— Ei, ce vrei să facem? Fiecare cu partea lui; noi am făcut ce-am făcut, copiii noștri o să mai facă și ei ce or putea... Uite, Lena mea o să fie mai bună ca mine.

— Eu n-am copii, zise Isabela. Și n-ai dreptate: ce-am făcut noi? Am dansat, am dat ceaiuri, ne-am înșelat bărbații — n-o spun pentru tine sau pentru mine, din întîmplare n-am făcut-o, dar asta nu ne salvează moralmente...

Doamna Lascari, care știa mai bine în ce o privea pe ea însăși, se simțea jenată; la urma urmei, asemenea conversație nici nu e de *bonton*; e o lipsă de gust să iei lucrurile așa, în tragic; au dreptate englezii că nu discută decît despre vreme și despre campionatele de tenis. Se ridică:

— Foarte interesant ce spui tu... mai vin să discutăm; acuma însă trebuie să dispar, mă așteaptă Cezar să facem un bridge cu tată-său și cu bătrîna Hrisoverghi. Pa.

Și o sărută, gîndindu-se: „Nu mai viu eu curînd pe-aici... să mă barbeze cu predici...” Iar Isabela Giurcea-Roșcanu se lăsă sărutată, rece și tristă, gîndindu-se: „N-am cine să mă înțeleagă... Toți sînteți cu bridge-ul, cu vorbăria goală, cu ochii închiși... și ceilalți suferă și urlă și se pregătesc să vă măture“...

O conduse pînă jos pe Alexandra; în ușă o întîlni pe doctorița, care se-ntorcea oboșită de la muncă. Ana Antim o salută destul de sec pe doamna Lascari, apoi, înăuntru, abia așezată la masă, redeveni bine dispusă, cu acea bună dispoziție a tuturor doctorilor buni, care știu să inspire optimismul prin ton și gest:

— Ei? Cum a fost? Pari foarte impresionată.

Isabela se roși:

— De ce? Nu, nu chiar așa...

Doctorița începu să rîdă:

— Am glumit... Ia spune! Sînt curioasă. Ce fel de om e Cozianu ăsta al tău? Te-a primit?

— Nu e deloc al meu, protestă Isabela. E un om... deosebit! M-a pus pe gînduri, Ana dragă. E un caracter, omul ăsta. Are o fermitate, o consecvență în gîndire, o gravitate... și mai ales pare devotat cu trup și suflet politicii ăsteia... a voastră.

— Și ce ți se pare curios în asta? întrebă doctorița, cam atinsă. Asta dovedește că e un om inteligent, cinstit, un om de bine, și atîta!

— Draga mea, e un om din lumea mare... cu rude extrem de influente, el însuși de neam mare... Tu n-ai ieșit din laborator, ți se pare normal ca un om ca el să facă politică alături de voi...

— Dacă e un om de treabă, mi se pare normal, sigur că da, spuse doctorița, zîmbind.

— Mie nu, oricît ar fi de cumsecade, fiindcă există prejudecățile, interesele, tradițiile, atîtea și atîtea lucruri peste care el a trebuit să treacă și a trecut. Îți spun, e un om remarcabil... un om de bine, un idealist, un om de caracter... Trebuie să-l cunoști.

— Mi-ar părea bine să-l cunosc. La urma urmei, dacă nu exploatează muncă salariată, zise Ana Antim, și dacă se pricepe în meseria lui, îl primim cu dragă inimă... Și zî, e atît de bine? Și ca fizic, întrebă ea zîmbind, pare să fie tot bine...

Femeia de serviciu a doctoriței se duse să deschidă: sunase cineva afară.

— Ca fizic... nu e rău; e impunător, zise Isabela Giurcea-Roșcanu. Femeia de serviciu veni să-i șoptească Isabellei:

— Vă caută un domn... *Cozeanu*.

Isabela se ridică de la masă, mirată; doctorița rîdea:

— Ai să mi-l prezinți și mie... altădată... la altă vizită.

În vestibul, Dimitrie Cozianu, cu ochii negri duși în fundul capului, arătos și sumbru, cu pălăria într-o mîină și un buchet de trandafiri albi în cealaltă, se înclină în fața Isabellei.

— Cer iertare că am venit fără să mă anunț. Nu te-am găsit la telefon, dar am aflat c-ai să fii acasă la ora asta.

Isabela îl pofți sus, și-i oferi un fotoliu; îi spuse:

— M-am gîndit la dumneata...

El voia să se așeze, dar rămase în picioare și o privi, deodată atent. Mai auzise vorba asta, de la femei cu totul altfel decât ea... Isabela, fără să observe, urmă:

— Și cred că ai dreptate... Giurgea-Roșcanu a planat satisfăcut asupra dramei aceleia cumplite... a beneficiat de ea. Oamenii mureau de foame, de boală și de glonț, iar el...

Cozianu zise:

— Nu știu dacă am avut dreptate... Am venit să-ți spun adevărul: nu pot face nimic pentru... soțul dumitale. Și... te rog să mă ierți pentru întrebările mele de o indiscreție grosolană...

Se așază în fotoliul care se lăsă sub greutatea lui. Se uită la Isabela. Ea observă că e tras la față, că are două cute adânci pe lângă gură, că e cărunt, că ochii întunecați au o încordare în privire, un vid, ca al unui om bolnav, sau căruia i-e frică, sau care face un lucru primejdios și foarte greu.

— Te-am întrebat ieri așa, fiindcă ești singura persoană care mi-ai vorbit de datorie, de dreptate, de lucruri de-astea mari, fără să mintă și să umble după pasiuni personale și interese mărunte... Am vorbit cu mii de oameni, eu fiind așezat la biroul acela și la altele; toți au încercat să mă convingă că n-au nici un interes, că numai din noblețe de suflet cer ce îmi cer... dar mințeau toți. Ești singura excepție... Și încă nici despre dumneata nu știu dacă... dacă nu-l iubești pe soțul dumitale, și de-aceea...

— Nu, nu l-am iubit, zise Isabela cu tristețe și oboseală. E ușuratic și imoral... și acum e pierdut...

Dimitrie Cozianu se uita în pământ încruntat, cu pălăria pusă pe jos lângă el și cu mânușile în pălărie (așa cum ar fi făcut bunicul său și prietenii acestuia).

— Eu nu sînt ușuratic, zise Cozianu greoi. Cît despre imoralitate... Ce e morala?

— Morala e să-ți faci datoria, spuse Isabela. Luase florile, le desfăcea și le punea într-un vas.

— Și care e datoria noastră?

— Mare lucru, spuse Isabela. Puse florile pe o măsuță, își apucă de poale cu două degete halatul lung și larg și se cățăra pe fotoliu. Mare lucru să știi... Datoria noastră e să trăim pentru ceilalți; să-i slujim și să-i ajutăm pe oameni, zise ea. Greu nu e s-o știi... greu e s-o faci.

Pe fereastra deschisă intra o albină. Se auzeau țipete ascuțite de copii care se joacă în stradă. Cozianu, mereu încruntat, mormăi:

— Ba, nu te supăra... dar e foarte greu să-ți știi și datoria... Uite, spune-mi mie: care e datoria mea?

— Datoria dumitale stă scrisă pe toți pereții. Ești în slujba oamenilor... Trebuie să muncești pentru ca majoritatea oamenilor, sau chiar toți oamenii din țara asta, să mănince bine, să fie încălțați și îmbrăcați, să aibe locuințe confortabile, cărți și spectacole, să facă sport, și să nu-și facă rău unul altuia... Nu e mare lucru de știut... dar e greu de făcut...

Se uita la el, delicată, fermecătoare și tristă, parcă nu ea ar fi vorbit. Parcă era o păpușă de porțelan sidelfiu și vorbise altcineva (în parte așa și era: vorbele erau în bună parte ale Anei Antim). Obrajii măslinii, uscați și brăzdați ai lui Cozianu, se împurpurară:

— Parc-ai fi comunistă, conică dragă... zise el rîzînd silit.

Ea dădu din cap:

— Nu sînt... N-am făcut în viața mea nimic cu mîinile astea...

Și-și mișcă fără putere mîinile albe și fine. Cozianu înălță din umeri, încruntat:

— Ei, dumneata judeci lucrurile de la distanță... dar noi, oamenii de guvernămînt... nici nu ne gîndim la chestiile astea... Ne gîndim la poziția noastră personală, la puterea noastră personală...

— Foarte rău, dacă sînteți așa... Și vă mirați cînd cădeți de la putere, cînd se face revoluție, cînd sînteți detestați și urîți? spuse ea cu o răceală și cu o asprime care lui Cozianu i se părură și mai încîntătoare. El începu să rîdă:

— Cînd vorbești așa... îi vine omului să te mănînce... Ești cam aspră, cucoană.

— Nu sînt aspră... nu, e părerea mea, așa e adevărat și drept...

— Ești o ființă extraordinară! exclamă Cozianu, rîzînd. Nu ți-a făcut nimeni o biserică?

— Iar dumneata ești ușuratic... ușurătatea vă omoară pe toți... zise ea cu amărăciune. Eu îți vorbesc despre adevăr și dreptate, iar dumneata glumești...

— Nu glumesc de loc! spuse Cozianu cu tărie. Dacă n-ași fi un om serios, ași îngenunchia la picioarele dumatiale, pentru ce ai spus adineauri și pentru severitatea dumatiale morală... Asta mă mai răcorește de lumea de canalii printre care mă mișc...

— Esențialul e să nu fim noi înșine canalii... și dacă fiecare judecă la fel, se schimbă lumea... Numai că de obicei așteptăm ca ceilalți să fie perfecți și pe urmă să ne transformăm și noi... spuse Isabela.

Cozianu rîse silnic:

— M-ai lovit unde mă doare...

— Iartă-mă, murmură Isabela. Cînd mă întrebi despre adevăr și datorie, nu mă pot împiedica să nu-ți spun ce cred. Dar să te las cu lucrurile astea care nu sînt ascultate cu plăcere. Să-ți fac un ceai.

Se ridică și puse în priză un samovar electric. Cozianu se uită după ea, după mișcărilor-i măsurate, pline de liniște, de grație și seninătate. Își dresе glasul.

— Să-mi dai voie să mai vin pe la dumneata, zise el, fără să se miște de pe scaun. Ea tăcea. Umbla cu ceștile și cu lingurițele, care scoteau un clinchet argintiu.

— ... să mai stăm de vorbă... îngîină Cozianu.

— Numai așa... ca să facem conversație? întrebă Isabela.

El o privi nedumerit și încurcat.

— Eu stau foarte bine și dacă nu vorbesc cu nimeni... Dar dacă ți-e de folos cu ceva să stăm de vorbă, atunci... da, cît dorești...

Și-i surise cu demnitate și drăgălășenie. Dimitrie Cozianu se uită deodată pe fereastră și spuse:

— Mi se pare că am mare nevoie să stau de vorbă cu dumneata... să te aud...

— Bine, vino... Unde te uiți? Ia-ți ceașca...

Și-i întinse ceașca de ceai. Vorbiră de alte lucruri — Cozianu tărăgănat, cu tăcări îndelungi, iar Isabela tristă. Îi părea rău de Giurgea-Roșcanu. Nu-l iubea, nu-l stima, îi era scîrbă de el, dar era tristă.

La despărțire, îi întinse mîna lui Cozianu. Cozianu nu i-o luă și-i spuse, oprit în fața ei, înalt, masiv și întunecat, ca și cum i-ar fi anunțat o nenorocire sau un doliu, dar cu mai multă tărie:

— Ași vrea să te strîng în brațe.

— De ce? se miră Isabela. Nu există nici un motiv... și rîse politicoș și distant.



Cozianu îi întoarse spatele și plecă.

A doua zi, veni iar. Și a treia zi, și a patra. Vreme de luni de zile, se văzură în fiecare zi. La început, Cozianu vorbea de lucruri obișnuite, indiferente. Dar într-o zi luă în mîna lui mare și păroasă mîna ei fragilă, albă, îngustă.

— Ești singurul lucru curat din viața mea, spuse Dimitrie Cozianu. Apoi se roși: Scuză-mă că vorbesc în cuvinte de-astea mari... dar ăsta e adevărul: ești singurul lucru curat din viața mea... oricît de curios ar părea din partea unui om serios, din lumea noastră, să aibă asemenea naivități...

Și altă dată îi spuse, tot rîzînd jenat:

— Sînt îndrăgostit de dumneata cum n-am fost niciodată... de nimeni... afară de verișoara mea Alexandra, știi, Alexandra Lascari, — da, cînd aveam cincisprezece ani și ea optsprezece și, bineînțeles, nici nu se uita la mine... dar sper că de data asta să fiu mai norocos... Nu spui nimic?

Isabela se uită la el, zîmbind cu îndoială și îngrijorare:

— Nu... încă nu spun nimic.

— Dar ai să spui? Cînd? Deseară? Mîine? întrebă el răgușit, cu un zîmbet strîmb.

Isabela dădu din cap și zise:

— Curînd; curînd...

Iar într-o zi pe la începutul verii, cînd Cozianu, tulburat, palid, cu glasul tremurînd (ajunsesese s-o iubească pătimaș), îi propuse căsătoria, ea dădu din cap:

— Nu; nu ți-ar șede bine, în lumea politică, să fii însurat cu fosta nevastă a lui Giurgea-Roșcanu... Ar trebui să-ți petreci viața dînd explicații... Nu, nu insista; de altfel, nu e nevoie de formalitatea asta... greul era să mă hotărăsc eu...

Cozianu rămase împietrit:

— Și... te-ai hotărît? îngăimă el.

— Da, zise ea și-i întinse cu mare seriozitate, ca un copil, mîna delicată.

Abia peste o clipă Cozianu se desmetici, înțelese și o luă în brațe.

Peste vreo lună, Ana Antim, care, cu o discreție desăvîrșită nu mai pomenise nimic în legătură cu Isabela și Cozianu, deși acum a îl cunoștea pe acesta, o întrebă odată seara pe Isabela care, împreună cu fata în casă pregătea o gustare pentru două persoane pe o măsuță din camera ei:

— Isabela dragă... ce mai e cu ce vorbisem noi?

— Ce anume? întrebă Isabela, sincer mirată. Un zîmbet abia simțit încrețea coada ochilor doctoriței.

— Ei, cu căutarea unui post...

Femeia de serviciu isprăvi și plecă. Isabela nu răspunse nimic. Acuma se așeză în fotoliu:

— Ah, zîmbi ea, lasă-mă puțin... Lasă-mă cîteva luni măcar. În toată viața mea de pînă acum n-am fost fericită. Nici n-am bănuțit că pot fi. Acuma sînt. Vreau să mă consacru cu totul numai lucrului ăstuia...

— E cam egoist să trăiești numai pentru tine și pentru respectivul, zise doctorița; dar ești totuși de invidiat... Știam că ai să-mi spui asta; dar trebuia să te întreb...

— Lasă-mă un pic să nu fac altceva decît să fiu fericită... zise Isabela.

Ana Antim dădu din umeri:

— Bine, fetiço: fii fericită.

## XII

Ceva mai înainte de aceste evenimente, pe la sfârșitul primăverii, președintele comisiei financiare, Matei Mardan, în capul mesei lungi, cu o placă de cristal pe ea, în jurul căreia ședea membrii comisiei, anunța ca o dispoziție a consiliului de miniștri, că trebuiesc aprobate credite pentru reinstalarea și darea în producție, în scopul fabricării de tractoare, a fabricii de avioane din Brașov. Membrii ai comisiei, printre care Cozianu, se opuseră: era nevoie de bani pentru cheltuieli mult mai urgente; propunerea era riscantă; dacă se mergea mai departe pe calea asta, se putea ajunge la inflație; el, Cozianu, nu putea fi de acord.

Nu fură de acord nici colegii săi, reprezentanți ai grupărilor burgheze din guvern. Se opuse și domnul Jack Varlam, care reprezenta în această comisie partidul social-democrat, înlocuindu-l pe titularul locului, bolnav. Nu fură de acord, deși n-aveau decât un vot consultativ, nici domnii Ioanițiu și Mereanu, care fuseseră plătiți prin mijlocirea lui Jack Varlam de către anumiți domni anonimi ce voiau să cumpere fabrica pentru o societate străină și mai anonimă. Dar Mardan impuse aprobarea. Atitudinea lui fu atât de ciudată, moale, cu jumătate de gură, încât Cozianu veni la el când se ridică ședința și îl luă la o parte, cerându-i audiență.

— Peste un sfert de oră la mine, zise Mardan, uitându-se atent nu la Cozianu, ci la Ionel Varlam, care nu luase cuvântul, și care ieșea fără să fi schimbat nici o vorbă cu tată-său.

Peste un sfert de oră, Cozianu intra în biroul lui Mardan. Acesta, în picioare îndărătul biroului, îl privea pe sub sprâncene. Ca acum câteva luni la serata prințesei Basarab-Comnen, îl cântărea cu o șiretenie rece, de calculator. Cozianu era mai înalt cu un cap decât el. Își pironi privirea neagră în ochii limpezi, inteligenți și reci ai președintelui, și-i spuse:

— Domnule președinte, dacă nu vă mai trebuie un colaborator în persoana mea, spuneți-mi.

— De ce spui asta? întrebă cellalt. Și de ce mi te adresezi oficial?

— Pentru că ați revenit peste o hotărîre luată, fără să mă întrebați. Dacă n-aveți încredere în mine, n-are rost să fiu vice-președinte al comisiei, și dați-mi voie să plec.

— Trebuia să impun măsura, sînt doar membru al partidului comunist român, spuse cellalt pe un ton atât de curios, încât Cozianu ridică ochii, deodată atent. — Și, urmă Mardan, trebuie să-ți spun că în problema asta... a trebuit să-mi schimb punctul de vedere... am fost constrîns...

Era ceva ciudat în felul voit încurcat în care vorbea. Voia să-l facă să înțeleagă ceva. Ce anume? Că el, Mardan nu era liber, era controlat de alții?

— Bine... atunci nu insist, zise Dimitrie Cozianu.

— Nu, nu insistă, te rog, zise Mardan, sunînd. Să știi că și pentru mine a fost ceva foarte surprinzător în măsura asta...

Intrase secretara.

— Cheamă-l, te rog, la mine, pe domnul Varlam-tînărul, cel de la noi, zise Mardan. Apoi îl împinse pe Cozianu spre o ușă discretă, în spatele biroului: era ușa a doua, prin care se ieșea în spatele clădirii.

— Stai un minut aici, murmură Mardan lăsîndu-l într-un cabinet cu o canapea, o oglindă și o măsuță. Cozianu se uită după Mardan: acesta lăsase anume ușa întredeschisă. Cozianu rămase după ușă, trăgînd cu urechea. Auzi glasul lui Ionel Varlam care spunea bună seara, apoi pe al lui Mardan:

— Tovarășe Varlam, dumneata ai informat pe cineva de la partid privitor la fabrica de avioane?

Urmă o tăcere. Întrebarea fusese pusă pe un ton judecătoresc, inchizitorial.

— Da, spuse Ionel Varlam într-un târziu.

— Pe cine?

Ionel Varlam spuse numele unui membru al conducerii partidului, acela care vorbea în piață în după amiaza lui 24 februarie.

— Bine, mulțumesc. Voiam numai să știu, zise Mardan redevenit binevoitor. La revedere.

Peste o clipă veni să-l scoată pe Cozianu din odăița lui, și, spre marea surprindere a acestuia, îi vorbi despre treburi curente, nici nu suflă un cuvânt despre Ionel Varlam. Iar la trei săptămîni de atunci, venind la birou într-o zi, Cozianu află de la Ioanițiu că Ionel Varlam fusese mutat la un minister, într-un post mai mare decît avusese la Comisia financiară. Dar era mutat. În aceeași zi, la audiență, Mardan îl întrebă:

— Ei, ești mulțumit?

Cozianu șovăi: despre ce vorbea? Nu îndrăznea să creadă că Mardan mărturisește atît de fățiș alianța împotriva lui Varlam.

— Parcă nu-l puteai suferi pe tînărul Varlam, urmă Mardan.

Cozianu, sufocat de atîta îndrăzneală cinică, strălucă, cît putea străluci acest om înalt și sumbru, cu piele măslinie și ochii nocturni:

— Domnule președinte, zise el gros, sînt la dispoziția dumneavoastră... pentru orice.

Adăugase „pentru orice“ cu bună știință, ca să vadă reacția celui alt, și ca să-i spuie prin asta că a înțeles că alianța e făcută.

Mardan zîmbi binevoitor, cu acea bonomie prin care se străvedea viclenia rece, și zise:

— Pentru orice? Păi ce, crezi că mă ocup și cu altceva decît cu probleme financiare?

Cozianu rămase mut. Răspunsul ăsta îl lăsa pe Mardan perfect acoperit; Mardan nu voia intimități, nu voia cinisme la alții; cel mult dacă-și permitea lui însuși, și acelea echivoce, ambigue, oricînd negabile.

— A, a fost numai un fel de a vorbi, zise Cozianu; și trecură la problemele curente, fără să mai pomenească nici unul nici cellalt, niciodată, despre Ionel Varlam.

Iar din vremea aceea, începu perioada de perfectă conlucrare între Cozianu și ceilalți „tehnicieni“ ai comisiei, și președintele comisiei, Matei Mardan. Atunci întreprinse acel grup de oameni un șir întreg de acțiuni care prelungiră haosul economic moștenit de la dezastrul dictaturii fasciste, și care tindeau să nemulțumească masele și astfel să le îndepărteze de regimul pe care ele, ieșind în stradă, îl aduseseră la putere. Acțiunile „tehnicienilor“ financiară erau subtile, greu de urmărit, greu de sezisat în ansamblul lor, și încă și mai greu de înțeles în sensul lor adevărat, dușmănos regimului și guvernului care le acordase încrederea sa. În aparență, comisia recomanda creditarea întreprinderilor producătoare de bunuri de consum, canaliza bancnotele Băncii Naționale spre orice cît de mic producător de prosperitate. Dar, în realitate, se făcea cu totul altceva. Întîlnirea lui Cozianu cu vărul-său Cezar Lascari a fost un caz tipic din sutele de asemenea acțiuni. Într-o zi, Cozianu invită la el la birou pe directorul băncii „Europa S.A.R.“.

— Dragă Cezar, îi spuse Cozianu, comisia noastră recomandă Băncii Naționale pe cine să crediteze; dar Banca Națională e prea mare ca să

crediteze direct întreprinderile industriale care interesează guvernul, ca fiind în măsură să contribuie la refacerea economică a țării. Ea, după indicațiile noastre, o să crediteze instituții de credit mai mic, care, la rândul lor, o să crediteze întreprinderile. Bineînțeles, să știm și noi pe cine creditați și pe ce bază. Te interesează?

— Mai e vorbă? exclamă Cezar, fericit.

— Ei, atunci alcătuiește un dosar: firmele amatoare, ce vor să producă, în ce termene, ce contracte au, ce utilaj și materii prime au, în ce stare... O să-ți comunice Ioanițiu, care se ocupă de detalii tehnice...

— Ioanițiu? făcu mirat Cezar Lascari încruntînd din sprîncene. Care Ioanițiu? Așa de la *Creditul Germano-Romîn*? Misitul lui *Deutsche Bank*? Nu e la pușcărie?

— Nu... e director la noi, zise Cozianu calm. Și încă șef al unui serviciu foarte important: Studii și Statistică. El vă va controla dosarele... În fond, pe referatele lui ne bazăm hotărîrile.

— A... așa... spuse Cezar Lascari.

Era un bărbat elegant, cu o cravată *papillon* de un albastru palid cu picățele albe; ferchezuit, proaspăt ras, cu carnea obrazului moale și plină de cute, a omului obosit de plăceri. Privirea nu prea inteligentă i se lumina încet:

— A... dacă e Ioanițiu aici...

— De ce să nu fie? spuse neglijent Cozianu. Sînt și eu. E și Mereanu. Sîntem mai mulți specialiști aici... Ce vrei? Comuniștii sînt obligați să lucreze cu noi, specialiștii. Ei, va să zică, sîntem de acord... Ce mai face Alexandra? Ce mai face fata?

— Mulțumesc, bine, zise Cezar Lascari mai rece: să facă afacerea văru-său Dimitrie, voia; dar să-l mai primească în casă... nu se putea, era compromițător: mîine-poimîine, la căderea comuniștilor și a celor care merseseră cu ei, Cozianu avea să înfunde pușcăria, dacă nu ajungea chiar și în fața plutonului de execuție...

— Mulțumesc bine, repetă el și vorbi de altceva, fără să facă nici măcar aluzie la vreo invitație. Cozianu gîndea: „Relații cu mine nu vrei, dar să-ți dau bani vrei, lașule... Nici nu visezi că mîine-poimîine, sub regimul *vostru*, tot aici am să fiu — sau chiar mult mai sus... și am să-ți plătesc atunci!”

*Atunci.* Acum era prea important ca banii să ia calea asta. Și, zi de zi, în cursul lui 1945 și începutul lui 1946, milioane, sute de milioane, miliarde, banii luau calea asta: iar fabricanții, rezervînd o mică parte producției, se repezeau să vîre cît mai mulți bani în devize: începuse vînătoarea turbată după aur și dolari, care, pe căi ocolite, ascunse, luau drumul străinătății. În loc să bată în arterele țării, singele se scurgea prin mii de ventuze, și era supt de safeurile băncilor elvețiene, pariziene, londoneze; capitalurile lichide fugeau, iar Cozianu, la un birou cu o placă de cristal, iscălea aprobări de credite, simple bucăți de hîrtie, care însemnau anemierea economiei țării, paralizarea oricăror încercări de a readuce bunăstarea și echilibrul. Cam pe atunci, într-o zi, Cozianu, sosind la Isabela, o găsi acolo pe Ana Antim, care tocmai spunea:

— Tu ești fericită, ce-ți pasă?

Doctorița părea obosită, cu fața trasă și galbenă; atunci observă Cozianu cît de mult păr alb are.

— Despre ce vorbiți? întrebă el, care tocmai intrase, și-i săruta mîna Isabellei. Îi strînse mîna doctoriței. Ana Antim nu-i răspunse; cu fruntea

încrățită, cu privirea amărită și aspră, se uita în pământ. Isabela, impresionată, palidă, cu ochii mari, îl lămuri:

— Spunea Ana că e groaznic ce se petrece în clipa asta în Moldova. Știi, cu seceta asta care nu se mai sfârșește...

— Ne vin oameni îmbolnăviți de cele mai cumplite boli, cu organismul slăbit de foame! izbucni doctorița. Muncitori tuberculoși, funcționari tuberculoși, studenți tuberculoși, copii care nu se pot dezvolta, femei însărcinate care nu se mai pot reface după naștere... Ce e asta? Ce se întâmplă?

Cozianu rîse sec, dînd din umeri:

— Ce mă întrebați pe mine? Eu fac politica guvernului!

Ana Antim îl fulgeră cu o privire ostilă:

— Politica partidului comunist se sprijină pe mase și urmărește bună starea maselor, așa că e exclus ca guvernul să vrea ce se întâmplă... E altceva la mijloc... e o debandadă undeva, unde trebuie pus ordine, trebuie făcută undeva o curățenie mare... Dumneata, care ești economist, cum explici ce se întâmplă?

Cozianu începu o explicație lungă și încilcită, dînd vina pe războiul care se încheiase de un an de zile, pe urmările lui inevitabile... Se gîndea: „Se sperie comuniștii: îi facem să-și piardă simpatia maselor...” Dar, vorbind, se uita în ochii măriți și întunecați de tristețe ai Isabelci, în ochii aspri și mînioși ai Anei Antim, și simțea cum glasul îi sună fals, cum argumentele îi sînt slabe și evident străvezii; se întreba dacă femeile acestea nu-și dau seama că el minte.

Nu, nu-și dădeau seama. Spre marea lui ușurare, Ana Antim spuse:

— În fine, o să se lămurească și asta... Trețem noi și peste acest hop... Haideți la masă.

Așezat la masa care la Ana Antim era totdeauna pusă pe o față de masă strălucitor de albă, dintr-un damasc bătrînesc, gros, țeapăn de curat ce era, și cu flori, Cozianu se uită la gustarea sărăcăcioasă și la salata veștedă și întrebă, zîmbind:

— Bine, coană Ano — asta e masa unui profesor universitar?

— Da, asta e, zise Ana Antim; poți să-ți închipui ce e masa unei familii de muncitori, sau masa unei cantine de studenți! Dumneavoastră, funcționarii ăștia înalți, ați face bine bine să vă gîndiți și la bietii oameni.

— Ei, acuma mă tragi pe mine la răspundere, spuse Cozianu, dînd din umeri, și începu să mîncînce. Prima înghițitură merse mai greu; apoi mîncă mai ușor, dar fără poftă. Îi era profund antipatică Ana Antim. Oare ce găsea la ea Isabela? De-aici îi veneau ideile...

În cursul săptămînilor următoare, încercă să-i vorbească Isabelci de Ana Antim, dar la cea mai mică ironie, Isabela îi răspundea cu fermitate:

— E o ființă pe care-o admir. O cunosc din școală, și niciodată n-am găsit ceva egoist, meschin sau josnic la ea. E un om și jumătate! Ași vrea să fiu ca ea!

La asta, Cozianu înțelese că nu trebuie să mai insiste. Uită curînd de Ana Antim. Era din ce în ce mai ocupat. Făcu prin 1946 călătorii în străinătate, împreună cu Mardan: odată, în delegația din care făceau parte veni și Jack Varlam, cu care Cozianu se împrietenii la cataramă: Varlam era mare băutor, și Cozianu începea să bea. Se îngrășa, obrazul măsliniu îi era mai masiv și mai greoi; de la o vreme, reîncepu să primească prieteni la o sticlă de whisky. Nu vorbea niciodată de chestiuni politice; dacă nu era alt subiect de conversație, tăcea și bea; ochii i se umflaseră, nu mai erau atît de duși în fundul capului.

## XIII

Rar, pe ascuns, dar destul de regulat, Cozianu se ducea pe la Jean-Pierre Haralamb. Într-o seară de la sfârșitul iernii 1946—1947, ședea în biblioteca lui Haralamb. Schilodul, nemișcat, cu pledul pe genunchi, cu bastoanele lângă el, cu mâinile uscățive în poală, îl privea cercetător și rece prin ochelarii cu sticlă groasă pe bărbatul masiv din fața lui, pe care hainele de flanel cenușiu începeau să fie cam strâmte și pe care-l strîngea gulerul. Cozianu răsuflea greu, ochii-i erau tulburi.

— Știi că legătura dumatăle cu Isabela Giurgea e cam comentată, zise Haralamb.

— Adică cum? vorbi cellalt, gros, din piept.

— Lumea e surprinsă... Un om de stînga, ca dumneata, *colat* cu fosta nevastă a unui tip care șade la pușcărie, condamnat de regimul pe care-l susții... Te compromite...

Urmă o tăcere. Apoi Cozianu se răsti sfidător:

— Și?

— Și, spuse Haralamb foarte rece, și nu poți lucra la fel de sigur și de liniștit.

— Asta e grija mea! exclamă bățos Cozianu. Mă rog, ești mulțumit de ce fac, sau nu? Domnii ceilalți sînt mulțumiți?

— Da... zise cellalt cu îndoială. În măsura în care se poate ține piept pînă la restaurație... da.

— Ce se poate face, fac! zise Cozianu. Maximul posibil! Și mă rog să fii lăsat în pace în ce privește viața mea particulară!

Tăcu o vreme, fixînd furios o frunză de culoare albastră pe covor.

— „Fosta nevastă a lui Giurgea-Roșcanu!“ pufni el. Idioții! Imbecilii! E cea mai extraordinară ființă pe care am întîlnit-o! Curcile dumatăle care-și petrec toată viața la ceaiuri și la bridge, nu merită nici să-i sărute picioarele! Nici eu nu merit! Nu merit să ție la mine...

Și tăcu, congestionat, uitîndu-se în gol. Haralamb îl examina cu o privire rece. Se gîdea: „Tocmai acum o ia razna... cînd o să fie cel mai greu.“ O atenție încordată, trează la orice pericol din partea comuniștilor, gata de a-i lovi în orice clipă — asta se cerea acum... și iată că Dimitrie Cozianu, unul din cei mai buni oameni, slăbea... „Bine că-l protejează șeful lui“, își spuse Haralamb. Iar în vremea asta, Cozianu, aprins la față, cu ochii lucioși, mormăia furios:

— Nici nu meritam fericirea asta!

Și pufnea:

— „Mă compromite!“ Ha! „Mă compromite!“

Răcni:

— Nu mă despart de ea pentru nimic în lume! Puteți să vă dați și dracului cu toții! Nici nu mă gîndesc!

Haralamb se uită lung la el, cîntărindu-l. Se gîdea: „O să mai fie în stare de ce-i cer? Și totuși... unul într-o poziție mai tare, n-am...“

— Ascultă, dacă-ți displace, lăsăm să cadă chestiunea asta. Am altceva de discutat cu dumneata; ceva foarte important.

— Mai important de cît ce simt eu pentru femeia asta, nu e! mîrîi furios Cozianu.

— Pentru dumneata, zîmbi cellalt politicoș, și cu o ironie rece; dar pentru restul neamului romînesc...

— Despre ce e vorba? întrebă Cozianu, îmblînzindu-se.

— Despre înaintarea comuniștilor, zise Haralamb. Era mai palid ca de obicei, mai uscat, părea bolnav, stins. — Ocupă mereu poziții noi... împănează totul cu muncitori și agitatori de-ai lor... ne lovesc cu niște metode nemaiauzite, inadmisibile...

— Știu, zise acru Cozianu. Pe ce lume crezi că trăiesc? Știu. Ne țin de gît, și strîng încet-încet — iar noi încercăm să-i înjunghiem în spate pînă nu e prea tîrziu. Știu. Și?

— Uite, trebuie făcut ceva care să le ia terenul de sub picioare, să-i facă să-și piardă simpatia și încrederea muncitorilor și a salariaților de orice fel... Și există un mijloc: să lovim în salarii, să le micșorăm din ce în ce, să le reducem continuu puterea de cumpărare...

— Cum? Ești nebun? Te crezi în 1929? exclamă Cozianu.

Cellalt răspune rece:

— Nu sînt nebun și sîntem în 1947. N-ai înțeles? Salariile vor scădea automat, dacă torpilăm moneda.

Cozianu rămase cu gura întredeschisă și cu ochii mari.

— Așaa, îngîină el. Așa, da....

Și-l privi cu admirație pe schilod, care părea că nu mai are mult de trăit. Acesta șopti stins:

— Trebuie loviți fără milă... striviți, nimicîți...

— Ii urăști, murmură Cozianu.

— Da, îi urăsc, suflă Haralamb. Dumneata nu?

Cozianu începu să rîdă, cum rîdea el uneori, încruntat și sumbru. Mai era nevoie de spus?

Se gîndi cîteva zile după aceea la mijloace, și propuse noi credite întreprinderilor care primiseră bani și nu-și respectaseră contractele cu Statul. Mardan respinse propunerea după o zi de reflecțiune.

— Domnule președinte, îi spuse Cozianu, să-i dăm în judecată — adică să-i dea în judecată Ministerul Economiei Naționale, pentru călcarea contractelor; iar noi să le dăm bani, ca să-și poată respecta eventualele noi termene de livrare... Interesul nostru e să-i facem să producă, nu să-i ruinăm și să-i vîrîm la pușcărie!

Mardan se uită la el, se luminează la față și începu să rîdă:

— Ne-ar mai trebui oameni ca dumneata! spuse el încîntat, aproape admirativ, și, în adevăr, argumentul găsit de Cozianu era perfect. Cozianu știa că Ministerul Economiei Naționale, condus de un necomunist, nu va fi prea zelos, nici prea sever în urmărirea firmelor ce cheltuiseră banii Statului pe cumpărături fictive, acoperind cumpărături reale și masive de aur și devalize; mai știa că noile credite vor lua același drum în speranța că răsturnarea regimului îi va scăpa de urmăriri pe vinovați; de aceea se mulțumi să surîdă politicos, fără să mai întrebe cui și la ce i-ar mai trebui lui Mardan oameni ca el.

Peste cîteva zile, ministrul necomunist al Finanțelor și cel al Economiei fiind convinși atît de ușor, încît parcă se așteptau la ideea asta și o cunoșteau, președintele începură să funcționeze zi și noapte, prețurile începură să urce vertiginos. Bursa, înnebunită, înregistrează urcări constante ale valorilor, o *haussă* permanentă, care nu se știa unde se va opri; în cuferele negusturilor și țaranilor bogați se îngrămădiră metri cubi de bancnote, iar salariile muncitorilor și funcționarilor, mereu recalulate, rămîneau neconținți în urma prețurilor — din ce în ce mai în urma prețurilor. Pînă cînd un salariu lunar mediu ajunsese să fie prețul unui pachet de țigări, și un salariu lunar mare, prețul unei mese de restaurant.

În această epocă, a cărei atmosferă încordată, detulburare nebunească, e pomenită și descrisă în partea următoare (*Fuga*) a acestei cronici, Alexandra Lascari îi făcu o vizită Isabelei. Isabela ședea multă vreme singură; foarte puțină lume venea s-o vadă; iar ea nu ieșea, ca să nu stârnească nici un comentariu răuvoitor, care să-i dăuneze lui Dimitrie Cozianu.

Șezînd în același fotoliu în care șezuse aproape cu doi ani înainte, Alexandra, care părea îmbătrînită și avea o încordare sălbatică în privire, îi spuse Isabelei;

— Draga mea.. de ce nu-i spui lui Dim să fugă? Cu tine împreună, bineînțeles... Nu vezi ce viață imposibilă e aici cu inflația asta, cu sărăcia...

Isabela rămase mută de uimire. În sfîrșit întrebă:

— Să fugă? De ce? Unde?

— Draga mea, ori unde e bine, unde putem trăi agreabil, ușor... pînă o să fie răsturnați comuniștii — căci atunci, bine înțeles, ne întoarcem...

— Cezar știe de ce-mi spui? întrebă Isabela.

— Cezar e optimist... crede că la primăvară ni se dau moșiile îndărăt...

— Bine, dar cum poți să-mi propui să-i spun lui Dim să fugă? E funcționar... are datoria, responsabilitatea, obligațiile lui de funcționar...

— Fugi, dragă, de-aici; nu e nevoie să-mi vorbești mie așa. Am crezut, multă vreme, că e un trădător, o canalie, dar Cezar mi-a explicat că Dim e totuși un om *bine*...

Isabela se făcuse palidă.

— Alexandra, zise ea foarte rece și ferm, nu cred că Dim înșeală oamenii care au avut încredere în el și i-au încredințat postul acela. Nu cred! Nu cred că e un trădător! Cum să fugim? Din țara noastră? Sînt oamenii noștri!

— Vai, dar ești pornită rău, zise doamna Lascari, speriată. Sau ești o ipocrită fără pereche... Te previn că n-are să-ți mai dea nimeni bună ziua; ești deja imposibilă și nimeni nu mai vrea să te vadă — nu știu dac-ai observat. Nu continua așa, că „la întoarcerea lucrurilor“ are să fie rău de tine. *A bon entendeur, salut!*

Se ridică și plecă furioasă. Isabela rămase nemișcată, înghețată.

Cînd veni s-o vadă după amiază Cozianu, el își dădu seama imediat că s-a petrecut ceva:

— Ce-i, draga mea? Ce s-a întîmplat?

— Dim... tu crezi în ce faci? întrebă ea privindu-l țintă, cu un amestec de spaimă și de hotărîre. El rîse gros, jovial, ca să nu trebuiască să răspundă imediat:

— Hoho! Adică — cum? Ce vrei să spui?

— Ce faci tu ca om politic. Crezi în ce faci?

— Pardon: sînt un simplu specialist!

— Ca orice-ai fi: ca administrator al unei trebi publice, crezi în ce faci?

— Iubita mea... tot nu înțeleg! Eu sînt economist; nu-mi vorbi de credință: e ceva irațional, glumi el încercînd s-o ia în brațe. Isabela se împotrivi:

— Stai puțin. Ești corect, cinstit în ce faci?

— Dar de ce mă întrebi? Ce ți-a venit? întrebă Cozianu. Ea îi povesti discuția cu Alexandra Lascari. Cozianu se uită la ea, îi cercetă expresia feței. O clipă voi să-i spuie tot, să izbucnească, să mărturisească totul. De doi ani îi ascundea cea mai importantă îndeletnicire a lui — sabotarea politicii comuniștilor în economie; și cel mai important sentiment al lui, afară de dragostea pentru ea — ura împotriva comuniștilor. Să-i spuie, să respire, s-o aibă alături!



Dar ea era atât de palidă, de înspăimîntată, era atât de severă în supunerea ei la niște principii pe care singură și le făcuse, începînd din spitalele de război și pînă acum, încît Cozianu se înfricoșă, îi fu groază c-o pierde, și o minți încă odată.

— Vezi-ți de treabă... Cezar e un imbecil, și Alexandra e o curcă. Nu, dragă; nu sînt comunist, dar lucrez pentru democrație, pentru bunăstarea maselor, ețetera... Hai, vino să te sărut...

Astfel se încheie momentul de criză. Dar Cozianu începu să se simtă apăsător. Ii era greu cu Isabela. O iubea dar era prea exaltată, prea morală, prea independentă. Nu primise de la el aproape nimic: cîteva lucruri de găteală, masa — nimic față de briliantele și blănurile pe care i le oferise el și ea le refuzase cu încăpăținare. O iubea, dar îi era greu cu ea, și-i era frică de ea. *Nici o clipă nu se gîndi că ea ar putea avea dreptate*: nu era un gînditor, nici un om de știință, ci un combatant într-o bătălie pe care nu voia să și-o mărturisească pierdută.

XIV

Prin vara lui 1947, Jack Varlam fu desemnat să facă parte dintr-o delegație oficială ce avea să reprezinte țara la o întrunire internațională la Haga. Într-o seară, bătu la ușa lui fiu-său. Ii deschise un bărbat tînăr, blond, cu ochii atenți și strălucitori prin ochelari. Peste umărul acestuia îl zări pe fiu-său, care sări în picioare de surprindere.

— Bunăseara, zise Jack Varlam uitîndu-se critic la cărțile deschise, cărțile făcute teanc, ziarele trîntite pe jos, masa de lucru acoperită de fișe, totul vraște în așa fel încît nu știai unde să pui piciorul. Tînărul blond se dădu la o parte și-l privi pe Ionel Varlam și pe taică-său.

— Sper că nu te deranjez, îngîmă Jack Varlam.

— Ce dorești? întrebă sec fiu-său.

— Am venit să discut ceva foarte serios cu tine... dar vād că ai pe cineva...

— Nu, tovarășul locuiește aici, ca și mine...

— Pot să plec, să vă las să discutați, murmură H. Dragomir și ieși discret. Jack Varlam își stergea fața asudată, și se uita fix la fiu-său: nucu mînie, ci cercetător și îngrijorat. Ionel Varlam se făcuse foarte palid. Ii făcu loc lui tată-său pe un scaun pe care-l goli de cărți, iar el se așeză pe pat, așteptînd.

— Nu te-am văzut de mult... de la ședința aia... Te-ai schimbat... te-ai făcut bărbat...

Cellalt tăcea. Într-un tîrziu zise:

— Da... nu ne-am văzut de doi ani...

— Ași vrea să știu cîtă experiență ai adunat, cum au evoluat ideile tale...

— N-au evoluat. S-au îmbogățit, dar la bază au rămas aceleași, zise fiul cu zîmbetul lui ascuțit, ironic.

— Dragul meu, nu se poate să nu devii ceva mai sceptic, ciocnindu-te de oameni, să nu ți se mai tocească entuziasmul...

— Eu sînt ceva mai entuziast ca acum doi ani, zise Ionel Varlam, cu aceeași ironie.

— Cum, întrebă Jack Varlam rizînd, vādîndu-i pe conducătorii tăi mai de aproape, nu ți-a mai scăzut entuziasmul?

— Pe lângă prietenul tău Mardan, nu mi-a crescut, ce e drept, spuse Ionel Varlam; dar pe lângă Paraschiv Ionescu m-am făcut bărbat, cum spuneai tu... pe lângă el, nu pot să lucrez decât bărbați...

Paraschiv Ionescu era cel care vorbise mulțimii la 24 februarie de pe soclul statuii, când mitralierele băteau piața palatului: cazangiu la atelierile Grivița, unul din conducătorii grevei celei mari, era acuma șeful ministerului unde lucra Ionel Varlam.

Jack Varlam strîmbă din nas:

— Când o să ai experiența mea, n-o să mai crezi așa în oameni...

— Nu cred în toți... și la tine cred că e mai mult o optică specială, decât experiența, zise Ionel Varlam, apoi adăugă:— Spune-mi ce voiai să-mi spui, ca să nu-l fac pe bietul Ricu să bată caldarîmul atîta vreme degeaba.

Jack Varlam îl cîntări o ultimă dată din ochi, apoi spuse, ca o afirmație și o constatare:

— Vii cu mine la Haga.

— Cum? Cine-a spus? întrebă cellalt, uimit.

— Eu spun. Am nevoie de tine. Vii cu mine la Haga. Am și făcut propunerea. Am venit numai ca să-ți cer să nu refuzi. Am nevoie să vii cu mine.

Cellalt se uită bănuitor la Jack Varlam:

— Dar de ce? De ce ai nevoie de mine la Haga?

— Fiindcă... o să fie mai bine așa, rîse Jack Varlam, roșu și congestionat. Rîsul îi era jenat și șovăielnic; ochii nu rîdeau ci-l iscodeau neînțecat, neliniștiți, pe Ionel Varlam. Tînărul întrebă insistent și mereu bănuitor:

— Cum adică... „o să fie mai bine?“

Jak Varlam rîdea mereu:

— O să fie mai bine așa; cînd îți spun! O să mă supraveghezi. Tu ești un om de încredere, comunist sută în sută; tu vei fi garanția că nu fug!

— Că nu fugi? Adică... că nu rămii acolo, în Apus?

— Da, ceea ce eu nici nu mă gîndesc să fac, rîse Varlam cu ochișorii-i albaștri sticlind de veselie.

Fiu-său însă părea îngrozit. Ingînă:

— Și dacă totuși tu rămii acolo?

— Ei, asta-i, comedie! Nici nu te gîndi la așa ceva. Nici prin gînd nu-mi trece, zise tatăl ceva mai serios.

— Dar dacă nu vii și eu la Haga?

— Vino, zise Jack Varlam serios de tot de-astădată. Vino; am nevoie de tine.

— Nu cumva vrei să mă „salvezi“? întrebă Ionel Varlam, galben și schimonosit de un rîs dureros. Jack Varlam tăcu. Ionel Varlam urmă:

— Nu cumva ai cere să rămii acolo și contezi pe faptul că eu, compromis, bănuit că am știut de intenția ta, speriat că la întoarcere ar trebui să răspund de ea, ași rămîne și eu acolo? Asta voiai. Taci. Va să zică asta voiai? șopti Ionel Varlam. Părea zdrobit.

— Tată, ce mi-ai făcut... ce mi-ai făcut, gemu el, cu capul în mîini. Ce mi-ai făcut...

Cumplita lui tulburare îl făcu și pe Jack Varlam să se tulbure. Se făcu vînat la față și începu să vorbească aproape bolborosind:

— Mă, eu țin la tine... tu ești copilul meu. Știu că nu mă iubești. Dar măcar pe tine iubește-te! Nu fi nebun. Nu-ți dai seama că-ți pierzi viața? Îți pierzi tinerețea...

Părea chiar emoționat; vorbea cu durere; fața nu-i mai era atât de împietrită și de roșie; părea bătrîn, fără putere.

— Dai cu piciorul la plăceri, femeii, cărți, învățătură, bani, la tot... pentru ca să stai aici să realizezi programul partidului comunist! Nu-ți dai seama că ți-ai pierdut mințile? Nu vrei să trăiești, nu vrei să existe decât pentru Partidul Comunist? Partidul Comunist e totul?

— Da! Pentru mine e totul! exclamă fiul cu patimă. Mai era și mama. Acuma nu mai e...

— Ionel, te rog...

Jack Varlam se ridică anevoios și-l luă de mîini pe fiu-său. Acesta și le smulse dintr-ale lui și se dădu îndărăt:

— Nu cred! Minți! spuse el văzîndu-l că deschide gura. Varlam vorbea:

— ...vino cu mine! Lasă aici țara asta nenorocită... Nu e pentru oameni ca noi. Aici o să-nceapă ce-a fost în Rusia. Nu e de noi. Nu e nici de tine. Prietenii tăi comuniști o să te scuipe, o să te calce în picioare! Ai să vezi! Nu te poți înțelege cu ei; n-ai nimic comun cu ei...

— Ba da! Idealurile! Revoluția!

— Copilării... zise Varlam dureros. Copilării. Ești fiu de oameni bogați...

— Nu sînt! exclamă tînărul. Apoi deodată se stăpîni și zise:

— Comedia ta m-a făcut și pe mine să declam... Ești abil: măiei prin sentimente. Bine că n-ai început să-mi demonstrezi că nu înțeleg marxismul, că tu ești marxist! Nu, papa: nu mai sînt fiul lui Jack Varlam; sînt un membru al Partidului Comunist, și atât... N-am altă familie... Și nu mai juca teatru, că nu mă poți înduioșa. M-ai omorît, rosti el cu o durere nemaipomenită-n glas. Deodată strigă la taică-său:

— Să nu pleci!

— Taci! Ești nebun? Ne aude lumea! exclamă Jack Varlam.

— Să nu pleci! strigă Ionel Varlam. Să nu te duci să faci țara de rîs! Să nu te duci cu încrederea oamenilor de la noi, ca acolo să le tragi chiulul și să le dai cu tifla! N-ai să te duci!

— Ei, asta-i! O să mă duc, și n-o să fac nimic din ce spui... vorbi Jack Varlam silindu-se să pară liniștit. Fiu-său îl privi pătrunzător.

— Ce te uiți așa la mine? întrebă nervos Jack Varlam. Ce, ești nebun?

— Tu minți! Ai să te duci, și-ai să rămîi acolo! exclamă Ionel Varlam. Împreună mîinile rugător și se ridică:

— Nu te duce, tată! Rămîi aici!

— Fii serios... Ce, ești nebun? Ești beat?

Ionel Varlam căzuse iarăși pe pat și ofta din greu, cu capul în mîini. Jack Varlam se ridică și ieși, aruncînd o privire neliniștită asupra fiului său. Acesta strigă după dînsul:

— Nu te duce! Am să te denunț!

Jack Varlam tresări și se-ntoarse. Cu spatele la ușă, vorbi:

— Ascultă, vrei să mă nenorecești? Fii serios, măi băiete; înțelege-mă cînd îți spun: n-o să se întîmple nimic. Uite, îți dau cuvîntul meu de onoare. Îți jur pe capul maică-ti, pe sufletul ei mă jur, înțelegi? zise el nervos, uitîndu-se în treacăt la fotografia din perete. Fiu-său îl țintea cu o privire rătăcită; deodată începu să rîdă în așa fel încît Varlam, îngrozit, ieși pe ușă și coborî în fugă scările.

Peste o jumătate de ceas, H. Dragomir intră în odaie, bătînd mai întîi cu precauție în ușă. Il văzu pe Ionel Varlam care rămăsese cu coatele pe genunchi și cu capul în mîini, și gemea ca de o durere cumplită, fizică.

— Ce e, măi? întrebă el speriat și se repezi la Ionel, îi ridică fruntea cu mâna, se uită la fața lui. Acesta avea aceeași privire rătăcită.

— Ce e cu tine? Ce s-a întâmplat?

— M-a omorât. M-a omorât, gemea Ionel Varlam.

— Ce ți-a făcut? Cine?

Ionel Varlam povesti, întretăiat și cu anevoie, ce se petrecuse:

— Înțelegi ce mi-a făcut? întrebă el. Înțelegi ce mă sileștesă fac?

Cellalt dădu din umeri:

— Îmi pare rău că ți-e tată, dar e un mare porc. N-ai ce să faci, trebuie să-i spui partidului. Nu e plăcut de loc...

— Plăcut! gemu Ionel Varlam, cu tîmplele-n pumni. Plăcut! hohoti el într-un rîs dureros: ar fi și plîns, dacă ar fi putut plînge.

Cellalt stătea rezemat cu spatele de tocul ușii și-și ștergea ochelarii cu batista.

— N-ai încotro, zise el. N-ai încotro. Trebuie să-i spui partidului. Eu te sfătuiesc să-i spui chiar tovarășului Paraschiv.

Jack Varlam mersese repede pînă acasă; aproape fugind. N-avea cu cine să se sfătuiască. N-avea cui să încredințeze un asemenea secret. Trebuia să tacă, să-și ție firea, să se stăpînească. Încă două-trei zile.

Ce va face la noapte? Cum va dormi? Nu va putea dormi, de frică și de încordare. Luă receptorul și formă un număr de telefon: al lui Cozianu de la birou.

— Allo? Aici Jack Varlam! Allo! Să trăiești, excelență. Ce am? Nimic; ți se pare; poate are ceva telefonul și-mi schimbă vocea. Ce faci astă seară, domnule? Am chef să mă îmbăt! Ce zici, colaborezi? S-a făcut. Aranjez eu ceva, și-ți spun peste o oră. Să trăiești.

Apoi sună, și feciorului în mănuși albe care intră, îi ceru un pahar; din birou, scoase o sticlă de coniac și începu să bea singur. După al treilea pahar, se simțea mai bine.



Dimitrie Cozianu fusese în dimineața zilei aceleia la birou, apoi se dusesse s-o ia pe Isabela și mîncase cu ea în oraș: după amiază venise să doarmă la ea; pe la patru erau împreună în odaïța albă. Cozianu era în halat de casă și ședea într-unul din fotolii, picior peste picior, fumînd. Isabela pusese să fiarbă apă în samovarul electric, apoi o turnă într-o cană de porțelan de Saxa, dintr-un serviciu dăruit de el cu vreun an înainte: un *tête-à-tête* din veacul al optsprezecelea, tavă, cană, zaharniță și două cești cu capac, totul de porțelan alb pictat cu scene în miniatură, scene de vînătoare, plecarea de-acasă, femeile în rochii cu *paniers* de mătase trandafirie, bărbați sunînd din cornul de vînătoare, fete călări cu șoimul pe mîna, totul înconjurat de ghirlande de trandafiri și flori de cîmp și încadrat în fileaturi de aur; era un cap de operă, și fusese modelat, ars și pictat anume pentru două persoane. În aceste două cești turnă ceaiul Isabela, care purta o rochie de interior lungă pînă-n pămînt, cu corsajul strîmt, de tafta de un roz vechi, aidoma cu călărețele pictate pe cești. Fața mică îi era palidă, sidelică, cu un ton trandafiriiu, liniștită și odihnită. Se mișca în odaie fără zgomot. Cozianu tăcea. Se gîndea la cele două cumplite lovituri de măciucă, căzute ca din senin: arestarea conducătorilor național-țărăniști în clipa cînd voiau să fugă cu avionul, și reforma monetară. Tîrziu de tot spuse, suflînd fumul și uitîndu-se prin el:

— Comuniștii ăștia au găsit câteva lucruri cu care duc înainte masele... N-ai cum să-i oprești... n-ai cu ce să le rezisti... Au găsit câteva obiective de atins și le spun maselor: „Puteti ajunge acolo. N-aveți decît să vreți.“ Și bine înțeles, în felul ăsta și ajung, ori unde.

— Asta însemnează că corespund unei cerințe a faptelor, zise Isabela. Dar de ce te tot tracasează asta? Ce-ți pasă ție? Doar mergi alături de ei... Și-l privi cercetător, cu ochii întunecați de bănuială și de grijă.

— Da, îngînă Cozianu, uitîndu-se în altă parte. Îi era frică de ea; parcă o auzea: „Dacă ești contra lor, fii pe față! E inadmisibil să-i minți!“ Isabela era în stare să nu-l mai primească în casă, să nu-l mai vadă niciodată. Ținea la el, Dimitrie știa asta; dar n-ar fi admis niciodată să fie legată de un om a cărui viață se întrețese cu lupta politică prin fire de înșelăciune și minciună. Și dacă n-ar mai vedea-o... Se simți deodată stingherit, sărăcit; parcă-i lipsea ceva, parcă pierduse ceva. Pierduse cheile? Stiloul? Oftă și spuse, întinzînd leneș mîna:

— Tu ești cel mai curat lucru din viața mea!... Singurul lucru curat din viața mea...

Isabela își puse mîna fragilă în palma lui mare și zîmbi slab, uitîndu-se mereu la el, mereu cercetător:

— Ei, cum poți vorbi așa? Parc-ai fi comis cine știe ce crime...

— Îl privea cu o atenție extraordinară.

— Ai ceva pe suflet? Ai făcut ceva de care-ți pare rău?

— Nu... îngînă el, uitîndu-se prin fum, spre fereastră, ca să-i evite privirea.

— Sigur, sigur?

— Sigur, zise el și-i sărută mîna. Isabela se așeză pe genunchii lui Dimitrie și spuse:

— Ți-aduci aminte cînd ai intrat pe ușă, prima oară? Cu pălăria într-o mîină și cu niște trandafiri într-alta?

— Mi-aduc aminte, zise el. O cuprinse cu un braț, o strînse, apăsîndu-și obrazul de sîinii ei.

— Aveai un aer posomorît, de parcă ți s-ar fi întîmplat o nenorocire, spuse Isabela.

— Mi se întîmplase cel mai fericit lucru din viața mea. Dacă nu te întîlneam pe tine, muream prost... nu știam ce-i aceea fericirea... zise Cozianu agale.

Ea își lipi obrazul rece de al lui:

— Bine că-mi spui asta... ca să-mi dau seama că trăiesc și eu cu un rost pe lume... Dacă te fac fericit, nu sînt o ființă inutilă, așa cum mi se pare cîteodată...

— Tu, inutilă? Dar ce vrei să faci? Să sapi? O femeie ca tine trebuie să fie frumoasă, elegantă, să se îngrijească și să-l facă pe un bărbat fericit! Ajunge atîta — și e foarte mult... o grămadă de cucoane ratează ori în punctul întîii, frumusețe, ori în punctul doi, eleganță, ori în punctul trei, fericirea domnului respectiv... unele chiar și în toate trei! zise Cozianu rîzînd. Dar Isabela dădea din cap:

— Nu... nu e un ideal... decît unul foarte mediocru... Eleganța nu e un lucru rău... dar e neimportant... cu totul secundar...

— *A vous voir, on ne dirait pas...* rîse Cozianu.

— Tocmai de-aceea mi se pare că sînt inutilă... fiindcă nu fac nimic mai bun...

— Dar ce-ai vrea să faci? întrebă Cozianu. Însă nu mai ascultă răspunsul. Se cam plictisea. Îl obosea discuția; Isabela vorbea prea serios,

lua lucrurile prea grav... „Dacă le-am lua pe toate așa, unde-am ajunge? Nu s-ar mai putea trăi...”

Începu să caște, apoi mai aprinse o țigară, și se uită spre fereastră, prin fum. De aproape trei ani, poate nu trecuse o zi să nu fie împreună. Dimitrie nu-și mai vedea cunoscuții decît rar; de la birou, venea fuga la Isabela. Felul ei de-a fi și de-a gîndi i se păruse un lucru atît de prețios, încît nu se putea sătura, mai ales la început. Acuma i se întîmpla uneori să obosească, să dorească un chef zdravăn, cu lăutări și cu femei ușoare; apoi i se făcea rușine și, curînd, uita.

Băuse bine la masă și avea în cap o ușoară ameteală plăcută. Se uita prin fum. Nu asculta ce spune Isabela. „În fond, am una din cele mai frumoase și mai distinse femei din București... se gîndi el, fără legătură cu nimic; simțea o siguranță plăcută, siguranța liniștită a proprietarului unui obiect frumos, care-i aparține în chip nediscutat.

— Ei, trebuie să plec la Comisie, spuse el, ridicîndu-se și schimbînd halatul cu vestonul. Isabela se ridică și ea. Cozianu o îmbrățișă și o sărută pe frunte. Cu un an înainte, o săruta pe gură la despărțire, dar de la o vreme o săruta pe frunte, părintește, de cînd și pasiunea trupească pentru ea se răcise. Plecă, fără să se întoarcă în ușă cum făcea înainte, ca să-i trimită o sărutare cu vîrfurile degetelor.

Seara, la birou, îi telefonă Jack Varlam; primi numaidecît propunerea acestuia din urmă. Dădu un telefon Isabellei:

— Iartă-mă astăzi seară... O să am de lucru foarte tîrziu... (Era mai complicat să-i explice că se duce să tragă un chef cu Varlam)... Noapte bună, draga mea....

La ora nouă, Jack Varlam veni să-l ia; pusese o cravată nouă, adusă de la Paris de unul din diplomații de la legația Romîniei, și o garoaafă în butonieră. Fața-i lucea, roșie, masivă, proaspăt bărbierită, ochisorii albaștri îi sticleau și răsuflarea îi mirosea a alcool.

— Ei, hai, nu mai lucra atîta! zise el jovial. Hai, că mi-e dor de o petrecere ca la noi; o lună-două n-o să mai pot să mă îmbăt ca lumea... o să am prea mult de lucru... și olandezii ăia n-au nici un haz... Știi ce-am aranjat? Mergem la Bobby Ragusa: a organizat el una din micile lui serate nudiste... Hai, domnule, pune-ți pardesiul și hai! Azi sînt vesel, sînt teribil de vesel! răcnea Varlam, roșu, congestionat, cu ochii sticloși. N-ai fost niciodată la Bobby Ragusa?

— Nu, nu-am fost niciodată la Bobby Ragusa, zise Cozianu, rîzînd și urmîndu-l în jos pe scara de marmoră.

Bobby Ragusa ședea într-unul din blocurile pe care oamenii cu capitaluri le construiau cu zecile în București după 1945 și ale căror apartamente se vindeau și se închiriau înainte de sfîrșitul construcției. Era una din clădirile care exprima într-un chip mai mult sau mai puțin indirect sufletul oamenilor și al societății care le construia și care locuia în ele. Pe dinafară, un paralelipiped cenușiu de beton cu cîteva zeci de găuri dreptunghiulare. Arhitectul n-avusese nici un interes pentru impresia de forță, armonie, maiestate, eleganță, sobrietate, grație, fast sau bogăție pe care voiau să trezească în clădirile create de ei, arhitecții din alte epoci. Era o clădire făcută să fie privită de oameni orbi sau nesimțitori, căci celorlalți le-ar fi trezit un simțămînt de tristețe și de sărăcie sufletească, dură și fără speranță sau mîngîiere. Înăuntru erau ascensoarele tăcute și rapide, lămpile mate pe paliere, pereții acoperiți de tencuiala zgrunțuroasă numită *calcio-vecchio*, scările în spirală pe zece etaje, și unde plutește un miros greu de definit, miros de pivniță, de bucătărie, de încăperi închise, miros slab și nesănătos

purtat de un veșnic curent de aer; apoi ușile de lemn cafeniu sau de metal galben, cu o placă aproape invizibilă, care poartă numele locatarului; un furnicar în care însă nu se simțea mișcare, în care nu era zgomot, în care fiecare celulă era izolată de cealaltă și nu știa nimic de ce se petrecea alături, în care oamenii puteau conviețui zeci de ani și urca de mii de ori împreună în ascensoare fără să-și vorbească și fără să se salute — un amestec de izolare misterioasă ca a caselor arabe, de tăcere și rezervă englezească, cu ceva de cazarmă sau furnicar și cu intimitatea bruscă a scandalurilor izbucnite pe palier, a bețiilor sau scenelor conjugale auzite prin pereți, a spionajului veșnic de către portarul blocului—cine va descifra trăsăturile de caracter ale oamenilor care au clădit aceste locuințe și ale celor care au stat în ele? Bobby Ragusa era unul din oamenii aceștia. Mititel, slab, subțire, cărunț, cu un rîs de clown pe fața-i albă, fără sînge, Robby Ragusa, amețit de prima serie de cocktail-uri, își primea musafirii în vestibulul de marmoră.

Cu Jack Varlam se pupă zgomotos; în fața lui Cozianu se înclină prea adînc, parcă în glumă sau în batjocură. Intrară după el într-un mare *living-room* cu marmoră pe jos în pătrate albe și roșu pompeian, cu un cămin de marmoră roșie în care nu ardea nimic, cu fotolii mari îmbrăcate în creton cu flori și frunze, cu o lampă sinagogală atîrnată din tavan și pe pereți, tablouri de Luchian și Pătrașcu, false și, bineînțeles, ca mai toate falsurile, cu iscălitura maștrilor; luminile erau stinse aici și aprinse numai alături, într-o sufragerie în veșnicul „stil florentin“ falsificat greci pentru uzul burgheziei bucureștene între 1930 și 1945. Cîteva persoane (o cucoană grasă, mare și fardată, veselă și cu degetele scilpitoare de briliante, un tînăr elegant, țeapăn și grav, care-i vorbea insistent, doi domni care rîdeau povestindu-și anecdote cu paharele de coniac în palmă) ședeau la masa pe care rămăseseră farfurii cu icre negre și cu felii de curcan și sticle de vin și de coniac destupate. Lumina venea de acolo, din cubul de aer în care se mișcau fără zgomot acele cîteva persoane colorate de lumină și de scilpirea bijuteriilor cucoanei grase și trecea numai în fișii prin *living-room*-ul unde dansau vreo douăzeci de perechi. Cozianu recunoscu o actriță căreia îi făceau mare publicitate ziaristi plătiți, de mîna a cincea: Gabriela Ionescu, mititică, sveltă și cu forme pline în același timp, elastică și agitată, dansa de-i flutura părul mare, ondulat, și vopsit în roșu venețian. Partenerul ei era și el un actor, mediocru ca și ea, Alberto (îl chema altfel, Alberto era numele de teatru) și care, împreună cu ea, sărea în aer, își ciocnea genunchii, ciocănea ritmic podeaua de marmoră; se zgîlțiau ca niște păpușe trase pe sfori de un bolnav de friguri, căruia-i tremură rău mîinile; din pick-up ieșea o muzică sacadată, ca și cum și saxofoniștii ar fi suferit de o boală cu accese de bîțituri. Bobby Ragusa se repezi între Gabriela și Alberto, îi luă de mîini și isprăviră în trei dansul, cu buclele roșii, cravata lui Alberto și șuvițele de păr alb ale lui Bobby fluturînd. Ceilalți izbucniră în aplauze. Bobby o sărută pe amîndoi obraji pe Gabriela, îi scutură mîna lui Alberto și-l sărută și pe el pe obraji veștejiți de farduri, apoi se repezi și smulse Gabrielei un pantof din picior, îl umplu cu vin și-l bău într-un nou ropot de aplauze ale musafirilor, stropindu-se pe smoking și pe plastronul cămășii. Gabriela țipa, într-un picior, lumea rîdea, o tînără, lîngă Cozianu, spunea:

— ...da, sigur, Dan te-a invitat să-i vezi garsoniera, asta-i figura lui clasică... dar e un frig acolo, nu poți să te dezbraci fără să faci o gripă...

— Și nu merit eu o gripă? întrebă un tînăr, cu glasul din gușă, foarte multumit de sine.

— Nu, scuză-mă... pe gratis și o gripă, nu mai ești interesant, zise o a doua tînără.

Jack Varlam recunoștea în penumbră prieteni, se pupa cu ei.

— Pleci la Haga? — Am auzit că pleci iar în străinătate.... — Da, pleacă la Haga, nu știi? — Da, plec poimîine la Haga... — numai atîta se auzea din grupul în care se afla Varlam, apoi vocea lui, groasă și puternică, de orator:

— O știți pe ultima a lui Remus? Remus vrea să-și cumpere o mașină...

Cozianu îl zări pe vărul-său Cezar Lascari. Se aștepta să-l vadă aici, dată fiind legătura de ani de zile a lui Cezar cu Gabriela. Cezar fusese la pușcărie pentru o afacere de devize: dar aici, în smoking, nu se cunoștea nimic pe el. Cu mîinile în buzunare și cu țigara în colțul gurii, se uita la Bobby Ragusa care încerca să-i puie pantoful Gabrielei.

— Au! țipă ea ascuțit. E rece!

— Vrei mai cald? întrebă Bobby Ragusa, rîzînd îndoielnic. — Hai alături să-ți caut o pereche de pantofi din ai nevastă-mi....

Și o trase de mîină pe femeie spre o ușă acoperită pe jumătate cu o draperie de catifea. Dar abia o deschise, și se dădu îndărăt, rîzînd:

— A, scuzați... ați și început?

— Ne era cald! Vino și tu! țipă o femeie dinăuntru.

Cezar, care se uita încruntat după Gabriela, abia îi răspunse lui Cozianu.

— Ce e cu tine? Ești cam enervat, zise Dimitrie Cozianu.

— Porcul ăsta de Ragusa își permite... dincolo au și început să facă nudism... Știi? Asta e figura: le duce dincolo pe femei ca să le arate cum i s-a făcut operația....

— Care operație?

— A avut o hernie și ca să nu-i mai cadă nu-ți spun ce, i le-au cusut doctorii cu fire de nylon... Prostii, poți să-ți închipui... și gîștele astea se prefac că cred și că sînt curioase să vadă...

— Dragul meu, n-ar trebui să-i permiți Gabrielei, zise Cozianu rîzînd.

Cezar Lascari, mereu furios și mahmur, cu mîinile în buzunar, mîrri:

— Am o combinație cu porcul ăsta de Ragusa... și nu pot să-i fac urît... fără să pierd bani.

— Da... nu-ți mai poți permite să pierzi, murmură Cozianu, care cunoștea pagubele și pierderile suferite de Cezar în ultimii ani. Il lăsă acolo — Cezar era prea mahmur astă seară ca să fie interesant — și se duse să bea un pahar de Hennessy, apoi invită la dans pe femeia cea mai apropiată. Era o tînără de vreo douăzeci și cinci de ani, scundă, cu mijlocul subțire și forme carnoase; părul îi era negru ca noaptea, de o strălucire metalică, și-i cădea în bucle mari pe umeri. Dimitrie Cozianu dansă cîțiva pași cu ea: nu dansase dinainte de moartea soției sale, din 1944, și afară de scurte întîlniri cu femei văzute o singură dată, în „case” clandestine, nu avusese de-a face cu nici o femeie de atunci, afară de Isabela. Dansa unul din dansurile pe care le-a născocit civilizația europeană în veacul al douăzecilea și care se deosebesc de cele din veacul al nouăsprezecelea și al optsprezecelea într-un fel uimitor și semnificativ. Gravitatea, grația și eleganța dansurilor de curte, ca și veselia naivă și robustă a dansurilor țărănești, nu mai există în Apusul Europei și în excreșcența sa americană: sînt înlocuite prin dansuri în care partenerii se lipesc unul de altul, își ciocnesc genunchii, își pun unul altuia mîna pe trup, își lipesc fețele una de alta și uneori, cînd dansul este mai vioi, fac mișcări comice sau stranii, de păpuși mecanice, și scot sunete nearticolate. Valsul, dans al țăranilor din Tirol, mazurca și polca și cadrilul, dansuri ale țăranilor și boierilor polonezi, sînt ultimele dansuri legate de tradiția europeană; tangoul, inventat în bordelurile din Buenos-Aires, conga,



rumba și samba, dansuri ale unor popoare primitive, modificate după gustul dement și trist al barurilor nord-americane, sînt dansurile civilizației europene de la mijlocul veacului al douăzecilea. Aici trebuiesc amintite versurile poetului american Vachel Lindsay despre „*the jazz of this hotel that seems so hot, but is so hard and cold*” și „*When Cain killed Abel to end a perfect day/He founded a City, called the City of Cain/And he ordered the saxophones to play.*”\*)

Muzica monstruoasă, făcută numai pentru nervi, și intimitatea grosolană a acestor dansuri sînt paralele cu izbucnirea erotismului și a iraționalismului în literatură, cu numele îndoielnice date parfumurilor, cu indulgența față de ceea ce se pedepsea și se hulea altădată sub numele de viciu: simptome ale unei societăți care se dezagregă și va cunoaște o transformare egală cu dispariția și reapariția alteia noi, egală cu transformarea omizii în fluture, a gheții în apă, a trupului viu în pămînt și apoi în floare sau animal. Dimitrie Cozianu era însă născut în societatea aceasta. Rapida ei modificare și descompunere fusese paralelă cu viața lui: era născut în 1900 sau 1901. Dansurile acestea erau singurele pe care și le putea închipui, singurele care-i puteau plăcea; și, după cîteva clipe de mișcare înceată, cu necunoscuta aceea în brațe, simțindu-i în palme formele pline și carnea tare, primind în nări parfumul părului ei — amestec de floare de tei și de mușețel cu un parfum complicat, chimic, o mireasmă grea și îmbătătoare — îi veni amețea și o strînse mai tare. Îi spuse cîteva vorbe în șoaptă; acuma amuți, apoi murmură, răgușit:

— Nu spui nimic....

Ea trăgea cu ochiul spre Jack Varlam, care rîdea cu două femei de braț, încercînd să danseze în trei. Cozianu repetă:

— Poftim? murmură ea indiferentă.

El repetă a doua oară. Ea îngîină ceva nedeslușit. Cozianu rîse silit:

— Văd că nu sînt interesant... în orice caz, mai puțin interesant decît domnul Varlam...

Fata rîse fără zgomot, strivită la pieptul lui, și zise:

— El e foarte interesant... pleacă în străinătate...

— Mare lucru, spuse Cozianu enervat, amețit de parfumul părului ei și tulburat simțindu-i trupul — mare lucru; și eu plec în străinătate, cînd vreau...

Ea ridică ochii și-l privi — niște ochi mari, verzi, de un verde adînc, luminos, cu fire de aur în iris. Lui Cozianu îi veni iarăși amețea și avu senzația banală că se scufundă și dispăre în ochii aceia ca într-o apă.

— Nu te uita așa la lume, domnișoară... Știi să conduci mașina? Te rog, faza mică... altfel o să avem o ciocnire, zise el.

Ea începu să ridă. Apoi îl întrebă:

— E adevărat, poți să pleci cînd vrei?

— Anul ăsta am fost de două ori în străinătate, zise Cozianu. De ce? Ți se pare ceva așa de extraordinar?

— Nu... murmură fata, și schimbă vorba.

Mai tîrziu, cînd dansa cu altcineva, îi aruncă lui Cozianu aceeași privire verde, atentă, concentrată. El simți că-i bate inima și că-i vine amețea.

— Cine-i fata aia? îl întrebă el mai tîrziu pe Bobby Ragusa. Acesta, amețit, palid, se clătina pe picioare.

\*) „Jazz-ul acestui hotel — care pare atît de înfocat, dar este atît de dur și de rece” — „Cînd Cain l-a ucis pe Abel ca să încheie o zi desăvîrșită — A durat o cetate, numită cetatea lui Cain — și a dat poruncă saxofoanelor să cînte”.

— Care fată... aici nu sînt fete, nicio fată... îngîăn Bobby Ragusa. Eu nu invit fete... nu mai am putere ca să... mă ocup de ele....

— Lasă asta... Uite, bruna care dansează cu Alberto. Uite-acolo, domnule!

Și-l luă de umeri să-l întoarcă în direcția bună.

— A, aia... E Ida Gherson... fata lui Gherson cu fabrica din Focșani... Gherson a murit de inimă în timpul teroarei legionare... Nevastă-sa, mama fetei, a vîndut fabrica, a plasat banii în tablouri de maestri vechi, le-a încredințat unui domn de la ambasada din Paris, ca să nu rămînă fără ele, și în 1944, după 23 August, domnul i-a comunicat că „s-au pierdut“... De necaz, biata madam Gherson a murit și ea. Ce zici? E grozavă chestia! Și ce avere au avut, domnule... Ce avere! Nici nu-ți spun...

— Lasă averea... Ce face fata?

— Ce face? Amor... Are boală la bărbați însurați; ăia, măgarii, îi fac felul, dar pînă la urmă nu se despart de neveste... A avut vreo patru-cinci cazuri. E formidabilă... Acuma umblă după pașaport. Cu părul ătsa albastru și cu ochii ăia, la Paris dă lovitura, înțelege? Prinde vreun maharajah, vreun milionar american... Pentru fiecare gram de hîrtie din pașaport, dă un kilogram din ea... carne albă, proaspătă... Fă-i rost de un pașaport, excelentă!

— Bobby! Bobby! țipă o femeie. Vino repede! Cezar n-o lasă pe Gabriela să-și scoată rochia, și fata moare de cald! Ah, ce cald e!

Și, ridicîndu-și poalele, începu să-și facă vînt cu ele, arătîndu-și picioarele foarte frumoase și rufele reduse la minimum, de nylon transparent, cu danteluțe pe margini. Bobby se luă după ea și dispărură amîndoi în odaia unde se făcea nudism. Împrejur, în fumul de tutun, oamenii rîdeau. Dimitrie Cozianu o invită la dans pe Ida Gherson, o strînse în brațe și începu să dea ritmic din șolduri, cu crocerul tulbure și cu funcțiunile conștiinței reduse mult.

— Nu știam că dumneata ești o persoană așa de importantă, vorbi Ida pe un ton pe jumătate ironic, pe jumătate serios. Ce cauți aici, dumneata care ești comunist?

— Nu sînt comunist de loc, mormăi el amețit, și rîse: — Deși acum ași vrea să am totul în comun cu dumneata...

— Ești beat, zise Ida cu un aer scîrbit.

— Sînt beat de parfumul dumitale și fiindcă te țin în brațe, șopti Cozianu la urechea ei și continuă pe același ton, suflîndu-i cald la ureche.

Ida dansa cu seriozitate, cu privirea absentă și fixă a cuiva care ascultă atent la telefon. Din cînd în cînd, ridica genele și-l lumina cu ochii ei mari și verzi. Spre sfîrșitul seratei lui Bobby Ragusa, cînd un grup se încuiase în odaia unde se făcea nudism și nu se mai auzea nimic, Jack Varlam încerca s-o sărute pe ceafă pe o cucoană grasă, foarte decoltată; Cezar Lascari și Gabriela, în hol, se îmbrăcau de plecare, fără un cuvînt, el crispat și mut, ea îmbufnată; Alberto dormea într-un fotoliu, beat mort, iar într-un colț din umbră, Dimitrie Cozianu o ținea strîns pe Ida care-și pusese capul pe pieptul lui; îi vorbea încet, a mirosindu-i părul, cu ochii pe jumătate închiși, iar Ida asculta, gîndindu-se intens la altceva.

Noaptea tîrziu, aproape de dimineață, plecară împreună; cînd ajunseră în fața casei unde stătea Ida, Cozianu o luă în brațe și o sărută. Ida, cu încă o privire verde și de o adîncime nesfîrșită, șopti:

— Ce-ai să crezi despre mine? Că sînt ușuratică... nebună... Dar să știi că nu e așa, adăugă ea cu un zîmbet melancolic și demn, cu un aer de călugărită. — Bună-seara, mai șopti ea, și intră repede. Cozianu rămase

pe trotuar o clipă, apoi porni prin aerul rece (se făcea toamnă) și sub cerul senin și înstelat; fredona un cântec și mergea cu pași mari.

A doua zi dimineța, îi telefonă Idei:

— M-ai uitat?

— Cum să te uit, șopti ea la telefon, pierdută. Nu, nu te-am uitat...

— Când te pot vedea?

— Acum... Vino acum... Vino repede... șopti Ida cu patimă.

— Da, viu, iubita mea: Viu! exclamă Cozianu.

Conviețuirea de ani de zile cu Isabela îl desvătășe de vechiul său spirit critic față de o anumită categorie de femei. Isabela, care spunea totdeauna adevărul exact, și niciodată nici o nuanță de glas măcar, necum un cuvânt mai mult sau mai puțin decât exactul adevăr, îl făcuse încrezător. Exagerarea teatrală, grosolană, din purtarea Idei, găsi la el crezare deplină și imediată. Plecă val-vîrtej de la Comisie la Ida acasă și rămase acolo pînă a doua zi dimineța. Era o zi cenușie de început de toamnă. Dimitrie Cozianu se îmbracă, o sărută în trecăt pe Ida, care era palidă și încercănătă, își luă pălăria și pardesiul și ieși în vîrfurile picioarelor, căci Ida avea o cameră a ei la niște rude și nu voia să le scandalizeze. Cozianu plecă pe străzile pe care treceau niște camioane, căruțe cu ultimele zarzavaturi ale sezonului, vînzători de ziare. Își simțea sufletul cenușiu ca vremea de afară. Nu mai voia s-o vadă pe Ida; se săturase. Îi era dor de Isabela, de liniștea de la ea, de simțămîntul de pace și puritate, de ceaiul în ceștile cu vînzători și călărețe în rochii roz din anul 1750. Dar nu îndrăzni să se ducă la Isabela. Îi dădu un telefon:

— Ce mai faci? Cum ai dormit? întrebă el, dîndu-și seama în chip nedeslușit că e ceva murdar și josnic în convorbirea asta, că ea e în fond imposibilă și n-ar trebui să aibă loc.

— Bine, zise Isabela. Dar tu?

— Și eu... am avut mult de lucru... zise el și iarăși i se făcu rușine; îi venea să rîdă cu amărăciune de cuvintele acestea și de hîda ironie a nepotrivirii lor cu adevărul.

Mai schimbară cîteva cuvinte, apoi Cozianu spuse:

— Trec să te iau la prînz... dacă nu se întîmplă ceva între timp, zise el în chip surprinzător pentru el însuși. „Ce mi-a venit?“ se întrebă el, și adăugă:

— Dacă survine ceva, îți telefonez...

„Ce mi-a venit?“ se întrebă el iarăși, mirat că spune lucruri la care nici nu se gîndea cu o secundă înainte. „Ce, vreau s-o revăd pe Ida?“ Nu, nu voia. Ida i se părea chiar indiferentă.

Peste un sfert de ceas însă, o chemă la telefon pe Ida, spre propria lui surprindere. I se răspunse că e plecată. Chemă peste o oră. Apoi din sfert în sfert de oră, pînă o găsi iar acasă.

— Pot să viu să te văd? întrebă el gîtuit de emoție.

— Da, vino, te aștept.

Îi telefonă Isabellei că are o conferință cu președintele și stătu iarăși la Ida pînă a doua zi. Apoi nu-i mai dădu nici un semn de viață Isabellei, vreme de o săptămîină, în care timp își petrecea zilnic cîteva ceasuri la Ida. În ultimele două zile, începu să nu mai răspundă cînd îi vorbea Ida, decît scurt și rece. Apoi plecă la Comisie, și de acolo se duse la Isabela fără să telefoneze. Bătu în ușă, și intră neanunțat. Era galben, cu ochii injectați, nebărbierit; părea cu zece ani mai bătrîn decât era în realitate; i se vedeau

și fire albe în barbă. Isabela ședea pe pat în rochia ei de tafta roz, cu niște perne la spate. Se uită la el. Era palidă. Cozianu veni și căzu în genunchi lângă pat, greu — la etajul de dedesubt, doctorița se uită la tavan — și cu coatele pe pat, o privi întunecat și deznădăjduit pe Isabela.

— Tu ești singurul lucru curat în viața mea...

— Ce-ai făcut? întrebă ea.

Cozianu îi spusese ce făcuse.

— Am înnebunit. Sînt bolnav. Nu știu ce m-a apucat, gemu el. Nu știu. Nu știu.

Repeta asta cu un aer absent, stupid.

— Nu știu.

Își puse capul pe picioarele Isabellei, gemînd greu. Ea voi să și le tragă de sub capul lui, dar apoi se răzgîndi, se uită la capul acela mare și greu, cu părul negru care începea să încărunțească, și începu să-l mîngîie cu un fel de milă rece.

— Ai să mă ierți? întrebă el.

— Nu de iertare e vorba, zise Isabela. E vorba dacă suport să trăiești și cu mine și cu domnișoara Gherson. Deși asta se face curent *dans le monde*,\*) eu nu cred că pot suporta...

— N-o mai văd niciodată! Îmi face oroare! zise el cu patimă. Isabela atunci îi căzu deodată de gît, izbucnind în plîns. Îl iubea. Peste un ceas, erau cum nu mai fuseseră de la începutul legăturii lor.

Iar peste o săptămînă, Ida îi telefonă lui Cozianu.

— Allo! Bunăziua, Dim, zise ea rece. Am nevoie de ceva... vreau să te rog...

Cozianu tăcu o clipă, apoi întrebă:

— Să... viu la tine?

— Nu, zise ea mereu rece, viu eu să te văd, la birou...

Și închise telefonul. El nu mai fu în stare să rezolve nici cele mai mărunte hîrtii curente pînă n-o văzu intrînd, și atunci inima începu să-i bată prea tare, sufocîndu-l. Ida era palidă, frumoasă, nefardată, cu părul ei cu reflexe albastrii căzîndu-i pe umeri; intră și se așeză fără să-i dea mîna.

— Am venit să-ți cer ceva... zise ea privindu-l cu ochii mari și verzi care-i dădeau ametele lui Dimitrie Cozianu. Vreau să plec. Aici n-am avut decît de suferit. Vreau să încerc... poate în altă țară am să fiu mai fericită. Am nevoie de o recomandare ca să mi se dea un pașaport.

Urmă o tăcere. Cozianu înghiți în silă.

— N-am să te las să pleci, zise el.

— E inutil. Tot trebuie să se sfîrșească ce a fost între noi... De ce n-ași pleca?

— N-ai să pleci! exclamă el. O luă în brațe, ridicînd-o în fotoliu, și începu s-o sărute. Apoi o împinse afară și o urmă, trecînd prin fața secretarei mirate, o luă de braț o urcă în mașină și o duse la el. Cînd mașina se opri în fața casei, Ida întrebă:

— Unde sîntem aici?

— La mine. Hai, dă-mi mîna.

— Nu mă dau jos.

— Vino, mîrîi el. *Le chauffeur nous entend.\*\*)*

Ida se dădu jos, sprijinindu-se pe mîna lui, și intrară în casă.

\*) În lumea bună.

\*\*) Șoferul ne aude.

## XV

Peste vreo două zile, dimineața, pe aerodromul Băneasa, când motoarele se puseseră în mișcare, vuind, și fuselajul argintiu al avionului începu să vibreze, veni ră deodată doi oameni în salopete în fața avionului și făcură semn pilotului să taie gazele la motoare. Alții împinseră iarăși scara rulantă sub ușa; ușa se deschise și unul din aviatori scoase capul ca să întrebe ce se întâmplă:

— Încă un control vamal, îi răspunse unul din ofițerii aerogării.

Vameșii intrară în avion, pasagerii coborîră, apoi vameșii apărură și-i invitară pe pasageri să-i urmeze la Perfectura Poliției: se găsiseră două pungii cu brilante în buzunarul dindărătul unuia din fotolii.

— Luați-le dracului și lăsați-ne să plecăm, exclamă Jack Varlam. Pungile erau ale lui, dar le-ar fi părăsit cu inima ușoară.

— Nu putem, domnule Varlam, îi spuse șeful vameșilor. Trebuie să hotărască un for superior... noi nu putem aproba plecarea avionului....

Jack Varlam tăcu, uitîndu-se într-altă parte, cu ochii lui mici și lucioși. Se gîndea la fiu-său și-i era o frică groaznică, și-l ardea pe dinăuntru o ură feroce; l-ar fi sfîșiat cu dinții pe Ionel: „De ce nu l-am omorît cînd era mic?“ urla un glas în pieptul lui Jack Varlam. „De ce l-am făcut? Ce mi-a trebuit el, mă-sa... tot?“

Ii trebuiseră, ca să-și satisfacă pofta de a poseda, de a stăpîni. Acuma uitase.

Bine înțeles că nu se găsi nimic în neregulă, afară de cele două pachete de diamante. Dar nimeni nu se recunoștea proprietarul lor. A doua zi, unii din călători plecară la aceeași oră cu același avion; altora li se retraseră pașapoartele. Iar delegația nu mai plecă. Jack Varlam se duse la șeful lui Dimitrie Cozianu. Mardan îi răspunse prin șeful de cabinet că nu-l poate primi. Varlam se împurpură și, înalt, masiv, gros, îl dădu la o parte cu mîna pe șeful de cabinet, intră, se duse drept la unul din fotoliile din fața biroului și se trînti în el, mîrîind, așa ca să-l audă numai Mardan, nu și șeful de cabinet care se repezise alarmat după el:

— Ai să mă primești, că dacă nu, o să-ți pară rău.

— Nu e nevoie de nimic... o să stau totuși de vorbă cu domnul Varlam, zise Mardan făcîndu-i semn șefului de cabinet să plece. Apoi, rece ca ghiata, îl întrebă pe Varlam:

— Ce dorești?

— Dorosc să mă scoți din țară! Ai să-mi faci rost de un pașaport particular!

— Imi dai ordine? Ești nebun? zise Mardan pălind de mînie. Unde te trezești?

Varlam își recîștigase cumpătul. Rîse dur:

— Mă trezesc la realitate; nu sînt nebun de loc, dragul meu. Dovada e că mă car din țara asta unde nu mai am ce căuta. De-ai fi fost tu numai așa zdravăn la cap cum sînt eu acum... rămînceai anul trecut la Zurich, nu te mai întorceai aici... dar tu ești ambițios, vrei puterea... Ei, află că nu mai ai multe șanse... Din contră, riscurile încep să crească....

Cellalt, palid, șuieră speriat:

— Varlam! Ce spui acolo? Ține-ți gura, omule!

Varlam se uită împrejur, la bibliotecă, la tavan, la cămin, apoi se aplecă și șopti peste birou:

— Dacă vrei să nu intru în vreun proces și să spun tot ce știu... și știu mai mult chiar decît bănuiești tu... fă-mi rost să plec.

— Nu pot, șopti Mardan. A fost fiu-tău la mine... Și pe urmă s-a dus la altcineva.... nu știu exact la cine....

— Trebuie, zise Varlam ceva mai tare. Ai încă destulă putere ca să obții atâta lucru. Ce, e mare lucru să se treacă peste o simplă bănuială? Spune că tu garantezi pentru mine!

— Nu pot! Tu singur spui că vrei să rămîi acolo!

— O să fiu discret! N-o să te compromit! Nu fac declarații presei, rîse Varlam.

Cellalt zîmbea strîmb, silit, fals. În sfîrșit, se înmuie:

— Bine.

— Mersi. La revedere, zise Varlam; îi întinse mîna și i-o strînse pe-a lui. Din ușă spuse:

— Te chem la telefon mîine. Trebuie să plec neapărat săptămîna asta. Și ieși. Mardan se uită la mîna pe care i-o strînse Varlam. Ii era rușine, era umilit, furios și înfricoșat. Să ajungă să-i vorbească așa un Jack Varlam — un mizerabil, un intrigant, un om cu două fețe, un capitalist... „Dar eu? Eu ce fac?”

Se strîmbă cu amărăciune, o strîmbătură josnică: „La dracu'! Asta e piesa!” și-l sună pe șeful de cabinet ca să introducă următoarea persoană care avea audiență.

Peste cîteva zile, Jack Varlam dispăru din București și nimeni nu mai auzi nimic de el. Se credea că trecuse clandestin granița și ajunsese în Franța sau Germania apuseană.

## XVI

Dimitrie Cozianu venea la Isabela cu întreruperi de cîte două-trei zile; deși ea nu-l întreba nimic, spunea că are mult de lucru la Comisie. Stăteau de vorbă ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat, dar fără vioiciune, fără însuflețire.

— Am avut mult de lucru... cu procesul ăsta... (era unul din marele procese politice din anii aceia și el dăduse informații de ordin financiar procurorului).

— Da? spunea Isabela, turnînd ceaiul.

— Mie fă-mi-l mai tare astăzi, Isabela dragă... sînt nedormit, vreau să mă trezească....

— Ai lucrat pînă noaptea tîrziu?

— Mda... Da. (Nu lucrase, petrecuse noaptea cu Ida. Dar ăsta era blestemul: ori ce ar fi vorbit, lucruri cît de indiferente, se întorceau nepotrivirile, ironice, între ce spunea și ce făcuse, și o mințea pe Isabela cînd se aștepta mai puțin.)

Isabela lăsă ceaiul să se facă mai tare. Tăceau amîndoi. Dimitrie căsca discret. Și mai spunea ceva, cu mare efort, și conversația se mai tîra o bucată, apoi recădea, obosită. Din cînd în cînd, Isabela îl privea cercetător. Cînd rămînea singură, stătea să se gîndească ore întregi: uneori o apuca o criză de plîns, dar se stăpînea, deși nu era nimeni s-o vadă.

Pe atunci, Isabelei i se întîmpla s-o întîlnească pe Alexandra Lascari pe stradă; Alexandra se făcea că n-o vede. Peste cîteva zile, o văzu pe prințesa Ipsilanti; bătrîna se uită fix la ea, Isabela o salută, dar bătrîna trecu mai departe fără să pară a fi observat ceva. Isabela își dădu seama că de luni de zile, nimeni din cunoscuții ei dinainte nu-i mai călcuse în casă. Se simți deodată tristă și singură în fața unei mari și grele încercări. „O să-mi ajute Dim, își spunea ea, șezînd în odaie și pictînd un buchet de cîrciumărese.

El merge cu vremea lui, cu viața... o să mă ajute să găsesc și eu alt drum, alți oameni..."

Se hotărî să-i vorbească despre asta — independent de suferința ei de dragoste... Fie că rămîneau împreună, fie că se despărțeau, Dim avea s-o ajute...

Dar în aceeași zi, avu loc o ședință furtunoasă a Adunării Naționale. Paraschiv Ionescu, membru al Comitetului Central al Partidului, citea de la tribună o cuvîntare în care acuza fățiș miniștrii necomuniști de la Economie și Finanțe, că sabotaseră refacerea economiei țării, loviseră în puterea de cumpărare a monedei, deci în interesele oamenilor muncii; textul era de o duritate nemaipomenită; deputații aderenți ai celor vizați ședeau galbeni în bănci. Unul sări deodată și strigă:

— Dar chiar oamenii dumneavoastră au conclucrat cu noi! Cum îndrăzniți să ne acuzați?

— Reaua credință tipică a comuniștilor! exclamă un deputat de alături, ștergîndu-și fața de sudoare cu batista parfumată cu lavandă.

— Cine a conclucrat cu dumneavoastră în chestiunea inflației? întrebă tunător Paraschiv Ionescu, lăsînd din mîină textul cuvîntării și scoțîndu-și ochelarii. Era masiv, cu umerii largi și un cap mare, puternic, voluntar; șuvițe de păr cărunt îi cădeau peste urechi. Părea cînd un intelectual, cînd un muncitor; și într-adevăr era și una și alta. Iși scutură coama și strigă tunător:

— Cine? Spuneți nume!

Unul din miniștrii pomeniți în cuvîntare strigă:

— Matei Mardan!

Urmă o clipă de tăcere. Toți îl știau pe Matei Mardan: fotografia îi apăruse în gazete; vorbise la întruniri publice; era șeful uneia din cele mai importante comisii ale guvernului; ședea aici într-o bancă, ca deputat. Toți se întoarseră să-l vadă.

În tăcere, omul cărunt și masiv de la tribună rosti răspicat, dar fără să ridice glasul prea mult:

— Matei Mardan nu mai e membru al Partidului Comunist Român.

Iși puse iar ochelarii, și continuă să-și citească discursul exact de la fraza unde se oprișe. Nu-l mai întrepruse nimeni.

Într-o bancă, prăbușit, cu capul în piept, deputatul Matei Mardan era galben ca un mort. Se uita împrejur pe furis. Dar toți își fereau privirile de a lui. În pauză, umblă cîtăva vreme singur, uitîndu-se împrejur; apoi se apropie de un grup de deputați comuniști; aceștia îi întoarseră spatele și se depărtară. Mardan rămase o clipă șovăitor, apoi se îndreptă spre un alt deputat comunist, cunoscut. Acela îl zări venind, dar cînd Mardan ajunse în fața lui și-i spuse ceva, cellalt plecă fără nici măcar să se uite la el. Deputații reacționari chicoteau privindu-l batjocoritor. Matei Mardan plecă din clădirea Adunării, fără să mai aștepte reînceperea ședinței.

Asta se petrecuse dimineata. La prînz, fără să știe nimic, Isabela îl chemă la telefon pe Cozianu, cu glasul el liniștit și curat pe care politetea tonului și a frazelor îl făceau plăcut și cînd era rece:

— Ai timp să vii azi după amiază pe la mine? Ași vrea neapărat să stăm de vorbă....

— Da, viu, viu! exclamă Cozianu într-o mare tulburare. Tocmai voiam să-ți tefefonez: trebuie să-ți spun ceva....

— Imi închipui că știi... zise ea.

— Da? Ai aflat? întrebă el mirat, dar nu cu jena care ar fi fost firească dacă ar fi vorbit amîndoi de același lucru, adică de pasiunea lui pentru Ida.

— Lasă, discutăm după amiază, spuse Isabela, dîndu-și seama că s-a întîmplat într-adevăr ceva deosebit.

După amiază, Dimitrie Cozianu bătu și intră pe ușă. Hainele îi erau necălcate, gulerul nu perfect curat, cravata nu-i era strînsă bine. Buhăit, cu cearcăne sub ochi, cu privirea tulbure, se așează într-un fotoliu și zise:

— L-au dat afară din partid pe Mardan.

Spuse asta ca și cum ar fi anunțat prăbușirea cerului, un dezastru uriaș, aducător de pieire. Isabela văzu, după înfățișarea lui, că evenimentul era într-adevăr grav. Dar nu înțelegea.

— De ce? Și de ce te afectează asta pe tine?

— *Mă afectează!* Afectează e draguț spus! izbucni Cozianu, care își pierduse cumpătul. E nimic! Inseamnă că lucra de capul lui, fără asentimentul partidului.... înseamnă că era adevărat ce-am simțit eu! A luptat împotriva lor — și-i admir abilitatea, trebuie s-o spun! Abia acum înțeleg. Procedeu era simplu—genial de simplu. M-a luat pe mine, pe Ioanițiu, încă cîtiva — și era sigur că printre noi o să găsească unelte care să lucreze singure, din proprie inițiativă, în direcția voită de el. N-avea decît să ne încurajeze, să ne susțină.... și a lucrat: Ohoho! a lucrat! Dar acuma e pierdut. O să deschidă comuniștii o anchetă asupra lui.... și atunci sînt pierdut și eu! Ce să mă fac, Isabela dragă? Ce să mă fac?

Și se uita la ea tulbure, rătăcit.

— Dar de ce ești așa de speriat? Ce, ai făcut ceva? A făcut el ceva? întrebă ea fără s-o părăsească răceala calmă de pînă atunci. Cozianu chicoti. Își ieșise din fire. Isabela nu-l văzuse niciodată așa.

— Sigur că am făcut. Amîndoi! De trei ani de zile stăm acolo numai ca să dăm peste cap politica economică a regimului! Să-i lovim pe comuniști! Cînd are să se afle tot, ne pierdem capul! L-au împușcat pe mareșal și pe Ică Antonescu; anul viitor o să ne împuște pe noi...

— E așa de grav? întrebă Isabela, palidă.

El chicoti iar:

— E... foarte grav! O să ieșim vinovați de înaltă trădare... îți spun eu și-ți închipui că știu despre ce vorbesc... Înaltă trădare — și pedeapsa capitală. Știa ce face rechinul de Jack Varlam cînd a plecat cu ori ce preț și și-a abandonat diamantele, deși toată lumea știa că-s ale lui.... Simțise că e ultimul moment. Eu nu-mi dădeam seama.... m-am prostit de tot în ultimul timp...

Și căzu întro visare posacă. Isabela se uita la el. Deodată rosti limpede:

— Va să zică nu ai nimic curat în viața ta.

El ridică capul, de parcă ar fi fost lovit în piept pe neașteptate. Isabela urmă, pe același ton de rece constatare:

— Și în viața publică, și în viața privată, ești mincinos și trădător. Vorbea foarte calm, fără nici o emfază.

— Ești un om ca toți ceilalți... și chiar mai rău decît cei mai mulți. Mult mai rău. Păcat... murmură ea. Păcat.

Cozianu o privea speriat. Biigui:

— Isabela... ce faci? Ce spui?

Se ridică și se așează lîngă ea pe pat, îi luă mîinile. Dar fețișoara ei cu ovalul pur și delicat era atît de rece și de străină, încît Cozianu nu mai spuse nimic, și o lăsă să-și tragă mîinile dintr-ale lui. Se ridică și se duse să se sprijine de sobă, cu capul plecat. Cît era el de negru și de sumbru de obicei — acuma era un om nimic, care nu mai are nimic pe dinăuntru decît întuneric și haos.



— Ce să fac? zise el, privind-o pe sub sprâncene, cu ochi de animal încolțit. Spune tu, ce să fac?

— Nu mai ai ce să faci, zise ea rece. Și după un răstimp, adăugă:

— Trebuie să plătești...

— Cum să plătesc?

— Nu știu... Ești un om atât de fals... încât ți-ar fi greu să plătești cinstit... și pe urmă... eu te-ași mai înțelege, dacă te-ași vedea plătind; dar ceilalți, n-au nici un motiv de indulgență...

Tăcură amîndoi.

— Acuma trăiești cu domnișoara Gherson, nu? întrebă rece și impersonal Isabela. Dimitrie Cozianu nu răspunse. Isabela se juca cu una din ceștile de porțelan; pe o parte avea o miniatură cu un vînător ce ținea un câine, pe partea cealaltă o cameristă își ajuta stăpîna să urce pe un cal scurt și pieptos. Între ele erau ghirlande de trandafiri și arabescuri verzi și aurite. Totul era la fel de proaspăt, culorile la fel de vii, porțelanul la fel de neatins, ca înainte cu două sute de ani cînd ieșiseră din mîna meșterului.

— Vrei să mai stai? întrebă Isabela. Eu trebuie să mă duc în oraș.

— Nu, plec... mormăi el; se înclină și vru să-i sărute mîna, dar Isabela nu-i întinse mîna. Cozianu se roși, și întrebă zîmbind silit, galben:

— Cine ți-a spus, — de mine și de Ida Gherson?

— N-am avut nevoie de nimeni... mi-am dat singură seama, după felul tău de-a fi... Te cunosc bine; m-am gîndit mult la tine pînă acuma...

Vorbise rece, cu politețe și cu sinceritate, așa cum vorbea totdeauna. Cozianu se înclină și ieși.

După ieșirea lui, Isabela se prăbuși însă într-o criză de plîns bolnăvicios, care-o ținu ceasuri întregi. Leșină de vreo două ori; inima îi bătea slab și mîinile și picioarele i se răceau. Tîrziu de tot, se tîri pînă la baie și-și puse capul sub dușul rece. Ana Antim intră s-o caute; avea să-i spuie ceva fără importanță. Găsi odaia goală, cu ușa deschisă și cu patul răvășit. Ieși, și o întîlni pe Isabela desfigurată, cu părul ud, cum venea pe coridor, țînindu-se de pereți ca să nu cadă, și abia tîrîndu-și picioarele de slăbiciune. O luă în brațe, o culcă, îi luă pulsul, îi făcu o injecție tonică, și rămase cu ea toată noaptea. Peste vreun ceas, Isabela începu să vorbească.

— Ana, gemu ea. Ce grozăvie... ce oroare... Îi spuse că s-a despărțit de Cozianu.

— Vedeam că se-ntîmplă ceva cu voi, spuse doctorița, dar n-am vrut să te-ntreb...

— Se-ntîmplă de doi... de aproape trei ani, draga mea! Din prima clipă cînd ne-am întîlnit, omul ăsta mă minte! izbucni Isabela. Era slabă, cu obrajii supti, cu cearcăne sub ochi, iar privirile-i ardeau de febră.

— Mă minte... și tot omul ăsta, din cap pînă-n picioare, era o minciună, o mască, ceva fals! Nimic din ce spunea nu era adevărat! Principiile lui, idealurile lui — nimic! Atitudinea lui politică — minciună! Dragostea lui pentru mine — minciună! Îmi vine să înnebunesc, îmi vine să cred că nimic pe lume nu e real și adevărat — de unde știu eu că nu minți și tu, că nu mințim toți?

— Hai, hai, liniștește-te, murmură doctorița. Ce-ai spus de atitudinea lui politică?

— E un trădător! Face pe progresistul și nu e, face pe îndrăgostitul și nu e — ce cauză oare merită să minți atîta? Pentru ce pe lume merită să te murdărești așa?

— Cum adică, face pe progresistul și nu e? întrebă Ana Antim. Ședea pe marginea patului, o lampă cu abajur galben închis abia lumina patul

răvășit și pernele și fața trasă, cu ochii duși în fundul capului, a Isabelei. Isabela îi povesti tot ce știa; doctorița dădu din cap, preocupată:

— E un lucru foarte grav... E într-adevăr un om perfid și periculos... Te face să suferi pe tine, fără să-i pese, și a făcut să sufere de sărăcie milioane de oameni, așezat la biroul lui oficial, și cu tot atîta ușurință... Infect individ... sărăcuța de tine, murmură doctorița, mîngîind fruntea rece și asudată a Isabelei.

— Am crezut în el... L-am admirat, gemu Isabela, și șopti stins: l-am iubit... Mîine are să vină aici, și mi-e scîrbă să-l văd, se încrețește carnea pe mine la gîndul să-l văd măcar! Trebuie să fug, să nu mă mai găsească... Doamne, doamne, doamne...

Gemea și-și legăna capul pe pernă. Ana Antim îi mîngîia fruntea.

— Lasă... are să treacă... Ai să suferi, și pînă la urmă ai să te regăsești, ai să-ți recapeți încrederea în tine și în oameni... Trebuie să te apuci să muncești, și să muncești greu... asta o să te ajute să treci hopul...

— Da, Ana, asta trebuie... să mă duc, să muncesc greu, vorbi repede și febril Isabela, ținînd-o de mîină.

— Vezi, pînă una-alta, să nu faci ceva grav, vreun șoc nervos... Am să-ți dau calmante.

Se ridică și plecă să aducă doctoriile.

Isabela își legăna mereu capul pe pernă. Nu mai gemea. Lacrimi îi alunecau printre pleoapele închise, pe gene, și-i curgeau pe obraz.

## XVII

Cozianu intră în biroul lui Mardan. Acesta, schimbat la față, galben, lucra cu șeful de cabinet și cu Ioanițiu. Îi făcu semn să se așeze, isprăvi cu ei și, cînd rămaseră singuri, îl întrebă privind-l nu în față, ci în piept:

— Ce e, domnule Cozianu?

— Ce facem, domnule Mardan? spuse Cozianu.

— Cum, ce facem? Nimic nu facem. Totul merge înainte. Discuțiile din Adunarea Națională nu trebuie să aibă o urmare asupra muncii Comisiei...

— Totuși, vor avea, rînji Cozianu, care era mai cinic și mai puțin ipocrit decît Mardan. Acesta zise:

— Orice face partidul, va fi bine făcut...

Încerca să vorbească așa cum trebuie să vorbească un adevărat comunist, dar forța nota, exagera. Cozianu, enervat de ipocrizia celui lalt, vorbi brutal:

— Zău? Am auzit că în pauză n-a mai stat nici un deputat comunist pe lîngă dumneata! Te apropiai de un grup, și deodată se risipea ca prin minune, și rămîneai în gol, singur, cu un cerc de vid împrejur! Ți-a dat vreunul mîina?

Cellalt, galben, întrebă tremurînd:

— Lasă astea. Să discutăm lucruri precise. Ce vrei?

— Vreau să-mi spui ce facem! exclamă Cozianu disperat.

— Facem ce-am făcut și pînă acuma. Nici n-avem altceva de făcut. Nici nu putem face altceva...

Vorbea șters, fără energie, ca un om care a pierdut definitiv partida. Cozianu dădu din cap, cu o ironie disperată:

— Nu, mersi... Eu o să caut altă soluție...

Cellalt ridică capul:

— Vrei să te sinucizi? Mai bine așteaptă pînă-n ultimul minut... totdeauna se poate întîmpla ceva...

Și rise șovăitor. Cozianu îl privi lung:

— Nu... nici asta... Să vedem. În orice caz, n-o să stau pasiv... Dumneata nu mai ai ce face, dar eu...

— Ba am, zise printre dinți Mardan.

Cozianu nu mai adăugă nimic și ieși din cabinet. Se duse acasă unde-l aștepta Ida într-o rochie de casă de mătase roșie ca focul, cu danteluțe la gît și la mîneci, și cu părul negru ca noaptea revărsat pe umeri. Halatul îi era descheiat astfel ca, atunci cînd mergea, să i se vadă pînă la genunchi piciorul gol, rotund și mușchiulos, cu pielea albă-albăstrie. Îi zîmbi seducător, dar deveni serioasă cînd îi văzu hainele în dezordine, obrazii scofilciți și cenușii și ochii tulburi.

— Ce-a fost? Ce s-a întîmplat? Hai, șezi aici...

Îl așeză cu forța într-un fotoliu, se urcă pe genunchii lui și-l luă de gît cu brațele; mirosea a săpun parfumat și a tutun american.

— Hai, spune-mi ce-ai pe inimă... Spune-i sclavei tale, stăpîne...

Cozianu îi povesti ce se petrecuse la ședința Adunării Naționale și vorbi despre pericolul care-l amenința, dar nu cum îi vorbise Isabellei. Idei îi spuse:

— Am luptat cît s-a putut — pîn-am văzut că nu mai putem rezista... dar acuma n-are nici un rost să-mi risc viața...

Ea îl privea drept în față, cu ochii ei mari și verzi și adînci:

— Ai fost un erou... murmură Ida.

Cozianu simți că se roșește, că-i vine să plece într-altă parte; Ida însă, picior peste picior (halatul se dăduse la o parte și i se vedeau coapsele rotunde și cam masive și rufele minuscule și transparente de nylon), în poala lui și ținîndu-l de gît, îi spuse:

— Te iubesc. Te iubesc cu adevărat. Ași putea să te las, să încerc să mă mărit cu un străin, ca să plec și să am viața și confortul asigurate în străinătate. Dar vreau să plec cu tine. Acuma, cînd nu mai ai putere, rămîn cu tine. Dar să plecăm! Să plecăm din țara asta! Cozianu rămase o clipă mut. Apoi întrebă răgușit:

— Să plecăm... noi doi?

Ea clipi din ochi, uitîndu-se în gol pe deasupra lui, apoi îi cuprinse gîtul cu brațele:

— Da... tu și cu sclava ta... Să plecăm! Poate că mai poți obține un pașaport...

— Mda... Să vedem, să mă mai gîndesc, zise Dimitrie Cozianu. Du-te sus, că vin și eu; trebuie să dau niște telefoane...

Rămas singur, se duse în birou și făcu numărul Isabellei:

— Eu sînt, Dim... Isabela, zise el răgușit, nu mă goni... Nu pot trăi fără tine... pier, mă duc de rîpă... Primește-mă la tine...

— Mi-ai mai spus, și ți-ai călcat cuvîntul, zise glasul limpede al Isabellei. N-am nici o garanție că n-ai să ți-l mai calci...

— Isabela, îngîmă el gros. Dar Isabela îi spuse bună seara, se scuza fiindcă „era cu niște prieteni care veniseră s-o vadă“ și închise telefonul. Dimitrie Cozianu rămase cu coatele pe birou și cu capul în mîini. Noaptea, o lăsa pe Ida să doarmă singură și umblă prin odăi, cu mîinile în buzunare și cu capul în piept. A doua zi întrebă niște cunoscuți de la Ministerul Afacerilor Străine dacă poate obține pașapoarte, „pentru mine și soția mea“, zise el. Nu: pentru moment nu se dădeau. Cozianu se duse la Jean-Pierre

Haralamb, ziua, ceea ce nu făcuse niciodată în ultimii ani. Dacă era supra-veghiată casa, risca să fie recunoscut, dar nu-i mai păsa.

Haralamb îl primi cu perdelele trase pe jumătate; lumina îi făcea rău la ochi. Cozianu îl găsi cenușiu la față, cu capul lăsat pe spate, pe spe-teaza fotoliului.

— Mi-e rău, cu boala asta a mea... suflă Haralamb. *Mais passons... la carcasse doit servir la volonté, jusqu'au bout... qu'elle crève ensuite.\**) Ce e cu dumneata? De ce vii la ora asta?

— Ce să fac? spuse Cozianu, îngrozit... Ce să fac? Vreau să fug. Dum-neata rămii?

Schilodul zîmbi rece și disprețuitor:

— Eu rămîn... Consider asta o chestiune de onoare. Dumneata nu? Cozianu se frămîntă în fotoliu. Cellalt adăugă:

— De altfel, cred că în cursul anului viitor se termină... Regele a primit asigurări în sensul ăsta... și noi, care sîntem servitorii coroanei și ai Statului, trebuie să stăm alături de el și să luptăm... Părinții noștri au făcut Statul ăsta, ei au declarat trei războaie și au iscălit trei tratate de pace. ei au făcut băncile și uzinele, codurile de legi și tratatele de alianțe — și noi să plecăm? Țara e a noastră, nu a comuniștilor!

Cozianu rîse ca un lup:

— Comuniștii susțin contrariul... și vor s-o dovedească cît mai con-vingător... Ai să vezi!

Haralamb, cu o încăpăținare oarbă, repetă de cîteva ori:

— Bătălia nu e pierdută... Bătălia nu e pierdută...

— Îți faci iluzii, monșer! E pierdută de la început! exclamă Cozianu, enervat. Poza eroică a lui Haralamb îl enerva. Vorbi pe un ton batjocoritor, ațîțător:

— Și nu te poza în continuatorul marilor tradiții ale neamului. Care „părinții noștri“? Ești formidabil! Te pui pe acelaș plan cu tata, și bu-nicul, cu familia Hohenzollern și cu Brătienii! Păi părinții dumitale vin-deau pe vremea aceea plăcinte în Obor! *Il n'y a rien de tel que les parvenus pour avoir le sens des grandes traditions! \*\**)

— Vrei să fugi, și-ți cauți justificări... vrei să-ți acoperi și să-ți uiți lașitatea, zise Haralamb cu buzele albite de furie stăpînită.

Cozianu izbucni:

— Dumneata ai vrea să fugi, și știi că nu poți alerga noaptea pe cîmp, peste frontieră, cu picioarele astea — asta e! Și turbezi de invidie că ai să mă știi la Paris!

— N-ai să mai fi primit în țară! Dezertorule! scîrții Haralamb.

— Cine să nu mă primească? Un guvern Jean-Pierre Haralamb? Hahaha! Dă-mi voie să rîd! zbiră Cozianu, cu o veselie sălbatică. *Sous terre, mon vieux! Sous terre! Vous mangerez les artichauts par la racine*, toți membrii cabinetului Haralamb!

Și ieși, trîntind ușa. Pe stradă, în frigul și ploaia subțire a acelei zile posomorite de toamnă, veselia spasmodică îi dispăru. I se făcu frig. Porni repede spre primul colț, unde-l aștepta mașina. Se urcă și-i dădu adresa Isabellei. Uitîndu-se acru pe ferestrele mașinii, la strada udă și cenușie sub ploaie, își spuse pentru prima dată în viața lui:

— Degeaba. Totul e degeaba.

\*) Să trecem mai departe... învelișul (*e vorba de trup*) trebuie să slujească voinții pînă la capăt... după asta poate să crape.

\*\*) Te pui cu parveniții, în materie de simț al marilor tradiții?

Isabela nu era acasă. Dimitrie Cozianu se întoarse și-i spuse șoferului că poate pleca. Iar el rămase, cu gulerul ridicat și cu mâinile în buzunare sub ploaia mărunță. Cerul era plumburiu, casele păreau murdare; o fațadă vecină, zguduită de cutremurul din 1941, susținută cu niște stâlpi groși, dădea o impresie de haos, de amenințare cu prăbușirea; copacii uzi și negri, cu crăcile despuiate, erau sinistri; totul părea fragil, uzat, putrezit de ploaie, gata să cadă în ruine.

Isabela apărui, umbră subțire care se apropia cu mersul ei atât de grațios și de decent. Cozianu îi așinu calea:

— Isabela...

Ea se opri.

— Te-am așteptat... trebuie să vorbim...

— Spune-mi aici, rosti cu blîndețe Isabela. Și tot cu blîndețe, adăugă:  
— Fiindcă nu pot să te primesc în casă.

Cozianu insistă, dar dînsa era neînduplecată:

— E indecent să-mi faci vizite. N-am să te mai văd!

Era foarte palidă și cu cearcăne adînci și vinete în jurul ochilor; fața i se îngustase, slăbită și trasă.

— Isabela, te implor... Vrei să-ți cad în genunchi? Uite, îți cad în genunchi...

Și îngenunchie pe asfaltul ud. Ea se dădu îndărăt:

— Ridică-te... E caraghios ce faci...

— Isabela, zise el, ridicîndu-se, trebuie să plec... Vino cu mine... Aici n-o să mai fie de trăit pentru oameni ca noi... Să fugim la Paris, în Elveția, la Londra... Nu pot pleca lăsîndu-te pe tine aici... și trebuie să plec!

Urmă o tăcere. Burlanele șiroiau de apă; ploaia răpăia sonor pe acoperișurile de tablă.

— Nu plec, zise Isabela.

— Nu-ți dai seama ce faci! Aici e revoluție!

— Nu, nu plec... Aici e țara mea, oamenii mei... mă pot înțelege cu ei... Cu străinii e greu... ești mult mai singur... eu nu mai vreau să fiu așa de singură. Ce să fac în străinătate? Să mă culc pentru bani cu oameni pe care nu-i iubesc? Să depind de tine? De un om ca tine?

— Nu, nu... poți găsi o soluție... munci...

— De muncit pot și aici... Nu plec... nu mai sta în ploaie cu capul gol, că ai să te îmbolnăvești. Du-te acasă. Noapte bună, Dim.

Se-ntoarse și urcă repede treptele. Ușa se închise în urma ei. Cozianu mai stătu cîtăva vreme cu capul în pămînt, apoi plecă încet, în ploaie.

A doua zi o căută la telefon, dar ea îi trimise vorbă că nu poate veni, că e ocupată. O mai căută odată; i se răspunse că e plecată. O căută și în ziua următoare, dar nici acum n-o găsi.

În același timp trăia cu Ida în casă; față de ea era morocănos și neatent, dar ea nici nu observa; îl iubea. „Avea dreptate Ragusa: e o nebună“ se gîndea Cozianu, enervat de pasiunea Idei pentru el. Dar noaptea uita de enervare.

A treia zi, Ana Antim îi dădu un telefon:

— Domnule Cozianu, Isabela a plecat în provincie și ți-a lăsat niște lucruri, zise ea foarte rece.

Cozianu trînti receptorul în furcă și se repezi afară, strigînd secretarei să telefoneze după mașină.

Peste un sfert de oră, era sus, în odaia care fusese a Isabellei, și unde se făcea acum curățenie și apăruseră alte mobile și niște tablouri de Ștefan Popescu. Doctorița nu-i dăduse mîna, ca din întîmplare. Se mișca sprinten și vorbea rece și sec:

— Uite, domnule Cozianu, Isabela a plecat și a lăsat aici lucrurile dumitale... tot ce-i aici, e al dumitale; a spus că ei nu-i aparține nimic din toate astea.

Și i le arată pe o canapea, înșirate: halatul și papucii lui, niște pijamale curate, călcate, puse teanc, obiecte de toaletă, perii, apoi magnificul *tête-à-tête* de porțelan de Maissen, cel pictat cu scene de vânătoare, și un serviciu de toaletă de sidex cu rame de aur pe care i-l dăruise Isabelei cu doi ani în urmă. Se uită la obiecte, apoi se întoarce spre Ana Antim, și o întrebă de sus în jos, amenințător:

— Unde a plecat?

— Nu știu. În provincie.

— Doamnă, te rog să-mi spui unde a plecat!

— Nu-nțelegi domnule Cozianu? Nu știu!

— Știi foarte bine, și ai să-mi spui!

Femeia de serviciu care mătura și freca parchetul, se uită la ei mirată. Cozianu o luă pe doctorița de braț și o scoase din odaie. Pe coridor o întrebă cu glas scăzut:

— Unde e Isabela? Dacă nu-mi spui, mai am destulă putere în țara asta ca să-ți fac niște figuri de-ai să mă ții minte toată viața. Vrei să-ți rechiziționez casa? Vrei să-ți pice pe cap o anchetă? Vrei să te dau în judecată — găsesc eu pentru ce, se găsește la nevoie — și să-ți toci toți banii cu avocații? Avocații mei sînt gratis, sînt ai Statului, nu mă costă nimic! Am să te fac să albești într-un an, așa cărunță cum ești...

— Nu insistă, nu-ți spun nimic, zise doctorița. Și te rog să nu mă ameninți; de altfel, cred că ți-ai dat seama că nu vei mai amenința în curînd pe nimeni în țara asta, unde ai făcut destul rău... în orice caz, cît ai putut. Ia-ți lucrurile și du-te, domnule Cozianu, trebuie să pun să se deschidă ferestrele în urma dumitale...

— Doamnă Antim! exclamă Cozianu tulburat și speriat — unde e Isabela? Îți jur că nu e în interesul meu — e într-al ei! Îi faci un rău ei, nu mie! Spune-mi unde e Isabela! Te conjur: pentru ea, nu pentru mine! Ai cuvîntul meu de onoare!

Ana Antim îl privi cu dispreț și răceală, dar șovăi:

— La urma urmei, Isabela a suferit destul de pe urma dumitale, și e un om destul de întreg ca să se apere de dumneata. Așa că, dacă în mod excepțional nu minți, zise ea pe un ton biciuitor, îți dau adresa în interesul ei, iar dacă minți, cum mă face să cred cuvîntul dumitale de onoare, nu-i vei putea face nici un rău peste ce i-ai făcut. Ia-ți notă: asta e adresa.

Și-i dădu adresa: un sanatoriu de tuberculoși de lîngă Constanța, pe malul mării, în apropiere de stațiunile balneare de pe coastă. Dimitrie Cozianu mulțumi și spuse din obișnuință: „sărut mîna“, dar doctorița nu se clinti; nu-i răspunse și nu-l privi. Aștepta să-l vadă plecat.

Cozianu trecu pe acasă, doar cinci minute. Îi spuse Idei:

— Mă duc să aranjez plecarea!

Ea îi sări de gît. El se uită peste capul ei în gol, cu privirea absentă și tulbură a unui nebun.

În mașină pînă la Constanța, și de acolo cei cîțiva kilometri încă, fu într-o stare de gol mental care-l oprea să-și dea seama că n-are ce căuta acolo, că n-are ce-i spune Isabelei. Din cînd în cînd cădea într-o toropeală, visa lucruri încurcate, apoi se mai trezea și i se părea că a greșit o soluție, că va lua o mare hotărîre care-l va salva; dar cînd se gîndea mai atent vedea că e imposibil, că nu va ajunge la nimic. Apoi mașina, care gonise pe o șosea umedă pe lîngă țarm, se opri în fața sanatoriului.

Era un grup de clădiri cenușii, între copaci despuiați și negri. Norii de fum fugeau peste mare, valurile se frământau cu creste de un alb mort, fără strălucire; ierburile veștede de pe câmp tremurau în vînt și făceau temenele spre mare, crengile subțiri ale copacilor se agitau și făceau semne spre mare, ploaia subțire și mărunță zbură prin aer. Dimitrie Cozianu se dădu jos, lăsă mașina pe șosea și intră în curtea sanatoriului. Foșnetul și vuietul depărtat al mării îi lovi urechea, amestecat cu țiuitul vîntului. Straturi care fuseseră cu flori nu arătau acuma decît pămîntul negru. Bălți sclikeau pe alei. Cozianu opri pe un om care-și țira piciorul țeapăn din genunchi și-l întrebă de noua infirmieră.

— Care, tovarășe? întrebă omul, care se vedea a fi un muncitor.

— Infirmiera care a venit zilele astea!

— A... tovarășa Isabela... sora Isabela... veniți cu mine, că lucrează la noi în salon... Da' cine sînteți dumneavoastră?

— Sînt ... rudă cu dînsa, zise Cozianu călcînd prin băltoace alături de omul cu baston. Acesta mormăi:

— E bună tovarășa. Serioasă. Muncește serios.

Deschise o ușă pe care veni un miros de dezinfectant. Cozianu zări un șir lung de paturi: bolnavii zăceau în ele întinși, sau cu cîte un picior înfășurat în bandaje enorme, uniori pînă la șold, ridicat pe o scîndură oblică. Unul citea, altul vorbea cu o infirmieră, alți doi, sprijiniți în cot, jucau șah, un om slab și nebărbierit se uită cu ochii mari și duși în fundul capului la Dimitrie Cozianu. Acesta însă nu mai vedea. Cel cu care venise spusese:

— Iacă-t-o... Tovarășă soră... te caută cineva...

Isabela ieși cu un pachet de bandaje în mînă: era îmbrăcată într-un halat, cu bonetă, totul de pînză albă, ieftină; era palidă și trasă la față. Ușa se închise după ieșirea Isabelei. Cozianu întinse brațele, dar atunci simți mirosul greu, grețos, de puroi, al grămezii de bandaje și se dădu îndărăt.

— Isabela... îngăimă el. Ea dădu din cap:

— Întoarce-te. Pentru mine ai venit? Întoarce-te!

El începu să-i vorbească fără șir, nici el nu știa ce. Își dădea seama numai de mirosul pansamentelor și de faptul că Isabela îl privea, liniștită și rece, și că apoi începu să se uite spre marea învolburată și sură. Apoi trecu pe lîngă el, și se duse. Dimitrie Cozianu rămase în loc, cu ochii după ea. Așteptă multă vreme. Apoi ieși de sub peristilul de coloane de beton, afară în ploaie, sub copacii chinuiți de vînt, care făceau gesturi de rugă și implorare spre nori și spre mare.

Țîrziu, își dădu seama că așteaptă degeaba și se urni spre poartă. Se sui în mașina care aștepta, și-i spuse șoferului:

— Îndărăt. La București.

## XVIII

Cozianu ședea la masa de ședințe a comisiei și-l țintea cu o privire pustie pe Paraschiv Ionescu, care prezida ședința, și pe Ionel Varlam, care ședea la două scaune distanță de Paraschiv Ionescu. Încă nu-și venise în fire; o surprindere și o tulburare cumplită îi încurcau mințile. Și-așa, băutura din ultimele luni de zile, excesele nocturne cu Ida Gherson, disperarea rupturii cu Isabela, disperarea și mai mare a bătăliei pe care-o vedea pierdută, îi încurcau creierii, îl făceau incapabil să judece bine și cu folos, să aprecieze iute și just o situație. La asta se adăugase și surprînderea. Dimineața, venind la birou, aflase de convocarea Comisiei. Se informase la colegi: nimeni nu știa nimic; cei mai mulți credeau că e vorba de înlocuirea lui Mardan,

care nu mai apăruse de două zile. Unul susținea că Mardan e arestat, dar întreat mai amănunțit, se dovedise că lansase știrea numai ca să afle dacă nu cumva e adevărat. Până să se lămurească însă ce e cu zvonul acesta, ceilalți se tulburaseră rău. Se adunaseră apoi în sala de ședințe, și deodată intrase în sală un bărbat masiv, cu un cap mare și puternic și mersul ager și iute ce dezmințea șuvițele cărunte ale părului: un om de o vigoare fizică deosebită, cu mâini zdravene care mînuiseră pe vremuri ciocanul. Cu o geantă sub braț și cu ochelarii pe nas, intrase iute și spusese rece, oficial:

— Bună ziua, domnilor. Ședeți.

Se așezase, cu coatele pe masă, cu palmele pe placa de cristal, și se uitase la ei, ascuțit, rece, cercetător, măsurîndu-i. Pe lîngă el se așezară alți vreo trei-patru, printre care Cozianu îl recunoscuse pe Ionel Varlam, și deodată începu să-i bată inima foarte tare, nici el nu știa de ce. Membrii comisiei își șopteau numele lui Paraschiv Ionescu. Erau surprinși, tulburați. Omul acesta era cunoscut: unul din conducătorii partidului comunist, trecut prin procese, prin închisori și lagăre, ședea acolo și părea mai primejdios ca oricînd, masiv și cu privirea inteligentă și ascuțită, care trăda crederul puternic și activ, mașină de război, după cum omul întreg li se păru în clipa aceea domnilor din comisie așa cum li se pare un tanc infanteriștilor de a căror tranșee se apropie. Cozianu nici nu mai pricepu bine despre ce e vorba; urmări abia crîmpeie din ce spunea Paraschiv Ionescu:

— ... a avut fără îndoială și părți pozitive. Dar, în general, guvernul nu e satisfăcut de activitatea Comisiei. Ea n-a sprijinit destul politica democratică, profund populară, a guvernului. Trebuie să analizăm cauzele acestei insuficiențe. Cu ajutorul dumneavoastră, acești colaboratori ai mei, juriști, statisticieni, experți contabili...

Și arată spre cei care-l înconjurau, și printre care Cozianu îl recunoscuse aproape cu spaimă pe Ionel Varlam.

— ... vor întocmi un raport asupra activității Comisiei; acest raport va fi înaintat Consiliului de Miniștri...

Cozianu îl auzi pe Ioanițiu, așezat lîngă el, că-i șoptește la ureche:

— ... și procurorului...

Îngheță. La asta se gîndise și el. Nici nu mai fu în stare să asculte. Abia într-o pauză, cînd oamenii începură să discute în grupuri, Cozianu, pe care Ionel Varlam îl salutase politicos dar rece, îl luă la o parte pe Ioanițiu. Mereanu, domn elegant și cărunt, cu batistă de mătase la buzunarul de la piept, mare amator de „fete“ de la baruri, se ținu după ei:

— Ce ne facem? Ați înțeles?

— Sigur c-am înțeles, rîse Ioanițiu.

— Ce facem, domnule Cozianu? întrebă Mereanu. Dacă dezgroapă aștia chestia cu creditele continuate la firmele care nu respectau contractele, și încă vreo cîteva la fel...

— Înfundați pușcăria, boierilor, rîse Ioanițiu.

— Dar dumneata, cu referatele dumatiale asupra întreprinderilor? Ce, crezi că scapi mai ieftin? întrebă Mereanu nervos. Îi tremurau mîinile.

— Domnilor, vorbiți mai încet, șopti Cozianu, zăpăcit. Nu mai putea gîndi în atmosfera asta de panică. Simțea frica în privirile, în mișcările, în tonul oamenilor cu care lucra de atîta vreme. Și începînd din clipa aceea, cît dură ancheta condusă de Paraschiv Ionescu, în clădire fu mai multă tăcere, mai puțină mișcare, și colegii lui Cozianu trăiră ca sub domnia unei boli care le paraliza voința, le slăbea puterea de rezistență; așteptau, fascinați, rezultatul și urmările.



În zilele acelea, Cozianu abia mai dădu pe la birou. Își petrecea timpul cu oamenii pe care-i știa prin Ida Gherson, și care-i promiteau că-i vor asigura fuga spre frontieră. Se întâlneau pe stradă, în fața Capșei, într-o zi rece și cenușie, cu Ionel Haralamb, fratele lui Jean-Pierre (care fusese destituit din postul lui din Ministerul Afacerilor Străine). Ionel Haralamb îl invită la o țuică și niște icre negre și, în șoaptă, în mijlocul îngrămădelii de mișiți, de actori, de gazetari, generali pensionari și cucoane bătrâne, așezați la mese, îi destăinuie pesimismul său politic.

— Bătălia e pierdută, monșer. *Sauve qui peut!*\*) Asta e concluzia.

— *Mais qui peut? Et surtout, comment?\*\*)* întrebă Cozianu, cu o figură întunecată și suferindă, de om bolnav. Cellalt se aplecă spre el și suflă:

— Ai o mie de dolari de dat?

Cozianu îl privi drept în ochi și făcu semn din cap, abia văzut: da. Ionel Haralamb, fost tânăr elegant, acuma cărunt și slab, cu ochii răătăciți, șopti:

— Eu plec zilele astea... poimîine... și te iau. Costă o mie de dolari de persoană. Dai și pentru mine? Sînt decavat... și dacă plătesc, *acolo* sînt cerșetor, și-ți închipui că la Paris fără bani pentru dame, n-are nici un haz...

— Ne-am înțeles... spune-mi ce-i de făcut. Sînt eu... și încă o persoană. O femeie...

Se ridicară.

— Las' pe mine. N-ai nici o grijă, zise Ionel Haralamb. Să ai banii pregătiți...

Nu-i spuse nimic pînă în ultima clipă. A poi, într-o seară, îi dădu un telefon.

— Mîine dimineată la șase la gară, la trenul de Constanța. Fără valize.

Îi aștepta cu biletele pe peron. Călătoriră citind ziare și prefăcîndu-se că dorm. În Constanța, bătea vîntul, era vreme urîță, trîmbe de praf, hîrtii și frunze veștede goneau pe străzi. Ionel Haralamb îi duse pe Cozianu și pe Ida drept la o căsuță pe o stradă laterală, în apropiere de port, casă văruiță într-un roz șters, cu tencuiala cojită, cu vopseaua cercevelelor jupuită; înăuntru mirosea a lemn vechi, a ziduri reci. Aici îl recunoscură pe un bărbat cărunt, spătos, bărbierit perfect, cu obrazul roșu și ochi cenușii, și care purta o haină de o croială semi-militară și pantaloni enorm de largi, dintr-un postav cazon, albastru închis.

— Domnul locotenent-comandor Rădulescu, zise Ionel Haralamb.

Omul sărută mîna Idei, se salută cu Cozianu, apoi le arătă două paturi acoperite cu scoarțe dobrogene:

— Odihniți-vă... Eu mă pregătesc... Deseară plecăm, pe la șase jumătate, șapte... Sărut mîinile, conîța mea, am onoarea...

Și plecă, împreună cu Ionel Haralamb. Ida se atîrnă de gîtul lui Cozianu fără să spună nici un cuvînt; iar el, tot fără un cuvînt, o dădu la o parte, ușurel dar cu fermitate. Ea se îmbufnă, apoi, văzîndu-l absent, începu să se uite la fotografiile de pe pereți, la dulapul cu oglindă ovală; le găsea ridicole.

— Cum pot locui oameni în așa ceva? Ah, dar cînd o să ajungem la Paris, o să-ți aranjez o locuință ca o bombonieră — și ta-ta-ti și ta-ta-ta, urmă să vorbească pe nerăsuflăte. Cozianu nici nu auzea. Se uita în gol.

La șapte seara, auziră o mașină în fața casei, cineva trînti o ușă, apoi intră descuind cu cheia; era Ionel Haralamb, serios, încordat:

— Hai! Repede! Repede!

\*) Se salvează cine poate!

\*\*) Dar cine poate? Și mai ales, cum?

Se ridicară ca din arc; Cozianu se pipăi mașinal peste talie: acolo purta, pe piele, centura cu pietre prețioase și cu bilete de o mie de dolari. Ieșiră; îi aștepta un Ford vechi, părăginit, cu un șofer nebărbierit și slab, cu nasul lung și o schimă tristă. Se urcară în mașină și porniră în zdrăngănit de tinichele, peste pavaj, spre Sud. Lui Dimitrie Cozianu începu să-i bată inima. Cu câteva zile înainte făcuse același drum. Și acuma era vreme urită, marea era sumbră, dîre lungi și joase de nori astupau cerul și se făcea seară. Pe geamurile mașinii apăreau picături de ploaie. La dreapta se vedeau cîmpuri întinse, cu cîte o casă pîtită într-o adîncitură a stepei. La stînga, tranșee părăsite, movile de pămînt cu cîte o bucată de zid de beton din a cărei gaură pătrată nu mai ieșea nici o țevă de tun; într-un loc, un ațet sau o remorcă, mîncată de rugină, răsturnată pe un cîmp cu iarbă rară, înnegrită și putrezită. Apoi cîmpul coborî, șoseaua se apropie de mare și se văzu plaja, cu valuri ce se spărgeau spumegînd și se repezeau spre țărîm. La cîteva sute de metri, prin negura serii se deslușeau masivele de copaci negricioși și clădirile sanatoriului. Iar la o sută de metri de țărîm, o barcă cu motor urca și cădea pe valuri, zgîlțîindu-și scurt bucățica de catarg. Ionel Haralamb scoase un pistol din buzunar și-l amenință pe șofer:

— Oprește aici.

Omul tresări, frînă și ridică mîinile:

— Nu v-am făcut nimic, dom-le, sînt om sărac, am copii, îngîină el speriat.

Ionel Haralamb se căută prin buzunare, găsi un briceag, îl deschise și împunse cauciucurile, care se dezumflară cu fișîit de aer comprimat. Îi întinse șoferului cîteva bancnote de o mie de lei:

— Nu te miști de-aici pînă plecăm!

Și întorcîndu-se către ceilalți doi:

— Haideți! Hai, domnule!

Dimitrie Cozianu se nita la copacii negri și clădirile unde se aprindeau lumini. Ionel Haralamb îl zmuci de braț:

— Hai! repede!

Era cenușiu la față, buzele-i tremurau. Porni repede prin nisipurile cu smocuri de iarbă, apoi pe plaja pustie.

— Haide! Haide, repetă el cu glas scăzut.

Tremurau toți trei. Vîntul șuiera împrejurul lor.

— Aruncați pardesiurile! porunci Ionel Haralamb, și își zvîrli primul haina pe plajă, apoi intră în apă. Ceilalți doi îl urmară. Pe șosea, șoferul, siluetă subțire lîngă mașină, insectă neagră și colțuroasă, îi privea nemișcat, profilat pe orizontul livid.

Apa li se păru rece ca gheața. Cînd le ajunse la brîu o găsiră mai caldă decît aerul umed și tăios. Valurile le ajunseră pînă la piept. Barca era la cîteva pași: un om în picioare, ținîndu-se de catarg le striga ceva, dar vîntul îi fura glasul; abia se auzea duduitul motorului.

— Înot! răcni cu glas spart Ionel Haralamb.

Porniră înot, cu hainele grele pe ei; apa sărată le intra în gură, îi orbea, carnea le era amorțită de frig. Cozianu se gîndi o clipă că are ceasul la mînă; apoi că dolarii se vor uda; nu face nimic; o să-i usuce la sosire...

Barca era lungă, cenușie, și motorul o trăgea îndărăt încetîșor, oblic pe lîngă ei. Comandorul, ținîndu-se de catarg, le aruncă un capăt de parîmă cu un colac; se agătară toți trei de colac și el îi trase pînă la bord, apoi le întinse mîna, ajutîndu-i să urce pe scărița de fier. Îi împinse în jos în cabină, în aer cald și greu, cu miros de ulei și motorină, îi înveli cu pături, iar vasul

începu să se zguduie și să salte sub ei. Ionel Haralamb rîse silit, pe urmă tot mai tare, nervos, și se apucă să strige:

— Ura! Ura!

Comandorul, fără a se uita la el, se cățăra pe cele trei trepte ce duceau în cabina pilotului; acesta, un om tînăr și încruntat, cîrmea după busolă, cu geamurile din față stropite de pînze de spumă. Jos, în cabină, Ida Cherson, cu părul ud, palidă, cu buzele albe, scoase un braț de sub pătură, îl luă de mijloc pe Dimitrie Cozianu și-și puse capul pe umărul lui. Acesta se cutremură, întoarse capul spre ea și, fără s-o privească, rosti lăbărtat, cu ură și oboseală:

— Da' mai dă-te-n p... mă-ti, putoare...

Și o împinse brutal cît colo. Ea rămase cu gura întredeschisă; era albă ca hîrtia la față; ochii măriți i se umplură de lacrimi. Fără să se uite la ea și la Ionel Haralamb, vînat de frig și înmărmurit, Cozianu se ridică și urcă greoi lîngă pilot. Nici nu se uită la acesta și la comandor, ci se-ntoarse și, cu fruntea lipită de geamul dindărăt al cabinei, privi îndărăt. O dîră lată de spumă ciocotea în urma bărcii care se depărta de uscat, cu mare viteză, sărind pe valuri, plină de spumă. Acolo, departe, pămîntul era scund și întunecat, strivit sub norii vineți și o dîră îngustă de cer livid. Cîteva lumini arătau locul unde se afla sanatoriul. Erau din ce în ce mai mici. Dimitrie Cozianu stătu acolo multă vreme, și cînd totul dispăruse în beznă, și nu se mai vedea decît întunericul, tot acolo stătea și se uita în direcția unde rămăsese pămîntul.

---

LETAY LAJOS

## IN AMINTIREA MUNCITORILOR MARTIRI

*Trece vremea, dar din colbu-i ca un fum  
peste voi un fir n-o să se-așeze,  
chipul vostru luminează, viu și-acum,  
anii ce s-aștern în rînduri dese.  
Lîngă noi, cuvîntul vostru scump și greu  
forme noi dă vieții în tót locul,  
iar avîntul ca un arc de curcubeu  
de la voi își trage veșnic focul.*

*Forțe noi mereu ne dați din adîncimi  
unde dus-ați lupta voastră lungă,  
ca sub cerul de mătase și senin  
adevărul pîn-la noi s-ajungă.  
Eu vă văd printre primejdii căutînd,  
buni mineri, filonul de dreptate,  
întro vreme cînd deasupra, pe pămînt,  
vă pîndeau capcane blestemate.*

*Să m-aplec ar trebui, spre lutul sfînt,  
să evoc solia-vă de luptă  
ce-a trecut prin mii de bulgări de pămînt  
către viitor, neîntreruptă.  
Oh, cît timp am stat de-atunci plecați pe glii  
ca să v-auzim odat' chemarea,  
căci deasupra, viața noastră doar fișii  
ne-o lăsase, cruntă, -ncăierarea.*

*Peste lume nebunia-n val de fier  
tăbărîse, inimi să îngroape,  
numai inima-vă — lampă de miner —  
ne spunea că-i noaptea pe aproape.  
Dar zadarnic ați văzut voi soarta grea  
și-ați chemat la pace-ntreg pămîntul,  
de sălbateci mercenari țara gemea,  
urletul v-acoperea cuvîntul.*

*Ați căzut. Dar jos în aspre rădăcini  
 voi cu sînge ați hrănit credința,  
 din pămînt, spre noi victorii și lumini,  
 să-nfrunzească, să dea roade, biruința.  
 Forța voastră scînteind în cald șuvoi  
 răzbătea prin găunoasa lume,  
 ca de-odată tinerescul joc, la noi,  
 să aprindă lumea de tăciune.*

*Noi acum ne ducem lupta-n plină zi,  
 vîntul proaspăt vorbele ne poartă.  
 Mulțumim că ne-ați adus pînă aci  
 dintr-o mlaștină de viață oarbă;  
 că și plugul și ciocanul sînt la drum  
 vii în crezul patriei de mine,  
 care crește-n plin încă de-acum  
 în oraș și-n cîmpul greu de grîne.*

*Și cu toate că din fugă, cînd și cînd,  
 ne înconjoară gînduri dușmănoase,  
 noi rămînem tari și liberi pe pămînt,  
 buni ostași ai cauzei frumoase.  
 E cu noi lumina soarelui și noi  
 curajoși cercăm în lupte largul,  
 ca sub pavăza acestor lupte noi  
 pacea pîn-la cer să-și urce steagul.*

1948

## UN GREIER ȚÎRIE\*)

*Un greier țirîie... O, glas ce-mi vii  
 din dusa mea copilărie, iar!  
 Necedinciosule, cît te-am chemat  
 pîn' mi te-a dat această vară-n dar.*

*Ascunsu-te-ai, dar unde, veri în șir,  
 de n-auzirăm glasul tău nicicînd,  
 zadarnic am cutreierat în mers  
 păduri și lunci, pe-acest bătrîn pămînt.*

*Căci am umblat și-am stat culcați în văi,  
 ne-am prăvălit sub cerul alb, spumos,  
 zadarnic așteptîndu-ți glasul mic,  
 cu capul pe pămînt, ori și mai jos.*

---

\*) Din ciclul „Vara la Borsec“

*Acolo numai moartea ne-a urlat,  
surd să rămînă sufletul apoi:  
l-au sfîșiat mitralii, glas de tun!  
Era dezvățul beat, era război!*

*Și cîți, oh, cîți căzură pentru veci  
cîntări de greier ne mai auzind,  
zadarnic le-or suna pînă tîrziu  
și luncile și vara de argint!*

*Noi ți-auzim cuvîntul sunător,  
ne joacă-n față-al tinereții foc,  
voința ce răzbate prin ruini,  
care clădește totul iar la loc.*

*Dar de departe lacomi domni mișiți  
mugesc a moarte, urlă a război,  
ca tu, în lumea arsă s-amuțești,  
ca sînge iar să urce seva-n foi.*

*Tu, greier, cîntă-n viers scînteietor  
care răsună azi în inimi, mii:  
vom apăra noi luncile cu flori,  
de mîna noastră moartea va pieri!*

1949

In romînește de Ion Brad

---

VERONICA PORUMBACU

## CONTEMPORAN CU FOCUL

*C*ontemporan cu focul ce scapără din piatră  
și cu uzina-n care atomul arde-n vatră,

*contemporan cu plugul de lemn — de generații —  
cu brazda de tractoare din spații pînă-n spații,*

*contemporan cu undiți împărățind în delte,  
cu oastea uriașă de noi mașini-unelte,*

*contemporan cu riul ce-nneacă-ntreaga luncă,  
cu făruri de mare, ce apeî dau poruncă,*

*contemporan cu omul ce și de vis se teme,  
cu făruri de vise și cu stăpîni de vreme,*

*cu baciul Mioriței ce-abia ia-n mîină creta,  
și cu întîia navă ce lasă-n zbor planeta, —*

*o talpă-mi este prinsă în preistoric lut,  
cînd alta-am ridicat-o în pasul început.*

*Dar ca să nu rămînă-n aer, să trec pragul,  
eu nu despîc oceanul, profetic, cu toiagul,*

*nici n-ajung doar cu truda cea simplă, omenească.  
Sub talpă sfarm o lume, ca alta să se nască.*

---

## CUVINTE

*Cuvinte românești. Zbor-nalt. Trăire  
A Patriei, de plug deștelenită.  
E-n voi și grâu și fontă și pirită  
Alături de podoabe de gândire.*

*Aromă din vechi cronici moștenită.  
Oșteni în noua noastră-orînduire.  
De mult la voi — obștească glăsuire —  
Mi se închină inima uimită.*

*Fiindcă voi prin fabrici, pe ogoare,  
Formați cu toate-o mare rapsodie  
Ce-mi sună la ureche și din care*

*Iau tonuri și colori, iau zori și rouă  
Cînd mîna-ncepe, înfrigurat, să scrie,  
Să cînte omul, viața noastră nouă!*

## DOAR EU PRICEP ACESTE VORBE

*În anii de ucenicie,  
Pe-o stradă  
Obscură de periferie,  
Trecea un vînzător de dalii roșii  
Și alte flori cu rochie-albastră, aurie.  
Era un om înalt cu gitul lung.  
Striga în gura mare  
Îndrăgostit  
De marfa lui strălucitoare:  
— Frumoaseeee... ce mai flori!*

*Aceste vorbe colorate  
Sunau prin curți ca un poem*



*Al vînzătorului boem  
 Și-n mine — au rămas adînc săpate  
 Ca o neprețuită bucurie  
 Din depărtata mea copilărie.*

*Întîmplător trec azi din nou pe-acolo.  
 Și văd că alta e periferia.  
 S-au înălțat uzine, fabrici.  
 Și cum ciudată uneori mi-i fantezia:  
 Parcă-un coș de fabrică leit e  
 Ca vechiul vînzător de flori.  
 E-nalt, cu gîtul lung.  
 Și strada-i plină azi de fete  
 De la „Tricotajul“ și „Textila“  
 Și toate-s bune de iubit, de ridicat de subsuori.  
 Iar coșul din-nălțimea lui senină  
 Privește, către fete, de sus ca spre-o grădină,  
 Și liric parcă strigă-n gura mare,  
 Din dreptul unor cîlți bălai de nori,  
 Ca vînzătoru-acela, -ndrăgostit de soare:  
 — Frumoaseeee... ce mai flori!*

*Fetele l-aud de bună seamă  
 Că rid. Dar dintre toate  
 Doar eu pricep mai bine-aceste vorbe  
 Că le am în inimă săpate!*

## FRATELUI MEU VASILE

În acest an va avea loc la  
 Varșovia cel de al V-lea Fes-  
 tival Mondial al Tineretului  
 (Ziarele)

*În războiul domnilor, Vasile,  
 Inima ți-a fost în două ruptă  
 De-un obuz. Din vremi apuse frate.  
 Amintirea azi ți-o chem la luptă.*

*Tu nu ai gustat din frumusețea  
 Vieții scurte care ți-a fost dată  
 În puțină trecere prin lume  
 N-ai ajuns nici să săruți o fată.*

*Din fuior de in, torcîndu-și anii,  
 Mama nu te uită, te mai plînge.  
 În amurg pe prispa de la țară  
 Mama așteptîndu-te se stinge.*

*Doru-ți pentru Ialomița zace  
 Într-un cimitir de prin Moldova.  
 De subt ierburi, de subt flori gingașe  
 Azi în versul meu te chiamă slova.*

*Haide, frate-ascultă că e timpul:  
Tineretul lumii se adună  
Să-și dea mîna pentru primăvară,  
Și cuvîntul pace, să și-l spună.*

*Hai și tu cu noi s-aprindem lupta  
Pentru tot ce nu avut-ai parte.  
Pentru soare, dragoste și țară  
Hai să ducem viața mai departe!*

*Și să-ți strigi cu noi revolta sfîntă  
Împotriva morții asasine,  
Să n-ațițe-un nou pîrjol în lume,  
Să nu piară și-alți flăcăi, ca tine.*

*...Haide frate, vin cu noi la luptă!*

---

## TĂRANUL ÎN SPITAL

*Bolnavii-s liniștiți acum și dorm,  
doar lui, în izul greu de cloroform,  
i-i dor de dulci miresme de mohor  
de izul crud al ferigii i-e dor.*

*I s-a-ncuibat o boală în rărunchi  
și-l scutură, din așternut, un junghi.  
Păcat! Că tare bine-ar fi acasă.  
Parcă aude hîrșîind o coasă.*

*E oare coasa lui ce doarme-n șură  
Ce-a ruginit și-i știrbă, la custură,  
Care prin ierbi obișnuia s-o poarte,  
sau coasa care-o poartă neagra moarte?*

*— Veniși acum și tu cu coasa-n cîrcă  
să mă tîrăști în groapă, babă-hîrcă?  
Mai bine dă-mi o țină coasa mie  
să tai un hat de iarbă din cîmpie!*

*Și moartea coasa albă i-o întinde.  
Pe cîmpuri arde soarele fierbinte  
și iarba-naltă opărită pare.  
Nevasta a adus în cîmp mîncare.*

*Vin și copiii toți, clipindu-și ochii,  
Cu gura ca o fragă-nmiresmată,  
ținîndu-se de faldurile rochii:  
— Cum merge cu cositul, dragă tată?*

*Oftează omul, scapă și suspine.  
— Nu-i coasa taichii și nu merge bine.  
Cosește, tata, pînă către vară  
și-apoi se duce, de pe luncă, iară.*

Cosește omul ierbile fîneții,—  
la cap de hat e capătul vieții,  
acolo și cositul se sfîrșește.  
Se-ntunecă și ultima nădejde.

— Mai lasă-mi, moartea, coasa pînă mine,  
că de cosit un hat îmi mai rămîne.  
Dar moartea rîde, gura cît o ține:  
— Ba, nu! Acuma te cosesc pe tine!

Țăranul nădușește-n așternut.  
Și însfîrșit coșmarul a trecut.  
Pe geam privește năucit spre soare.  
Afară-s ierburi, e afară floare.

I-i dor de dulci miresme de mohor,  
de izul crud de ferigă i-i dor.  
— Lasă, îi zice doctorița, lasă!  
Ca miine, poimîine, te duci acasă.

— Că bine-ar fi, răspunde el grăbit, —  
Mai am vreo două haturi de cosit.  
Și coasa morții n-ași voi s-o am.  
Nu vreau să-i zic, spre înserat „Mulțam“.

Țăranu-și bea, cuminte, doctoria  
Visînd că trece, fluierînd, cîmpia.

---

## STĂPÎNII FIRII

*Pe dealuri sînt poșghite de pămînt.  
Odinioară apele-n puhoai  
Se coborau din cer pe scări de vînt,  
Cu mîini de fulger și cu trup de ploaie*

*Și își plimbau caleștile în șir  
Aceste ploi pe huma lor puțină.  
Și sub ale puhoaielor porniri  
Pămîntul negru se schimba în tină!*

*Alunecau pămînturile-apoi  
De rămînea doar piatra după valuri  
Să-nfrunte-oștiri de grindini și de ploi.  
De rămînea doar piatra sus pe dealuri.*

*Puhoai, voi urite vrăjitori  
Cu ochii tulburi și cu plete ude,  
V-ați năpustit de sus de-atîtea ori  
Să măturați pămînturile crude.*

*Cu brațe mari de fulger și cu glas  
De tunete venite să irumpă,  
Voi ne-ați furat în fiecare ceas  
Poșghita de pămînt atît de scumpă!*

*Căci iată pomii-s scoși din rădăcină,  
Iar cei rămași în zările adînci,  
Înfrigurați, setoși după lumină  
Își adîncesc picioarele în stînci.*

*La vale duc puhoaietele pămîntul.  
Vai, s-a schimbat pămîntul în noroi!  
Copacii tineri și-au găsit mormîntul  
Și în sicriul ploilor, șuvoi,*

*Cu ramuri ude — frunți fără viață —  
Au rădăcini mișcînd ca niște mîni...  
O, are cute dealul larg pe față  
Și-i zac la poale pomii lui bătrîni.*

*Dar Fire aspră, un stăpîn ai tu  
Care iubește ierbile și pomul.  
E omul ce la rău îți spune: NU!  
Și te îndreaptă înspre bine omul.*

*Din anii noștri-ncoace ai stăpîn,  
Eliberat el însuși din cătușe,  
De-atîția ani, de-atîția ani rămîn  
Tot mai puține forțe nesupuse!*

*Au nu mă crezi? Privește-acest cătun  
Ivit pe-aceste dealuri mai mărunte.  
Stăpînii tăi trăiesc aici și-ți spun  
Că te înfruntă și-or să te înfrunte.*

*Privește dealul larg: Pămînt puțin...  
S-a înjghebat aici o colectivă.  
Ai vrea să-l duci sub ploi însă îl țin  
Stăpînii oameni ție împotrivă!*

*Privește dealul și salcîmii puși  
De mîna lor pe-acest pămînt subțire.  
Cu primăvara ce-o veni acuși  
Vor înflori în ciudă-ți, aspră Fire!*

*Puhoaiete iar de-or trece pe pămînt,  
L-or apăra salcîmii la tot pasul,  
Și prunii mulți s-or bucura prin vînt  
Cînd pentru ploi prelungi veni-va ceasul.*

*Și nu va luneca pămîntul bun,  
Ci-or prinde viață merii mici și prunii.  
Supuse or să treacă prin cătun  
Și prin livezi oștirile furtunii.*

*Iar seara după ploi, un agronom  
Pe dealul larg și-o arăta făptura,  
Și-o să mîngîie fiecare pom  
Învîngător în lupta cu natura.*

*Și seara va veni un agronom,  
Și mulți țărani de pe cuprinsul zării  
Și știi, în fața fiecărui om  
Îngenunchia-vor piscurile țării.*

*O, Fire aspră, pipăe și crezi!  
Căci peste lutul dătător de foame  
Stăpînul om a făurit livezi  
În care vrînd nevrînd vei crește poame.*

*O, Fire aspră, uită-te cînd treci  
Căci lutul ăsta ploii dat spre joacă  
Stăpînul om l-a țintuit pe veci  
De piatra fumurie și săracă.*

*Colectiviștii toamna vor strivi  
Vagoane-ntregi de prune mari, brumate,  
În care însuși tu vei zămisli  
Tăria țucii bune și curate.*

*Ne-o arde țuica aprig pe gitlej  
Ca arșița în verile senine.  
O, Fire aspră, pipăe și crezi  
În trăinicia pojghiței puține.*

*De alte vremi acum ți-e dat să vezi  
Din care însuși tu prin vremi te împli,  
O, Fire aspră, pipăie și crezi  
În marea forță-a oamenilor simpli!*

## FATA ARDELEANĂ

*Din copilărie nu ne-am mai văzut.  
Vai, cum mută vremea dunele prunciei,  
Dintr-un loc într-altul spre necunoscut,  
Pe a vieții noastre liberă cîmpie!*

★

Are pipe-nalte orășelul meu  
 Și fumează veșnic sub umbrarul zării  
 Ca un moș pe gânduri, bombănind mereu,  
 Așezat pe prispa de apus a țării.

În orașu-acesta e-o uzină, cum,  
 De-o să cauți alta — căutarea-n van e.  
 Scoate pe deasupra nouri mari de fum,  
 Iar pe jos înșiră șiruri de vagoane.

Și taman ca barza ce rotește ca  
 Să culeagă broaște, peste bălți și bozii,  
 Pe deasupra-mi trece greu o macara  
 Și în cioc, cu grijă, poartă roți și osii.

Într-o hală-o fată iată m-a zărit.  
 Și-mi zîmbește fata — zîmbetul mă fură —  
 Bate la vagonu-i cel din urmă nit.  
 Arde-n flăcări albe hala de sudură.

„Ce-i cu tine fată, ai venit aci  
 În uzina asta, tu, nituitoare?  
 Nituiеști vagoane-n fiecare zi  
 Fată ardeleană, fată ca o floare.

Fată ardeleană, cine ți-a făcut  
 Mijlocul subțire care se apleacă-n  
 Fața mea acuma, ori când te-ai născut  
 Ți-a-ndrăgit făptura creangă de mesteacăn?

Trec vagoane multe precum alte nu-s  
 Peste țara toată să deschidă cale.  
 Tu, în fiecare, nituind ți-ai pus  
 Cîte-un pic din floarea tinereții tale.

Pleacă trenuri multe, multe trenuri vin  
 Toate-ți poartă visul tineresc cu ele,  
 Și îți cîntă toate cîntecul lor plin  
 Sub alțile albe și frumoase stele.



*PASTEL DE ORAȘ*

*Orașul meu fumează din pipe înalte  
Trăgînd în plămîni fier și cărbune,  
Orașul meu rotocoale de fum desenează  
Pe cer pînă soarele-apune.*

*Doar cînd zările prin lume pornesc să se caute  
Prin rîuă purtîndu-și picioarele,  
Orașul meu își schimbă pipele-n flaute  
Chemînd oamenii, soarele.*

---

## MOROMETII\*)

### PARTEA A DOUA

#### I

În ziua cînd Achim se pregătea să ia drumul spre București, de dimineață căzu o ploaie scurtă și furtunoasă care se porni cu picături rare și puternice ca de piatră. Pe prispa casei Morometilor stătea un tînăr îmbrăcat într-o dulamă jerpelită și fuma în tăcere, gînditor, fără să ia în seamă ploaia care zguduia cerul. Achim se uita nemișcat la el, răzimat de stîlpul parmalicului. În curînd, pămîntul se acoperi de clăbuci și aerul se încetoșă ca de toamnă.

Mai galben ca ceara, — după bătaia cu pîndarul îl prinseseră iarăși frigurile — Niculae ieși pe prispă și se opri între tînărul tăcut și fratele său, Achim. Catrina și fetele, Moromete, Paraschiv și Nilă stăteau și ei nemișcați, împrăștiați pe toată lungimea prispei și ascultau înfiorați zgomotele văzduhului.

— Chestiunea asta nu prea îmi vine mie la socoteală, spuse Moromete nemulțumit. Planta are sucurile ei care...

— Mai bine închină-te la Dumnezeu să nu dea piatră, îl întrerupse Catrina înfricoșată că omul ei cîrtea acum împotriva norilor. Tito, Ilinco, închinați-vă voi, că ăștia...

Dar nu se închină nimeni. Din grădină se auzi zgomotul cuiva care vroia să intre în curte. Era Duțulache. Se ridicase dincolo de poartă cu labele pe gard și schelălăia; poarta grădinii era prinsă în lanț. Cîinele dădu ocol prin spatele casei, ieși în goană prin grădiniță și străbătu bătătura supărat și fleșcăit de ploaie; se piti sub streășina mică a grajdului.

— Duțulache, vin, mă, încoa, îl chemă Moromete familiar.

— Achime, după ce stă ploaia, pleci? întrebă Niculae cu ochii aprinși, uitîndu-se cu dragoste cînd la fratele său, cînd la tovarășul acestuia care stătea tăcut pe prispă.

— Da, plecăm, îi răspunse Achim.

— Și nu e așa că vă întoarceți taman la toamnă!?

— Așa o fi!

— Bietul de el, l-a prăpădit de tot pîrlita aia de Bisisica, murmură

\*) Vezi „Viața romînească” Nr. 6/1955

mama, mișcată de glasul tremurat și plin de teamă al băiatului. I-e drag și lui să se ducă la școală, continuă ea. Copiii oamenilor stau cu cartea și el zace aci pe capul meu și plinge în fiecare seară... zise Catrina mai departe, trăgînd albia de spălat sub streășina casei.

— Păi să se ducă, de ce nu se duce!? spuse Moromete iritat. Și ce să caute la urma urmei? Că de trecut clasa tot nu-l mai trece! Atunci cum? Dear așa, ca să se afle și el în treabă?!

— Nu e vorba ca să-l treacă clasa, zise femeia. I-e drag și lui... că toată ziua stă singur pe izlaz și i s-o fi urît...

— Ce-i facem, Paraschive, ce dăm la caii ăia? zise Moromete luînd vorba femeii din gură.

— Mai sînt niște coceni... mormăi Paraschiv.

— Și tu ce faci, Nilă, ce găinezi acolo pe scaun? spuse Moromete din ce în ce mai iritat. Ia du-te și adu hamurile alea să le mai dregem... Niculae, vezi unde e sula, ad-o încoace...

— Ilinco, dă-i sula lui tata, vezi că e pe poliță, deasupra ușii, zise Niculae fără să se miște dintre cei doi.

— Și zici că să te mai duci la școală! se răsti mama nemulțumită.

— Da'ce, o doare ghiarele să-i dea sula de pe poliță!?... mormăi Niculae artăgos.

În loc să se supere, femeia avu un zîmbet ascuns. Asemănarea dintre copil și tată o izbise în clipa aceea și-o tulburase. „Neamul, lovi-l-ar moartea, să nu se stingă!” gîndi ea.

După o jumătate de ceas ploaia se opri și Achim scoase oile din obor. Moromete stătea cu fruntea aplecată în hamuri și cosea. Abia cînd fiul ieși cu oile în drum și se întoarse să-și ia ziua bună, omul strigă de pe prispă fără să-și ridice privirea din curele:

— Achime!

Acesta se apropie. Niculae se apropie și el; chipul lui galben se însușește de bucurie.

— Vezi cum îi faci p-acolo! mormăi Moromete mereu cu fruntea și cu sula în hamuri. Te laudai că... Tăcu cîteva clipe lungi apoi deodată, încurcat și nemulțumit ridică fruntea din curele:— Soră-mea Guica clănțâne pe la toate ulucile că nu vă las să vă căpătuiți! În ipse sula adînc și se opri uluit: Auzi!! Nu vă las eu!

— Ai, mă, Achime, ce faci? Cînd mai ajungem noi la București? strigă flăcăul din drum.

Moromete își întoarse privirea spre poartă și observă:

— Ce e, mă, Cătănoiule! Crezi că se mută Bucureștiul din loc?

— Hai, nea Ilie, dă-o dracului! răspunse flăcăul supărat.

— Du-te, mă, și aranjează-te, viu și eu acuma, zise Achim așezîndu-se pe prispă lîngă tatăl său.

Moromete scoase sula din ham și se întoarse iritat spre Achim:

— Na! făcu el. Uitați-vă la ăsta! Ce-o mai fi așteptînd! Ce mai aștepți, Achime?

Niculae izbucni în rîs.

— Tu, ce rîzi, mă, ca proasta!? se supără Moromete căruia pesemne că nu-i ardea de glumă.

Achim se ridică de pe prispă și porni spre poartă.

— Vezi că peste o săptămîină începem secerea, zise Moromete tare, cu spatele spre drum. Cumpără d-acolo cîteva seceri și trimite-le prin ăsta al lui Scămosu... că n-avem cu ce secera.

— Unde îl găsec eu pe Scămosu! răspunse Achim, oprindu-se din mers.

— Întrebă și tu pe cineva p-acolo: „Mă, unde trage alde Scămosu de la noi din sat?“ și o să-ți spuie! fiindcă toată lumea îl cunoaște p-acolo! îl lămuri Moromete sarcastic.

— Hai Ilie! lovi-o-ar moartea de vorbă, zise Catrina supărată. Omul pleacă la drum și tu... Achime, ia-mi și mie o basma, că îmi iese părul prin cap, mi-e rușine și mie de muieri la biserică... se rugă apoi mama.

— Auzi, mă, Achime, ce spune mă-ta? zise Moromete dintre hamuri cu un glas furios. Trimite pentru ea și pentru fetele astea, așa, cam... o duzină de basmale...

Paraschiv și Achim izbucniră într-un rîs care mamei i se păru nerușinat. Ea se făcu roșie de mînie și nu putu înghiți batjocura:

— Și ce dacă zic? spuse ea. Zic și eu ca o mamă, care...

Moromete întoarse fulgerător capul spre ea. Catrina tăcu o clipă.

— Ia nu te mai uita! îl înfruntă apoi. „Așa, cam o duzină de basmale!“ îi imită ea glasul furios și adăugă cu dispreț:— Cloșcă! stă între hamuri și vor-r-bește! Guica al treilea!

Dar Niculae era vesel, și Catrina nu-l mai luă în seamă pe bărbatul ei. Se uita la Niculae care îi tot sărea lui Achim în spinare, încerca să-i pună piedică și cum acesta arăta pentru bucuria lui o înțelegere mai mult decît binevoitoare, Achim chiar promise că dacă și anul ăsta Bisisica rămîne stearpă, are s-o taie la București și are s-o vîndă. Ce ciudat era copilul acesta, gîndea mama despre Niculae. El nu-și ura frații vitregi...

— Niculae, îl chemă ea mai tîrziu după ce Achim nu se mai văzu. Ia-o și tu prin grădină, vezi să nu bage tat-tău de seamă, și du-te la școală!

Nu pentru că taică-său ar fi avut ceva împotriva școlii, dar astăzi — după cum socotea Catrina, — nu l-ar fi lăsat să se ducă, l-ar fi pus pe Niculae să-i țină hamurile...

Nu mult după plecarea lui Achim, pe ulița Moromeților fu văzut șeful secției de jandarmi însoțit de doi soldați cu puștile în bandulieră și de un om cu capul bandajat. Cîinii lătrau nu ca la urs, ci într-un fel deosebit, și anume așa ca pentru niște oameni-jandarmi. Mare îi fu mirarea lui Moromete cînd văzu, dintre hamurile și curelele lui, că șeful secției trece podișca și intră chiar la el în curte.

Dușulache, care pînă atuncistătuse liniștit, porni glonț fără să latre și ar fi sărit în capul șefului dacă acesta nu s-ar fi tras înapoi și nu ar fi închis repede poarta.

Catrina se sperie rău:

— Mă! îi spuse omului. Scoal'în sus. Jandarmii! Apoi către fete: — și voi ce stați? Intrați în casă!

— Ce-ai fa, cu ele? zise Moromete, văzîndu-și de treabă, fără să se sinchisească de jandarmi.

— Moromete, strigă un glas din poartă, vin pîn' aici.

Moromete abia acum ridică fruntea și se uită cu adevărat spre drum. Chiful i se prefăcu surprins.

— Vin' pînă aici, Moromete, ce, n-auzi? strigă iar șeful de post neîn-drăznind să păsească în curte.

Moromete își lăasă fruntea în jos și spuse încet, înfigînd sula într-o curea, ca și cînd ar fi vorbit hamurilor: „... pe mă-ta și pe tine, găinarule! Parcă ai fi mîncat cu mine dintr-o strachină!“ Apoi ridică fruntea și răspunse cu un glas binevoitor, glumeț chiar:

— Acu' de ce m-oi fi făcînd să mă scol degeaba? Ce-i fi avînd cu mine!

— Moromete, n-auzi să vii pîn'la poartă!?

— Hai, dom'le, că n-o să te mănînce! De ce mai porți pușca aia în spinare? Dacă te mușcă îți dau autorizație să tragi în el...

Șeful de post, însoțit de cei doi soldați și de civilul bandajat la cap, intrară în curte și se apropiară de prispa casei.

— Nea Ilie, zise șeful de post oprindu-se înaintea hamurilor. Bună dimineața!

„Așa!... pe mă-tă de oț!“ își spuse Moromete în gând, satisfăcut. Apoi răspunse cumsecade:

— 'neata, dom'le Florică! Stați pe prispă! Uite, mai dreg și eu hamurile astea, că s-au cam prăpădit... mai spuse el, deși nimeni nu-l întrebese ce face.

— Nea Ilie, unde e băiatul ăla al dumitale care a fost duminică cu caii prin Răteasca? Trebuie să-l iau la post, am primit o reclamație de la moșie. Azi dimineață, personal, a venit la mine administratorul și a reclamat... S-a apucat cu omul ăsta, a băgat caii și oile în ovăzul moșiei, l-a bătut pe pîndar pînă l-au nenorocit și i-au luat și pușca! Acum te-ai lămurit? Încheie șeful de post amenințător.

— Cine s-a apucat cu omu-ăsta? Administratorul? întrebă Moromete după un lung timp de gîndire.

— Moromete, nu te face că nu înțelegi, zise jandarmul supărat.

Moromete nu mai zise nimic. Se căută prin buzunarul flanelei și scoase de acolo niște praf de tutun. Începu să rupă dintr-un jurnal. Stătea înconjurat de hamuri și nu spunea nimic. După chipul posomorît, se părea că chibzuiește adînc ce trebuie să facă. Șeful de post își pierdu răbdarea.

— Haide, nea Ilie, că n-am venit să stau la taifas cu dumneata.

— Mă vezi pe mine tăifăsuind, ori nu ești în toate mințile! răspunse Moromete uimit.

— Moromete, nu glumi cu mine că o pățești, zise șeful de post strîngînd patul puștii și ridicîndu-se de pe prispă înfuriat. Cei doi soldați strînseseră și ei paturile puștilor.

— De ce s-o pătesc? întrebă Moromete răsucindu-și țigarea. Apoi adăogă: — Ce, m-ai prins cumva furînd găini? și apăsă cu un anumit glas cuvîntul găini.

— Cheamă băiatul, Moromete și nu mai sta cu mine la discuție, zise șeful de post stăpînindu-se. Eu n-am nimic cu dumneata! Dacă ar fi vorba să am, întrebă-l pe Nilă, ălălalt băiat al dumitale, să-ți spună cum m-am purtat eu cu el la premilitară, cînd era s-o pătească. Ce dracu', ne jucăm de-a baba-oarba? Ei, fir-ar al dracu' de om, te porți bine cu el și el jefuiește moșia... Cheamă băiatu! Nu-i fac nimic, îi iau declarație și pe baza ei, să se judece cu ăsta!

Moromete prinse sula în mîină și arătă în spate:

— Du-te la ăstălalt, la alde Bălosu, sau la alde Voicu Cîinaru, că și ăla are băieți care se duc cu vitele.

— Moromete, n-o mai scâlda, îți spun cu frumosu', zise șeful de post amenințînd. Nu mă face să pun soldații pe urma lui și să spui că sînt om al dracului. Băiatul dumitale a fost cu caii și cu oile și a intrat pe moșia boierului.

— Nu e boier, e boieroaică! observă Moromete.

— Să știi că te dau în judecată și o pățești urît, îl preveni jandarmul. Omul ăsta nu minte! Crezi că i-a cășunat așa, ca orbul, pe băiatul dumitale?

— Dar ca pe ce i-a cășunat!? Ca orbul i-a cășunat, nu vezi? răspunse Moromete căznindu-se să-și lipească țigarea. Cine știe cu cine s-o fi bătut

și fiindcă n-a mâncat destulă bătaie, îl taie capul să intre în tîrla mea cu șeful de post!

— Nene, zise pîndarul înfumurat, eu n-am nimic cu dumneata. Dar știu că e băiatul dumitale. Am întrebat al cui e locul și mi-au spus. Am întrebat și de băieți și mi-au spus: ai lu' Ilie Moromete!

— Ce-vorbești? bolborosi Moromete absent. I-cte-m'? Ai lu' Moromete, a!? Deștept mai ești! Ce-i fi crezînd, că numai un cîine e ciung de coadă?

— Moromete, cheamă băiatul și nu mai discuta, mîrîi șeful de post uitîndu-se la soldați într-un anumit fel. Ia puneți mîna și căutați-l, ordonă el. Puneți mîna pe el, că dacă n-am să-i trag o bătaie de-o să bea pietre roșii...

Soldații intrară în casă tropăind iar șeful de post porni spre grajduri. În drum se mai întoarse spre omul bandajat la cap:

— Îl cunoști, mă?

— Îl cunosc și mort, răspuse pîndarul apropiindu-se și el de șef să caute.

— Cum să nu-l cunoști, dacă te-a pîcnit la moalele capului, observă Moromete vesel. Apoi se supără: În loc să te apuci de muncă, bați cîmpii în bocanci, păzești pe boier!

Moromete nu s-ar fi supărat pe pîndar, dacă în legătură cu moșia nu și-ar fi adus aminte de discuția de la fierărie și de Țugurlan. Avea dreptate Țugurlan: prostu-ăsta în bocanci în loc să vrea să rupă și el un lot din moșie, stă și o păzește să n-o fure cineva și trage cu pușca cu sare în copiii oamenilor.

— Auzi, mă, prostule (că nici nu știu cum te cheamă!), reluă Moromete și mai supărat. Bine ți-a făcut, dacă zici că te-a bătut, și nu-l mai căuta degeaba că a plecat la București, așteaptă-l și tu să se întoarcă. Pînă atunci poate că îți mai trage cineva o bătaie!

## II

În ciuda faptului că jandarmii în curtea cuiva nu putea fi ceva de laudă și cu atît mai puțin pricină de veselie, Catrina, deobicei înspăimîntată în asemenea împrejurări, de astă dată stătea în tindă și nu-și putea înăbuși risul. De la o vreme, mai ales de duminică încoace, bărbatul ei avea mereu starea aceasta de nemulțumire și iritare care ei îi stîrnea risul, o stare ciudată pe care ea o numea *suceală*. Moromete era într-adevăr nemulțumit de ceva, dar era parcă nemulțumit mai mult de însuși faptul că era nemulțumit. Catrina nu-și ascundea satisfacția cînd îl vedea apucat de starea aceasta, ea știa ce înseamnă și se simțea parcă răzbunată.

— Aha! exclamă ea după ce jandarmul plecă amenințînd, nu mai zici că sîntem noi proaste?! Na! mai zi și acum! Că ești deștept tu să te cerți cu un pîndar! Ooo! exclamă Catrina ridicînd o mîna spre cer. Ai umplut pămîntul cu deșteptăciunea ta!

Moromete se uită uimit la mîna ei și în ciuda iritării care îl stăpînea trebui să convină că nevasta lui era reușită.

— Intră fa, în casă! rîse el, uitînd o clipă de starea lui. Vezi să nu-ți înfig sula asta undeva!

— Desfrînatule! spuse Catrina cu indignare bisericească. Ești mort după ședere și după tutun! Habar de grijă n-o să am, să știi! amenință ea. Și intră în casă triumfătoare.

Era vorba că totdeauna după zile de iritare și nemulțumire, el venea la ea și la fete și le cerea sfatul, nefiind în stare, sau nevroid — nu se putea ști — să hotărască singur ce era de făcut.

Dar Catrina amenința degeaba; nu se putea stăpîni să nu fie alături de el. Tot așa se întîmplă și astăzi. Cînd Moromete lăsă hamurile și intră în casă, ea chemă fetele cu un glas îngrijorat:

— Tito, Ilinco! Hai la tat-tău! Hai, că ce-o să fie acuma fără oi, o să fie vai de capul nostru, o să mîncăm numai știr și urzici!

— Păi dar! exclamă fata cea mare supărată. Taci, că te găsi grija! Cînd îl îndemnai pe tata să-l lase să plece, mă făceai pe mine proastă!

— Ho! o opri mama împăciuitoare. Ho, că n-o să murim, trăiește lumea și fără oi. Mai rău e de tat-tău, că vă duce grija și nu știe nici el ce să facă.

— Ba o să-i dau să mănînce numai urzici! se împotrivi Tita intrînd în casă peste tatăl ei.

Paraschiv și Nilă nu erau acasă, plecaseră nu se știe unde. Niculae fugise la școală. Ilinca intră și ea în odaie și se așeză alături de sora ei. Stăteau amîndouă supărate și protivnice și păreau hotărîte să nu-i dea tatălui nici o mîină de ajutor. Mama se așeză pe celălalt pat, dar nu prea aproape de bărbatul ei. Ea vorbi cea dintîi și spre surprinderea tuturor începu prin a-l învinui pe tatăl fetelor de un lucru la care nu se gîndise nimeni pînă acum, și anume că nu era rău că i s-a dat drumul lui Achim la București, dar de ce trebuia să i se dea drumul cu toate oile? Nu se putea să fi lăsat aci șapte-opt dintre ele și să aibă familia ce mîncă? Se putea, cum să nu se poată, dar așa se întîmplă într-o casă unde *stăpînul* șade toată ziua și bea tutun: toate ies de-andoaselea și toți trag în toate părțile. Cum o să fie bine?!

Ce ciudat lucru! Auzind aceste învinuiri, tatăl nu numai că n-o opri pe mamă să vorbească mai departe, dar lăsîndu-și fruntea în jos, el parcă chiar o îndemna să-l învinuiască și mai mult. Ceea ce Catrina și făcu și încă cu multă pricepere, deoarece nu era prima dată cînd desfășurau împreună, față de copii, această comedie.

— Că dacă ne-am învățat cu ele, acuma o să fie rău... Mai bine nu le-am fi luat și n-aveam acuma greutatea la bancă! Numai tu ești vinovat: cu cinci mii de lei pe care i-am plătit astă toamnă la bancă, cumpăram o vacă și era mai bine, și nici prăpăditu-ăla de Niculae nu se mai chinuia cu ele pe izlaz... Că am zis că din pricina lîinii, că vaca dă lapte, dar oile dau și lînă... Iar acuma uite că n-o să fie nici una nici alta și fetele-astea rîde lumea de ele!... Rîde Guica...

— Ei, mîncă-o-ar pămîntul de Guică! spuse Moromete cu fruntea în pămînt.

— Mîncă-o-ar pămîntul, dar vine colea și te face de rîs! i-o reteză Catrina cu asprime. Vine colea și rîde de asta mai mare, că ar vrea să se mărite cu Victor!

— ... pe mă-sa de Victor! mormăi tatăl posomorît.

— Pe mă-sa, pe mă-sa, dar ce-ți pasă ție dacă fata o să rămîină aci nemăritată? strigă Catrina furioasă.

— Ia mai taci din gură mamă, că nu e vorba de măritiș! Dacă e vorba să mă mărit și mîine mă mărit! spuse Tita supărată pe mama ei. Mama tăcu. Izbutise deci să atragă și spre ea supărarea fetelor.

— Chestiunea stă în felul următor, începu Moromete cu un glas mai puțin vinovat decît s-ar fi crezut, totuși prevenitor. Nu e asta care zice mă-ta, se adresă el fetelor, că dacă e să cauți în satul ăsta, — și de astă dată se adresă mamei —, n-ai să găsești o fată mai vrednică decît Tita. Nū e problema asta! Și nici că am rămas vara asta fără oi! Că fetele astea sînt supărate și îmi spun mie că o să-mi dea numai urzici! Poți să-mi dai

și scaieteți, fetițo, că eu nu mă supăr! o asigură el și rămase o clipă nemișcat și convins (adică toată lumea știe că el mănâncă orice și se miră că fata îl amenință cu urzicile).

— Hai, lovi-o-ar moartea de succală, vorbește ca lumea, nu te mai fandosi, spuse Catrina izbutind să nu pufnească în râs.

— Păi nu e problema asta!!! se dezvinovăți Moromete uitându-se la mamă și rugându-se parcă de ea cu durere, să fie înțeleș că nu e vorba de ce-o să mănînce el.

— Spune odată și nu mai ține fetele-aici, că au treabă!

— Ce facem cu fonciirea! aruncă Moromete deodată grăbit și cu mîna făcu gestul: iată, asta e problema!—Ce facem cu fonciirea, că vine ăla peste o săptămînă și nu ne mai iartă! repetă el cu un glas dramatic. Că nu e vorba de urzici, încheie supărat și posomorît.

Dar atît glasul său dramatic cît și supărarea cu care încheie, nu făcu fetelor nici o impresie. Tot așa, el părea mai mult supărat că era el supărat, că nu-i era lui bine.

— Atunci de ce n-ai făcut cum am zis noi? spuse Tita ghicind această stare ascunsă a tatălui. De ce i-ai dat drumul la București? De ce-ai tăiat salcîmul? Dacă e vorba să răbdăm, barim să știm că nu răbdăm degeaba, că o să vie grîul și o să avem, nu să-l vindem să plătim banca.

— Și dacă nu pleca Achim la București, cu ce plăteam? întrebă tatăl vrînd s-o încurce, deși gîndul fetei era limpede.

— Cu ce plăteam? Cu oile plăteam. Le vindeam și plăteam, spuse fata.

— Aha! făcu Moromete fără noimă.

— Și ne rămînea și lîna și aveam și ce mîncea toată vara, spuse și Hinca.

— Măi fetițelor, se rugă Moromete din nou îndurerat că nimeni nu înțeleș ideile lui atît de simple. Măi fetițelor! repetă el, păi nu ne-am înțeleș noi că o parte din bani ne trimite Achim să plătim banca? Nu ne-am înțeleș așa? Ce dumnezeu, uităm de la mîna pîn'la gură? De ce să vindem oile? O parte din bani ni-i trimite Achim, iar ce n-ajunge pentru bancă, mai dăm din grîu! Așa s-ar făcea că ne-ar rămîne oile aci, am plăti banca și n-am vinde nici cine știe ce grîu. De ce nu înțelegeți voi?

Mama se prefăcu că a înțeleș:

— Ar fi bine așa!

— Păi așa trebuie să fie! se miră Moromete că există îndoieli în privința asta. Așa trebuie să fie, repetă el convins. Vedem cu toții că dumnezeu are grijă de noi — aceste cuvinte el le spuse că să-i facă plăcere mamei —, are să se facă grîu berechet și în felul ăsta scăpăm de bancă pe jumătate și ne rămîn și oile! Nu mai spun de banii care le rămîn lor! O să-i las să facă ce vor ei cu banii ăia! Și dacă o să fie cinstiți și n-o să se apuce să înșele lumea, o să fie bine de toți!

Moromete tăcu și mama se uita nedumerită la fete. Era limpede: avea să fie bine, de ce mai erau nemulțumite?

— Lasă maică, răbdăm și noi vara asta! le mîngîie ea.

— Dar ce-i facem cu fonciirea! turnă Moromete apă rece peste propria-i liniștire. Și ce-i facem cu fonciirea, acum! că dacă ar fi să ne mai lase și anu-ăsta, poate o veni vre-o lege să ne mai taie din ea! Trebuie să vie, fiindcă toată lumea geme, dar ne apucă de ea *acuma*.

— Păi cît avem noi de dat? se interesă Catrina.

— Patru mii!!

— Păi mai plătește și tu din ea acolo, și las-o pîn'la anu! îl sfătui



Catrina. „Mai lasă-ne, Jupuitule, nu ne lua cămașa din spınare“, vorbește și tu cu el!

— Am vorbit... pe mă-sa de jupuit cu ochii ăia ai lui, am vorbit, cum să nu vorbesc, răspunse Moromete furios. M-a trimis la perceptor, zicea că numai perceptorul poate să mă amîie. M-am dus la ăla și ăla, oleu! nici nu vrea să stea de vorbă. Dar n-ar fi nimic dacă m-ar amîna pînă după culesul porumbului. Ași vinde și din porumb, — că o să se facă și porumbul, — și am scăpa, dar mă apucă acuma!

— Împrumută-te și tu la Aristide!

Asta era! Aici vroia să ajungă. De fapt, hotărîrea de a se împrumuta o luase el mai dinainte dar vruse să aibă și girul fetelor. Moromete se ridică de pe pat și deodată părăsi consiliul de familie.

— Aoleo, mă dor oasele! se cumpăni el pe șolduri.

Avea cu totul alt glas. Se îndreptă spre ușă și ieși lăsînd-o pe Catrina să se descurce ea cum o ști cu fetele.

### III

Aristide nu era cămătar, și nu împrumuta bani. El se îmbogățise datorită politicii — partidul liberal era puternic în județ, prefectul îl sprijinise să iasă primar de două ori la rînd — și înțelegea să-și mărească averea în același fel.

A împrumuta cu bani și a sta la pîndă pentru ca în momentul potrivit să-l scoți pe om la vînzare, sau a „ajuta“ pe cineva în așa fel încît ajutorul acesta să-ți fie întors de cinci ori mai mult — de pildă să dai un sac de grîu și să-l primești înapoi după treieris, dar la preț din timpul iernii — în felul acesta putea să facă avere Tudor Bălosu, care niciodată n-avea să ajungă primar, dar nu Aristide, care străbătea județul pe motocicletă și avea deschisă ușa pretorului, a judecătorului și chiar a prefectului. Aristide nu împrumuta nici bani, nici cereale, avea nevoie de ele pentru combinații comerciale în afara satului, — care trebuia să rămînă numai o piață, ca să zicem așa, a prestigiului politic — și socotea că pe bună dreptate afacerile acestea mărunte cu oamenii sfîrșeau totdeauna prost pentru cel care le făcea. Crișmac, adversarul său țărănist nici acuma nu știa pentru ce numai după doi ani căzuse în alegerile pentru consiliile comunale.

Moromete știa că Aristide nu împrumuta bani, dar asta n-avea nici o importanță. Mult mai important era faptul că el, Moromete, se ducea la Aristide să-i ceară ceva.

Casa lui Aristide era așezată în centrul satului, unde se încrucișau toate drumurile comunale și județene. Centrul semăna cu un cerc turtit și tăiat. De aici se putea apuca spre răsărit; șoseaua Glavacioc-București (80 km); spre miază-zi spre Dunăre (60 km); gara era la 4 km de sat iar spre munte, spre „creierul Carpaților“ cum spuneau oamenii, era de obicei urmărită șoseaua care însoțea calea ferată pînă la Pitești-Curtea de Argeș.

Clădirea cea mai impunătoare a comunei era „Banca populară „Primăvara“ clădită în 1931 și care dăduse faliment îndată ce apăruse legea conversiunii. Era clădită în stilul primăriilor comunale dar mult mai mare, cu paisprezece trepte de ciment, cu cîte două coloane în părți și cu două intrări laterale mai mici. Acum era folosită la întrunirile consiliului comunal, sau ale comitetului bisericesc, sau în timpul campaniilor electorale. Uneori tinerii obțineau aprobarea lui Aristide pentru baluri și serate.

Alături de bancă, înconjurată de o bogată grădină cu pomi și straturi de zarzavat și flori, se afla casa parohului Petrică Provinceauu, care imita clădirea bisericii. În partea cealaltă a centrului, ocupînd o mare întindere de pămînt se vedea conacul fostei moșii cu numeroase dependințe. Acum conacul era închiriat de maior (sau vîndut, nimeni nu știa) stației de agromonomie și montă care fusese înființată de curînd. Bătrîna Marica și fiica ei cu părul verde locuiau în spatele stațiunii, într-o clădire ceva mai mică decît conacul. În fața stațiunii, peste drum, se afla o căsuță mică și pipernicită; acolo locuia ruda îndepărtată a lui Moromete, Parizianul. Mama lui Parizianul era vară cu nevasta dintîi a lui Moromete și pe vremuri ea însoțise la Paris, ca servitoare, pe cucoana Marica. La cîteva luni după ce se întorsese de-acolo, născuse nemăritată fiind, un băiat căruia Moromete, botezîndu-l, îi dăduse numele de Ilie, și încă din fașă îl poreclise Parizianul. Acum Parizianul era flăcău tomnatic bun de nimic și încăpățînat. De nenumărate ori Aristide îi oferise pămînt și bani numai să-și vîndă casa și locul care stăteau înfipte ca un cui în coasta gospodăriei acestuia. Nu vroise.

Aristide avea o curte imensă care înconjura din trei părți căsuța și locul lui Parizianul. În curte se ridicau două șoproane uriașe sub care se odihneau o batoză vopsită în roșu și o locomobilă. Casa lui Aristide era toată învălîtă în coarde de viță care se împleteau de la stîlpi pînă la streășină, ajungînd pînă pe vîrfurile acoperișului. Casa era împrejmuită cu un gard mic făcut din scînduri vopsite cenușiu, iar în spațiul dintre prispă și gard creșteau flori. De-a lungul gardului dinspre drum, pe partea din afară a curții, Aristide lăsase o fișie lungă pentru jocul de popice. Construisese chiar anume un fel de acoperiș demontabil pe care îl întindea peste gard atunci cînd ploua.

Avea cîrciumă, care era așezată cu obloanele spre centru. Doi stîlpi în afară susțineau o prelungire mare a acoperișului, sub care Aristide scosese trei-patru mese mici cu scaune, la care se putea așeza oricine.

În continuarea șoselei, de la centru spre răsărit veneau rînd pe rînd: o fîntînă de piatră; școala primară; o uliță care-ducea spre prima biserică; primăria comunei; față în față cu primăria casa notarului; alături de el casa ginereului, învățătorul comandant al subcentrului premilitar, Todericiu, apoi casa celui de al doilea paroh al comunei, un tînăr învățător care se făcuse popă și reușise să împartă chiar anul acesta parohia în două (acum umbla prin sat și strîngea de la oameni să repare vechea biserică). Alături de el se afla magazinul comercial și casa lui Petre Ianculov, vechi negustor al comunei.

Acesta era centrul sau *Devale* cum i se spunea, pentru că într-adevăr comuna semăna cu o albie și orice uliță pornea la vale spre fundul acestei albie. La marginea dinspre răsărit a comunei, pe un cîmp deschis împrejmuit cu un gard înalt de sîrmă ghimpată, se afla moara cu valțuri a lui Aristide și presa de ulei.

Moromete îl căută pe Aristide la primărie și întrebă secretarul dacă „domnul primar ăsta“ e aci.

Secretarul primăriei era un om care avea pentru Moromete multă considerație. Cîndva Moromete fusese consilier comunal — o singură dată și nu se știe de ce nu-i plăcea să i se amintească de acest lucru, era și acum membru în comitetul bisericesc dar nu se ducea niciodată la adunări — și pe vremea aceia murind secretarul primăriei, Moromete îl susținuse în consiliu pe tînărul Oprescu, secretarul de acum, care nu uita acest serviciu și îi păstra lui Moromete o veche și inutilă, nu recunoștință, ci considerație, recunoștința fiind ceva care trebuia să i se cuvină lui ca secretar, fiindcă

el era acela care scotea pentru oameni copii după registrul de nașteri, acte de naționalitate și origină etnică, bilete pentru vite și adevărinite...

— Am onoarea, dom'le Moromete, spuse secretarul fără să se oprească din scris — scria nemaipomenit de repede și de frumos și izbutea să facă acest lucru fiind, ca orice secretar de primărie, jumătate beat,—am onoarea și toată stima, repetă el, cu ce te pot servi?

— Cu o țuiculiță! spuse Moromete în treacăt. Primarul ăsta e aci?

— Este! răspunse secretarul cu un glas ca de chelner. Este, strigă el continuînd să scrie în felul lui nemaipomenit, spre admirația oamenilor care nu lipseau niciodată de pe capul lui.

Moromete ieși din birou și intră la primar.

Aristide îl întîmpină cu voioșie. Era un om cu trăsături tinerești, deși avea tîmplele încărunțite. Gulerul alb al cămășii, răsfrînt peste haină, accentua buna dispoziție tinerească a primarului.

— A... Moromete! strigă el ridicîndu-se de după birou și dînd la o parte hîrțiile și ziarele pe care le răsfoia, a-ha! a-ha! exclamă, ai citit în gazetă discursul lui Madgearu și ai venit să-mi spui că o să cadă guvernul! Șmecher, Moromete! Crezi că o să iasă Iocan primar! He-he-he! Hai noroc!... Stai jos, nea Ilie, stai pe scaun! Ce faci, domnule! La toamnă o să fie alegeri generale, dă-o în... mă-si, trebuie să intri în consiliul comunal.

Aristide se întoarce vorbind la birou și așezîndu-se la loc pe scaun se dădu puțin pe spate și se întrerupse familiar și totodată politicos:

— De ce nu stai, nea Ilie? Stai, domnule, pe scaun!... Ia spune-mi, nea Ilie, Cocoșilă ce mai face?

Moromete, depășit de veselia și politeța primarului, se așază pe scaun și nu zise nimic. Aristide, degajat, reluă printr-o nouă exclamație:

— He-he-he! rîse el, Cocoșilă îi înjură pe țărăniști, dar nu vrea să spună cu cine o să voteze. Te pomenești că l-ai atras dumneata să voteze pentru Iorga!

— Nu vrea! zise Moromete.

— He-he-he!

— Da. Cică nu se poate discuta cu el.

— Cu cine?

— Cu Iorga.

— De ce?

— Cică degeaba are doi creieri, că niciunul nu e bun.

— Iorga? He-he-he! rîse Aristide, he-he-he, Moromete, ciudat mai ești! Carevasăzică degeaba are doi creieri, he-he-he, fugi d-aici... Chiar așa zice? ...Lasă, nea Ilie, tot cu ai noștri o să votați toți, ce să mai discutăm! Ia spune, ce mai faci? Vrei ceva p-aici, vre-un act?

— Ași vrea eu un act, dar nu se poate! zise Moromete.

— De ce să nu se poată! Pentru dumneata facem noi.

— Oare?! încercă Moromete uitîndu-se dintr-o parte la primar; așa, un act! zise el și începu să spună cu glas oficial și să scrie cu mîna în aer prin fața ochilor:

### ACT

„Domnul Ilie Moromete din comuna cutare, județul cutare, consfințim noi că nu mai are dreptul să plătească fonciire și impozite!“

— He-he-he! izbucni primarul nestăpînit, uitîndu-se curios la mîna lui Moromete care tocmai semna actul în aer cu o mișcare lungă și încogîrlitată. He-he-he! Las-o dracului, nea Ilie!

— Sigur, îți convine să râzi, dar ia întreabă-mă pe mine!

— Ai de plătit mult?

— Hm! făcu Moromete.

— He-he-he, las-o moartă, nea Ilie, se veseli Aristide, anul trecut dumneata nu știi că eu personal l-am oprit pe perceptor să nu-ți confişte căruța! Păi dacă o tot amii... He-he-he! Te pomenești că ți-au și luat ceva din casă! Ai?

— Nu, spuse Moromete parcă cu recunoștință că nu s-au purtat încă cu el în acest fel. Nu, nu mi-au luat nimic, adăugă. Dar o să-mi ia! spuse apoi cu un glas de parcă i-ar fi făcut celuilalt o promisiune.

— O să-ți ia? He-he-he! Las-o moartă, nea, Ilie! Lasă că dacă o să fii ales în consiliul comunal, ne descurcăm noi.

Aristide nu mai rîse. Moromete se uită o secundă la el, apoi întoarse capul în altă parte și rămase nemișcat și posomorît. Primarul îi propunea într-un fel destul de lămurit să devină omul lui. Ceva asemănător se mai întâmplase o dată pe vremea cînd Aristide nu era așa bogat și Moromete nu atît de prudent în politică. Aristide plăcuse oamenilor și fusese susținut în alegeri iar Consiliul comunal din care făcuse parte și Moromete aprobase cu multă nevinovăție două importante hotărîri pe care le propusese Aristide îndată ce fusese ales primar: o hotărîre cu privire la un monument în cinstea eroilor și alta cu privire la ridicarea unui cămin cultural. Amîndouă proiectele trebuiau rrealizate prin autoimpunere. Porniseră membrii consiliului comunal prin sat cu căruțele și strînseseră grîu și porumb; de două ori, în doi ani. Și oamenii dăduseră, avuseseră încredere în consilierii lor; iar consilierii predaseră grîul și porumbul primarului, în care aveau încredere; iar primarul nu dezmîntă încrederea consilierilor săi, ridică un monument de ciment de doi metri pe un teren de un metru pătrat, monument pe care fură trecuți toți eroii războiului de reîntregire și clădi o aripă a școlii începută de mult, adăugînd sub frontispiciul pe care scria *Școala; și Căminul Cultural*. Dacă între timp Aristide n-ar mai fi luat și alte hotărîri la fel de importante, de astă dată referitor la executarea bugetului comunei, la folosirea terenurilor și altor bunuri ale primăriei, și nu le-ar fi executat în același fel, adică avînd grijă să nu fie hîrtii sau să existe hîrtii care îl acopereau, afacerea cu monumentul și căminul cultural ar fi sfîrșit rău pentru el, adică așa, cum i s-ar fi întîmplat oricărui om care n-ar fi fost total necinstit; dar așa amestecată cu altele și întinsă pe mai mulți ani, această afacere de început se împletise într-un lanț gros, puternic și total pe care nimeni — odată ce lanțul se formase — nu mai putea să-l atace. Moromete cunoștea și el această chestiune cu monumentul și căminul cultural, dar Aristide îi dăduse de înțeles că afacerea era în ordine; era foarte mirat că Moromete nu-i spusese din vreme să-i dea și lui niște izlazuri să le folosească—ce dracu' toți consilierii luaseră, numai Moromete rămăsese...

Drept răspuns, Moromete părăsise consiliul și se găsiseră destui care să rîdă de el că a fost prost și nu s-a ales cu nimic și că de aceea nu se mai duce pe-acolo. Poveste veche și uitată chiar și de Moromete. Dar iată că Aristide n-o uitase și îi propunea iarăși — avînd în vedere alegerile apropiate — să votezedin nou pentru el. În schimb, Aristide avea să-l ajute să se descurce în consiliul comunal mai bine ca data trecută.

— Știi că eu nu fac aici la primărie decît să iscălesc hîrtii, spuse Aristide mai departe, văzînd că Moromete tace posomorît.

„Se știe de mult că eu las acuma pe alții să se ocupe de afacerile primăriei“ însemnau de fapt cuvintele lui.

— Nu mai am timp nici să mor, adăugă el vesel și nu mințea, era ocupat pînă peste cap de construcția unei mori în Tătărești, o comună mai mare decît aceasta de aci unde era primar.—A? Ce zici Moromete?

— Domnule, i-am dat drumul la București, răspuse Moromete după lungă vreme de tăcere. I-am dat drumul la București și e vorba să-mi trimeată niște franci, repetă el! Dar mi-e frică să nu vină iar Jupuitu' după fonciire!

— Stai, că nu pricep nimic, zise Aristide.

— N-auzi că i-am dat drumul la București lui Achim? spuse Moromete puțin supărat că celălalt nu înțelegea. I-am dat drumul lui Achim, lui fiu-meu!

— Ei și?

— Trebuie să-mi trimeată niște franci!

— Nu pricep!...

— N-am acuma să-i dau ăluia cu fonciirea!

— Ei și?

— Dă-mi patru mii de franci să-i dau la fonciire, și cînd îmi trimete fi-meu, ți-i dau îndărăt...

Aristide se hotărî repede:

— Mi-am închipuit eu cît te-am văzut, de ce ai venit, Moromete, spuse el devenind din nou vesel. Bine, atunci rămînem înțeleși: îți dau. Și se ridică de la birou: pe prietenii mei îi împrumut cu plăcere. Hai pe la cîrciumă, că n-am bani la mine.

De la primărie la Aristide nu era departe. Mergeau împreună agale. Aristide era mai înalt, și cu toate că era elegant în costumul său ușor, de vară, albastru deschis, cu pălărie moale de paie de orez, atrăgea atenția mai puțin decît Moromete care arăta parcă supărat, ca și cînd l-ar fi silit cineva să meargă alături de primar.

#### IV

În acest timp Paraschiv pornise înfrigurat spre tușă-sa Guica. Achim plecase și trebuia făcut repede ceva cu Nilă, să-l îndemne să termine odată cu bombănelile lui de neînțeles.

— Ei, gata, Mario! îi dădu Paraschiv de veste tușei. Gata, dar nu știu ce să fac cu Nilă, că îmi vine să-i dau cîteva pumni după ceafă și să-l satur.

Guica stătea în fața bordeiului și împletea la ciorap; ea nu luă în seamă supărarea nepotului și, de bucurie că însfîrșit Achim plecase, scăpă cîteva ochiuri la ciorap.

— Ce vorbești Paraschive? șopti ea cu un glas strîns. I-a dat drumul? A plecat? Cînd a plecat?

— De dimineață, răspuse Paraschiv. Mi-era nițel frică și mie: haiti, acu' îl întoarce îndărăt! Că și ăla se moșmonea, se moșmonea... mai adăugă Paraschiv supărat.

— Așa mă! așa! continuă Guica cu bucuria ei sărată și nițel surdă, ca și cînd bine făcuse Achim că se moșmonise. Aha! aha! mai exclamă ea Și alea ce zicea? A? Paraschive! Alea nu zicea nimic?

Paraschiv nu răspuse.

— Hai, mă, dă-te naibi, ce ești supărat!? îl certă Guica. De ce nu spui? Acuma trebuie să plecați și voi! Cînd plecați? Paraschive, se rugă Guica sfătuitoar: vezi, nu stați mult p-acolo! Un an, doi, și întoarceți-vă acasă. Eu ți-am mai spus. Locul ăla din spatele casei e al tău. Cu banii din București

faci o casă pe el, te însori, cumperi pământ și să mor și eu acolo ca o creștină între ai mei, să aibă cine să mă îngrijească. Vorba ăluia, să nu vie un străin! Că de! Sîntem de-un sînge! Și acolo, în București, mai trimite-mi și mie un frang, că dacă nu eram eu să vă învăț de bine, ce făceați? Nu mai pierdeți vremea de pomână, să mai munciți și la secere pentru ei! Auzi tu?! Cînd plecați?

— Nu vrea boul ăla de Nilă, ga Mario, n-auziși ce-ți spusei? zise Paraschiv scuișind și făcînd ca buzele lui să se încalice și să se despletească în fel și chipuri.

— Ce, e nebun, se mînie Guica, oprindu-se surprinsă din împletit.

— Cică „nu bă, că cum să plecăm cu caii și să lăsăm grîul pe cîmp?“; cică „nu acuma bă, mai încolo, pe la Sîntămărie!“.

— Păi și tu, zise Guica, prost ești? De ce n-ai venit cu el înoace? Ia du-te și vin cu el înoace! Ce, e prost?

— E prost, răspunse Paraschiv scuișind supărat. Apoi continuă cu un glas gros, care vroia să semene cu al lui Nilă: „Că ce, bă, ce ți-a venit și ție! Plecăm acuma, rîde lumea de noi: ăia ai lui Moromete fugiră cîteși trei d-acasă și-l lăsară pe tat-său singur cu grîul pe cîmp...“

— Du-te, mă! Du-te! zise Guica fără să mai asculte. Du-te, mă, n-auzi? Du-te și vin cu el înoace! Am să-i spun eu ceva și ai să vezi că n-o să mai zică nimic!

Nilă însă plecase cu caii la păscut și abia a doua zi spre seară se întîlniră cu tușa lor.

Cînd îi văzu trecîndu-i pîrleazul, Guica se ridică de pe scăunelul ei din fața bordeiului și le făcu semn să vie după ea înlăuntru. Ca de obicei nepoții își îndoiră cefele să nu se izbească cu fruntea de pragul de sus al ușii, intrară în odaie și se așezară tăcuți pe aceleași scăunele de-o șchioapă, se fereau să stea pe pat care era de totdeauna șubred și s-ar fi putut rupe cu ei.

Guica se așeză pe prag în fața lor, fără să-și lase ciorapul de la gît și începu:

— Ei, Nilă! Păi ce-am vorbit noi pînă acuma? Ia ascultă aici la mine: lui Achim i-a dat drumul la București și dacă nu trimete bani, crezi că tac-tău e prost? Păi știi ce e în stare să facă? să se ducă peste el acolo și să nu mai puteți face voi nimic! Tu auzi, mă?!

Paraschiv se uită la Nilă și făcu un semn din mîini care vroia să spună: vezi! Nilă se uită la Paraschiv și dădu din umeri vrînd să spună că nu înțelege nimic. Guica deschise gura să-i dea drumul mai departe, dar Paraschiv o întrerupse. El îi aruncă fratelui o privire de dispreț și bolborosi:

— Mai și vorbești!

— Ce vorbesc, mă, ce vorbesc? bolborosi Nilă în felul lui de neînțeles, din care nu puteai să-ți dai seama dacă protestează, cere explicații, sau pur și simplu nu pricepe despre ce e vorba.

— Cum nu vorbești? Păi nu spui? bolborosi și Paraschiv.

— Ce spui?

— Cum ce spui? Că „lasă, bă, că să mai așteptăm, că rîde lumea de noi!“ Tu auzi ce spune ga Maria? Crezi că tata cînd o vedea că ăla nu-i trimite nici un frang, o să ne aștepte pe noi să vie sîntămăria?

Nilă își încreți fruntea lui lată și groasă, o lăsă în jos și nu mai spuse nimic. Dar iarăși nu puteai să știi ce e cu el. Guica vorbi mai departe:

— Nilă, dacă n-o să rămîneți voi cu buzele umflete, haida-de! Păi voi știți ce vorbesc *alea*? Ce spun pîn sat? Că tac-tău are să-i treacă pe toți pe numele lui și are să-i treacă ăleia bătrîna casa și jumătate din locul de casă. Pentru că ești bleg și umbli cu capul între urechi, d'aia! E averea voastră!

Ce-ai să te faci tu dacă tac-tău pune alea mîna pe el și le trece casa? Ai mă? Ce-ai să faci, Nilă? Că atunci nu poți să le mai dai afară, că se duce la secție și vine cu jandarmul. Tu auzi ce-ți spun eu? Guica se opri din împletit și se ascuți cu capul spre Nilă.—Tu auzi, mă? repetă ea. E casa voastră, e averea voastră de la biată mă-ta! Și lumea o să fie de partea voastră, că tac-tău cu nimeni nu se are bine.

Nilă asculta în tăcere cu pleoapele lăsate cu totul peste ochi ca și cînd ar fi adormit. Guica continuă:

— Și atunci ce să mai așteptați? Încălecați într-o noapte pe cai și luați-o spre București. Și cînd o să vă întoarceți cu bani peste vre-un an și-o să le dați pe-alea afară, lumea o să zică: bine le face; au trebuit să plece la București din pricina lor; așa le trebuie, că au vrut să pună mîna pe averea fraților. E averea voastră Nilă! De cîte ori să-ți tot spun?

Guica își trase capul care stătuse întins și înfipt sub ochii lui Nilă, apucă ciorapul din poală și începu să înpletească repezit, cu mișcări înghiontite.

— Nu, că lui îi e rușine de lume, zise Paraschiv cînd tușa se opri. Nu înțelege că lumea rîde de noi taman d'aia, că îi lăsăm pe ei să ne mănînce munca. Păi, bă Nilă, lumea zice că sîntem noi proști, tu știi asta? Îl informă Paraschiv avînd în glas ceva care arăta că în privința asta demult sînt ei acoperiți de rușine.

Nilă însă tăcea mai departe cu fruntea lui lată și groasă cît degetul aplecată în jos. Nu se știe de ce, lucrurile acestea care păreau foarte limpezi, continuau să fie pentru el tulburi. Paraschiv se uită la el cu dispreț și spuse iar, cu un glas lung, tărăgănat, ca și cînd l-ar fi strigat de la cine știe ce depărtare:

— Băi, Nilă, băi! O să te tragă fetele de turul pantalonilor, ca pe Năstase Besensac. Zici și tu că ești flăcău! Eu m-aș fi însurat pînă acuma de zece ori, dar n-am vrut! Tot pentru voi, pentru tine și Achim! Să vă fac oameni!

Nilă ridică fruntea, se uită la fratele său și mormăi ca un urs:

— Faci tu oameni! Păi, dar! Dăștept mai ești! Mă mir că nu te vezi!

— Nu, că sînt ca tine, să dau în gropi, răspunse Paraschiv furios și pornit; dacă n-aș fi eu... dacă ar zice tata să tragi la jug, ai trage la jug.

Nilă își încreți fruntea și chipul lui mare se aprinse de această jîgnire. Se întoarse spre Paraschiv și mormăi cu toată puterea, clipind des din ochi și strîngînd pumnii amenințător:

— Ce, bă, ce? Ce? Ce? Ce vrei? Ce?

— Ceșina! blodogări Paraschiv fără să se sinchisească.

— Ia nu vă certați, interveni Guica ridicîndu-se de pe prag și căutînd ceva între sobă. Ea scoase de acolo o oală cu dude și o puse înaintea nepoților; nu vă certați ca proștii, ce v-a apucat? Paraschive, tu ești mai mare, ce vorbă e aia? De ce rizi de el? Parcă tu ești mai breaz? Să te duci colo la București și să te-ntorci, să te-nsori! Să faci copii! Atunci să te vedem! Haide! luați niște dude d-astea; și nu vă mai certați!

Cei doi începură să bage mîinile în oală și să mănînce din ea în tăcere. Guica se așezase la loc pe prag și bestecăia la ciorap. După puțin timp trase un fir lung din ghemul negru de lînă și spuse:

— Hai, mă, ce faceți? că trebuie să plămădesc, să vă fac niște pîine! Am și eu cîteva ciurele de făină pentru zile mari. Să vă fac să aveți pe drum! Înțelegeți-vă mai repede!

— Ce să ne mai înțelegem, zise Paraschiv ridicîndu-se. Gata, plecăm!

— Și caii? întrebă Guica.

— Îi luăm cu noi, răspuse Paraschiv hotărît. Cu ei cîştigăm mai mult decît cu oile. Altfel de ce dracu' mai plecăm?

— Cum, mă, să furăm caii lui tata? tresări Nilă cu un glas din care se vedea că acest gînd nu izbutea cu niciun chip să-și facă loc în capul lui.

— Păi nu sînt caii voștri, Nilă? N-ați muncit voi anul trecut și ați plătit cinci mii la bancă? Cu ce v-ați ales voi din douăzeci de mii care s-a împrumutat tat-tău? Nu și-au făcut alea covoare de pe urma oilor?! Sînt caii voștri, tu nu vezi, ce naiba tot vorbești? Ia vezi, că acum mă supăr pe tine!

— Păi vorbește și el ca să nu tacă, zise Paraschiv mereu furios de împotrivirea lui Nilă. El se sculă în picioare și continuă hotărît să termine cu atîta vorbă:—Ascultă Nilă, eu încalec și plec și te las ca pe-un prost aici... Mie să-mi spui verde. Te întreb: mergi sau nu mergi? De-un an de zile de cînd vorbim: mergem, mergem, mergem! Și acum faci pe... Că rîde lumea, că *furăm*, că, bă să mai așteptăm! Ce să mai aștept!? Nu mai aștept, am așteptat destul!

De furios ce era, Paraschiv uită și se așează pe patul tușei care îndată începu să troznească și să pîrîie. Guica țipă la el:

— Du-te, mă, naibii, că-mi rupi patul!

Paraschiv sări în sus. Supărat, el puse mîna pe umărul lui Nilă și îl mișcă, parcă l-ar fi sculat din somn:

— Nilă, mergi, mă, sau nu mergi?

Nilă tresări și deodată sări în picioare:

— Merg, mă, merg, ce tot mă îțîni! N-auzi că merg? Nu ți-am spus odată că mergem?

— Păi vorbește!

— Ce să vorbesc, mormăi Nilă, de astă dată cu un glas slab, fricos, ca și cînd i-ar fi părut rău că spusese că merge. Continuă:—Să mergem odată! Ce tot vorbim atîta! Și dacă se întîmplă ceva, treaba ta!

— Dacă se întîmplă ceva, eu răspund! aproape că strigă Paraschiv.

## V

În familia Biriță bucuria ar fi ținut multă vreme dacă într-o zi mama n-ar fi tulburat-o. Biriță și Polina continuau să se uite unul la altul ca și cînd ar fi fost singuri pe pămînt. Polina stătea mai mult prin casă cu soacra și cumnatele, iar Biriță prin curte cu tatăl și frații... încercare zadarnică de a ascunde bucuria care creștea în ei fără încetare, bucuria care creștea din ea însăși mereu și îi amețea de fiecare dată mai mult. Se strigau pentru lucruri de nimic și dacă se stăpîneau să nu fie mereu unul lîngă altul, nu se puteau împiedica să nu-și audă glasurile. Se auzea glasul ei sau al lui spunînd nu se știe ce, se opreau pentru o clipă și bătaia inimii se iuțea...

Durerea trebuie stăpînită fiindcă îndurerează și pe alții iar bucuria prea mare trebuie și ea stăpînită fiindcă poate fi rău înțeleasă. Într-o zi mama se grăbi să spună „o vorbă“ Polinei, închipuindu-și că îi face un bine dacă îi amintește că traiul ei aci o să fie rău dacă nu se împacă cu ai ei.

Erau la masă. Polina nu luă din ciorbă decît de vreo două ori și lăsă lingura pe masă. Era o ciorbă de verdețuri, nici mai bună nici mai rea ca în alte zile, dar mama-soacră nu se uita la chipul norei să vadă că de fapt ei nu-i ardea azi de mîncare la fel cum nu prea îi arsese nici pînă acum de cînd venise aci; socoti că ciorba era de vină:

— E fără untdelemn! spuse ea. Trebuie să păstrăm untdelemnul pentru



secere! Și în loc să se oprească aci, se pomeniră cu toții auzind pentru întâia oară niște cuvinte cam nepotrivite și supărătoare. Noi sîntem învățați, maică, să mai mîncăm și fără untdelemn!

Nepotrivite și supărătoare cuvinte, dar adevărate și de aceea clipa care urmă după rostirea lor nu fu alungată de nimeni.

Polina se făcu roșie și deodată, cu totul pe neașteptate pentru ei, ea rosti cu o veselie înțepată și necruțătoare:

— Ba eu, mamă, nu sînt învățată să mînc fără untdelemn!

„N-am de gînd să înghit ceea ce nu se cuvine“ însemnau de fapt cuvintele ei.

— Și nouă ne-ar plăcea, dar ce să facem! rosti mama-soacră speriată.

Dar Bircă-tatăl nu se sperie. Se întoarse spre noră și-i aruncă cu nepăsare:

— Ba o să mîncîci, că n-o să ai încotro!

— Nemîncată nu stau! răspuse Polina cu veselia ei șuierată.

— Lasă maică, o să vă aranjați voi! rosti mama. O să vă împăcați eu alde tac-tău și o să vă duceți acolo! Că aici e greu de trăit, sîntem mulți și...

Nu spuse mai mult, se făcu tăcere. Ce însemna asta? Așa dar, în timp ce ei nu mai puteau de bucurie unul pentru altul, aici exista nemulțumire, existau aci niște gînduri grăbite care urmăreau bucuria lor în cu totul alt fel cît își închipuiseră ei. Polina nu mai zise nimic, se ridică de la masă și intră în odaie. Bircă se posomorise și mîncă în tăcere. El socotea ieșirea soției lui la fel de nepotrivită ca și cuvintele mamei. Era însă limpede că bucuria familiei trecuse de mult; el însă băga de seamă acest lucru abia acum.

— Ce e cu tine, mamă? spuse el supărat.

— Ce să fie, rosti tatăl numaidecît. Spune și ea ce este. Sau nu-i așa? întrebă el cu nepăsare.

În clipa aceea, în casă, Polina izbucnise în plîns. Bircă tresări, se făcu galben la față. El rămase o clipă cu lingura într-o mînă și cu bucata de mămăligă într-alta, ascultînd înfiorat, zguduit. Pe chipul lui se așternea încet o expresie rece, străină de familie, care nu fu observată de ceilalți. Lăsă lingura și mămăliga pe masă, se ridică și se duse la soția lui.

— Hai, taci din gură! o ocroti el cu asprime. Ce-ți pasă ție de mama? Numai dacă îți fac eu ceva, atunci să plîngi!... Hai! își înmuic el glasul...

„Hai, uită-te la mine, uită-te în ochii mei, însemna acest hai. Cum poți să plîngi cînd eu sînt cu tine, cînd sîntem amîndoi cu marea noastră bucurie?!“

— Hai, Paulino, o mîngîie el cu numele ei întreg, tulburat de plînsul ei care întocmai ca și bucuria creștea din el însuși, copleșitor. Hai, tu... taci! Lasă! Numai dacă eu... Dar Polina, cum stătea pe pat cu capul lăsat pe coate și coatele pe genunchi, se răsuci fără să se ridice și își puse fața udă pe piciorul lui. Înfiorat, el îi apucă fața în palmele lui aspre și, sub palmă, îi simți gura fierbinte cum plînge și vorbește:

— Destule vorbe urite am auzit în casă! Am crezut că dacă mă mărit o să scap! Toată ziua și toată noaptea numai bani și pămînt! bani și pămînt!

Polina aproape că striga și era limpede că o spunea pentru cei din tindă. Într-adevăr, aceștia încelaseră să mai mîncă și ascultau.

— Am fugit de-acasă numai să nu mai aud și acuma vă bateți joc de mine că nu sînt învățată să mînc fără untdelemn. Am fost și eu fată pe lumea asta! A trebuit să mă feresc și să strîng din dinți, și acuma...

— De ce a trebuit să strîngi din dinți? o întrerupse Bircă-tatăl din tindă.

— Hei, tată! protestară într-un glas fetele și mama.

— Pentru că alte fete se mărită cu nuntă și cu lăutari, răspunse Polina plîngînd. Dar dacă e vorba pe-așa, am să plec chiar acuma dacă soacra nu mă lasă nici măcar să răsufli! Birică, hai cu mine!

În tindă, mama se ridică speriată de la masă și trecu pragul odăii.

— Polino, tu degeaba te superi și plîngi că n-am zis ce ți se pare ție. Am zis și eu o vorbă, oi fi greșit! dar vorbește lumea prin sat, maică, și voi nu știți nimic. Tat-tău zice că nu cumva să ne prindă că venim peste el cu împăcăciunea, că ne dă afară și ne face de rîsul lumii. E pus pe dușmănie contra lui Birică și ne-am gîndit și noi că tu, Polino, trebuie să te duci pe-acasă și să le spui că nu șade frumos să ne dușmănească degeaba! Dacă o vrea să-ți dea ceva, bine, dacă nu, lasă-l să-i rămînă lui, să se sature de pămînt. Dar ne pare și nouă rău cînd auzim ce spune la lume. Barim să tacă din gură! Adineauri spusei vorba aia cu dusul la alde tat-tău fiindcă așa ar fi stat bine, ne-am fi bucurat și noi să-ți dea tat-tău dreptul tău și să vă ajute pînă vă faceți o casă. Dar doamne păzește dacă am vrut să spun ceva rău. Fiindcă noi ne-am gîndit: dacă se însura Birică cu alde Leana lui Floricel, care n-are decît o jumătate pogon de pămînt, ce făceam? Nu tot trebuia să stea aci, cu ea? Te-a luat pe tine! ei! și dacă n-o să-ți dea tat-tău nimic, ce?! Uite, sînt fetele astea aci și frații ăștia, să spună ei dacă se gîndește cineva rău la tine. Atîta zicem și noi: să tacă din gură alde tat-tău, și să nu ne mai înjure. Fiindcă fetele-astea s-au făcut și ele mari și altă zestre decît că sînt vrednice și cinstite n-au, de ce să-și bată Tudor Bălosu joc de ele? D'aia eram supărați, că altfel, maică...

Mama se opri. Era foarte îndurerată, și cînd sfîrși de vorbit se așeză pe pat și oftă; privirea ei se lărgi și rămase nemișcată într-o contemplare liniștită a durerii. Asta era tot, nimic altceva nu mai aveau cu Polina. Fetele intraseră în casă și tăceau, adevărînd prin asta spusele mamei. Numai Birică-tatăl părea să mai aibă ceva de spus. Pe de altă parte atmosfera aceasta o surprinse atît de mult pe Polina încît ea nu zise multă vreme nimic, se uita mereu cînd la mama-soacră, cînd la cumnate și pe fiecare clipă care trecea, o ciudată licărire creștea în privirea ei. Întîi se îndreptase pe pat, apoi se îndepărtase puțin de bărbatul ei. Urmele plînsului se șterseră treptat, apoi un zîmbet ascuns, cu neputință de ghicit ce însemna, se ivise pe buzele ei. Se cunoștea totușică nu se îndoiește de adevărul celor auzite, că o crede pe soacră și pe cumnate și le dă întru totul dreptate. Dar zîmbetul acela... parcă își bătea puțin joc de ei, parcă rîdea de nevinovăția lor.

— Păi bine, Birică, tu de ce nu mi-ai spus? se întoarse ea după o vreme spre bărbatul ei. Ia hai cu mine la tata! Hai chiar acum cu mine, repetă ea și se dezbrododi și îmbrobodi cu o singură mișcare. Se sculă de pe pat și rămase în picioare liniștită și hotărîtă.

— Vezi să nu te întorci plîngînd! spuse Birică-tatăl, batjocoritor. Se pare că el știa ceva mai mult decît toți despre Tudor Bălosu.

Polina însă din nou le zăpăcise pe cumnate și pe soacră.

— Nu acuma, Polino, spuse mama cu îndoială. Mai lasă-l pe alde tat-tău să se mai gîndească, să mai...

— De douăzeci de ani de cînd m-a făcut a avut destul timp să se gîndească, spuse ea uimindu-i pe toți cu acest răspuns. Hai Birică!

— Nu striga la mine, fă, murmură Birică scuturîndu-se parcă.

Tîmăra lui nevastă era de nerecunoscut; se uita la ea uimit și părea să nu priceapă ce vrea de la el.

Polina deschise ușa de perete și o lăsă larg deschisă. I se auziră pașii

apăsați străbătînd bătătura. Birică se ridică de pe pat și se luă după ea. Abia o ajunsese din urmă, atît de repede și mînioasă se îndrepta nevasta lui, după măritiș, să dea ochii cu părinții.

## VI

În seara și în zilele următoare după ce fugise cu Birică, mama ei plînsese și încercase s-o trimită pe fata mai mică Rafira, cu cîteva lucruri de-ale Polinei dar Rafirica, deși avea numai zece ani, în loc s-o asculte pe maică-sa, se apucase să-i spună lui Victor. Tudor Bălosu aflase și o amenințase pe muiera lui cu bătaia. Dar așa slabă cum era, Aristița îndrăznise să se împotrivească.

— Tu ai făcut-o de rîs, strigase ea plîngînd; parcă ți-a păsat ție vreodată de noi! Proastă să fie Polina să-ți mai spună în viața ei, tată.

— Și dacă nu-mi mai spune ce? rostise Tudor Bălosu îngrozind-o pe muiere cu acest răspuns. Lasă, c-o să-mi spună ea, n-avea grijă. N-are să treacă nici o săptămînă și ai s-o vezi cum intră pe poartă cu împăcaciunea. Are nevoie de pămînt!

— Și dacă are nu e dreptul ei? Ea singură a muncit cît voi toți... Nu ți-e frică că te ia lumea la ochi?

— De ce să mă ia lumea la ochi? Că i-am vrut binele? Ce-are băiatul lui Stan Cotelici? O să trăiască cu al lui Birică din cîntat? Treaba ei! Eu nu-i dau nici o brazdă! Băiat cu patruzeci-cincizeci de pogoane și fugе de el! Ce are, fa, băiatul lui Stan Cotelici?

— Are pe dracu', strigase Aristița înfuriată. Dacă nu-i place, vrei tu să i-l bagi pe gît?

— Nici nu-mi trece prin cap, răspunsese Tudor Bălosu nepăsător. Dar dacă făcea cum am spus eu, era fericite de ea. N-a vrut să-l ia pe-al lui Stan Cotelici? Foarte bine! Dar de ce s-a apucat să se ducă după al lui Birică?! Altul mai bun nu găsea?

Se certaseră pînă tîrziu, fără folos. Tudor Bălosu era mereu nepăsător la rugămintile femeii, care îi spunea să se ducă acasă la Birică și să se împăce cu fata. Tudor Bălosu nu numai că nu-și cunoștea bine fata, dar nici măcar nu bănuia ce se petrecuse cu ea după măritiș; a doua zi, spre prînz, cînd o văzu pe Polina intrînd pe poartă cu Birică, de uimire, ochiul care nu i se deschidea bine, de astă dată i se deschise cît o ceapă: Polina intra în curte cu o înfățișare și niște pași care nu semănau deloc cu ai Polinei care o știau ei, sfioasă și ascultătoare, cam încăpățînată în sfioșenia ei ascunsă, dar totdeauna ascultătoare.

Pe drum Polina se sfătuisese cu bărbatul ei. Spre uimirea acestuia, ea spusese că are dreptate mama-soacră: trebuie negreșit să se împăce cu părinții. Cum au să poată trăi fără zestrea ei? Nici să nu se gîndească, nici să nu-i treacă prin cap. Unde-au să stea? Așa dar se vor împăca și vor sta la părinții ei, vor munci împreună un an, doi și în acest timp vor strînge să-și facă o casă. Așa face toată lumea. Toate acestea are să le spună el.

— Pe urmă să taci din gură și să mă lași pe mine, că o să mă înțeleg eu cu ei, a încheiat ea.

Despre faptul că Tudor Bălosu făcea de rîs în sat familia bărbatului ei, fapt care o nemulțumise atît de mult pe mama-soacră și pe cumnate nu mai putea fi vorba, din vreme ce scopul lor era împăcaciunea.

Birică se cam supăraseră de sfaturile acestea, dar încele din urmă convenise. Era încă nedumerit de schimbarea ei parcă neașteptată.

Tudor Bălosu îi văzu dinlăuntru intrînd în curte și fără să știe pentru ce închise fereastra care era deschisă și deschise ușa din tindă. Aristița aprindea focul în vatră și se pregătea să lucreze la mașină niște rochii.

— Vezi că vine Polina și cu ăla, îi spuse Victor Bălosu mamei, trecînd și el pragul și intrînd în casă.

Tot atunci, Polina și Bircă urcară scara prispei; ajunși în tindă, fata se opri, se uită la mama ei care se îmbrobodea zăpăcită și-i spuse simplu dar cu ceva nou, parcă străin în glas:

— Bună ziua, mamă!

— Bine v-am găsit! spuse și Bircă încet.

— Bine-ați venit, răspunse Aristița luînd-o înaintea lor în casă și ui-tîndu-se îngrijorată dacă nu era ceva aruncat în dezordine peste paturi.

Cei doi intrară în odaie și dădură și acolo bună ziua. Tudor Bălosu răspunse limpede bună-ziua și-și aruncă privirea cercetător spre fiică, dar Polina parcă nu-l luă în seamă; se așează pe pat și-și strînsese mai bine basmaua sub bărbie. Pe nesimțite, în tăcere, Tudor Bălosu, Aristița și Victor se apropiară de celălalt pat și se așeară pe rînd, așteptînd. Polina se uită la bărbatul ei. Acesta se posomorî și-i întoarse privirea parcă furios. Începu să vorbească limpede și încet, simplu, parcă s-ar fi cunoscut și ar fi trăit împreună cu ceilalți de multă vreme:

— Îmi pare rău, nea Tudore, că ne-am certat...

Flăcăul se opri cîteva clipe, timp în care Victor se așează mai bine pe pat. Dar Tudor Bălosu nu luă în seamă părerea de rău a ginerelui care trebuia să fie începutul împăcării.

— Ce vreți, mă, voi? Ce căutați aici? întrebă el brutal.

— Tudore, taci din gură, sări Aristița speriată.

— Stai, că eu n-am chef nici de ceartă, nici de discutat, răspunse el liniștit, și continuă spre cei doi, mai mult spre Bircă, despre care credea că pusese la cale venirea la el în casă: ce e Bircă, ce cauți aici? În seara cînd ai furat-o pe proasta asta, eu am venit la tat-tău și i-am spus. Ce mai vrei? Sau unde te-am lăsat să intri pe poartă crezi că am să mă tocmesc cu tine?

— Nea Tudore, n-am să-ți spun decît cîteva vorbe și ne ducem. Nici eu n-am chef să mă tocmesc cu dumneata. Eu cred că ar fi bine să ne înțelegem ca oamenii. Am un singur pogon de pămînt, mare și lat. Pămîntul Polinei... dar nu e vorba de pămînt, fiindcă... Polina spune că să stăm la dumneavoastră, un an sau doi, pînă ne facem noi... dumneavoastră aveți trei odăi... și muncim cu toții... De ce să ne certăm? Dacă vreți bine, dacă nu... treaba dumneavoastră, noi ne-am luat și o să ne descurcăm noi...

Victor Bălosu rînji din patul lui și se mișcă în el într-un fel care făcea să se vadă că ceea ce e auzise îi plăcea mult, îl înveselea. Bircă băgă de seamă și chipul i se aprinse. Se ridică în picioare, gata să plece, dar Polina se prinse în aceeași clipă de umărul lui:

— Unde te duci? Stai că merg și eu.

— Da, stai, zise Tudor Bălosu batjocoritor.

— Da, să mai stea, răspunse Polina rece. Apoi la fel de rece și liniștit continuă: Și tu Victore, ce rînjești acolo în pat? Nu ți-e rușine?

Victor Bălosu, Aristița și Tudor Bălosu făcură ochii mari.

— Polino, ce-i cu tine, zise Aristița abia șoptit.

— Ia spune, tată, continuă fata fără să răspundă. Ce zici de ce-a zis Bircă?

Întrebarea aceasta liniștită i se păru tatălui obraznică. Se înfurie:

— Vezi să nu te iau acum de moațe și să te satur de măritat, spuse el așezîndu-se la locul lui.

— Atunci nu vrei să stau aici cu Bircă!? întrebă Polina iarăși uitându-se la el deschis.

— Ia spune Polino, vrei s-o iai pe coajă? spuse tatăl amenințător. Acum te iau de mână și te dau afară! Ai fugit cu asta ca o proastă, te-ai dus în crila lor de copii! Că altul mai bun nu găseai!

— Nu, altul mai bun nu găseam, răspunse Polina limpede. Țsta mi-a plăcut mie! Și de ce zici că nu ne lași aici? spune, ca să știm și noi.

Drept răspuns, Tudor Bălosu seridică de pe pat și spuse încet și scrișnit:

— Bă, ia ieșiți afară d'aici! Ieșiți afară pînă nu asmut eu cîinii pe voi! Aristița sări și îi ieși în față:

— Tudore, ne-aude lumea! Rîde lumea.

— Ia lasă-l, mamă, spuse Polina apăsător.

Se ridică în picioare înaintea tatălui:

— Să asmuți cîinii pe mine? întrebă ea mușcîndu-și adînc buzele aprinsă la față. Să asmuți cîinele? N-a june cît am îndurat aici, cît am muncit? Ia stai tu, nițel, tată, să vorbești aici cu mine! strigă ea cu un glas tăios și înalt. Se rupse din fața tatălui, merse spre ușa odăii care rămăsese deschisă și o trînti cu putere. Se întoarse apoi spre mama ei: — Iar, tu, mamă, să nu te amesteci, că nu ești bună de nimic! Ai rămas oarbă, de cînd lucrezi la mașină să le dai lor mii de lei! Și de săptămîni de zile de cînd mă omoară să mă mărit cu Stan Cotelici tu n-ai spus nimic! Iar acum m-ai lăsat să mă facă de rîsul lumii!

De astă dată, Tudor Bălosu se năpusti spre ea și vru s-o apuce de mîini și s-o dea afară. Bircă și Victor săriră de pe pat. Polina se smulse din mîinile tatălui și scrișni amenințător:

— Ia mîna de pe mine!

Tudor Bălosu incremeni cu ghiarele în aer. Fata îl fulgera cu niște priviri a căror ură îl înfioră. Rămase cîteva clipe proptit în fața ei, apoi se făcu roșu și ridică pumnul.

— Să nu dai în mine că-ți scot ochii, rosti Polina cu un glas înspăimîntător.

— Polino! țipă Aristița, ai înnebunit?

În clipa aceea, Victor sări între ei, deschise ușa și spuse tare și disprețuitor spre Bircă:

— Ia ieși, mă, afară d-aici! Ia ieșiți afară d-aici!

Bircă îl privi mocrnit, mestecîndu-și fălcile. Nu se mișcă. Victor Bălosu se apropie de el și îl apucă de flanela lui cîrpită în coate. Spuse cu același dispreț:

— Ieși bă, afară!

Acest glas îngîmfat îl făcu pe Bircă să-și smucească mîna cu putere și să se dea îndărăt, gata să-i sară în cap. Polina îl apucă liniștită pe fratele ei de gulerul hainei și cînd acesta se întoarse, cu fața, ea îi cîrpi o palmă atît de năprasnică încît Victor se clătină. Cînd își reveni și se repezi spre Polina, Bircă îi ieși atunci înainte și într-o clipă se încleștară unul cu mîinile în gîtul celuilalt.

— Tudore, sai că se omoară, strigă Aristița înăbușit.

Cei doi nu avură timp să-și dea cel puțin cîte un pumn. Mama și fiica și Tudor Bălosu săriră și începură să izbească în mîinile lor încleștate. Fata izbea scrișnind în brațul fratelui, iar mama și tatăl în cel al lui Bircă. Pînă îi desfăcură, Polina nimeri de cîteva ori, ca din întîmplare, în părinți.

Odată despărțiți, cei doi se priviră cu ură, mult timp, gîfîind. Victor Bălosu parcă uitase de palma dată de sora lui. Abia într-un tîrziu își aminti și se repezi pe negîndite spre ea, dar Aristița îi ieși înainte.

— Dai în mine, hai? Polino! Dai în mine? gîfii el.

— Dau în tine! răspunse ea tremurînd. Măgarule! Ai și tu o soră care se mărită și strigi la ea ca să iasă afară! Porcule! Ai un obraz de porc, mă mir că nu-ți pleznește.

Victor Bălosu sări iar de la locul lui și de astă dată porni spre ușă, să iasă afară. Bănuind ceva rău, Aristița îi sări iar înainte și se lipi de clanță cu toată puterea.

— Victore, stai aici Victore! Stai aici! Stai aici!

Tudor Bălosu sări și el și îl apucă pe fiu de umeri:

— Ja stai, mă, la locul tău! Stai să le spun eu încă odată, să nu zică pe urmă lumea că a venit fata la mine și am gonit-o...

## VII

Se făcu un timp o tăcere grea. Se așezară iarăși pe paturi, cei doi singuri într-o parte iar ceilalți pe celălalt pat. Tudor Bălosu rupse tăcerea cu un glas schimbat, din care înfumurarea de tată pierise.

— Vasăzică, Polino, abia te-ai măritat și ți-a și sărit țandăra. Te-au pus ai lu' Birică la cale. Vii să-mi bagi ghiarele în ochi! Aș putea să ies afară și să-mi văd de treburi, dar mă gîndesc la ce-ai să tragi cînd te-or pune ai lui Birică la muncă! Acolo să vezi muncă, nu ca acasă! Ai muncit și acasă, nimeni nu zice, dar taman d-ai-a ar fi trebuit să nu-ți iai lumea în cap. Dacă ar face toate fetele ca tine, ar fi un balamuc în tot satul... Așa că vezi, îți spun cu frumosul să te întorci..

— Îmi spui cu frumosul, dar sări cu pumnul la mine, spuse Polina limpede, uitîndu-se drept în ochii lui.

Tudor Bălosu înghiți greu; vru să se ridice și să iasă afară, dar se răz-gîndi.

— Nu vrei să taci din gură, cauți ceartă! zise el.

— Să vorbești ca lumea și să nu mă minți! Niciodată nu te-ai uitat la mine ca la o fată. Tot cu Victor: Victor în sus, Victor la deal... Numai eu am muncit și ai crezut că sînt proastă, am să înghit mereu și o să mă mărit cu cine vreți voi...

— Acu te-ai făcut deșteaptă, măgăreațo! Nu ți-e rușine să vorbești așa cu tata? spuse Victor Bălosu furios.

— Nu mai pot de rușine, răspunse Polina zîmbind batjocoritor. Uite unde s-a adunat rușinea, la alde tata și la domnul voiajor!

— N-am știut eu ce zace în tine că te învățam eu minte, răspunse Victor clocotind de furie. Poți să zici că cu vorbele astea care le-ai spus, te-ai spălat pe bot de-un frate!

— Păi da, că proasta de mama nu putea să facă și ea unul mai bun..

Era înspăimîntătoare. Mama nici măcar nu mai răsuflea, iar Birică nu mai pricepea cum o să se mai împace soția lui cu părinții după toate acestea. Ce era mai ciudat, că nimeni nu mai îndrăznea s-o amenințe pe Polina.

— Uite, Polino, una și cu una face două! rosti Bălosu. Eu atîta am de spus: ai fugit de-acasă, n-ai ce mai căuta îndărăt. Am terminat socoteala! Se făcu tăcere. Polina își răzîmă un cot în genunchi și apoi își răzîmă bărbia în podul palmei:

— Așa crezi tu! spuse ea netulburată.

— Așa are să fie! apăsă Bălosu.

Polina repetă:

— Așa crezi tu!

— Așa cred eu, așa este, am terminat, ce mai atîta vorbă, zise Tudor Bălosu gata să-și piardă din nou răbdarea.

— Nu-nu! îl preveni Polina aproape veselă. Nu te repezi, stai! Vasăzică de ce zici că nu vrei să stăm amîndoi în odaia de dincoace, pînă ne facem noi casă!?

— Tudore, lasă-i, mă, să stea! îndrăzni Aristița încet. Biriică e băiat muncitor, ce-aveți cu el? Așa face toată lumca...

Era de necrezut, mama uitase groaznicele cuvinte ale Polinei. Tudor Bălosu o fulgeră cu ochii, dar Polina nu-l slăbi:

— Nu te mai uita așa la mama, zise ea. Ai să ne lași să stăm aici!

— Voi amîndoi să stați cu mine?! se miră Bălosu. Poate dacă mor eu și băiatu' ăsta, atunci da!

Polina se uită spre fratele ei și, ce lucru de neînțeles, glasul i se făcu mai cald, așa ca al unei surioare mai mici:

— Victore, nici tu nu vrei să mă lași să stau aici?

— Da'ce, e casa mea? răspunse Victor Bălosu colțos dar zăpăcit totuși de rugămîntea ei. Ce mă întrebî pe mine? se scutură el. Din partea mea n-ai decît să stai!

— Da, se vede, spuse Polina cu părere de rău. Apoi, ridicîndu-se pe neașteptate de pe pat:—hai, Biriică! Se întoarse spre toți ai casei: zi, mă goniți? Bine, mă goniți voi, da' să nu credeți că sînt proasta -aia! nu scăpați voi de mine cîtă viață oți avea!

Deschise ușa înainte și ieși afară fără să dea bună ziua sau să mai spună vreun cuvînt. Biriică mergea în urma ei cu fălcile încleștate. Cînd ieșiră în poartă, omul mîrii supărat:

— Fă, tu ești nebună!

Se opriseră în drum, în fața casei. Polina întîrzia, parcă ar fi vrut să se întoarcă îndărăt, să mai spună nu se știe ce.

— Haide! o îndemnă bărbatul mohorît, fără să se uite la ea.

— Nu merg!

— Ce? se miră Biriică și se uită la ea. Avea o înfățișare ascunsă, ca pe vremea cînd era fată. Îl fulgeră un gînd, pe care îl și rosti:

— Polino, mă lași?

Ea nu răspunse și nu se mișcă. Se uita întepenită nicăieri.

— Nu merg! Unde vrei să merg? Unde să dormim la iarnă? În coșar? În trețe, pe jos?

Aceste cuvinte îl înspăimîntară pe bărbat, care se făcu alb ca varul.

— Da, șopti el copleșit. Bine, Polino! Atunci rămîi la ai tăi! Și rămase singur lîngă ea, gata să rămînă de tot singur, gata să se îndepărteze.

— Du-te atunci, șopti el într-un tîrziu și de astă dată își înălță fruntea.

Văzuți de departe, nimeni n-ar fi putut să-și dea seama ce se întîmplă între ei. Biriică nu se mai putu, îndura și se îndepărtă încet. Lumea care se uita putea crede că s-au înțeles să rămînă la Bălosu; altfel s-ar fi certat și înjurat cu glas tare, așa cum se întîmpla cu cei mai mulți cînd nu se înțelegeau. De aceea, cînd Polina îl chemă din urmă pe Biriică, chemarea nu miră pe nimeni.

Biriică se opri, se întoarse și o așteptă. Privirea lui ardea și dacă n-ar fi fost în drum ar fi lovit-o întocmai ca atunci sub dudul Moromeților; din nou ea îl făcea să se teamă că ar putea-o pierde. Își aminti însă privirea și răspunsul ei de atunci și deodată înțelese că nu pentru a-l chinui zadarnic se purta ea așa.

„Ah, ce nație de femeie! gîndi el. De rămas la ai ei nu vrea, dar nici cu mine nu merge!“

— Hai Polino! șopti el mohorit. Hai, nu te speria, că să fie ea a dracului de casă, cu două etaje o fac, dacă e vorba că din pricina casei...

Și o luă înainte îndrjit. Polina merse de astă dată în urma lui, ca orice nevestă supusă bărbatului. Birică mai întoarse odată capul spre casa lui Bălosu, și îl văzu pe acesta de după geamuri urmărind ceea ce se petrecea la poartă. „Mama ta, amenință Birică. Ai crezut că dacă nu-i dai zestre, am să ți-o las!”

— Birică, întrebă Polina din urmă, cu ce zici că ai să faci casă? Și fiindcă el întîrzie cu răspunsul, ea adăugă: — Să știi că mie nu-mi place cu două etaje!

Era veselă, rîdea de el, dar el nu se supără, începuse s-o înțelege; firea ei era așa că vroia să trăiască în voie și bărbatul să nu-i pună pe umeri nici o povară; doar de aceea îl luase pe el și nu pe altul și de aceea fugise de la părinți. Dar ce era de făcut, de unde să facă rost de bani pentru casă? Ea glumea, dar dacă pînă la toamnă frații și surorile lui mai puteau dormi pe prispă, cînd s-o face frig vor trebui să între înăuntru și atunci unde are s-o culce pe Polina? Ce-are să se întîmple între ei dacă n-or mai avea unde să stea? Pentru că — ce ciudat lucru, cum de nu-și dăduse seama pînă acum? — n-avea unde să stea cu ea.

## VIII

Astfel se întîmplă că numai în cîteva zile de la însurătoare bucuria lui Birică se și făcu dureroasă. El ținea prea mult la Polina lui pentru ca dorințele și pornirile ei să nu-l zguduie adînc. Gîndul că s-ar putea să-l apuce toamna fără casă îl neliniști atît de mult, încît fără să se mai sfătuiască cu familia, se hotărî să facă rost de bani numai în singurul fel în care putea să facă atît de repede, și anume să vîndă de îndată jumătate din pogonul lui de pămînt. Se gîndi cîteva zile în șir, îi trebuiau cel puțin trei mii de lei dacă vroia să-și facă o casă care să nu fie bordei (și numai o astfel de casă îi trebuia, altfel toată lumea ar fi zis că iată ce rău a ajuns Polina trăind cu el), dar de unde să ia trei mii de lei? Și apoi cum avea el să trăiască cu o jumătate de pogon de pămînt, cînd alții cu un lot întreg abia se țineau?

Dar această întrebare din urmă nu-l tulbură pe Birică. Înainte de orice trebuia să-și ridice casă, și încă una frumoasă, așa cum pe drept merita o nevestă ca a lui.

Luă această hotărîre și se grăbi să anunțe familia:

— Gata! De mîine încolo, cine vrea să mă ajute să fac casă, să meargă cu mine în vale la văgăuni să facem cărămizi.

Erau tot așa, la masă, a treia sau a patra zi de cînd făcuseră încercarea de împăcaciune.

Polina nu se arătă de loc surprinsă, dar Birică tatăl și ceilalți încetaseră o clipă să mai mănînce și se uitară la el bănuitori.

— Să faci cărămizi și să le lași acolo să dea zăpada peste ele!? Sau de ce? ! se miră tatăl.

— Nu, ci să ridic casă cu ele, răspunse fiul.

— Aha! exclamă Birică tatăl dumirit. Uitasem că acolo în vale la văgăuni, după ce sapi și termini cu cărămizile, găsești la fund și niște bani!

— Asta mă privește pe mine! zise Birică închis în sine, dar tatăl socoti că n-avea el ce să închidă și i-o întoarse cu nepăsare:

— Te-o fi privind, zise. Mai bine dă flanela aia mă-tii, s-o cîrpească în coate, că atîrnă jurăbiile pe tine, adăugă măsurîndu-l de sus pînă jos.



Polina, care n-avea nimic rupt pe ea, se simți iarăși atinsă ca și data trecută cu untdelemnul.

— Ce s-o mai cîrpească, trebuie altă flanelă, zise ea.

După aceste cuvinte, tînăra nevestă văzu multe perechi de ochi îndreptîndu-se scurt și în tăcere asupra ei.

— O fi trebuind, mormăi Birică tatăl sorbind încet din strachina cu verdețuri din mijlocul mesei.

— Ce tot dondănești din gura-aia? interveni atunci mama-soacră, uitîndu-se cu simpatie la noră. Asta este, îi trebuie altă flanelă că s-a însurat și a intrat și el în rîndul oamenilor!

Tatăl prinse cu privirea mulțimea de copii de la masă și așteptă cîteva clipe ca să fie înțeles de ce se uită: cei doi gemeni aveau pe ei doar niște închipiri de cămăși, iar fetele...

— O să tundem cîinele și o să ne facem flanele, zise el.

— Parcă noi o să ne luăm după tine! răspunsese mama. Știa și ea că tatăl avea dreptate dar dacă nu era lînă pentru flanele, barim să fie o vorbă bună!

Trecu deci cu bine această clipă grea pentru Birică: nu-l întrebă nimeni de unde avea să ia bani și el înțelese că la urma urmei într-adevăr acest lucru îl privea numai pe el.

Umbla prin curte fluierînd și cîntînd. Puse mîna pe secure și se duse în grădină să taie salcâmi pentru tălpici. Polina stătea lîngă dînsul și îl asculta cum cîntă, parcă amețită, cu ochii închiși și cu mîinile încrucișate pe sîni. Din cînd în cînd, el se oprea din cîntat și arăta cu mîna:

— Dărîm cotețul... În partea asta o facem, cu fața încolo.

Și începea iar să cînte și să izbească în salcîmi cu securea. Era așa de vesel încît își amesteca glasul cu loviturile de secure în așa fel, încît frații lui mai mici care se așezaseră puțin mai în vale, se tăvăleau pe iarbă cu burțile lor goale și rîdeau.

Și într-o joi pe la amiază,  
Scoală, scoală, tu nevestă,  
Că n-avem nici apă în casă.  
Taci, bărbate, nu mai spune,  
Că avem o miță bună,  
Scoate apă din fîntînă.

— Și cu ce zici că o să cumperi *metri cubi*, Birică? întrebă tatăl din poarta grădinii.

Adică metri cubi de lemn de construcție, podele, uși, ferestre... Dar Birică și Polina nu mai erau singuri, apăruseră din fundul grădinilor cîteva fete atrase de glasul cunoscut al vecinului și Birică nu mai putu să răspundă.

— Ce-are să mai cînte Birică la nuntă! se minună una dintre fete apropiindu-se și așezîndu-se jos lîngă Polina.

— Birică, dă-o morții de miță și cîntă ceva! zise altă fată care se apropia cu fruntea într-o cusătură. Cîntă *Vai de copilul străin*, că vreau să-l învăț și eu...

Dar a doua zi, cînd Birică puse caii la ham să se ducă la vîgăuni, tatăl îl opri:

— Salcîmii ca salcîmii, zise el, sînt verzi și pînă se usucă trebuie să-i tai din vreme, dar nu pune tu copiii să muncească degeaba la cărămizi.

— De ce?

— D-aia, fiindcă nu te-aranjează!

--- Bine, o să mă duc singur.

— Du-te singur, dacă n-ai ce face!

— De ce n-am ce face?

— Fiindcă te-am mai întreat și ieri: de unde faci tu rost de bani?

— Păi nu spuneai că-i găsec la vâgăuni?

— A, uitasem. Du-te! îl îndemnă tatăl binevoitor. Ileano și Gheorghito, strigă el, hai duceți-vă cu Bircă și ajutați-i...

Fetele chiar se urcaseră în căruță. Ele erau acum vesele pentru ele înșile; de când fratele se însurase, nu prea le mai păsa de el. Dar de ajutat cu brațele lor vînjoase puteau să-l ajute.

— Adevărat, nene, de unde faci rost de bani? întrebă cea mai mare cînd se dădură jos la vâgăuni.

Polina se uită țintă la bărbatul ei și Bircă citi în privirile ei aceeași întrebare. Prefăcîndu-se vesel, el le spuse că are să vîndă jumătate de pogon din partea lui de pămînt. La azul acestei vești, pe chipul surorilor apărură o expresie rece de înstrăinare.

— Nu vă speriați, îl cumpăr la loc după ce îmi fac casă, zise Bircă, dar tăcerea străină a surorilor îl tulbură și îl supără ca niciodată. Începu să strige. Ce vă uitați așa la mine? Ia duceți-vă acasă d-aici și lăsați-mă voi în pace. Vă uitați la mine parcă cine știe ce v-aș fi făcut. E pogonul meu de pămînt și fac ce vreau cu el. Nu știți decît să stați cu ochii pe om și să-l păziți: aia nu; ailaltă nu; așa nu!

Apucă tîrnăcopul și începu să izbească în lutul galben și gras. De uimire, surorile abia se desmeticiră. Se uitară la Polina. Aceasta stătea lîngă căruță cu o înfățișare de nepătruns. Se gîndea, dar era greu de ghicit la ce.

— Hai, Gheorghito, hai acasă, spuse fata mai mare după o lungă vreme de tăcere, în timp ce Bircă își vedea de treabă fără să le mai ia în seamă. Plecară amîndouă fără nici un pic de șovăială.

Bircă lovea mai departe cu tîrnăcopul. După o vreme, Polina se mișcă de lîngă căruță și se duse alături pe malul gîrlei; se așeză și începu să se spele îndelung pe picioare.

— Polino, strigă Bircă, cînd băgă de seamă lipsa ei. Tu ce tot faci acolo, nu vîi să arunci pămîntul ăsta în căruță? Sau crezi că o să se arunce singur?

Polina își văzu de spălat ca și cînd n-ar fi auzit. Cînd se întoarse se răzîmă de șuşleț și începu să se uite la bărbatul ei. El și săpase să umple o căruță, dar ea nici nu se gîndea să pună mîna pe lopată. Se uita la el cu o ciudată satisfacție; pe chip avea o expresie de parcă totul ar fi fost pus la cale de ea; pînă și sudoarea pe care el și-o ștergea din cînd în cînd cu cotul, și mirosul puternic de pămînt care parcă țîşnea de sub tîrnăcopul lui, chiar și acestea erau ale ei.

— Tu n-auzi, Polino? spuse el din nou, dar Polina nu se urni și atunci el se uită la ea.

— Ai de gînd să mai dai mult cu tîrnăcopul ăla? întrebă ea zîmbind ciudat.

— De ce să nu dau cu tîrnăcopul?

Și ea nu răspunse și deodată el înțelese că de mult stă el aici singur cu ea... Aruncă tîrnăcopul. Polina se întoarse cu umărul și îl așteptă dintr-o parte, parcă la pîndă, cu ochii deschiși; se lăsă greu, cu toată puterea trupului și gemu cînd el o apucă și o înfășură în brațe, numai cînd o ridică pe sus închise ea ochii. El o duse chiar pe pămîntul din care avea să-și ridice casă și o iubi acolo, pe răcoarea lui curată, păzit de lumina mare a zilei...

Un ceas mai târziu duceau pămîntul acasă și îl descărcau în mijlocul bătăturii.

Cînd se așezară la masă, o tăcere de gheață îi întîmpină, dar Polina sparse această gheață dintr-o singură lovitură, zăpăcindu-l mai ales pe bărbatul ei:

— De ce tăceți așa, a murit cineva?! se miră ea mai veselă ca niciodată. O să ne facem casă, dar n-o să se vîndă nici un fel de jumătate de pogon. Și nu înțelese nimeni ce era în capul ei.

## IX

Cu toate că discuțiile din poiana fierăriei lui Iocan nu aveau prin ele însăși nimic neobișnuit, se răspîndi despre adunarea din duminica trecută știrea că acolo Cocoșilă îl înjurase pe Țugurlan și că Țugurlan — și acesta era lucrul neobișnuit — în loc să sară la bătae, lăsase capul în pămînt și îi ceruse lui Dumitru lui Nae să-i dea o țigare. Nu fu uitat nici amănuntul că, înainte de a părăsi adunarea, Țugurlan intrase întîi în fierărie. Cît despre rest — despre ceea ce citise Moromete în ziar, — nimic.

Țugurlan nu pricepuse niciodată pentru ce unele din întîmplările în care era amestecat el se răspîndeau numaidecît printre oameni. Totdeauna acest lucru îl întărita, fiindcă de fiecare dată descoperirea nepotriviri; una gîndea el și alta înțelegeau ceilalți. Să sară la bătae? Dar la urma urmei de unde această părere la ei?

Ciudatul adevăr era că Țugurlan nu sărise decît o singură dată la bătae. Cu mulți ani în urmă, fusese chemat la o nuntă. În timpul mesei, cineva strigase de rîsese toată lumea: „mănîncă Țugurlane, să-ți ajungă o săptămînă“. Il bătuse înspăimîntător, era adevărat, dar cine n-ar fi făcut la fel în locul lui? Iar în ce privește faptul că vărsase strachina cu lapte în capul Cotelicioaei, asta nu însemna că a bătut-o.

Că la fierărie Cocoșilă îl înjurase? Dar cine înjurase întîi, nu Țugurlan? Nu fusese el acela care se dusese peste ei? Era limpede că lumea îl credea nesăbuit. Nu era, de altfel, întîia oară cînd Țugurlan afla ce credea lumea despre el. Încît nu se mai miră cînd Ion al lui Mîai îi spuse ce vorbesc oamenii despre întîmplarea de la fierărie.

Nu se mai miră, dar îi rămase gîndul aci și seara cînd se culcă întîrzie cîteva clipe să adoarmă. Ani în șir Țugurlan se simțise bine cu starea lui: el deoparte și toți ceilalți în afară. Nici o apropiere și nici o încredere. Dar de astădată un gînd străin îl întreba: de ce îi înjurase pe oameni la fierărie?

Țugurlan se răsuci în așternut și îi mai înjură încăodată. El nu se uita niciodată îndărăt ca să se învinuie pe el însuși, ci totdeauna ca să-i învinuie pe alții. Așa făcu și acum și se liniști și așteptă să-i vină somnul, iar somnul veni ca o apă neagră în care orice urmă de gînd pieri.

Dimineața, Țugurlan se trezi ca totdeauna liniștit și odihnit. Se ridică în capul oaselor, se răsuci pe prispă cu picioarele jos pe pămînt și vru, ca de obicei, să se ridice și să-și vadă de treburi. Dar mai întîrzie; ceva din dimineața aceasta îi plăcea. Începu să se uite peste curte, peste garduri și șopron, peste grădină și împrejurimi. Se trezise parcă mai devreme și era liniște. Totul se odihnea în nemișcare. Țărîna bătăturii, umedă de rouă, parcă era o ființă vie care dormea și ea. Tăcută, nevasta lui se trezi la celălalt capăt al prispei, înveli copilul, lăsîndu-l să mai doarmă, și cu pași parcă nesimțîți intră în tindă. Țugurlan o văzu pe ea tot așa cum vedea

curtea și împrejurimile. Da, aceasta era lumea: șoseaua trecînd pe la poarta lui, (șoseaua oamenilor, a satului), gardurile liniștite, fîntîna (fîntîna din care oameni și vite beau apă) doi salcîmi înalți în dreptul porții (pe unul din ei patru semne ale morții, cei patru copii pe care îi îngropase) și peste toate acestea cerul curat, iar pe prispa casei, el, Țugurlan, în mijlocul acestei lumi...

Ce bine ar fi să primești de la lume doar această pace adîncă... Țugurlan își aminti iar de întîmplarea de la fierărie și de întrebarea care nu-l lăsase aseară să adoarmă și această pace de o clipă se destrămă. Fără să-și dea seama pentru ce, întrebarea revenise într-un fel și mai surprinzător decît aseară. Nici pomeneală că nu din pricina lui Ion al lui Mîai îi înjurase pe oameni; Ion al lui Mîai și așa nu înțelegea ce se discuta acolo...

Tulburat, Țugurlan uită să se mai dea jos de pe prispă. Astfel de întrebări supărătoare mai avusese de cîteva ori în ultima vreme. Dar le uitase, le alungase repede. Aceasta din urmă, deși pornea de la un fapt neînsemnat, amenința să stăruie mai mult asupra lui.

Prima dată i se întîmplase într-o zi cînd copilul său venise de la școală plîngînd.

Era toamnă tîrziu, Țugurlan încă nu-i făcuse rost de încălțăminte și băiatul umbla desculț. La școală ajungea cu picioarele roșii de frig și, într-o dimineață cînd s-a așezat în bancă, s-a tăiat în niște cioburi de sticlă, pe care i le pusese acolo colegul său Toderici Artur, băiatul directorului. În-vățătorul, care nu se avea bine cu directorul, îl pedepsise pe Toderici Artur și acesta, ca să se răzbune, îl pîndise pe colegul său Țugurlan și cu ajutorul altor copii, îl pusese jos și îi băgase pămînt în gură.

După ce ascultase această poveste, Țugurlan își luase copilul între genunchi, se uitase crunt în ochii lui limpezi și îl înfricoșase astfel: „dacă mîine la prînz nu vii să-mi spui că i-ai spart capul ăluia care ți-a băgat pămînt în gură, te omor cu bătaia“, și îi cîrpiase și o palmă ca să-l facă să priceapă că în astfel de lucruri nu avea tată.

Copilul însă avea mamă și s-a dus și i-a spus ei și ea l-a înțeles, iar de tatăl său a început să se ferească. Țugurlan a băgat de seamă și pentru întîia oară s-a simțit cuprins de neliniște: oare nu așa trebuia crescut copilul, să învețe să se apere singur? Și deodată Țugurlan s-a pomenit întrebîndu-se pe el însuși de cine și de ce s-a apărat el toată viața, și unde a dus această apărare?

Altădată stătea la poartă și a trecut cineva pe drum și i-a dat bună-ziua. Țugurlan nu dădea nimănui bună ziua și nici nu răspundea cînd i se dădea lui. Nu i-a răspuns nici acestuia, dar s-a pomenit întrebîndu-se: „Pentru ce îmi dă el mie bună-ziua? El știe cine sînt eu și atunci de ce... dar la urma urmei cine sînt eu?“

Iar acum, în legătură cu fierăria, din nou: de ce, ducîndu-se acolo se purtase așa cum se purtase? Îl supăra mai ales faptul că Moromete nu se sinchisise de loc de înjurături. „Lasă, mă, Țugurlane, lumea, să trăiască în pace“, spusese el, iar la sfîrșit, nu se știe de unde scosese Moromete că „trei chestiuni rezultă din cele spuse de Țugurlan“.

Se sculă de pe prispă nemulțumit și se duse în grădină să cosească iarba pentru cal. „Sigur că da, gîndi el întăritat, cînd ai două loturi cred și eu că nu-ți pasă cînd te înjură alde Țugurlan. Dacă ar mai fi să fie încă patruzeci de moșii, în toate patruzeci v-ați rezezi, lua-v-ar dracu petoți!“

Țugurlan cosea iarba și gîndurile sale curgeau fără oprire, negre și tulburi. „Trei chestiuni rezultă din cele spuse de mine. *Chestiuni*, ai? Astea la tine, sînt chestiuni! Și ce deștepți v-ați făcut voi! Se apucă domnul

Moromete să-i spună lui Dumitru lui Nae cum a fost împușcat frati-meu la București! Parcă ar fi fost acolo, al dracului, și când te gîndești bine, habar n-are.“

Țugurlan se șterse pe frunte cu mîneca, înfipse coasa în pămînt și se aplecă să strîngă iarba. „Ce bine mi-ar fi și mie“, gîndi apoi mai departe, în grajd, în timp ce dădea cu țesala pe spinarea calului. Ce bine mi-ar fi să știu acum că la deal îmi crește porumbul pe șapte pogoane iar pe alte șapte pogoane pleznește hობul de grîu în spic. Ași sta și eu iarna după sobă, ca domnul Moromete și așa ști și eu să-l pun pe Anton să citească povești!“

Țugurlan se opri din țesălat și rămase cîteva clipe gîtuit de amintiri. Anton al lui se rugase într-o seară de iarnă să-l lase să se ducă pe la Niculae al lui Moromete, cu care era într-o clasă, să citească cu el povești. Nu-l lăsase și această amintire îi făcu rău lui Țugurlan. La urma urmei, de ce nu-l lăsase? La urma urmei, Moromete...

Țugurlan se pomeni gîndind fără voia lui că niciodată pînă acum nu se oprise atît de stăruitor asupra cuiva. Îi disprețuia pe toți, fără alegere și fără nume. Ce-i cășunase acum pe Moromete? „Dă-l în mîsa, cu loturile și cu chestiunile lui! încercă Țugurlan să alunge totul din minte. Dar ceva cu neputință de explicat îi aduse în ureche glasul acestuia, parcă a avea, cum stătea acolo la fierărie și citea ziarul... „Domnilor!... Așa și pe dincolo!... Ocupațiunea lor mintală“... Ce ciudat citea! „Vă rog să mă credeți că nu eu am scris drăcoveniile astea“, parcă vroia să spună Moromete tot timpul.

Nedumerit, Țugurlan lăsă țesălatul și se așeză pe marginea ieslei. „Primul agricultor o fi avînd pămînt?“ își aminti el într-un fel uimitor discuția lor despre rege.

„Are! zicea Cocoșilă. Are așa, cam vre-un lot și jumătate.

„Are mai mult, zicea altul, fiindcă trebuie să-l țină și pe-ăla micu, pe Mihai... trebuie să-i dea să mănînce!

„Ești prost, zicea Cocoșilă. Ăla micu are lotul lui de la mă-sa!“

Țugurlan rămase o clipă cu privirea în gol apoi deodată izbucni într-un hohot furios: „Ptiu, fir-ați ai dracului!“ scuipe el în pămînt și rămase mai departe pe ieslea grajdului, negru la față. Dar dacă amintirea acestor lucruri nu izbutea să răzbată în afară și să-i lumineze chipul posomorît, simțea totuși cum ceva se topea în el. Cunoștea și el starea aceasta în care mintea contempla în liniște lucrurile și pătrundea dincolo de ceea ce arătau ele că sînt. Era o bucurie deosebită și rară. El se înfuriase cînd Moromete citise discursul regelui; ei, dimpotrivă, se înveseliseră. Nu era oare înveselitor să descoperi că un rege părea mai puțin deștept decît Ion al lui Miai?

Îngîndurat, Țugurlan se ridică de pe marginea ieslei și ieși afară. Se duse în casă, și se întinse în pat.

„Da, așa o fi, continuă el să se gîndească, dar săracul Ion al lui Miai era un nevinovat, pe cîtă vreme „primul agricultor“ avea sute de mii de hectare—Țugurlan știa acest lucru de la fratele său, care înainte de a intra la Grivița muncise cîteva veri pe moșiile coroanei — și cînd o țară întregă îl lasă să se lăfăe cu atîta pămînt, nu-mi mai arde mie să mă înveselesc că e prost. Lasă, că bine v-am făcut că m-am repezit în voi, gîndi Țugurlan mai departe despre cei de la fierărie. Să vă mai gîndiți și voi că nu toată lumea are timp să se înveselească; dacă de altceva nu sînteți în stare, înveseliți-vă barim mai puțin, fir-ați ai dracului!“

După masă Țugurlan se gîndi să se ducă și el la fierărie să-și dreagă secerile. Muierea îi spuse că au terminat mălaiul și că trebuie să se împrumute de la cineva, altfel o să-i apuce secerișul fără nimic în hambar.

— Vezi la Ion al lui Mii, răspunse Țugurlan, îndreptându-se spre poartă.

— N-are nici el!

Țugurlan se opri o clipă fără să se întoarcă:

— Vezi la Tudor Bălosu! spuse el.

— Nu mai iau de la Tudor Bălosu! se feri și se rugă femeia. O să ne cheme iar la secerat și ai văzut ce ne dă el să mîncăm!

— Cere și tu la cineva! se scutură în cele din urmă Țugurlan și porni pe lîngă garduri cu secerile pe umăr.

„Sigur că da, domnul Moromete! bolborosi apoi în gînd; tu n-ai nevoie să te împrumuți! te găsește secerea cu făină veche în hambar.“

Țugurlan se pomeni ispitit să-i ceară lui Moromete să-l împrumute. În astfel de împrejurări el cerea ori de la cineva care rupea de la gură ca să-i dea, cum era Ion al lui Mii sau Marmoroșblanc, ori de la Tudor Bălosu sau Crișmac, cărora le făcea zilă la cîmp; niciodată însă de la acești oameni, ca Moromete, nici săraci nici bogați, și cărora le tremura mîna pînă se hotărâu să spună da sau nu. Lui Țugurlan îi veni un gînd: să-i ceară lui Moromete să-l împrumute și apoi fiindcă era sigur că acesta n-avea să-i dea, să-i scoată pe nas deșteptăciunea de la fierărie. „Nu mai zici că rezultă trei chestiuni?“ așa să-i zică și să-și bată încă odată joc de el.

## X

Moromete nu se supăraseră duminica trecută pe Țugurlan, cu toate că el însuși era supărat; fusese silit să taie salcîmul Guichii și știa că n-o să scape de gura ei cu una cu două; cu atît mai puțin avea să se supere acum cînd, împrumutîndu-se la Aristide cu patru mii de lei, izbutise să amîne foncierea pînă la toamnă. Era vesel, deoarece, îl „păcălise“ din nou pe agent, căruia nu-i plătise decît jumătate din fonciere.

Avea nevoie de bani. Atît poarta de la drum cît și gardurile grădinii se înnegriseră și putreziseră de tot și a doua zi după ce plăti foncierea, se duse la gară și cumpără cu restul de bani o căruță de uluci. Începuse întîi cu poarta de la drum, și lucrase la ea două zile. Acum era pe sfîrșite cu poarta și nu se grăbea de loc să treacă la grădină: o poartă sau un gard le pui odată la zece ani, dacă nu chiar la mai mulți.

— Asta depinde de ulucă, Dumitre, îi spunea Moromete lui Dumitru lui Nae care tocmai făcea observația de mai sus. Depinde de ulucă, repetă el. Asta care am luat-o eu, explică el, e ulucă bună. E fag!

— Nu prea ai stacheții buni! observă Dumitru lui Nae după cîtva timp și glasul său făcu ca pe o distanță de zece-cincisprezece case toată lumea să audă ce fel de stacheți avea Moromete.

Era și Cocoșilă acolo. Alături, cu un topor în mînă Paraschiv ascuțea ulucile pe un trunchi. Niculae, stătea pe vine lîngă tatăl său și pîndea cînd să-i dea cuie. Fără să se uite, Moromete lua cuiul din mîna întinsă a lui Niculae, îl potrivea îndelung apoi cu tesla împrumutată de la Dumitru lui Nae bătea adînc uluca, stăruind cu lovituri nefolositoare asupra cuiului care pierea în lemnul alb.

— Era unul al dracului, unul Nastratin, zise Cocoșilă scuipeînd subțire înaintea sa. Și-a pus poarta pe foc și pe urmă tot el s-a supărat!

— Niculae, adu uluci, ceru Moromete.

Paraschiv se opri din ascuțit. Ridică toporul și continuă să ascuță

mai departe. Hotărîse plecarea la București chiar în seara aceasta și era supărat că Nilă întârzia să se întoarcă cu caii de pe izlaz. Era furat de gânduri.

— Ce ziseși tu, Cocoșilă? întrebă Moromete. Paraschive, bate tu astea care au mai rămas.

Moromete lăsă tesla jos și se căută prin buzunare să găsească o hîrtie. O găsi și i-o întinse lui Cocoșilă sub nas.

— În locul unde e poarta asta era gol, spuse Cocoșilă în timp ce puneă tutun în foiața lui Moromete. Poarta mică o puseșe și p-aia pe foc și venea cum aș veni eu la tine, intra prin golul ăsta mare.

— Cine, mă?! întrebă Moromete sîcîit că nu înțelegea. Apoi înțelese: aha! cînd venea cineva pe la el!

— Așa mă! Și ăsta striga din casă, de la geam, că de ce intră pe poarta mare, să intre tot pe poarta mică! Cum e Niculae?

— „Într-o zi Nastratin Hoge, lemne de foc neavînd“, spuse Niculae începutul acelei povești.

— Păi ce dracu îi mai păsa lui pe unde intră?! se miră leneș Dumitru lui Nae.

— Păi îi păsa! zise Moromete așezîndu-se jos cu țigarea în gură. Să nu uite omul unde-a fost poarta!

Niculae îi dădea acum cuie lui Paraschiv. Într-o vreme nu se știe ce văzu el la fratele său că în loc să țină cuiele cu vîrfurile în jos, cum le ținuse pînă atunci, le întoarse, și zîmbind viclean, le ținu în așa fel că Paraschiv cînd întinse mîna se întepă în ele.

— Mă, dar prost mai ești! bolborosi Paraschiv cu dispreț îngăduitor. Nu așa!

— Dar cum? întrebă Niculae nevinovat.

— Invers...

Dumitru lui Nae se ridică alene de jos de pe iarbă.

— Mă duc acasă! spuse el parcă nemulțumit de ceva. Paraschive, vezi să nu știrbești tesla-aia!

Paraschiv ridică fruntea și se uită țintă la el:

— Păi dar ce, bă, Nea Dumitre, eu bat cuiele cu tăișul?

Înalt cum era, Dumitru lui Nae văzu peste garduri ceva care îl făcu atent.

— Trece Țugurlan, spuse el și rămase în picioare. Unde dracu s-o fi ducînd?! se miră apoi fără niciun rost și fiindcă nimeni nu zise nimic, își desveli dinții și mai adăugă: păzea Cocoșilă!

Spre uimirea lor, Țugurlan, care se apropia încet pe lîngă garduri, cînd ajunsese în dreptul porții lui Moromete, se opri și se uită înăuntru.

— Ce e Țugurlane, îl cauți pe Cocoșilă? zise Dumitru lui Nae destul de străveziu.

— Vezi să nu te caut eu pe tine, răspunse Țugurlan și îi uimi din nou pe toți împingînd poarta nouă a lui Moromete și apropiindu-se de locul de sub salcîm unde acesta și Cocoșilă stăteau jos.

O clipă, se uită țintă la el, apoi își feriră privirile.

— Bună ziua! zise Țugurlan cu glasul său neprietenos și ceilalți, de uimire, uită să-i răspundă.

— Să trăiești, Țugurlane! răspunse în cele din urmă Moromete cu un glas curat și grăbit. Uite mai dăm și noi din coadă pînă vine secerea; că după ce vine... Niculae, porunci apoi Moromete stăpîn pe sine, adu un scaun lui nen-tău Țugurlan!

Dumitru lui Nae nu mai plecă, iar Cocoșilă arăta ca și cînd nu s-ar fi întîmplat nimic între el și Țugurlan. Cînd Niculae aduse scaunul, Țu-

gurlan se făcu că nu vede și se așeză și el jos pe pământ. Rămase apoi tăcut și așteptă tot așa cum așteptau și ei, avînd aerul că a venit așa degeaba și că are de gînd să stea așa degeaba cît timp au să stea și ei. Cineva trecu pe drum și din pricina ulucilor albe nu-i văzu pe cei din curte.

— Ce mîndrețe de om mai e și Vasile ăsta al lui Tăbîrgel! zise Moromete urmărindu-l cu privirea pe cel care trecea. Cică își bate muiera în curte să-l vadă toată lumea, iar aia strigă în gura mare: „aoleo, fire-al dracului, p'aici n-ai dat!“

— He-he-he, rîse Dumitru lui Nae cu plăcere. Păi a prins-o de vreo două ori cu unul al lui Trăilă; și cică îi zice „fire-ai a dracului cu cu...“

— Țigani, întrerupse Moromete și schimbă repede vorba. Mai bate un cui în uluca-aia, Paraschive. Jos mai bate un cui, că e stachetul mai gros.

Din curtea lui Tudor Bălosu se auzi glasul spălat al lui Victor care îi spunea ceva lui tat-său.

— Moromete, am auzit că vecinul tău a mai cumpărat două pogoane! spuse Dumitru lui Nae.

— Așa e vorba! răspuse Moromete. Hm! făcu el după cîteva clipe de tăcere. Iar îi „amendează“ alde Piscică pe copiii ăia ai lui. A trecut p'aci pe la mine după ce a vorbit cu Tudor Bălosu. Ailaltăieri „Ce faci Traiane, iar vinzi pământ?“ îl întreb. „Nu vînd, zice, îi amendez iar pe copiii-ăia“. „Mai ai?“ zic. „Ce?“ „Pământ“. „Gata!, zice, nu mai vînd decît aste două pogoane. Mai am două, le păstrez pentru tutun“.

Omul despre care pomenea Moromete era cismarul satului. Avea o mulțime nesfîrșită de copii pe care cismarul îi „amenda“ mereu vînzîndu-le pământul.

— He-he-he! rîse Dumitru lui Nae gînditor. Nu știu ce dracu'are să facă el cu copiii-ăia cînd s-or face mari?

— Păi ce vrei să facă, Dumitre! se miră Moromete. Cînd s-or face mari și le-o veni vremea să se însoare o să le spună: „de vîndut pământul, vi l-am vîndut, de învățat să fumați v-am învățat; de băutură mai învățați și singuri!“

— He-he-he, rîse Dumitru lui Nae deastă dată cu satisfacție așezîndu-se mai bine pe pământ. Zău, mă? Ce vorbești!

Între timp, aproape pe neobservate, mai veniseră vreo cîteva inși care se așezaseră pe iarbă fără să se anunțe prin bună ziua; erau vecinii lui Moromete. După felul cum vorbise, Moromete părea să aibă ceva nou de spus despre Piscică, deși ceilalți știau tot ce se putea ști despre el.

Traian Piscică nu vînduse din lot chiar îndată ce-l avusese. Dimpotrivă, avusese ambiția să-l mărească și într-un fel chiar izbutise, plătin-du-și titlul de împrumputare și impozitele din cizmărie. Muiera lui însă îi strică planul; începu să-i toarne la copii. Întîia oară îi făcu doi gemeni, apoi după aceia patru copii în mai puțin de șapte ani, apoi iarăși doi gemeni și încă timp de șapte ani, alți cinci copii. În acești ani, iarna sau vara, pe vremea rea ori în zile frumoase de primăvară, cine trecea prin dreptul casei cizmarului trebuia să-și pună amîndouă mîinile la urechi și să grăbească pașii. Zarva celor treisprezece copii ai cizmarului semăna cu aceea pe care o fac țiganii pribegi cînd chefuiesc ori se iau la bătaie. Pe seama gălăgiei și urltelor care se auzeau uneori din casa lui, femeile spuneau în mod firesc cînd era vorba să fie pricepută mai bine neorînduiala sau desmățul din vre-o familie: „Că la alde Piscică“.

— Cine? Piscică, mă? Dumitre! exclamă Moromete văzînd că Dumitru lui Nae își întinsese picioarele lui lungi pregătîndu-se să asculte. Păi voi



nu știți nici unul cu cine avem noi de-a face aici în sat, anunță el cu glasul acela nepărtinitor, care parcă nu era al lui. Să căutați în toată România, de la munte la baltă, și la Turci să căutați, și altul ca el nu mai găsiți.

Cocoșilă, gelos de ceea ce avea să urmeze, îl întrerupsese pe Moromete spunându-i că minte, e prost. Moromete răspunsese că nu-nu! nu minte! Și ca să convingă pe ceilalți care ascultau, începu cu o falsă înflăcărare și seriozitate să se înjure la persoana a treia că ceea ce spune el este ade-vărat. Atunci Cocoșilă îi răspunde că dacă e vorba pe-așa, să răscolești în toată lumea și unul ca Parizianul n-ai să mai găsești! Moromete vru să-i dea lui Cocoșilă replica cuvenită, dar ceilalți îl apucară de mâini și-i potoliră cu șiretenie falsă lui înfierbântare.

— Hai, Moromete, lasă-l pe Cocoșilă, spune de ce zici că nu mai găsești altul ca Pisică...

— Nu există, domnule! exclamă Moromete și ridică mâna în sus și se înjură din nou la persoana altuia că nu există.

Cineva care nu l-ar fi cunoscut pe Moromete, ar fi putut crede că între el și Pisică s-a petrecut ceva neobișnuit. De fapt nu se petrecuse nimic; Moromete se dusese într-o dimineață să-i vadă pe-ai lui Pisică ce fac ei când dorm atîția copii, cum se scoală, ce le spune Pisică, ce face el și muierea, dacă se pun la masă și în general cu ce se ocupă această familie și mai ales din ce cauză e atîta zarvă și zbierete și gălăgie și urlete care se aud de la un kilometru.

— Am fost într-o dimineață la el!... Trebuia să mă duc în ziua aia pe la obor și n-aveam cu ce să mă încalț, începu Moromete mințind din capul locului.

— Ține, mă, cuiele aicea, Niculae, unde te uiți?! se răsti în clipa aceea Paraschiv.

— Ce faci, mă, acolo? se miră Moromete, uitîndu-se la Niculae care și el se uita la tatăl său cu niște ochi sticlind de nerăbdare. Muierea zice „ia cizmele și du-te cu ele să ți le dreagă, le-au ros șoarecii acolo în pod.“ Iau cizmele și plec spre Pisică. Erau ele bune, trebuia numai să le bată niște cuie pe talpă, că aveau tălpile rînjite. Intru înăuntru și bună-dimineața, bună-dimineața! Pisică cu ai lui în pat! „Uite, mă, Traiane, trebuie să mă duc pe la obor și e noroi afară, nu e bun bocancul, bate-mi acilea cîteva cuie și unge-le cu ceva“ îi spui eu. Nu știu dacă ați mai fost vreunul în casă la el. Tu ai fost vreodată, Cocoșilă?

— N-am fost!

— Păi tu unde-ți pingelești bocancii?

— Eu mi-i pingelelesc singur.

— Nu știu, dar eu n-am mai văzut paturi ca ale lui Pisică. Eu zic că zece paturi de-astea de-ale noastre nu fac cît unul de-al lui. Dar ca să nu zic zece, zic cinci. Erau așezate acolo în magazia aia a lui — fiindcă așa de mare e odaia unde stau ei, ca o magazie. Pisică se ridică în capul oaselor și cascade. Mă așez și eu pe-un scaun și nu apuc eu să mă așez bine că odată mă pomenesc cu ceva în spate. Pe unde venise, cum ieșise din pat, nu știu! Mă întorc să mă uit; mă scutur eu nițel; ce să te scuturi, că mă apucase de gît și se încleștase de spinarea mea; întorc așa mâna spre ceafă și-l apuc de păr. Îl apuc eu de păr, îl dau jos și mă uit la el: un ăla ca un gherlan, de-o șchioapă, se uita la mine și făcea au! ooo! au! ooo!

— Ții, mă, cuiele astea aici, sau acuma îți dau una după ceafă, amenință Paraschiv de lingă uluci.

— Ține cuiele acolo, Niculae, zise Moromete... Era băiatul ăla al lui, micu și mutu. Pisică, din pat, cînd vede gherlanul ăla pe mine, bate din

palme: „Sfirflică! zice, na la tata din țigare!“ „Hai, mă, Traiane, zic eu, scap oborul, vreau să cumpăr niște cartofi, ce faci?“ Traian, în loc să răspundă îl văz că-și umflă pieptul și odată urlă de răsună toată magazia: „deșteptata-rea!“ Știți? Ca la armată! Ei! Zic eu! Ce să-i faci? Aici trebuie instrucție! Nici n-apuc eu să-mi vin în fire, că îl văz iar pe gherlanu-ăla că sare de lângă tat-său! așa cum eră, fără izmene și cu burta goală, începe să țopăie și să joace sîrba peste spinările ăloră care dormeau. Știți cum sărea? Fără nici o socoteală! Peste nasurile lor, peste ochi, pe capete, pe grumaji. Sărea și mormăia! Sărea și mormăia! Încep urletele! Unul au! Altul chiu! Pe urmă sare unul, jap! Țin-te, nene! Începe bătaia! Începe pâruiala! Ce-i faci Moromete? Mă uit la Traian și la muierea lui; nimic! Muierea căsca și cu pieptenele în mîna, începuse să se țesale. Traian își răsuca țigarea și numai așa, din cînd în cînd, ridică fruntea și mormăia: „Sfir-fi-li-că! na la tata din țigare, lua-te-ar dracii!“ Ce să vă spun eu vouă? Din paturile lor, copiii au sărit jos și acolo, în fața mea, a început o viermuială, nene, cum n-am mai văzut eu de cînd m-a făcut mama mea. Trei-patru din ei, ăia mai mari, căutau să-i desfacă, dar ce să desfaci, că uite-așa le umblau cracii pe sus; și se rostogoleau; și se dau de-ambouă; se loveau în burtă; și pîrîiau cămășile de pe ei; și le curgea sînge din nas! Traian, din pat d-acolo, uite-așa spunea, știți, întîi încet și subtil: „Sfir, și pe urmă tot mai gros, *fi-li-că!* „Traiane, strige eu, dă, mă, în ei, că-și fac cămășile ferfeniță!“ „Păi tot nu le iau eu altele“ zice. „Bine, dar dă în ei, de ce îi lași să urle așa?“ „Dacă dau în ei, atunci să vezi urlete, Moromete“, zice el. Mă, să vedeți pe urmă ce s-a întîmplat!

— De ce dai în mine, nene, ești nebun? strigă Niculae furios.

— Ce-ai cu el, Paraschive? se miră și Moromete, dar Paraschiv bătea în ulucă mînios și nu răspunse. Ține-i cuiele bine, Niculae!... Auzi Cicoșilă? Cum crezi tu că s-au astîmpărat cei unsprezece copii ai lui Pisică? Crezi că de bunăvoie? Nu, fiindcă intraseră unii pe sub paturi și se gîtuiuă pe acolo; alții pe după sobă, alții puseră mîna pe calapoade și se pocneau cu ele... Și în timpul ăsta muierea lui Traian taman se terminase de țesălat. După ce termină ea așa, o văz că se ridică în picioare și înfige pieptenele sub grînda casei. După ce înfige ea pieptenele, o văz că își duce o mîna la urechea stîngă, și își vîră un deget în ea. „Ei, Ciulco, ia iute, ia! Ia iute, ia!“ La glasul ei văz că una dintre fete se oprește din zbănțuit. Se uită la măsă și cînd o vede cu degetul în ureche rămîne cu ochii beliți, parcă ar fi văzut o magaoaie! Măsă, iar: „Ciulco, ia uite, ia!“ Și după ce zice, începe să-și miște degetul vîrît în ureche, să-l miște așa repede ca și cînd i-ar fi intrat ceva înlăuntru. Fata, — e una mică de vreo șase ani, seamănă cu tat-său — cînd o vede pe-aia că își zdruncină urechea cu degetul, odată se apucă cu mîinile de păr, se lasă pe vine și începe să urle ca în gură de șarpe. Și urlă! Au! Au! Au! Și măsă cu degetul în ureche, dă-i, dă-i, și cu cît da aia mai mult, d-aia urla și fata mai tare. ălalți s-au oprit din zbînțuială și au început să se uite care mai de care la sora lor cum se ține cu mîinile de baierile inimii și orăcăie. N-am mai văzut de cînd m-a făcut mama! De ce urla ea, exclamă Moromete nedumerit, n-am putut să pricep. Chestia e că după ce s-a făcut liniște, muierea și-a scos degetul din ureche și fata a tăcut și ea dintr-odată. Știți? odată-a tăcut! Numai ăla mută sărea încolo și încoace și mormăia ca un urs. Îți spusei adineauri, Dumitre, de tutun! Moromete se opri și se uită la Cicoșilă: fiindcă veni vorba de tutun, spuse el cu alt glas, mai dă-mi o țigare, Cicoșilă! Tu nu fumezi, Țugurlane?

— Nu, răspunse Țugurlan răgușit.

— Alde Traian Pisică, continuă Moromete pune numai tutun pe pămîntu' lui. Cînd am fost eu cu cizmele, după încăierarea de dimineață, care mi s-a

părut că ține loc de mîncare, îl văz pe Traian că se ridică din pat și strigă: „Haida! Gata! Toată lumea la păpușit tutun!“ A ieșit liota afară, s-a suit în pod și s-au întors cu șiruri de tutun; umpluseră casa; doisprezece inși; făceau păpuși și fumau! Afară de doi mai mici și de fete, toți fumau. Traian zice că el cîștigă cu pusul tutunului mai mult decît scot eu de pe un lot. Ei, pe urmă, s-a așezat el pe scaun și a început să-mi dreagă cizmele. Îmi dregea cizmele și din cînd în cînd ridică fruntea și făcea: „Sfirflică! Na la tata din țigare!“ și scotea țigarea din gură și-i dădea ăluia mutu să tragă din ea.

Dumitru lui Nae își mișcă fălcile și rămase cu dinții dezveliți, într-un rîs mut, cu privirea sticlind de satisfacție. După ce își mîncă astfel plăcerea pe care i-o făcuse Moromete, se miră:

— Și ce dracu face el cu banii de pe pămînt!?

— Păi nu-i trebuie să bea, Dumitre?! exclamă Moromete nedumerit că încă nu se înțelesese acest lucru.

— Gata poarta, Moromete! zise Cocoșilă, uitîndu-se la Paraschiv care bătea ultimul cui.

Moromete se uită și el gînditor la Paraschiv. După cîteva clipe de tăcere își lăasă fruntea între genunchii desfăcuți și se îndoi:

— Nu e gata! spuse el, mai trebuie un vițel care să se uite la ea!

Niculae se întoarse spre tatăl său și behăi de rîs ca un ied. Moromete se ridică să vadă cum a bătut Paraschiv ulucile: ceilalți înțeleseseră că au stat destul și se ridicară să plece.

— Hai Țugurlane, mergi la fierărie? zise Dumitru lui Nae, uitîndu-se la secerile lui Țugurlan.

— Păi Țugurlan a venit pe la mine, ce să caute la fierărie! se miră Moromete cu spatele.

— Văz că e cu niște seceri!

— Aia e altceva! zise Moromete. Dar cu tine ce e Cocoșilă. Parcă îți lipsește ceva...

— Niște parale! zise Dumitru lui Nae rar și cuvîntul *parale* se urcă în salcîmi și pluti limpede prin împrejurimi. He-he-he-, uite la Cocoșilă, se înveseli el, parcă ar zice că nu-i trebuie!

— Fugi că ești prost! mormăi Cocoșilă supărat nu se știe de ce și ieși pe poartă agale, fără să-și ia ziua bună. Dealtfel tot așa făcu și Dumitru lui Nae iar Moromete nici nu-și întoarse spatele; se despărțeau ca și cînd s-ar fi înțeles să se vadă îndată în altă parte. Cocoșilă era totuși supărat. Moromete spusese: „Țugurlan a venit pe la mine“ ceea ce însemna că se purta prietenos cu unul cu care el, Cocoșilă, era certat. Asta nu se făcea!

— Ei ajunge! Strînge-ți de pe-aici!

Moromete lăasă poarta și veni lingă Țugurlan. „Strîngeți de pe-aici și plecați,“ înțeleseseră Paraschiv și Niculae.

— Ce mai faci, Țugurlane? zise Moromete în treacăt, așteptînd ca Paraschiv și Niculae să plece de-acolo.

Avea totuși un glas deosebit pe care nu-l avusese mai înainte.

— Ce să fac! mormăi Țugurlan răgușit de atîta tăcere. Bine.

— Apucă-te de gardul de la grădină, Paraschive, că pînă mîine trebuie să-l terminăm și pe el, mai spuse Moromete în timp ce Paraschiv se îndepărta.

„Pînă mîine ai să vezi tu ce-o să fie“, îi răspunse Paraschiv în gînd.

## XI

Țugurlan continua să tacă. Ceea ce văzuse și auzise aici era același lucru, aceiași vorbărie fără noimă pe care o mai auzise și la fierărie și fără de care acești oameni se pare că nici nu puteau trăi. Acolo, ziarul fusese acela în jurul căruia amătiseră învîrtindu-se, aci, povestirea lui Moromete despre Traian Pisică. Ceea ce îl uimise însă pe Țugurlan și îl făcuse să părăsească gîndul de a-și mai bate joc de ei, era faptul că ei pluteau pe apa aceasta a lor cu atîta seninătate, încît era cu neputință să nu-ți dai seama că acest fel de a fi era de fapt bucuria și libertatea lor. Dacă ar mai fi avut și niște *parale*, cum spunea Dumitru lui Nae, n-ar mai fi dorit nimic nici pentru ei, nici pentru alții. Moromete cel puțin se pare că ajunsese foarte departe, adică să-și ajungă lui însuși cu ce avea. Era sănătos, avea copiii sănătoși, avea două loturi de pămînt, era un om deștept care îți făcea plăcere să stai cu el de vorbă. — Țugurlan trebuise să convină că un om supărat nu putea asculta povestirea lui Moromete despre Pisică fără să nu uite o clipă de supărarea lui — și pe lîngă toate acestea mai era și un om bun. Acum, la sfîrșit, Țugurlan nu se mai îndoia că Moromete avea să-l împrumute cu bucate fără să stea pe gînduri. Ce om ciudat! Dar la urma urmei, de ce se purta el așa de prietenos? se întrebă Țugurlan. Nici rudă nu era cu Țugurlan, nici prieten, nici prieten cu un prieten de-al lui Țugurlan!

— Ce e cu prostu-ăla de Cocoșilă? se pomeni Țugurlan întrebînd. Tot el mă înjură și tot el e supărat?

Abia mult mai tîrziu avea să-și dea seama Țugurlan pentru ce simțise el nevoia să se împace cu Cocoșilă. Și nu era vorba numai de Cocoșilă. Întrebările lui din ultima vreme porniseră de fapt din această nevoie de a se împăca cu oamenii, dar el încă nu-și dădea seama de acest lucru.

— Păi nu, zice că tu l-ai înjurat întîi, explică Moromete cu o anume veselie, care de fapt ținea partea lui Țugurlan.

— Păi așa și pe dumneata te-am înjurat, și dumneata de ce nu te-ai supărat? se răsti Țugurlan și în aceeași clipă se făcu roșu ca para focului.

— Nu, pe mine m-ai combătut, zîmbi Moromete, scuipînd subțire printre genunchi. Aia e altceva!

Țugurlan arăta cuprins de o puternică emoție. Niciodată nu făcuse ceea ce făcea acum.

— Moromete, spuse el cu o voce scăzută, intensă. Uite, ascultă-mă aici... dumneata ești singurul care meriți să ai, nu două loturi, trei!...

— De ce, mă, Țugurlane!? se înveseli sincer Moromete.

— Așa! Să ții minte asta de la mine! spuse Țugurlan cu un glas profetic care îl impresionă pe Moromete. Acuma, uite de ce m-am oprit la dumneata. Împrumută-mă cu un sac de porumb.

— Mă, Țugurlane, n-am porumb, se rugă Moromete. Grîu dacă vrei!

— Dă-mi grîu că găsesc eu să-l schimb.

— Ai sac?

— Am acasă.

— Ia cu sac cu tot și mi-l dai tu îndărăt.

Moromete se ridică în picioare. Țugurlan apucă secerile și porni spre poartă.

— Trec după ce mă întorc de la fierărie, spuse el și se îndepărtă repede pe lîngă garduri.

Iar spre seară, cînd plecă de la Moromete cu sacul în spinare toată lumea află și se miră și nu înțelese nimic din această neobișnuită întîmplare.

Acasă, Țugurlan îl găsi pe cumnatu-său Grigore Armeanca care îl căutase și duminica trecută. Muierea îl întrebă pe Țugurlan la cine găsisese el un sac de grâu și se îngrijoră: nu cumva s-a împrumutat iar la Tudor Bălosu sau Crîșmac?!

— Ei, ia spune Grigore, ce s-a întâmplat? se adresă Țugurlan cumnatului său după ce o uimi pe muierea lui spunându-i de la cine a împrumutat grâul. Am vrut să trec eu pe la tine dar n-am avut vreme, am lucrat zilele-astea la gară, la siloz.

Țugurlan avea de la moșie doar două pogoane de pământ, deoarece nu-i convenea să dea maiorului jumătate de pe un număr mai mare de pogoane. Alții luau mai mult, Ion al lui Miei de pildă muncea vreo opt pogoane. Anul acesta Țugurlan câștigase mai bine lucrînd cu ziua la gară, unde se construia un siloz.

— Ascultă cumnate, ce să fac eu cu ăștia ai lui Aristide? Alde Năstase vrea să mă dea afară! spuse Grigore Armeanca după ce Țugurlan se așeză lîngă el pe prispă.

Țugurlan nu zise nimic. Cumnatul său era de mult mecanic la moară și din asta trăia, n-avea nici el pământ. Numai că dîndu-i această veste, Grigore Armeanca, deși îngrijorat, avea pe de altă parte aerul că nu prea îi vine lui să creadă că o să i se întîmple chiar așa. Parcă ar fi vrut să-i spună Țugurlan ce-o să i se întîmple.

— Ascultă cumnate, te dă sau nu te dă afară? întrebă Țugurlan uitîndu-se la el curios. Ți-au spus ei că or să te dea afară?

— Nu mi-au spus ei, mi-a spus alde Isosică.

— Și alde Isosică de unde știe?

— I-a auzit vorbind.

Părea limpede, dar Grigore Armeanca ar fi vrut să nu fie adevărat.

— Uite de ce, explică el, dacă ei mă dau afară, eu pot să-i dau în judecată și să-i pun să-mi plătească locul. Eu pot să nu cer bani pentru loc, și atunci ce-au să facă, au să mute moara de pe locul meu?

— Nu înțeleg, se miră Țugurlan. Moara lui Aristide e așezată pe locul tău?

— O parte.

— Păi atunci ce-ți mai pasă, se miră din nou Țugurlan. Dar tot nu înțeleg. Moara lui Aristide e chiar pe locul tău?

— A vrut el s-o facă dincolo în vale, dar la mine e taman locul unde se întîlnește șoseaua de la Tărăraști cu drumul dinspre Ciolănești și pe vremea cînd a făcut-o el mai avea Crîșmac moara-aia cu piatră. Nu s-a mai dus nici meni din partea asta la moara lui Crîșmac, a știut el Aristide ce face!

— Păi acolo parcă e o măgură! se miră mai departe Țugurlan.

— Păi partea aia de măgură e a mea, și Aristide credea că e a comunei; cînd i-am spus a zis că o să ne înțelegem noi, o să mă ia să lucrez la moară. Ei! și iese acuma fi-său Tache din școala de meserii și vrea să fie el mecanic! Asta e povestea!

— Păi, Tache ăla parcă vroia Aristide să-l facă popă!

— A rămas repetent! spuse Armeanca făcînd un gest de lehamite.

— E limpede, spuse Țugurlan după cîtva timp de tăcere. O să te dea afară!

Nu era însă de loc limpede, Grigore Armeanca nu-i spunea totul. Era o poveste pe cît de simplă pe atît de uluitoare pe care n-o știa decît Grigore Armeanca. El vroia acum să se folosească de ea ca să nu fie dat afară, dar nu știa dacă o să izbutească și deaceia venise să se sfătuiască cu cumnatul său. Era vorba de faptul că proprietarii furau de mult grâul și floarea soa-

relui din cele trei sate care măcinau la ei. Ideea o avusese Năstase, fiul cel mai mare al lui Aristide, care era un fel de mecanic-șef și administrator general al averii tatălui său.

Moara avea o țeavă de scurgere pentru rămășițe (irimic) și la început, pe cînd mai exista încă moara lui Crîșmac, acest irimic omul și-l lua acasă să-l dea la păsări, dar după ce moara lui Crîșmac fusese părăsită, Aristide făcuse ca pe nesimțite irimicul acesta să fie considerat ca făcînd parte din uium.

Văzînd că oamenii înghit mica hoție, Năstase plănui-se pe cea mare, care îi izbutise pe deplin. Furtul se făcea sub ochii lor printr-o a doua țeavă de scurgere, nu prea ingenioasă, care pornea chiar de la coș. Oamenii care măcinau se sprijineau chiar cu mîna de ea, fără să le treacă prin cap ce fel de scurgere avea țeava aceea. Ei controlau doar irimicul, să nu fie prea mare, adică nu cumva ca proprietarii să tragă odată cu irimicul și boabe curate.

Țeava nu era prea ingenioasă, dar ideea era, fiindcă tragerea se făcea pe nesimțite și cu anii, devenise lege că la o moară cu valțuri nu iese sută la sută făină. Furtul se stabilizase cam la un chilogram din șaptezeci și cinci și aducea într-un an, din trei sate între patru și cinci vagoane grîu și floarea soarelui. Năstase nu ajunsese totuși la acest rezultat, fără să lupte împotriva amenințării de a fi descoperit. Legînd baerile sacului, țăranul avea nu odată nedeslușita impresie că lipsește ceva... Nu mult, era adevărat, dar de ajuns că să-l facă să se uite dintr-o parte la fiul proprietarului, să întîrzie bănuitor cu mîna la gura sacului... Dar Năstase care avea grijă să fie totdeauna acolo devenea deodată grăbit, striga „altul la rînd“, îl înghesuia pe om fie cu vorba, fie împingîndu-l ușurel să facă loc...

— Eu zic că n-or să îndrăznească ei să mă dea afară. Dacă or să mă dea, am să spun la toată lumea hoțiile pe care le fac ei acolo de ani de zile, spuse Grigore Armeanca pe gînduri.

Țugurlan se făcu atent:

— Ce hoții? întrebă el.

— Cu cîntarul... cu irimicul... se feri însă Armeanca.

— Prostii! spuse Țugurlan cu dispreț. Vrei un sfat de la mine? îl întrebă apoi scrutîndu-l liniștit.

— Da...

— Dacă te dă afară, dă-i foc la moară!

— Să mă bage în pușcărie?...

— Atunci... spuse Țugurlan și dădu din umeri supărat. „Atunci du-te dracului, de ce mai vii la mine să-mi ceri sfatul!“ ar fi vrut să-i spună de fapt Țugurlan.

Grigore Armeanca încheie spunînd că o să vadă el mai pe urmă. Țugurlan îl întrebă apoi ce-i mai fac copiii, mai vorbiră cîtva timp și la plecare Armeanca îi aminti că vaca lui, care fătase nu demult, continuă să dea o grămadă de lapte. De ce nu-l trimite pe Anton cu o oală să-i dea niște lapte? Țugurlan răspunse că o să-l trimită.

Seara, Țugurlan întîrzie iarăși să adoarmă, dar de astă dată nu din pricina întrebărilor. Întinzîndu-se sub așternut el simți cum se întoarce în el acea liniște adîncă și ocrotitoare a cărei bucurie, în cei peste patruzeci de ani pe care îi avea, Țugurlan n-o cunoscuse decît foarte puțin și foarte rar; o simțise mai puternic astăzi, cînd întîrziase de dimineață pe prispa casei. Această liniște nu adormea întrebările și nici nu le dădea un răspuns, dar le dădea un înțeles. Pentru ce? Nu se știe încă pentru ce, dar va con-

tinua să fie așa cum a fost pînă ce va afla. Că un om ca Moromete putea să-l ajute în această viață a lui care avea, într-un viitor nedeslușit pentru Țugurlan, un rost al ei, asta era cu atît mai bine.

## XII

În aceeași seară, fără ca Moromete să bănuiască ceva, Paraschiv încălecuse pe cai spunînd că se duce să mîie noaptea cu ei pe cîmp și o luase pe drumul spre București. Nilă îl așteptase la Guica și de-acolo încălecuse și el și porniseră împreună.

Era o seară cu un cer adînc, încărcat de stele. Cei doi ieșiseră în goană la cîmp și se opriră abia cînd lăsară în urmă valea satului. Căii tropăiau și sforăiau îndărătnici, neînvățați cu drumul pe care erau duși; de nenumărate ori, din plină goană, căutară s-o ia pe drumurile lateralnice ale cîmpiei sau chiar înapoi, atrași de zgomotele înfundate ale satului, de respirația lui abia simțită.

La un moment dat, Nilă se opri și el, ținînd calul pe loc. Tăcerea cîmpiei era desăvîrșită și întinderea ei învălîită de întuneric. Ceva se pare că începuse să-l neliniștească. El șopti cu un glas tulburat, plin de îndoială:

— Paraschive! Stai!

Paraschiv se opri și el. Așteptă cîteva clipe și fiindcă fratele său nu spunea nimic, întrebă:

— Ce este?

Nilă tăcea mai departe. Atunci Paraschiv se apropie și mai mult strunindu-și calul și întrebă iar, răgușit și intrigat:

— Ce este mă? De ce te-ai oprit?

Nilă se uită încet îndărăt, cu teamă, parcă s-ar fi așteptat să fie urmărit de cineva. Șopti neliniștit:

— Mă, unde mergem noi?

Paraschiv îi răspunsese printr-o smucitură a calului, pornind în goană înainte pe șosea. Calul lui Nilă porni și el pe urmele celuiilalt. Goneau unul lîngă altul în tăcere, aplecați peste coamele cailor și pînă aproape de întîiul sat prin care trebuiau să treacă, în afară de un automobil cu niște faruri puternice, nu întîlniră pe nimeni.

Tot în aceeași seară, Vasile Boțoghină se pregătise și el de plecare.

Între timp, copiii aflaseră și ei de la mama lor despre boala tatălui și despre vînzarea pămîntului. Vatică umbla tăcut prin curte, parcă rătăcind, nevroid să între în casă, deși Boțoghină îl strigase de cîteva ori. Numai Irina se uita întristată la tatăl ei. Stătea pe prag cu umerii ei micuți și strîmbi și îl urmărea cum îngHITE rar și adînc dumicații. Într-o vreme începuse să-i povestească despre ceea ce se întîmplase în timpul dimineții la școală; cum la examen domnul învățător Teodorescu o lăudase și îi dăduse să învețe o poezie; cum pregătiseră ei serbarea — care avea loc chiar mîine, de sîmpetru — și sfîrșise pîrîndu-i rău că el n-o s-o audă cînd o să spună poezia. Boțoghină n-o auzea nici acum; îi făcea rău glasul ei și cînd Irina tăcu, el spuse:

— Anghelino, ia fata asta la culcare.

După aceea, Boțoghină ieșise afară și începuse să se pregătească pentru plecare. Umpluse căruța cu niște paie de ovăz, apoi o chemase pe femcie să vie cu lampa lîngă căruța și să lumineze roatele. Boțoghină îl strigase

pe Vaticană să-i aducă oala cu păcură din grajd, apoi amîndoi începuseră să desfacă roatele și să ungă osiile căruței.

A doua zi dimineța, înainte de revărsatul zorilor, Boțoghină se deșteptă și după ce îl sculă și pe băiat, înhămă caii, se urcă în căruță și împreună cu el porni spre spitalul din Udup. Înainte de plecare el scoase din brîu un teanc de hîrtii, alese două de cîte o mie și i le întinse femeii. Anghelina le luă și rămase cu ele în mîna uitîndu-se nemișcată la omul ei care stătea pe cutia căruței cu hăturile pe genunchi.

— Pînă la Udup v-apucă prînzul! Cum o să se întoarcă Vaticană singur? Dacă îi ia cineva căruța și caii? se temu ea.

Drept răspuns, Boțoghină apucă hăturile în mîini. Simțind mișcarea curelelor, caii porniră și trecură podișca de la drum cu zgomot. Femeia o luă în urma căruței și ieși înaintea cailor, oprindu-i în drum. Se apropiă apoi de loitră și vorbi iar:

— Vasile, cînd ai să te întorci?

— Am să-ți scriu eu d-acolo, răspunse omul cu grabă. Apoi adăugă: — Vezi cum îi faci cu seceratul! Ia-o și pe fata-aia să v-ajute. Ai grijă să nu se taie cu secerea. Tăcu cîteva clipe, apoi vorbi iar: — La treierat, vezi că am aranjat cu alde Cocoșilă să vă ia în ceată cu el. După un timp, reluă, de astă dată cu un glas care arăta că nu mai are nimic de spus: — Vezi să nu se întîmple ceva p-aici! și ridică hăturile: Haida! hă! Hai-die!

Caii porniră, dar femeia se ținea mereu de căruță. Mergea alături de răscurci și se uita într-una spre bărbatul ei, vrînd parcă să mai spună ceva. El ghici slăbiciunea și frămîntarea ei și îi spuse cu un glas gîtuit, cu o asprime dureroasă:

— Fugi d-aici! Păzea că te calcă roata!

În clipa aceia, femeia nu se mai putuse stăpîni și izbucni scurt într-un plîns deznădăjduit:

— Vasile! Să nu mori p-acolo, Vasile!

Boțoghină dădu bici cailor.

### XIII

Aproape de prînz ajunse la Udup. Spitalul de plasă era așezat la marginea satului și de departe semăna cu un conac boieresc. Acoperișul lui de țiglă se vedea de la cinci kilometri. Era înconjurat de o mulțime de salcîmi altoiți cu coroanele ca niște măciuci uriașe și de duzi stufoși și bătrîni din care se auzea de departe ciripitul gălăgios a numeroase cîrduri de păsărici.

Vasile Boțoghină opri sub unul din duzii din fața intrării și sări jos din căruță. Vaticană se uită mirat peste clădiri și spuse arătînd cu degetul înainte:

— De ce nu oprești în dreptul spitalului?

— Țsta e spitalul, nu acolo, răspunse Boțoghină. Așa fac toți care nu-l cunosc, se opresc dincolo. Acolo stă doctorul! E casa lui! Sai jos și dă iarbă la cai.

Încă nedumerit — casa doctorului arăta mai frumoasă decît spitalul — Vaticană sări jos, scoase căpestrele din capul cailor, le desfăcu șleurile, luă din căruță un braț de paie amestecate cu iarbă și îl puse înaintea vitelor. Boțoghină dădu cîtva timp ocol căruței, uitîndu-se pe sub sprîncene să-și dea seama de ceea ce se întîmplă în jurul lui, apoi intră încet în curtea spitalului.



Intrarea în clădire avea niște scări lungi de ciment care dădea într-un coridor lung; atît scările cît și coridorul erau înțesate de țărani desculți cu chipurile galbene și supte; de femei îmbrobodite strîns cu privirile înțepenite și dîrze, cu cîte-un copil în brațe sau de mîină; de lucrători isto-viți cu cămașile rupte pe ei și murdare; stăteau pe cele două bănci de lemn așezate de-a lungul pereților și așteptau. În afară de cei de pe scări și cei dinlăuntru, pe lîngă zidurile spitalului stăteau alții sub umbra duzilor, în grupuri mai mici. Era timpul prînzului și unii întinseseră pe pămînt legăturile cu care veniseră și începuseră să mănînce.

Vasile Boțoghină văzu încă din poartă mămăligile întinse pe iarbă și coridorul înțesat de oameni. Intră înlăuntru și fiindcă pe bănci nu mai era loc se răzîmă de tocul ușii pe care scria *consultații* și începu să aștepte cu aceeași răbdare pe chip ca a celorlalți.

La un moment dat, ușa se deschise dinlăuntru fără veste și Boțoghină care se răzîmase puțin și de ea, se clătină și se izbi de umărul doctorului care tocmai ieșea.

— Ce te proptești în ușă? Stai jos pe bancă, se supără doctorul.

Speriat, Boțoghină se trase într-o parte, simțind cum obrajii îi ard de rușine. Doctorul își roti privirea peste oameni și spuse:

— Sînteți prea mulți azi, cine stă mai aproape să plece acasă și să vie mîine dimineată!

Dar toți parcă înțeleseseră pe dos, adică să se apropie de el și să-i spună ce-i doare.

— Domnule doctor, de trei zile nu vrea să mai sugă, stă în brațe și doarme! Mi-e frică să nu-mi moară în brațe! I-au mai ieșit și niște pete roșii pe tot trupul. Nu știu ce să...

— Varsă mereu, domnule doctor, ce mănîncă, varsă! spuse altă femeie arătînd copilul.

Alte glasuri se îngrămădiră strîngîndu-se și înconjurîndu-l pe medic. Toată lumea se sculase de pe bănci și de afară cîțiva chiar alergaseră înlăuntru.

Medicul, un om scund și cam gras, cu niște trăsături înăsprite de soare și vînt întocmai ca ale țărănilor, stătea liniștit în mijlocul bolnavilor și se uita peste capetele lor, reținut, cam aspru, cu o privire care arăta că ceea ce vedea el acum, era un lucru obișnuit, pe care îl vedea de mulți ani.

El apucă de cămașă copilul uneia din femei, i-o ridică spre bărbie, dezvelindu-i burta și după ce se uită o clipă spuse:

— Fă-i o baie cu flori de mușețel!

Apoi se adresă unei alte femei, spunîndu-i să se ducă la sanitar, să-i dea niște *prafuri*, dar femeia cu copilul cu pete pe trup îi acoperi glasul:

— Domnule doctor, i-am făcut de trei ori, așa cum mi-ai spus...

Un om care stătuse pînă atunci la o parte, se apropie și el de doctor, îl apucă de braț și spuse șoptit, cu glas insinuant:

— Domnule doctor!...

Dar doctorul nu-l luă în seamă. Boțoghină se vîrîse și el printre ceilalți și se uita drept în ochii medicului, crezînd că acesta are să-și aducă aminte de el și are să-l cheme înlăuntru. Doctorul deschise ușa fără să ia în seamă glasurile numeroase care îl chemau și pieri înlăuntru cu bolnavul care era la rînd.

— Ce să-i faci, zise un țaran tînăr, posomorîndu-se și căutînd abătut un loc pe bancă. Un singur doctor la atîtea sate?! De fier să fii și tot nu prididești!

— A! Pă dracu, îngîină o fată scundă, cu niște picioare groase ca niște

stîlpi, îmbrobodindu-se cu mișcări furioase. Ia să vii *pe dincolo* cu ceva, să vezi cum prididește!

— Nu, el e cinstit, nu ia, spuse cineva cu convingere. Ia sanitarul ăla și cu soră-sa, sora doctorului, care e și ea p-aci! E moașă! Dacă te duci la ei...

Fata vru să răspundă, dar în clipa aceea, un copil din brațele unei femei începu să țipe. Femeia ieși repede afară. Un om oftă greu și se sculă de pe bancă. Odată cu el se mai sculară încă vreo cîțiva. După o jumătate de ceas, coridorul se goli mai mult de jumătate. Abia pornind prin curtea spitalului, oamenii și femeile puteau fi văzuți că sînt într-adevăr bolnavi. Un țăran înalt ca o prăjină, mergea încet, abia pășind, ținut de două rude de amîndouă brațele; sudoarea îi năvălea des pe frunte și gema încet, cu gura deschisă, cu privirile rătăcite; un altul însă, era singur, și cît se sculase de pe bancă, începuse să se clatine ca beat; mergea orbecăind, ținîndu-se de ziduri. Ieși cu greu și se așază pe iarbă, aproape căzînd pe brînci, în patru labe, ca și cînd ar fi fost împușcat.

— Omule, de ce nu intri acolo peste el, zise un muncitor apropiindu-se de cel căzut și ajutîndu-i să se întindă mai bine. Noi putem să mai așteptăm, dar dumneata de ce nu intri peste el?

Omul vru să bilbîie ceva, dar tot atunci curtea spitalului fu străbătută de un glas sîșietor, ca de cuțit. Privirile se întoarseră spre drum. Pe poarta spitalului se văzură intrînd cîțiva oameni care duceau o femeie pe o cergă. O dăduseră jos din căruță și femeia țipase crunt. Ajunși în fața scărilor, oamenii lăsară cerga cu femeia pe iarbă și unul dintre ei se șterse pe frunte de sudoare și intră în coridor. După cîteva clipe, doctorul ieși afară și întrebă scurt, din capul scărilor, spre oamenii care stăteau alături, lîngă bolnavă:

— Cînd a născut?

— Ieri dimineață, domnule doctor! răspuse unul din țărani, luîndu-și pălăria de pe cap.

— Copilul trăiește?

— Trăiește, domnule doctor!

Medicul se apropie și privi cîteva clipe în jos, spre bolnavă. Femeia stătea cu ochii închiși și părea moartă; la soare, chipul ei arăta albastru, livid. Doctorul se aplecă și-i prinse încheietura mîinii între degete. Cît îi prinse însă încheietura, îi și dădu drumul; și se răsti la oameni, fără milă:

— Ați omorît-o! Ați adus-o în căruță și i-ați mîncat zilele!

Unul dintre cei trei oameni care aduseseră bolnava, la auzul acestor cuvinte tăioase nu se putu nici el stăpîni:

— Am adus-o în căruță? N-oi fi vrînd s-o aducem cu airoplanul!

— Haide, lasă vorba! porunci doctorul ca un militar. Băgați-o înăuntru.

Abia spre seară îi veni lui Vasile Boțoghină rîndul la consultație. El intră în cabinetul doctorului și spuse:

— Nu mai mă cunoașteți! Am venit acum vreo două săptămîni... Doctorul se apropie de el și-l întrebă grăbit:

— Da! Ce ți-am spus că ai?

Boțoghină vru să răspundă, dar doctorul întrebă iar, cu aceeași grabă reținută:

— Cum te cheamă?

Omul își spuse numele și comuna, iar doctorul îi întoarse spatele și începu să răsfoiască un registru gros. Răsfoind, întrebă din nou:

— Cînd spui că ai fost aici?

— Acum zece-cin'ș'pe zile! răspuse Boțoghină, nedumerit că doctorul nu-și aduce deloc aminte de el.

— Vasile Boțoghină, din Siliștea-Gumești, zise doctorul cu un glas rece. Păi asta e a treia oară cînd te consult! Ai fost la raze?

— Da, răspuse Boțoghină vinovat și-i întinse doctorului sulul negru al radiografiei pe care acesta îl desfășură la lumină și îl cercetă multă vreme.

— Stai jos. De ce nu stai jos, se adresă el bolnavului la sfîrșit.

Boțoghină se așază pe un scaun rotund și alb și începu să urmărească intrigat fiecă mișcare a doctorului. Medicul, după ce îi arătase omului scaunul, se așezase la birou și începuse să scrie în el pe o foaie. Scria repede și mult, și din cînd în cînd se oprea, ridică fruntea de pe foaie pentru cîteva clipe, apoi începea iar să scîrțîie din peniță. Acest lucru ținu multă vreme și cînd doctorul se ridică de la biroul lui, Vasile Boțoghină se ridică și el. Medicul însă, nu mai arată acum nici o grabă. El se așază pe un scăunel în fața omului și-i făcu semn să stea jos. Începu să-i spună rar, apăsînd pe cuvinte, cu un glas care uneori era străbătut de urme de neîncredere, alteori de amenințare:

— Uite ce-ai să faci! Te duci acasă și vinzi ceva; un cal, un bou, un pogon de pămînt!...

Se opri și spuse după cîteva clipe, amenințîndu-l pe om cu rețeta:

— Ai să te duci la farmacie cu rețeta asta. O să-ți trebuiască mulți bani, pentru că ai să iai doctoriile astea de trei ori. Dar nu e vorba numai de doctorii. N-ai voie nici să ridici un pai de jos. Înțelegi? Nimic. Să nu faci nimic. Și în fiecare zi să mănînci ouă, să bei lapte mult și să nu-ți lipsească găina de la masă. Să vorbești cu sanitarul din sat să-ți facă injecțiile și să te învețe cum să iai doctoriile. Asta e o boală grea, dar voi nu vă vindecați pentru că nu vreți să cheltuiți. Și chiar dacă cheltuiți, cît vă simțiți nițel mai bine, gata, vă puneți pe muncă să vă scoateți pîrleala pentru ce-ați vîndut. După o boală ca asta nu mai ai voie niciodată să muncești prea mult... Doctorul se opri o clipă: vrei să nu mori?

Boțoghină făcu ochii mari înspăimîntat și răspuse repezit, dar nu îndată:

— Da, domnule doctor!

— Atunci să faci așa cum ți-am spus. Începînd de azi te întinzi cu burta la soare, mănînci bine, iai doctoriile astea și după o lună de zile să treci iar pe la mine. Altfel să știi că nu e glumă. Dacă ajungi să cazi la pat, n-ai ce mai căuta la mine.

Medicul ieși de după birou și-și puse mîna pe flanela cîrpită a omului, care cît o simți se și ridică în picioare.

— Să nu-ți pară lucru de glumă! Că eu știu cum sînteți voi: „lasă că-mi trece“ pînă începeți să vă scuipați boșogii pe jos. Vă repeziți pe urmă la doctor și cînd vedeți că nu vă mai poate face nimic, începeți să înjurați că nu e bun doctorul.

— Domnule doctor, îl întrerupse Boțoghină nedumerit mereu că medicul uitase ce-i spusese data trecută: păi eu am făcut rost de douăzeci de mii de lei, că mi-ai spus că mă bagi într-un spital unde o să mă fac sănătos într-o lună-două...

Medicul tresări:

— Douăzeci de mii? întrebă el neîncrezător.

— Păi așa cum mi-ați spus dumneavoastră!

— Ai la dumneata douăzeci de mii?!! întrebă doctorul uimit, impresionat de privirea bolnavului pe care abia acum i-o vedea; era o privire

lărgită, strălucitoare de viață și de speranță, dar străbătută și de umbre nedeslușite, urme ale nopților de neliniște și spaimă.

— Păi am vîndut jumătate din lot, domnule doctor! Întări Boțoghină limpede și ușurat, ca și cînd ar fi fost de pe acum sănătos; adăugă senin și împăcat: ce era să fac? Astă primăvară au murit doi inși la noi în sat, tot așa, au stat acasă și...

— Uite ce e, Boțoghină, da, știu acuma... Așa este, cu vreo douăzeci de mii de lei te faci sănătos, bine că ai vîndut. Eu ți-am spus data trecută să vinzi și să faci rost de bani, așa cum spun la fiecare. Dumneata, bine că ai avut ce vinde... Uite ce-ai să faci... ia spune-mi, ești cu căruța?

— Cu căruța, domnule doctor. Cu băiatul.

— Dă drumul căruței acasă și rămîi aici. Mîine o să te trimit la munte într-un sanatoriu...

#### XIV

A doua zi dimineață, Guica își luă ciorapul de gît și porni încet spre casa fratelui ei să fie de față cînd Moromete și cu toți ai lui au să bage de seamă că Paraschiv și cu Nilă au fugit cu caii la București. Se gîdea încet, cu o bucurie care îi ungea inima, cum are să se întindă vestea numaidecît în sat că cei trei băieți ai lui Moromete au fugit cîte ș'trei de acasă cu caii și cu oile și că asta s-a întîmplat — și Guica avea să aibă grijă să se afle întocmai așa — din pricina celor două fete ale lui Moromete și a Catrinei lui Moromete care vroiau ele să pună mîna pe averea fraților...

Plecarea aceasta se întîmplase, cum nici ea, Guica, n-ar fi crezut că se putea mai bine; întîi Achim cu oile, acum o săptămînă; apoi, seara trecută, cu amîndoi caii, Paraschiv și Nilă; astăzi era zi de sărbătoare, sfîntii Petru și Pavel; mîine toată lumea avea să iasă la secerat grîul. Mai întîi, Moromeții rămași, adică cele două fete, Tita și Ilinca, Niculae și mama lor, Catrina, cu Moromete în cap, n-au să mai aibă ce mîncă în timpul muncilor, nu mai aveau laptele!; apoi nu vor mai avea cu ce să se ducă la deal, o să trebuiască să se ducă pe jos, cu secerile pe umăr; apoi, strînsul și treieratul grîului căratul lui pe arie și celelalte munci; n-au să mai aibă cu ce le face, vor trebui să dea din colț în colț, să bată la porțile oamenilor după vite.

Acest dat din colț în colț îi săra inima Guichii. Și mai ales dusul Moromeților la secerat pe jos. Și încă: Niculae nu știa să secere, Catrina Moromete trebuie să rămînă acasă și să facă de mîncare, să îngrijească de păsări, Moromete la fel, cu atîția copii, se desvătase să muncească, stătea toată ziua pe miriște, zicea că leagă snopii, fuma și umbla încoace și încolo; singurele care aveau să muncească rămîneau cele două fete.

„Na! Să vă săturați, gîdea Guica, apropiindu-se de casa fratelui. Să munciți acum să vă iasă ochii din cap. Și pînă să cumpărați voi cai și oi, se întorc și ăia cu buzunarele pline de bani! O să vedeți voi atuncea ce-o să vă facă ei, că v-ați făcut stăpîne pe casa lor!”

Guica se apropie de podișca fratelui și se opri pe ea, uitîndu-se în curte peste gard. Fata cea mică a lui Moromete, Tita, mătura bătătura cu un tîrn uriaș făcut din fire de rosmarin. Pe prispa casei stătea, într-o parte Moromete, iar în colțul dinspre drum, Niculae și cu sora lui mai mare, Ilinca. Niculae plîngea încet, prelung, jelindu-se prosteste și spunînd mereu unul și același lucru:

— Hai, mă Ilinco, dă-mi! Dă-mi, mă, Ilinco, n-auzi!? Hai, mă, Ilinco, aaaa! aaaa! Dă-mi, mă, Ilinco și mie niște flori!

Moromete bea tutun și se uita liniștit spre șosea. Din când în când, cineva trecea pe drum și îl saluta. Moromete răspundea tare, cu multe cuvinte, spunînd „bună să-ți fie inima cutare” sau „să trăiești, mă Dumitrache!” În acest timp, Niculae bîzîia mereu, dar nimeni nu-l lua în seamă, ca și cînd treaba lui ar fi fost să plîngă așa mereu, fără nici o socoteală.

Guica intră încet în curte, cu ciorapul de gît și apropiindu-se de prispă, dădu bună dimineța. Nu-i răspunse nimeni. Toemai atunci, Ilinca se răsteya apăsat la Niculae:

— Mai taci, mă, din gură, desghiocatul! Pînă mai alaltăieri te-ai ținut de coada oilor și acuma te găsi coroana. Să-ți dau eu flori din grădiniță ca să faci coroană altora! Păi dar!

— Dă-i fa, și lui niște flori, dosădito, ce ești așa de cîrpanoasă?! Se auzi din casă glasul mamei.

— Ia mai taci din gură, mamă, ați săpat vreunul grădinița? Să-i dau flori să facă altora coroană! Ia uite-te!!

La auzul acestui răspuns, Niculae începu să urle de-a binelea. De astă dată însă el se ridică și sări spre grădiniță.

— Să nu te prind că iei vre-o floare, că-ți rup zulufii, Niculae, amenință Ilinca de pe prispă.

Catrina Moromete ieși afară, gătită pentru biserică. În clipa aceea, clopotele bisericii începură să bată. Femeia se închină și se dădu jos de pe prispă. Chipul necăjit și bătut de soare al femeii era acum liniștit, plin de bunătate. Ea își sumese fusta neagră de lînă și își ascunsese pe la spate cine știe ce albitură care nu trebuia să se vadă. Se uită peste bătătură și văzînd-o pe Guica așezată pe prispă, cu ciorapul de gît, i se adresă cu multă evlavie:

— Mario, mai lasă și tu ciorapul ăla, că o să te duci în fundul iadului! Cît e săptămîna de mare, umbli mereu pe la muieri și spui că azi e joi-mari, mîine miercurea păsărilor, poimîine luna verde! Și acuma că e sărbătoare lăsată de domnul Cristos, lucrezi la ciorap în loc să vii și tu și să ascuți baremi sfînta evanghelie!

— Ei, las' să mă duc eu în iad, răspunse Guica, lucrînd parcă înadins mai repede la ciorap. Ce e iadul? S-a întors cineva d-acolo?

Moromete își încreți fruntea și aprobă subțirel:

— Așeăie!

Guica continuă:

— Că n-o fi mai rău ca p-aici. Că cînd oi muri, intri în pămînt și te mănîncă viermii. Și sufletul? Un abur care trăiește și el și se tot plimbă...

— Păi, se plimbă! aprobă Moromete cu o indescrptibilă ironie. „Păi da, n-are încotro, se plimbă, firește...”

— Ei, he! făcu Catrina, pornind încet spre poartă. Ce trebuie să fie în inima voastră! Stăpînește ăla spurcatu'!

— Păi stăpînește! făcu Moromete din nou.

În acest timp, furat de starea ciudată a tatălui său, Niculae uitase să mai bocească. Deodată însă, el își dădu seama că dacă mama lui se duce, numai e nimic de făcut cu coroana lui. Sări de pe prispă și se luă după ea, îi ieși înainte și o apucă de fustă; se uita în ochii ei cu jale și începu să verse lacrimi cît boabele de porumb de mari:

— Mă, mamă, mi-a spus dom'vățător să fac și eu o coroană, se jeli el deznădăjduit. Și mi-a spus să veniți și voi la școală, mi-a dat să învăț și eu o poezie, hai măi, maică, spune-i Ilincăi să-mi dea flori din grădiniță... măicuță, mi-a spus că o să mă treacă clasa și că o să spui și eu o poezie... dom'vățător Teodorescu mi-a spus să nu lipsesc, că am dat examen acu

o săptămână, m-a ascultat și mi-a spus să-mi fac coroană... spune-i Ilincăi, mamă...

Băiatul își încleștase mâinile lui mici și înnegrite de soare de fusta aspră a femeii și n-o lăsa deloc să se mai miște. El se uita în sus spre chipul ei și vărsa lacrimi atât de coplesitoare, încât femeia îi puse mâna pe cap și înghițind greu, îi mângâie urechile înnegrite cu palma ei aspră și îi șopti:

— Du-te în grădiniță și ia-ți flori! hai!

Apoi se întoarse spre casă și se uită spre fiică. Dar fata i-o luă înainte chemându-l pe băiat cu un glas înmuiat:

— Hai, mă, treci încoace căpăținosule, nu ți-am spus că-ți dau, ce te jelești așa? Plî-înge, ca blegu!

— Ilinco, Ilinco, amenință femeia din poartă! Pentru niște flori, fa? Te vede Dumnezeu de sus!

Moromete, auzind aceste cuvinte din urmă, își lăsă capul într-o parte și întări cu finețe:

— Păi te vede!!

Guica stătea mai departe pe prispă, împletea la ciorap și aștepta ca fratele ei să înceapă să se neliniștească de lipsa celor doi: Paraschiv și Nilă. Moromete însă stătea mereu pe prispă, bea tutun, se uita din când în când spre drum răspunzând la saluturi și nu se sinchisea că deși soarele se ridicase sus pe cer, Paraschiv și Nilă încă nu se întorceau cu caii de pe izlaz. Atunci Maria Moromete se întoarse spre Tita, care ajunsese cu măturatul aproape de scara prispei și întrebă într-o doară:

— Tito, unde sînt, fă, băieții-ăia?

— Ce mă-ntrebi pe mine? Cu caii pe izlaz, unde să fie! răspunse fata în silă.

— Dar de ce n-au venit pînă acum? întrebă Guica iar, cu o bucurie abia ascunsă.

— Du-te și-i întreabă, răspunse fata ursuză.

— „He! o să vedeți voi! o să văd eu cum ai să te duci mîine pe jos la secere“ gîndi Guica.

— Dar de ce s-au dus amîndoi? Ce i-a găsit? întrebă Guica iar. Că vorbisem cu ăla marele că vine să-mi dreagă podul, că s-a stricat la căpriori.

Fata nu mai răspunse. Moromete nici nu auzise schimbul de cuvinte. În grădiniță, Niculae își terminase coroana și se pregătea să plece la școală. El se apropie de tatăl său și-i puse mâna pe umăr:

— Tată, dă-mi și mie pălăria ta, să mă duc și eu la școală.

Moromete se trezi din visare:

— Ce e, mă? Pleacă de-aici!

— Hai, tăticule, zău, dă-mi și mie pălăria ta, se rugă băiatul încet.

— Hai, tată, dă-i pălăria să plece odată, că iar începe să bîzîie, spuse și Ilinca din grădiniță.

Moromete își scoase pălăria din cap, se uită la ea cu atenție, parcă abia atunci ar fi văzut-o întîia oară și spuse:

— Na, mă, pleacă de-aici. Căpăținosule! Ai un cap cît o baniță! Unde te duci tu? ce cauți la școală?

Băiatul tăcu, nu spuse nimic și se îndreptă sfios spre drum. Moromete îl urmări cîteva clipe, apoi îl strigă:

— Mă, n-auzi? Ia vin încoace.

Niculae se întoarse și se opri în fața tatălui. Așa cum se oprise, cu obraji negri-galbeni de friguri, cu capul mare peste care pusese pălăria destul de veche a tatălui, în cămașă și cu picioarele desculțe și pline de zgîrieturi, Niculae parcă era o sperietoare.

— Spală-te pe picioarele-alea, îi spuse Moromete descingându-se de cureaua de piele care îi ținea brîul roșu peste mijloc. Spală-te cu săpun și na ici, încinge-te cu cureaua asta peste cămașă, că parcă ești dăulat, parcă te-a prins cineva de pe gîrlă!

Băiatul luă cureaua strălucind de încîntare și alergă spre troaca pășărilor să se spele. Tot atunci, de pe șosea se auzi un tropăit zgomotos de cai. Guica sări în picioare atît de repede încît s-ar fi crezut că a mușcat-o ceva de sub pămîntul prispei. Poarta se deschise și cei doi, Paraschiv și Nilă, intrară în curte. Căii sforăiau într-una și se vedea că au fost goniți; dungi mari de umezeală le brăzdau spinarea și pulpele le erau pline de spumă albă. Guica încremenise lîngă prispă și ghemul negru de lînă i se rostogolise pînă în mijlocul bătăturii.

Moromete își ridică și el privirea mirată:

— Ce e mă, cu voi? Sînteți nebuni? Ce-ați gonit caii ăia așa?

Nu căpătă însă răspuns. Paraschiv descălecă repede și avea buzele atît de ieșite în afară și atît de încălecate una peste alta încît de departe se-măna cu unul care și-ar fi agățat de gură niște clape de gumă. Nilă era posomorît și se mișca mai greu decît oricînd. Trupul lui gros alunecă de pe spinarea calului ca un sac cu picioare și rămase tăcut ștergîndu-se încet cu palma peste turul pantalonilor.

— Nilă, ce mă, ești surd? Ce e cu voi? întrebă Moromete iarăși.

Atunci Nilă se întoarse spre tatăl său și fruntea lui lată și cu carne multă pe ea se încreți și se îngrămădi spre rădăcina groasă a nasului; răs-punse mormăind, dar glasul i se auzi totuși foarte limpede:

— N-auzi, mă, că ne-a gonit niște pîndari? Ne-au intrat caii în niște ovăz!

„Ce e cu ăștia? se întrebă Guica trăznită de întoarcerea aceasta a celor doi. De ce n-o fi plecat?“

— Paraschive izbucni ea cu un glas ascuțit, clocotind de furie acră și nestăpînită. Bine, mă, ce e cu tine, fire-ai al naibii să fii! D-aia îți fac eu ciorapi, mă? Ziceai că vîi să-mi dregi căpriorile alea ale podului! Fire-ai al naibii să fii, cu botul tău!

Și fără să mai aștepte răspuns își culese ghemul din țărîină și porni cu pașii ei iuți și uscați spre șosea. Paraschiv se întoarse spre ea și o strigă din urmă:

— Viu acuma, ga Mario!... Bagă mă, caii în grajd, se adresă apoi lui Nilă făcîndu-i semn, adică să vie și el la ga Maria.

Dar Nilă nu-i luă în seamă semnul, îi întoarse spatele și intră cu cai cu tot în grajd.

## XV

Paraschiv era atît de furios încît intrînd în bordeiul tușei uită de șubrezenia patului și aproape se aruncă pe el.

— Nu ți-am spus eu, ga Mario, că ăsta n-are să meargă? Fir-ar capul lui al dracului de bou! ăsta e bou! Bou de mere și de pere.

Dar tușa îl primi cu strigăte ascuțite:

— Și tu de ce n-ai fugit singur? Ce-ți pasă ție de el? Dă-te la o parte de pe pat, n-auzi că troznește?

Paraschiv se ridică și se așeză pe un scăunel. Tușă-sa era atît de înăcrită, încît îi întoarse spatele și nici nu vroi să-l mai asculte cum s-a întîmplat. Ea își scoase firul de lînă de pe gît, aruncă ciorapul după sobă și în

timp ce se uita în curte și blestema, un câine al nu știu cui hălăpăia niște mălai dintr-o strachină mică în jurul căreia piuiau jalnic vreozece-cincisprezece pușori mici cât nucile:

— Nia d'acolo, plesni-ți-ar ochii de potaia dracului, țipă Guica ieșind afară. Mîncași mîncarea puilor, lovite-ar turbarea astăzi și mîine.

Guica se luă cu bulgări după cîinele care sări gardul vecinului și-i arătă femeii o clipă coada și picioarele dinapoi. Furioasă, Guica izbi cu bulgări în gard, blestemînd:

— Mînca-ți-ar coada cui te are, că nu-ți dă să mănînci, și vii să faci burtă în curtea mea! Făi, armăsăroaicelor, legați-vă cîinele, mînca-l-ați fript să-l mîncați!

De la vecin nu răspunse nimeni și Guica se întoarse în bordei. Paraschiv stătea cu coatele pe genunchi și o aștepta să se liniștească, deși era și el furios.

— Plecasem, ga Mario, și cînd am trecut de Tătărăști n-a mai vrut Nilă să meargă, explică el. De la început se tot oprea și se uita îndărăt... ce să fac cu el dacă e tîmpit!...

— Păi fiindcă sînteți buni numai să vorbiți, țipă Guica, scoasă din sărite. Toată iarna stați pe la mine și ga Maria în sus, ga Maria în jos... fir-ați ai naibii să fiți că sînteți mai proști ca Năstase Besensac. Sînteți buni numai să veniți și să vă fac ciorapi și flanele și să vă pui deoparte ce am și eu mai bun și voi vă moșmoniți de-un an de zile și nu sînteți în stare să vă faceți și voi un rost!

— Hai, ga Mario, taci din gură și ascultă aicea, nu mai țipa așa ca o coțofană. Dacă nu știi, de ce vorbești? mormăi și Paraschiv arțăgos.

Guica își ieși din minți.

— Ce să știu, mă, ce să știu? Cine e coțofană? Să nu-ți dau acuma cu ceva peste botu-ăla!

— Păi dacă te rezezi, și nu vrei să ascuți! Ascultă aicea la mine.

— Nu vreau să mai ascult nimic. Am avut și eu un loc acolo, în spatele casei lui tac-tu, se vaită ea pe neașteptate. Ooof... o să iau pe cineva străin și-o să i-l dau, că am avut și eu nepoți și m-au făcut de rîsul lumii. Un pogon de pămînt am și un cap de vie și casa asta așa cum e... am s-o iau pe fata aia mică a lui Ripițel, săraca, să-i rămîie ei bordeiul ăsta și să se mărite și ea cu pogonul meu, să nu stea ca mine nemăritată! Că alde frate-său a rămas neînsurat, vai de capul lui și cine șă-l ia așa gol și fără nimic! Și-o s-o iau aici, și o să-i trec și pogonul și casa și să aibă și ea grijă de mine cînd o să închiz ochii... că frate-meu Ilie... că rudele... nepoții...

Maria Moromete se făcu deodată moale și se lăsă încet pe pragul bordeiului. Ea începu să se jelească încet și fără lacrimi și bocetul ei, deși încet împînzi aerul bordeiului și al bătăturii și se răspîndi ca de mort pe toată întinderea uliții:

— Ooof, nepoții, nepoții! Doamne-doamne... eee... C-am avut și eu o mamă, doamne!... și a intrat în pămînt îîî... îîî... și m-a lăsat singură-î! Că frati-meu Ilie s-a însurat a doua oară-î. Și soră-mea a făcut copil de fată mare-iii! Și dacă s-a dus din sat m-a lăsat pe mine singură, doamne! Și lui Ilie nu-i pasă de mine, doamne! Of, doamne-doamne-ei!... eeeii! Și-am avut și eu un copilîî... și a murit și ăla că mi l-ai luat, doamne! și m-ai lăsat singuricăăă! M-ai lăsat singurică, doamneeei!... eeee! singurică m-ai lăsat, doamne pe pămîntul-ăsta! Că nici nepoții și nici frații și nici rudele, că s-au dus toți și nimeni nu te ia în seamă și toți rîd de tine, doamne! Că am vrut și eu să las nepoților bucățica mea de pămînt și să-și facă și ei casă pe ea... și să mă ție și ei în casa lor că am îmbătrînit și sînt singurică, doamne...



că am zis și eu că să fie bine de ei, că sînt nepoții mei și am vrut să se însoare și ei și să-și ia muieri și dacă închiz ochii și mor să aibe cine să mă spele, să nu mor cu ochii beliți, doamne!... Of, doamne-doamneee!.. eee... că n-am vrut răul nimănui și i-am îndemnat și eu să-și facă rost de bani și să-și facă casă că sînt mari și le trece vremea, doamne! Că numai tu știi ce e în inima mea, doamne, inima mea friptă și prăjită... că sînt singurică și mi-e urît și frică, doamne! Of, doamne-doamne-eee!.. eeeee!.. Că dacă îi înveți și-ies fel de fel de vorbe, doamne, și lumea te poreclește și-ți spune Guica... și nimeni nu știe cum îmi tremură mie inima, doamne, și picioarele mi s-au răcit, că nu mai poci, că o viață am avut și s-a dus și aia, dumnezeule!

Paraschiv se ridică de pe scăunel și îi puse mîna pe umăr.

În timpul cît tușa lui se jelise, el se uitase pe geam să vadă dacă aude cineva. Lumea care trecea auzea, dar nimeni nu se oprea. Întorcea capul și apoi își vedea de drum; numai niște copii se opriră sfioși și ascultară un timp, cu gravitate, bocetele femeii.

— Ei, ga Mario, șopti Paraschiv încurcat. — Hai, taci odată, că nu e nimic. Ce te-a apucat? De ce nu stai să auzi cum a fost, că nu e vorba să...

Maria Moromete tăcu și se ridică încet de pe prag, fără să-l ia în seamă pe nepot. Ea merse și ridică din mijlocul bătăturii strachina răsturnată de ciine, o șterse cu mîna de mălai și uitîndu-se în jurul ei începu să cheme puii cu un glas care nu mai amintea cu nimic de cel cu care se jelise puțin mai înainte. Ea chema puii și risipea mălai, iar cloșca dădea tîrcoale cloncăuind și cîrîind zgomotos. De pe cer soarele de vară începuse să verse cu putere o căldură înăbușitoare.

Paraschiv ieși din bordei și plecă încet cu umerii îndoîți. Fuga nu izbutise, dar nu era nimic; trebuia căutat curînd un alt prilej, pînă nu trecea vara. Și altfel trebuia acum să procedeze.

## XVI

Niculae intră în curtea școlii, foarte mîndru de pălăria pe care o avea pe cap și de cureaua cu cataramă albă cu care era încins peste cămașă. El se amestecă printre băieți, căutînd cu ochii pe băiatul lui Țugurlan și mai ales pe premianta clasei, Boțoghină Irina. Niculae se îndreptă spre grupul fetelor din clasa lui care făceau mare zarvă în curtea din spatele școlii; nici nu apucă să se apropie bine și Niculae se pomeni arătat cu degetul de vecina lui, Bălosu Rafira, care cît îl văzu, începu să țipe:

— Uite la Moromete, uite la Moromete! A venit cu părăria lui ta-său! ăăă! Părăria lui ta-său! Părăria lui ta-său și cureaua!

Niculae îngălbeni de furie, dar nu putu să spună nimic. Se liniști însă repede văzînd că celelalte fete își văd de joc și nu-l iau în seamă. El se opri în dreptul unui grup de trei-patru fete care jucau ceva sărînd într-un picior printre niște pătrățele și semne sgîriate pe pămînt. Boțoghină Irina stătea și aștepta să-i vine rîndul la sărit. Cînd o văzu Niculae cum stă, cu umărul ei stîng puțin ridicat, oacheșă și cu coadele mici lăsate peste o bluză nouă, i se păru atît de frumoasă încît, uitîndu-se la ea, sîngele îi împurpură obraji și inima lui începu să bată ca o păsărică. Așteptă ca ea să ridice ochii și să-l vadă cu pălărie și curea. Irina însă nu ridica de loc ochii spre el; aștepta cu nerăbdare să-i vie rîndul la joc. Chiar îi veni rîndul; luă bucățica de ciob în mîna, se așeză în dreptul pătratului, aruncă ciobul și începu să sară printre pătrățelele și semnele jocului. Niculae o urmări cum sare și după un timp nu mai simți decît necaz. Cînd fata aruncă ciobul în figurile cele mai grele

și a nume în *iad* și în *cer*, Nicolae făcu pe neașteptate un pas, strică liniile și o îmbrînci pe fată în mijlocul figurilor. Celelalte fete țipară ascuțit și tăbăriră pe el. Pălăria lui Moromete fu motolită rău pe capul fiului. Nicolae o luă la goană și fetele îl lasară în pace. Ele refăcură repede pătratul stricat și Irina spuse că trebuie acum să dea din nou cu ciobul.

De ziua serbării școlare, copiii veneau în număr mare. Veneau și cei care lipsiseră mai tot timpul anului; chiar și cei care știau că au să fie lăsați repotenți.

În fața intrării, băieții din cursul complimentar ridicau o scenă. Băncile fuseseră scoase din curtea școlii să se așeze oamenii în ele. Din când în când, câte un învățător ieșea afară și bătea din palme să potolească zarva. Unii copii jucau *oina*, alții chinuiau o minge de cirpe jucînd foot-ball. Nicolae era mare foot-ball-ist, juca la becie, era vestit prin șuturile lui și i se spunea Dobay.

Deodată un murmur începu să umble prin toată curtea. Un băiat care stătea la poartă strigase tare:

— Vine dom'vățător Teodorescu cu doamna!

Vestea străbătu curtea prin toate colțurile și zarva începu să se stingă. Cei care jucau *hoina* lasară jocul iar fetele ieșiră din spatele școlii și trecură fuga în față.

Învățătorul Teodorescu și soția lui erau însă departe de școală, abia puteau fi văzuți. Un copil care stătea în poartă anunță că cei doi au intrat în primărie. Copiii așteptară în liniște iar cei care încercau să facă gălăgie erau înghionțiți:

— Bă, tu n-auzi? Vine dom'vățător Teodorescu!...

În cele din urmă, învățătorul fu văzut apropiindu-se de poartă. El mergea încet alături de o femeie mică și grăsuță îmbrăcată în costum național și încălțată cu niște pantofi cu tocuri foarte înalte. Avea buzele roșite rău și de gît purta un șir de mărgele de diferite culori.

Copiii se îngămădiră de-alungul drumului de la poartă pînă la scările de la intrare. Învățătorul pătrunse în curte și se îndreptă spre școală. În clipa aceea, din capul șirului izbucniră cîteva glasuri subțiri și puternice:

— Bună ziua! Bună ziua!

Apoi, pe măsură ce învățătorul și soția lui înaintau, erau întîmpinați și urmăriți de numeroase glasuri copilărești care strigau răzlețit și neîntrerupt, unul mai puternic și mai ascuțit decît altul:

— Bună ziua! Bună ziua! Bună ziua!

Învățătorul Teodorescu și soția lui, învățătoare și ea, nu știau că copiii le fac numai lor această primire. Teodorescu fusese director al școlii timp de aproape zece ani pînă la venirea lui Toderici, care izbuti repede să-l lucreze la inspectorat și să-i ia locul. Copiii însă păstrau mai departe simpatia lor vechiului director.

Nu de aceeași primire se bucură însă învățătorul în cancelarie. Directorul Toderici, cît îl văzu intrînd, sări în picioare. Era îmbrăcat militarăște, în uniformă de locotenent. El își desfăcu mîinile și strigă:

— Haide, domnule Teodorescu, pleci din comună și lași situația elevilor neîncheiată! Am să fac raport la inspectorat. Ai plecat și ai luat catalogul cu dumneata. Ce înseamnă asta?

În cancelarie era strîns întreg corpul didactic al școlii. Parohul Petre Provinceanu și parohul Andrei Bălan, dintre care primul cu soția, învățătoare în sat, erau și ei aci. Preoteasa era numită doamna Lily. Apoi tinerii învățători, Bădilă Aurel și Enăchescu Adrian, dintre care al doilea cu

doamna, tot învățătoare. Ea era numită doamna lui dom'vățător Enăchescu, soțul îi spunea Mary; urechea copiilor, însă, refuza așa ceva.

Învățătorul Teodorescu trase un scaun și se așeză, puse catalogul pe birou. Doamna Lily schimbă o privire scurtă cu soțul ei, preotul, și ieși din cancelarie. Teodorescu răspunse atât de agresiv, încît toți învățătorii și doamnele se ridicară în picioare:

— Situația elevilor mei e încheiată și pe catalog eu sînt stăpîn!

Se petrecea un lucru nemaipomenit. Teodorescu vroia să lase repetent pe fiul colegului său, Toderici Arthur, care învăța prost.

— Am mai discutat odată pe chestia asta și ți-o spun verde, domnule director; am să-ți las băiatul repetent așa cum se cuvine și să nu strigi aicea la mine, pentru că nu ești la instrucție cu premilitarii.

Directorul își mușcă buzele. El mîrii stăpînit, lăsînd deodată la o parte formulele de politeță și oficiale cu care îl întîmpinase mai înainte:

— Teodorescule, îți spun prietenește că cu mine ai s-o pățești urît de tot. Te răzbuni că ți-am luat locul de director?! Sîntem aici cu toții de față: băiatul meu nu e cel mai rău și mai prost din clasa ta; am să cer inspectoratului reexaminarea și am să te dau și în judecată...

— De trei ani de zile ți l-am trecut clasa de rușine, răspunse Teodorescu cu dispreț. Eram director pe vremea aia, așa că vezi, nu e vorba de răzbunare. E un copil tîmpit pe care l-ai crescut obraznic... îmi terorizează clasa...

Se făcu o tăcere de cîteva clipe, după care Teodorescu continuă:

— Și ce mă sperii tu cu inspectoratul? Ai să ceri reexaminarea și ai să potrivești lucrurile cu oamenii tăi din partid; te privește. Ce-mi pasă mie?! Eu ți-l las repetent, îmi iau catalogul colea în fața satului...

— Și pe urmă ai să zbori din învățămînt! strigă directorul bătînd cu pumnul în masă. Are să te usture, Teodorescule, nu mă cunoști bine! Te rog să predai imediat catalogul clasei a patra fiindcă eu sînt director și eu prezint situația.

Toderici izbi cu un scaun de podea și începu să înjure soldățește și să insulte cu grosolănie pe colegul său, fără să mai țină seama de doamne.

— Te găsiși tu, să-mi faci aici în școala mea pe grozavu! Dacă nu zbori tu din învățămînt, să se c... toți cîinii din România în gura mea!

Toderici izbi a doua oară cu un al doilea scaun de dușumea și ridică brațul în sus strigînd cu o voce înaltă:

— Bagă de seamă, Teodorescule! Să-i... Dumnezeu mă-sii dacă n-am să te fac eu pe tine să tremuri și să mă ocolești zece kilometri cînd ai să mă vezi! Bagă de seamă! Vrei să te pui cu mine și să mă muști de ... bine, mușcă-mă tu, dar eu îți spun că am c... tare și ai să-ți rupi dinții în el.

Doamna Mary izbucni în rîs și ieși repede afară. Parohul Petre Proviceanu interveni cu glasul lui bisericesc:

— Ascultă, Florică, nu striga așa că te-aud copiii de-afară.

— Lasă-mă, părinte, că am ajuns cu toții o adunătură de nebuni, nu de învățători, continuă să strige directorul. Nu te uiți la el cum stă și se uită la mine ca un bou?

În clipa aceea, soția învățătorului Teodorescu sări în sus și începu și ea să strige cu glas subțire, pițigăiat, și care se vedea că tot timpul se încercase de revoltă:

— Să-ți fie rușine, domnule director, că urlă și strigi aicea ca un măgar. Am să te dau în judecată și toată lumea e martoră! Da, am să te dau în judecată și n-am să te las pînă nu înfunzi pușcăria! Mocane! Ai venit aicea

în itari și te-ai ghiftuit ca un porc și acum urli și strigi la el parcă ar fi ordonanța ta! Obraznicule! Nerușinat ce ești... fire-ai al dracului de mocan!

Glasul învățătoarei clocotea de atîta revoltă și ură, încît directorul rămase încremenit și prostit în fața ei. Ea își îndreptă privirea spre cei doi învățători, Bădilă și Enăchescu, și li se adresă palidă, tremurînd de indignare:

— Să vă fie rușine că stați și vă uitați la un astfel de spectacol. Rușine! Huo!

Adevărul era că soția lui Teodorescu nu se putea împăca cu gîndul că „mocanul” luase locul de director bărbatului ei. După prima izbucnire, Toderici își reveni din surpriză. El rînji cu grosolanie și spuse:

— Taci, fă, din gură, pourceaua dracului! Vezi să nu te trimit la agromie, la vier.

Nu apucă să termine. Soția învățătorului Teodorescu apucă strîns călimara mare și grea de pe masa cancelariei și o repezi drept în capul directorului. Acesta se feri și călimara plezni în țândări în portretul regelui Carol al II-lea de pe peretele opus. Geamul portretului se sfărîmă cu zgomot și trăsăturile „primului învățător” fură boroșcoite de cerneală și de lovitură. Portretul începu să se clatine în sfoara și cuiul de care era agățat, fără să cadă însă, și se clătina încet în dreapta și în stînga ca și cum și-ar fi muștră pîrintește corpul său didactic din cancelaria școlii. Învățătoarea, văzînd că dăduse greș, apucă în mîină un scaun și se repezi spre Teodorici; se făcu o învălmășeală mută și înțelestată; Toderici îi zmulse scaunul cu ușurință; femeia apucă altul; soțul ei sări și se repezi spre director; parohul Petre Provinceanu îi ținu calea; în cele din urmă, învățătoarea, aprinsă la față, izbucni în plîns și își apucă soțul de braț:

— Haide d-aici! Ți-am spus de la început să nu vii astăzi la serbare!

Teodorescu își desprins brațul, deschise ușa cancelariei și o împinse ușor afară.

Rămași singuri, cei șase bărbați se priviră unul pe altul în tăcere și pe nesimțite corpul didactic se împărți în două tabere. Tînărul învățător Bădilă Aurel, singurul neînsurat, trecu de partea fostului director. Parohul Petre Provinceanu și cu celălalt învățător, Enăchescu, se știa că sînt de partea lui Toderici; iar în ce-l privește pe Enăchescu—acesta era o rudă îndepărtată a lui Aristide Rădulescu, cu care acesta făcuse afacerea cu căminul cultural—ținea cu actualul director; singur parohul Andrei Bălan nu se amestică; el porni spre ușă și ieși afară fără să scoată vreun cuvînt.

— Domnule director, începu tînărul Bădilă, bagă de seamă că se aude! Școala asta nu e casa noastră particulară.

Toderici trase un scaun și se așeză oftînd agresiv. El răspunse cu un glas care căuta să-l atragă pe tînăr de partea sa și să-l izoleze cu totul pe fostul director.

— Lasă-mă în pace, dragă Aurele, asta e curată bătaie de joc. Vezi ce-a făcut cu cerneala? Cum dracu' să nu înjuri... dumnezeul mă-si, cînd te scoate din sărite. Să-l ia o mie de draci de copil, dacă îi place să alerge toată ziua, ce vrei să-i fac eu? Pentru asta trebuie lăsat repetent? Eu știu că nu învață foarte bine, dar dă-l în mă-sa, n-o să fac din el un savant. Și pentru asta trebuie lăsat repetent? Dă-o dracului, Teodorescule, că întreci măsura!

— De ce întrec măsura? întrebă Teodorescu așezîndu-se și el pe scaun. Eu nu pot să trec clasa un elev care își bate joc de carte. Pentru că băiatul tău nu e prost și ar putea să învețe și ți-am spus de-atîtea ori să-l ții din

scurt. El știe că tat-său e învățător și director și în loc să învețe îmi terorizează clasa ca o bestie.

— Lasă, măi Teodorescule, zise parohul Petre Provinceanu, plimbându-se agale pe lângă biroul cancelariei. Ce dracu', parcă ai fi venit acum de pe băncile școlii normale.

— Ca în *Apostol* de Cezar Petrescu, completă Enăchescu vrînd să fie ironic. Domnule Teodorescu, continuă el, de fapt numai dumneata ești de vină, pentru că n-ai știut să sădești în el doriința de carte! Asta e! S-o știi de la mine, nu te supăra.

— Lăsați-l, dragă, că eu nu măsupăr, zise directorul ridicîndu-se de pe scaun. Să-mi lase copilul repetent. Bine! Lasă-l repetent, Teodorescule! Pe cuvîntul meu de onoare! Și ce-o mai fi pe urmă om mai vedea.

— Domnule Enăchescu, strigă fostul director furios. Îmi spui mie că n-am știut să sădesc în el doriința de învățătură? Ai uitat că pînă mai anul trecut veneai aproape în fiecare zi la mine să te învăț cum să predai o lecție?! Acum ți s-a îngroșat obrazul și faci ironii.

— Teodorescule, liniștește-te, dragă, murmură cu blîndețe parohul Petre Provinceanu. Ce-o să creadă lumea despre noi dacă ai să-l lași pe băiatul lui Florică repetent? „Ia uită-te, o să zică, mama lor de învățători, că proști copiii mai au“. Gîndește-te și tu, ce dracu'!

Teodorescu vru să răspundă, dar fu întrerupt de revenirea în cancelarie a celor care ieșiseră; parohul Andrei Bălan și învățătoarele Lily, Mary și soția lui Teodorescu.

— Haide, că s-a strîns lumea și așteaptă, e curtea plină, spuse parohul Andrei Bălan lăsînd ușa deschisă.

## XVII

Spre prînz Moromete se sătură să stea pe prispă; ieși la drum pe stănoaga podiștei. Ziua era frumoasă, deși căldura năvălea din cer asupra ei. Pe stănoagă era la umbră, deasupra salcîmi înfloriți, iar pe șoseaua albă, curată, măturată din toate părțile de fete, treceau oameni. La a treia casă înainte, ieșea din curte și se ducea nu se știe unde Matei al Barbului, care avea o gîlmă în gît și care din pricina asta, cînd vorbea, îți venea mereu să-i spui: „tușește mă Matei, să-ți iasă gîlma aia din gît“.

— Unde te duci Matei?! Îl întrebă Moromete anume ca să-l audă vorbind.

— 'ă duc înă la mnatu-meu, 'ă-mi dea un 'ăpăstru!

„Vedeți? Din pricina gîlmei cuvintele lui sînt ciumpăvite, topite în omușor“, părea să spună Moromete prin întreașa lui înfățișare.

Vecinul din față, alde Udubeașcă, ieșise și el la poartă.

— Mă, Udubeașcă! chemă Moromete în prada aceleiași stări de adîncă și atentă contemplare. Ce face, mă, Gheorghe ăla al tău?!

Gheorghe acela al lui Udubeașcă nu făcea nimic deosebit ca să se mire și să fie atît de nemapomenit de încîntat Moromete, dar întreba de el tocmai de aceea, tocmai pentru că săracul Gheorghe al lui Udubeașcă era un flăcău șters și bun și ale cărui urme pe pămînt nu le vedea nimeni.

— Gheorghe s-a dus cu caii pe izlaz! răspunse Udubeașcă.

„Vedeți?! asta face Gheorghe al lui Udubeașcă!“

— Bună ziua, Moromete!

— Bună ziua, Nae!

Nae Boldeată, un creștin! Vreți să mai știți și altceva despre el? Nu e nevoie.

— Ce faci, Moromete? Hai, devale!

Ei, ăsta da, un om în toată puterea cuvîntului; trece pe lângă tine, nu dă bună ziua, te întrebă doar așa, ce faci, hai devale, adică nu faci bine ceea ce faci, mai bine ai face dacă te-ai lua după el.

Trecînd pe lângă el, unii încercau să-l ia cu ei la fierărie, la Iocan, dar Moromete le răspundea că nu merge, ce să caute el acolo? Și spunea acest lucru cu un glas care vroia să însemne că el niciodată n-a fost pe-acolo, ba chiar s-a ferit totdeauna să se ducă; altora le răspundea că *n-are timp*; unuia i-a răspuns chiar că nu poate, e *ocurat*.

Intr-o vreme, un vecin din fundul grădinii, care de cele mai multe ori trecea prin curtea Moromeților ca să iasă spre șosea, se oprise lângă el și îi adusese aminte că astăzi după masă popa Petrică are comitet la bancă și că Moromete să vie și el acolo, ca fiind membru în comitetul bisericesc. Moromete îi răspundea vecinului că nu merge; și la întrebarea celuiilalt că de ce nu merge, tăcuse cîteva clipe, apoi răspundea rar și tărăgănat: „nu viu, mă Ene, ce, tu nu știi că eu nu mai sînt în comitet? Am fost *destituit*! M-a destituit popa“. Vecinul nu înțelesese cuvîntul *destituit*, plecase fără să mai spună ceva.

Moromete fu urnit de pe stănoagă de Cocoșilă. Dar nu fără cîrîială și discuție. Cocoșilă îi spunea să meargă împreună la serbare, că e serbare la școală, să vază și ei ce-o fi pe-acolo; Moromete răspundea că nu merge, ce să *facă* acolo?

— Hai, mă, trecem pe la Aristide și bem cîte-o țuică, fac eu cinste, spuse în cele din urmă Cocoșilă, știind că la această invitație celălalt n-are să se mai opună.

Moromete ridică privirea spre prietenul său și întrebă cu multă uimire:

— Zău, mă? Ce te-a apucat? Ce-ai pățit?

Cocoșilă se supără și-i spuse lui Moromete să nu facă pe deșteptul, că dacă e vorba să numere care a făcut cinste de mai multe ori, el, Moromete, iese prost. Moromete începu să rîdă încet și părea dispus să înceapă numărătoarea, dar Cocoșilă îi întoarse spatele și se prefăcu că pleacă; fără folos însă, deoarece Moromete îl cunoștea și știa că totdeauna cînd Cocoșilă era atît de insistent, avea ceva de spus, ceva care îl rodea și în care nu se poate descurca.

Porniră încet spre centru răsucindu-și țigări.

— Moromete, ai auzit, mă? anunță în sfîrșit Cocoșilă. Am vrut să-ți spun eu de ieri, dar a venit Țugurlan și... în fine m-am gîndit aseară, pînă să adorm... M-am gîndit... am făcut la țigări, iar m-am gîndit... Mă, tu auzi? Am băut la tutun... stam și mă gîndeam și am băut tutun! Mă, am băut tutun!!! Ce să-ți mai spun, pînă m-a luat dracu' și-am adormit.

— Ce, mă, la ce te-ai gîndit? întrebă Moromete vesel.

— Am fost alaltăieri pe la gară și am auzit doi inși care vorbeau.

— Ce spuneau?

— Vorbeau de politică. Erau doi inși nu știu de pe unde: intrasem la Marinescu să iau o țuică și ei stau în picioare și discutau, aveau o gabrioleță în fața cîrciumii. Nu-ș ce-or fi fost ei, în tot cazul oameni deștepți, nu proști ca tine.

— Sau ca tine, completă Moromete netulburat.

— Da, și vorbeau între ei. Vorbeau, vorbeau, uite așa le mergea gura! Dar nici unul nu se lăsa! Amîndoi deștepți! Trebuie să fi fost niscai geambași sau negustori din ăștia care au magazine de grîne prin gări. Adică numai unul din ei, că avea ceafa groasă; ălălalt nu-ș' ce

era, că era mai spălăţel, așa ca agentul ăsta al nostru de la C.A.M. La început n-am prea înţeles, că nu ştiam despre ce e vorba. Eu am cerut o țuică și m-am făcut că nu-i aud; și pe urmă am început să prinz ceva. De fapt mînceau amîndoi c...t, spuneau că o să vie legionarii la putere, că țărăniștii nu sînt contra lor... Ei! Au mîncat ei la c...t așa cam vreo jumătate de ceas și odată îl auz pe-ăla mai spălatu' că dacă vin legionarii la putere, atunci e bine, s-a terminat cu partidele. Ălălalt, ăla borșosul, zice că nu se poate. Dacă e vorba așa, atunci regele ce face fără partide? „S-a zis cu partidele, zice ălălalt. Ori așa, ori așa, partidele nu mai sînt în stare să guverneze; e limpede că partide n-au să mai fie; au dus țara la rîpă și trebuie oprită să nu se rostogolească. Numai legionarii pot s-o oprească“. Așa spunea ăla, trebuie să fi fost legionar, ...pe mă-sa, că avea pe sub haină o flanelă verde.

— Și ăla grasu' ce spunea? întrebă Moromete cu interes.

— Dracu' să-l ia, că n-am înţeles ce politică făcea. Ba spunea de legionari, că nu se poate, ba spunea de Maniu și de rege. Spunea că Maniu și cu regele, numai ei pot să mai facă un guvern care nu știu ce mînce el c...t că țara romînească este așa și pe dincolo. Eu ce mi-am spus? Dă-i în mă-sa, ăștia sînt legionari amîndoi. Asta vream eu să-ți spun ție, că nu e de glumă cu legionarii ăștia, dar tu ești capiu, nu înțelegi...

— Fugi, mă, d-aici. Dă-i în mă-sa de legionari! zise Moromete vesel, mergînd agale, cu mîinile la spate.

Ajunseră apoi în centru la Aristide și intrară în cîrciumă. Cocoșilă făcu într-adevăr cinste și după aceea, fiindcă în cîrciumă nu prea aveau cunoscuți, ieșiră și se îndreptară spre școală.

Cînd intrară înlăuntru, curtea școlii era înșesată de oameni și serbarea gata să înceapă. În fața băncilor dinaintea scenei se așezaseră un rînd de scaune. Tocmai atunci pe aceste scaune începuseră să se așeze fruntașii comunei: notarul Istrățescu cu soția lui, o femeie grasă, îmbrăcată cu o fustă uriașă de catifea subțire; agentul C.A.M. cu soția, o cucoană îmbrăcată în costum național și cu o umbreluță de soare pe care o ținea deasupra capului cu un aer de mare doamnă; alături de ea se așezase Aristide Rădulescu, fără soție; apoi veneau la rînd receptorul cu soția, agentul fiscal, Jupuitu, singur, cu pălăria lui de paie și cu obrajii lui care păreau jupuiți; și în sfîrșit inginerul agronom Ionescu cu toată familia, un student și două eleve de liceu, abia veniți în vacanță. În spatele acestora, în primele bănci, se așezaseră Crîșmac, Tudor Bălosu și administratorul moșiei Marica, Cristescu.

Scena din fața școlii ocupa intrarea în întregime. Învățătorii și învățătoarele, cu un grup de elevi, premianții, stăteau în dosul scenei, pe coridor, fiecare clasă cu învățătorul ei.

Moromete și Cokoșilă se amestecară și ei printre oameni și nemai-avînd loc pe bănci, se așezară jos pe pămînt. După cîtva timp, serbarea începu. Directorul școlii o deschise cu o cuvîntare. Cînd apărură pe scenă în uniformă, se făcu în toată curtea o tăcere deplină.

— Domnilor, începu el cu glas tare, proptindu-și pumnii pe catedra de pe scenă și rezemîndu-se în ei, Domnilor, repetă nepolitic, uitînd că în fața sa, pe scaune, se aflau și doamne,—serbarea școlară din anul acesta se serbează cu bucurie pentru părinții care și-au trimis copiii la școală și fără bucurie pentru ăia care nu și i-au trimis. Și vă spun, domnilor, că din situația încheiată pe școală iese că oamenii nu-și dau copiii la școală. Știți și dumneavoastră că cine are carte, are parte. Păi, să vă spun eu, d-aia n-aveți parte, fiindcă n-aveți carte. Și pentru mine, domnilor, să vă spun drept, că eu așa am obiceiul să vorbesc, pentru mine, zic, după părerea mea, e cel mai prost ăla care nu-și dă copilul la școală! Eu am aicea înscrîși patru

sute cincizeci de elevi și din ăștia patru sute cincizeci și ceva, nu zic să fi venit toți, că n-ai unde să ții atîta mulțime de copii și la urma urmii unii din ei sînt așa de proști că n-au ce căuta la școală; nu zic patru sute cincizeci, și nici jumătate, că așa batem recordul pe toată România și noi, domnilor, nu sîntem ăștia din Siliștea-Gumești mai breji ca alții din alte sate; și cum ziceam, nu două sute douăzeci; dar eu nu spun nici o sută în cap. Că asta ar însemna să stăm bine, să zici că uite, fir-ar' al dracului, ce spun ăia că sîntem o țară fără știință de carte? Păi foarte mulțumesc, dă-mi și mie ici, Romîniei, niște colonii, să trăiesc bine și să vezi cum învăț carte. Așa că dacă veneau o sută în cap, aș fi zis că degeaba se laudă Franța și Anglia că la ei oamenii sînt bătuti în cap de atîta carte; uită-te ici, în România, uitați-vă domnilor engleji și franțuzi, sînteți mai proști ca noi, sînteți proști de dați în găuri, noi avem cu ce trăi fără colonii și învățăm carte, avem daravelile noastre și nu ne ducem la mama dracului cu vapoare și cu submarine! Asta puteam și putem s-o spunem dacă ne dăm copii la școală. Și d-ăia ziceam adineauri, că e cel mai prost ăla care nu-și dă copiii la școală! Zice că n-o să-l facă popă și nu-l trimite, și... Ia dă-mi, Enăchescule, situația aia, spuse directorul întorcîndu-se spre fundul scenei. Apoi continuă cu situația în mîină: pe clasa întâia au fost înscriși o sută cincisprezece. Au frecventat regulat, cîți credeți? Treizeci și șapte, anunță Toderici tare. Și din ăștia au rămas repetenți patru. Asta e cu clasa întâia, dar aici stăm bine, fiindcă pe clasa întâia tot mai vin ei. Și stăm bine și cu clasa a doua. Dar ce se întîmplă după aia, nici dracul nu mai poate să înțeleagă. Să vedeți; clasa treia înscriși șaptezeci. Au frecventat opt. Opt inși? Din opt inși ce să scoți? Mai poți să lași vreunul repetent? Cu clasa a patra...

Directorul întinse mîna înapoi:

— Dă-mi te rog catalogul și situația clasei, domnule Teodorescu.

Teodorescu îi întinse catalogul și situația și timp de un minut asistența așteptă ca directorul să continue. Toderici cercetă catalogul încordat și cînd ajunse la sfîrșitul lui, văzu că în dreptul partidei fiului său era scris: absent. Ridică fruntea și continuă:

— La clasa a patra situația e ceva mai bună, pentru că domnul învățător Teodorescu a fost mai aspru decît mine și v-a trimes amenzi încă de la începutul anului. Că așa e omul nostru, nu vrea să înțeleagă dacă nu-i trimiți amenda pe cap. Eu am vrut să nu mă înjure oamenii, și ca rezultat mi-au venit, mari și lați, opt copii la clasa mea. Dar de la anul încolo, uite, vă spun verde, să nu ziceți că sînt al dracului: care nu și-o trimete copilul la școală, o să-l amendez și o să-l usture, pardon de expresie, știți dumneavoastră unde. Clasa a patra au fost înscriși cincizeci și șapte, au frecventat paisprezece, dintre care trei repetenți. Și dacă trecem la cursul complimentar, aici nu se mai poate nici discuta: clasa a cincea, patru, a șasea doi și clasa a șaptea șase inși. Eu cam atîta am avut de spus. Și să știți că în chestia cu amenzile am să tai în carne vie. Acuma doamna Lily are să vă spună cum stă situația cu fetele.

Toderici se întoarse cu spatele spre asistență și chemă:

— Unde ești, doamnă Lily? Poștește, te rog, pe scenă!

După care directorul părăsi catedra și coborî printre paturile scenei jos, lîngă fostul director Teodorescu. El îl apucă pe colegul său de braț, îl trase printre copii înlăuntrul școlii și rămaseră singuri, într-una din clase. Toderici își îndoi mîinile spre spate și se miră:

— Măi lonele, de ce mă pui în situația să facem scandal de pomană? Dacă nu învață, ce dracu' vrei să-i fac? Eu te rog să mă scuzi, știi cum e felul meu, roag-o și pe soția ta să nu se supere! Crucea lui de copil, că dacă



mi-ar semăna mie, aş şti ce să fac, dar seamănă cu soacră-mea, fir-ar a dracului cu mama ei de soacră şi toată ziua îl ține p-acolo pe la ei; cu am treabă, n-am timp să-l învăţ carte! Pentru asta să ne certăm, să mă faci să-mi ies din sărite? Te rog să mă ierți și să nu fii supărat pe mine!

Fostul director se șterse de nădușeală pe frunte și nu răspunse decât după ce directorul începu să se plimbe nervos prin odaia de clasă.

— Ascultă, Toderici. Eu la toamnă îmi cer mutarea, răspunse el. N-am înțeles ca în școală să mă port cu oamenii și cu copiii așa cum faci tu și Enăchescu. Personal, n-am nimic cu tine, dar numai atât îți spun: ești mai tânăr ca mine cu șase ani și de când sînt eu învățător, lucrurile în loc să meargă spre bine, merg spre rău. Dacă ai fi vorbit țăranilor acum zece ani așa cum ai vorbit tu astăzi, te-ar fi luat la goană cu pietre. Eu nu pot să mai predau la școala asta. Și fără să mai aștepte răspuns, fostul director ieși din clasă, mîndru și disprețuitor. Toderici dădu din umeri. Știa că, Teodorescu n-o să plece din satul lui.

## XVIII

Afară, învățătorii și învățătoarele își strigau premianții și copiii spuneau poezii. Cînd veni rîndul clasei a patra, fostul director se urcă pe scenă și înainte de a începe să numească pe premianți, el se opri cîteva clipe în fața catedrei dînd de înțeles că are ceva de spus. Se făcu liniște și unii oameni care stăteau jos, tăifăsuind încet, se ridicară în picioare și curmară șoaptele. Numai niște babe surde, uitîndu-se la învățător, își aduceau amînte de părinții acestuia; fostul director era chiar de-aici din sat.

— Bietul băiat al lui Niță Teodorescu! îl căina una. E mereu slab, săracul.

— L-a supt învățătura, că ce mai învăța, eu îl știu de cînd erea mic, zicea alta.

— Ia tăceți din gură, muierile alea d-acolo, zise un bărbat, întorcîndu-se foarte indignat încotro se auzeau șoaptele.

— Ei, mai vorbim și noi, Ghiță, ce belești ochii-ăia așa? răspunse una din babe cu un glas nepăsător.

— Duceți-vă mai încolo, afară, dacă aveți chef de vorbă.

— Hai, nu-ți mai răci gura, Ghiță, că faci praf, spuse altă babă rîzînd.

— Tăceți din gură! Hei! se auzi atunci glasul poruncitor al directorului.

— Oameni buni! Domnul director a spus la început că e cel mai prost ăla care nu-și dă copilul la școală. Dar eu știu de la părinții mei că nu sînt decît oameni care au cu ce să-și dea copiii la școală și oameni care n-au cu ce, nu pot să-i dea, că au nevoie de ei, n-au cu ce să-i încalțe și să-i îmbrace, cu ce le-lua cărți. Sînt și oameni proști care nu vor să-și dea copiii să învețe, dar ăștia sînt mai puțini, și nu sînt proști nici ei, sînt neștiutori, și dacă sînt neștiutori, sînt tot din cauză că părinții lor i-au ținut fără carte. Oameni buni! Dar de ce trebuie să învățăm carte? Eu nu vorbesc numai de ăia săraci care nu pot veni. Dar sînt și alții care mai au și nici ăștia nu-și dau copiii la școală. Iarna, copilul dacă stă în casă, îl scutește pe om de o treaptă pe el și de o pinecă în picioare. Stă cu burta goală după sobă și așteaptă primăvara. Eu vă întreb, cui nu i-ar plăcea dintre dumneavoastră să-și vadă copilul îmbrăcat și încălțat și să vie iarna să învețe, să nu rămînă neștiutor?

— S-a făcut lumea rea, maică, spuse una din babe din fund, cu bu-suiocul în mână (de la biserică venise și ea la serbare!).

— S-o fi făcut, maică, aprobă învățătorul, dar asta înseamnă că dumnezeu n-are grijă de ei.

Se auziră risete. Învățătorul se posomorî și se șterse apăsător de sudoare. O clipă se lăsă tăcerea peste toată curtea. În față, Aristide stătea vesel, cu aerul său tineresc și clătina rar din cap; cum sta picior peste picior, el își clătina și pantoful în aer și se uita intrigat la învățătorul de pe scenă.

— Oameni buni, spuneam adineaori, că de ce trebuie să învățăm. Sînt țări care nu sînt așa bogate ca a noastră și trăiesc mai bine ca noi. Ei s-au lăsat de plugărie și au început să facă fabrici, în fabricile astea ei țes pînza de America, și ne ia grîul nostru pe ea, bucatele noastre. Dacă ați ști carte... Unii dintre dumneavoastră au primit pămînt după război, dar viața nu s-a făcut mai bună. Alții n-au pămînt deloc și eu am vrut să vă spun că trebuie să vă dați copiii la școală, să învețe carte și să se facă meseriași. Altceva nu e de făcut pentru copiii dumneavoastră — așa a făcut și tata cu mine — așa că la toamnă lăsați-i pe copii, ruți, cîrpiți, să vie la școală. Rupe de la gură și ia-i numai o carte-două și dă-i drumul să se ducă. Aici la Miroși e o școală de meserii și bursierii nu plătesc nimic. Am citit ieri în ziare (dumneavoastră dacă nu știți carte, nu citiți ziarele) și am văzut că la București, la atelierele Grivița, s-a înființat o școală gratuită de ucenici, nu se plătește nimic, îl ține pe ucenic în cămin, îi dă mîncare și îmbrăcăminte, dimineața învață carte, după masă învață meserie... Stă patru ani și după patru ani iese din internat și primește leafă. Pe urmă am citit iar că la Spantov, pe domeniile Statului, e altă școală... Înseamnă că dacă vă dați copiii să facă cel puțin patru clase primare, puteți pe urmă să-i dați undeva să-și câștige o piine.

Învățătorul se opri; sudoarea îi curgea în șiroaie pe obraji și pe gît. Era foarte cald și se vedea că învățătorul nu are obișnuința de a vorbi.

— Am să strig acum catalogul, încheie el. Veniți mai încoace, băieți. Premiul întâi e Boțoghină Irina și Moromete Niculae, anunță el. Haide Boțoghină, treci încoace.

Abia acum oamenii se destinseră din încordare; se pare că învățătorul fusese ascultat de oameni cu trupurile înțepenite. Fata lui Boțoghină se urcă pe catedră și se uită drept în sus spre învățător.

— Treci aici, îi spuse Teodorescu luînd-o de umeri și împingînd-o în fața scenei. Spune poezia.

Cuvîntarea învățătorului făcu însă o impresie de necrezut și oamenii nu mai fură atenți la poezia fetei.

— Lăsați gălăgia, domnilor, că nu se mai aude nimic. Prospectul cu Spantov și cu Grivița a venit și la primărie, o să fie afișat și o să-l citiți, spuse directorul.

Pe scenă, Boțoghină Irina tocmai ajunsese la sfîrșit cu poezia ei în care niște pisici certîndu-se pentru o bucată de brînză, se duseseră la un cotoi să le facă dreptate; cum acesta rupsesse brînză în două și tot mușcase din ea ca să facă părțile egale; oamenii începură să asculte:

Mușcă și d-aci nițică, ca să potrivească vrînd  
 Apoi iar, și iar, și iară, cînd aci cînd coala greu  
 Vrînd lor rău să nu le pară, el a mușcat tot mereu  
 Pîn' se sătură pe sine și lăsa părțile mici;  
 Atunci le potrivea bine și le dete la pisici.

Fetița vru să sfîrșească dar oamenii izbucniră în rîsete groase și nestăpînite; rîdeau tare, cu gurile mari, hohotind.

— Al dracu cotoi, se auzi un glas de pe undeva, din fundul curții.

— Așa judecată mai înțeleg și eu, spuse Cocoșilă încet; ai auzit, Moromete?

Moromete vru să răspundă, dar deodată ochii îi rămaseră pironiți pe scenă. El murmură, nevenindu-i parcă să creadă:

— Cocoșilă! Mă! Ala nu e Niculae al meu?

— Premiul întîi la băieți, Moromete Niculae, spuse învățătorul Teodorescu, tare, apoi îl împinse pe băiat în fața scenei.

Moromete nu se mai îndoi, mai ales că își recunoscuse pălăria pe capul mare al fiului; gîtit de emoție, tatăl strigă din colțul lui:

— Mă, n-auzi? Ia pălăria din cap. Și adăugă încet, vorbindu-i lui Cocoșilă: — Săracu' de el, nu i-am luat de loc o pălărie și uite că nu e învățat s-o poarte, stă cu ea pe cap.

Teodorescu așteptă să se facă liniște — timp în care spuse și el elevului să-și ia pălăria de pe cap — apoi îi dădu o coroană și cîteva cărți și-i șopti ceva. Se făcuse liniște, dar premiul încă nu-și spunea poezia; învățătorul îi tot șoptea și se vedea că elevului i se întîmplă ceva. În cele din urmă, premiul tuși și începu tare să spună o poezie, dar nu izbuti să recite decît două-trei versuri; elevul se opri și se clătina; se apucă de catedră cu o mîna, înghiți greu și încercă să spună mai departe. Învățătorul îi șopti:

— Ajunge, Moromete!

Elevului începură să-i clănțane dinții; mîna cu care se ținea de catedră îi tremura rău; încăpățînat, el încerca totuși să-și spună poezia.

— Ce-are, mă, băiatul tău, de ce nu l-a lăsat să sfîrșească? întrebă Cocoșilă.

Moromete nu-i răspunse. Se smulse din loc și o luă repede spre poarta din dosul scenei. Din momentul acela el nu mai auzi nimic din serbare. Intră în coridorul școlii și se apropie de fiu-său atît de repede, încît copiii din sală se speriară și crezură că omul vrea să bată pe vreunul din ei. Niculae stătea rezimat de zid și tremura; cu toate acestea, el zîmbea fericit, cu coroana într-o mîna și cu cîteva cărți mici și subțiri sub braț. Moromete îl apucă de mîna și îl strînse; îl întrebă încet, cu un glas apăsător și greu:

— Mă, ce e cu tine? De ce tremurai?

Băiatul își desprinsese cotul din mîna aspră a tatălui și îngîna stîns, clănțănind:

— Păi azi îmi vine rîndul la friguri; nu știi că două zile mă lasă și una mă ia?

— Hai acasă, nu mai sta aici, spuse omul cu același glas.

Băiatul se împotrivi, dar pînă la urmă se lăsă prins de mîna și tras încet printre oameni, afară din curtea școlii. Moromete îl ținea de mîna și îl îndemna:

— Hai mă! Hai mă!

Copilul mergea zgribulit și din cînd în cînd se oprea și-și strîngea brațele clănțănind; se închircea și dîrdîia parcă ar fi suflat crivățul peste el.

— Uuuu! brrr! Taicule, mi-e frig rău, taicule!

— Hai mă! Hai p-aici pe la soare, răspundea Moromete șoptit.

Într-o vreme, aproape de casă, băiatul se lăsă deodată pe vine și dinții din gură începură să-i toace des, ca și cînd fălcile i-ar fi fost puse în contact cu un motor; clănțănea acum neînterupt și gemea greu; coroana

de flori îi căzu în țărână și cărțile îi alunecară și ele de sub braț și se împrăștiară pe jos.

Moromete se uită în jur zăpăcit și nemaștiind ce să facă se aplecă și strânse lucrurile copilului: îi luă coroana de jos cu niște mișcări sfioase, abia atingînd buchetele de flori, apoi adună cu aceleași mișcări line cărțile împrăștiate; el se apleca încetîșor, prindea cartea de colț și o ștergea de praful de pe ea făcînd-o să alunece lung peste cămașa și izmenele sale, apoi o lua sub braț și aduna altă carte; în acest timp băiatul încercă să se ridice; chiar se ridică pe jumătate, dar se adăpostî numai decît lingă genunchii tatălui:

— Taicule, uhuhu, tăicuțule, ameteșc... mi-e frig rău... mă duc în jos.

Și se agăța de izmenele lui Moromete, cît era de mare, turtindu-și pălăria de pulpele lui; atunci omul făcu o mișcare să-l apuce de subsuori, dar se opri și-și întinse gîtul în aer; sub bărbie i se ridicase și rămăsese înțepenit mărul nemilos al lui Adam; omul căută aer cu buzele deschise și înghiți adînc și cu caznă ghemul dureros care îi tăia răsufierea; apoi se aplecă, vîrî un braț sub picioarele chircite ale băiatului și apucîndu-l cu celălalt peste mijloc îl ridică de la pămînt și îl strînse la piept; se pare însă că această mișcare îi făcu rău bolnavului, pentru că el își încolăci strîns brațele de gîtul aspru al părintelui și se lipi gemînd de pieptul lui; brațele încolăcite de gît nu-i conveniră însă lui Moromete; glasul său se auzi bolborosînd în liniștea de vară a șoselei.

— Hai mă! Hai mă! Prăpăditule! Lovi-o-ar moartea de treabă, vă îmbolnăviți așa, fără nici o socoteală... Că eu cînd vă spui... voi...

Moromete porni cu băiatul în brațe și mergînd se ferea să se uite la copil; vorbea singur și ca niciodată făcea pași largi și rezezi. Părea nemulțumit și dezorientat, atîns tocmai în liniștea sa netulburată. Ce era cu Niculae asta? De unde mai răsărise și el cu povestea asta a lui cu școala? Și ce vroia la urma urmei? Cînd ajunse în fața porții el o împinse cu piciorul și intră. Se apropie de prispa casei, înălbită de soarele fierbinte al amiezii și strigă supărat:

— Ilinco, Tito!

Fata cea mare, Tita, ieși din tindă unde făcea mîncare și cînd îl văzu pe tatăl ei cu Niculae în brațe se sperie. Întrebă ce s-a întîmplat. Moromete, în loc să-i răspundă că băiatul e prins de friguri, întoarse capul în altă parte, nemulțumit, și spuse că a luat premiul întîi. Fata se apropie de tatăl ei și îl apucă pe Niculae cu două degete de bărbie:

— Mă țestosule, ai luat *primu-întîi*, mă? întrebă ea cu veselie.

Niculae gemu și deschise ochii; se vede că el auzise cuvîntul țestosule, care însemna ceva în legătură cu capul lui mare; se zvîrcoli în brațele tatălui și încercă să dea în sora lui. Aiura:

— Stai tu, să trec eu de valea... Să vezi cum o să vă duc eu cu o căpătîină de usturoi... lovi-te-ar moartea de Bisică!...

— Hai, Ilinco, nu te mai uita, așterne o treanță de pătură pe prispa, că mi-a rupt mîinile, se răsti Moromete, lăsîndu-l jos pe băiat.

Fata așternu o bucată de cergă pe prispa, puse un căpătîi și îl apucă pe Niculae de subsuori. Îl urcă sus și îl înveli. După aceea, Moromete îi întinse fetei coroana și cărțile:

— Ia astea și pune-i-le undeva... prăpăditul de el... cînd l-am văzut pe scena-aia acolo, mi-a secat inima... că nici nu spune... eu ziceam c-o să-l lase repetent...

De pe prispă, Niculae se uita la tată și la soră cu niște ochi arzători. Tremurul îi încetase și el stătea nemișcat sub cergă și asculta. Ilinca se întoarse spre el și îl întrebă:

— Așa e, mă?

Bolnavul însă nu răspunse. Fata intră în tindă iar Moromete, uimit și tulburat de întâmplare se așeză tăcut lângă copil, care după puțină vreme începu din nou să aiureze.

— Sfârșitul părții a doua —

## UNDELE

*Timpul nu ne cruță: cînd și cînd răgaz  
De avem oglinzii să-i culegem sfatul,  
Ne zărim vreo cută nouă pe obraz  
Și aflăm că-n vreme ni se trece natul.*

*Ai trecut ca unda, apele mișcînd,  
Și te-ai spart în matul capătului vieții;  
Alte unde-n urmă-ți au venit, pe rînd,  
Netezind într-una rîului, pereții.*

*Undă după undă trece, parcă lin,  
Trece și se uită însăși ea pe sine.  
Rîul e de unde însă veșnic plin  
Cum de adiere cerurile-s pline.*

*Trece peste vreme omul după om,  
Unda după undă trece peste apă,  
Frunze după frunze se petrec în pom,  
Însă urmă-n viață toți și toate-și sapă.*

*Noi, cei mulți, ne trecem — unde peste rîu,  
Dar săpăm, ca unda, albiu fără moarte.  
Faima ni-i puterea, largul lan de grîu,  
Mintea care știe-n zare să ne poarte.*

*Timpul nu ne cruță; dar, la vreun popas,  
Nu oglinzii, vieții dacă-i cerem sfatul,  
Înțelegem bine-ntrînsa c-am rămas  
Mări adînci, chiar dacă ni se trece natul.*

---

## MAMA

...Și a venit și clipa despărțirii.  
Tu mă mângâi și mă săruți pe frunte,  
Și pînă la șosea, prin praș, tăcută,  
Tu mă-nsoțești pe un drumeag de munte.

Abia aici dau lacrimi să te fure:  
Dar nu le lași. Zimbești. Și nu-i minune;  
Ești singura din toată regiunea  
Cu fiu la-nvățătură-n Uniune.

## EXAMENUL

Și a venit și clipa încercării.  
Aleg la întîmplare un bilet...  
Succes urîndu-mi, parcă dîndu-mi mîna  
Zimbește Maiacovski din portret.

Măcar că nu vorbesc încă rusește  
Așa cum vreau, așa cum se cuvine,  
Răspund frumos. Glumește profesorul...  
Și Maiacovski parcă-mi spune: „bine!”

---

# TEORIE ȘI CRITICĂ

TUDOR VIANU

## CERVANTES

Ne vom ocupa de un om, de o carte, care au văzut lumina zilei cu mai multe sute de ani înaintea noastră, și a căror soartă, deopotrivă tragică și măreață, expusă celor mai adânci nenorociri și înălțării celei mai sublime, umple pe cunoscătorul lor de uimire, de dragoste și admirație și încarcă fruntea lui cu gândurile cele mai grele și cu învățăturile cele mai umane.

Omul este Miguel de Cervantes Saavedra și cartea sa, principala sa carte, Don Quijote, primul roman modern. Când reflectăm la vechile lor împrejurări, ceea ce ne surprinde mai întâi este afinitatea destinului lor. Viața omului și a cărții sale prezintă ciudate asemănări. Rare ori biografia unui scriitor a fost bîntuită de mai multe și mai variate dezastre; rare ori existența în timp a unei cărți a fost supusă atentatelor mai numeroase ale pirateriei literare, ale falsificării și răstălmăcirii. Dar rare ori, din multele încercări ale vieții, s-a degajat o figură atît de reprezentativă pentru timpul său și în puține alte împrejurări, o carte care a călătorit în lume în condiții atît de vitrege, a izbutit să impună un mit uman cu o semnificație mai generală.

Viața lui Don Miguel de Cervantes Saavedra a fost adeseori povestită după izvoarele contemporane, care nu sînt foarte numeroase dar sînt suficiente pentru a ne arăta cum se putea constitui o viață de om pe la mijlocul veacului al XVI-lea, în Spania, cînd soarele lui Carol V, regele

Spaniei și Împăratul Germaniei, lumina întinsele lui posesiuni în Europa și America, dar nu apunea niciodată. Epoca lui Carol V a fost din cele mai agitate ale întregii istorii moderne. Luptîndu-se cu Franța lui Francisc I și cu Turcia lui Soliman II, Carol Quintul a fost contemporanul acelor mari evenimente care se petrec în Germania în primele decenii ale secolului al XVI-lea: mișcarea religioasă a lui Martin Luther care, prin loviturile îndreptate împotriva bisericii catolice, atacă însuși principiul moral și aliatul ideologic cel mai puternic al vechii orînduiri feudale. Biserica romană încearcă să se reorganizeze și să-și recîștige puterea în fața asaltului diferitelor burghezii naționale și a principilor teritorialii impacienți deopotrivă față de jugul pe care îl impunea primul și cel mai puternic feudal al Europei apusene și centrale, Împăratul Germaniei. Începe perioada Contra-Reformei, pusă la cale în Conciliul din Trient. Armata Jesuiților pornește în lume pentru a acapara guvernele și a influența spiritele în sensul doctrinei amenințate. Spania se așează în fruntea acestei mișcări. Cînd Carol V depune funcțiunile sale, în 1555, fiul și urmașul său Filip II devine „soldatul lui Christos“. Mîna lui apasă greu în Țările-de-jos revoltate. Susține Liga catolică în Franța. Dispută Otomanilor puterea în bazinul Mării Mediterane și se încunună cu o biruință răsunătoare. Căsătoria lui cu Maria Catolica, regina Angliei, naște la nu moment dat speranța



că Anglia rebelă va fi readusă pe căile păra-site, odată cu reforma anglicană a lui Henric VIII. Dar fiind fiica acestuia, Elisabeta, devenită regina Angliei, continuă politica de independență religioasă și de expansiune maritimă și comercială a predecesorilor ei din casa Tudorilor, „soldatul lui Christos” crede la un moment dat că a sosit momentul pedepsirii exemplare a Angliei execrate. *Invincibile Armada* pornește către țărmurile Albionului, hotărâtă să umilească erezia și să distrugă flota care ataca mereu coastele Spaniei și ale posesiunilor ei, și îi intercepta galioanele încărcate cu aurul și argintul Americii, pentru a le conduce în propriile ei porturi. O furtună neașteptată distruge sau risipește partea cea mai însemnată a *Invincibilei Armade*. O medalie bătută în Anglia comemorează evenimentul: *Adflavit Deus et dissipati sunt* (Dumnezeu a suflat și i-a risipit). Anglia burgheză și puritană putea crede acum că Dumnezeu a trecut în tabăra reformativilor de toate categoriile. Între zidurile sinistre ale Escorialului, Filip II se lăsa în voia sumbrei lui melancolii. Niciodată Spania nu se înălțase mai sus și nu căzuse mai adânc. De pe întinsul imperiului în care soarele nu apunea niciodată, se adunau în porturile și în orașele Spaniei o asemenea cantitate de metale prețioase, încât țara amenința să se înăbușe literalmente în propria ei bogăție. Creșterea fără precedent a prețurilor ruinează categorii întregi ale populației, pe țărani, pe micii proprietari de pământ. Foamea este acum simțirea care urmărește mai statornic pe omul spaniol, după cum o dovedesc nenumăratele exprimări în acest sens ale literaturii vremii. Foamea este tema mai deseori reluată în narațiunile sau comediile vremii. Dar numai foamea? Alături de foame, se poate urmări tema onoarei, sentimentul extraordinar de exigent al demnității, dar nu al aceuia legat de ființa morală a oricărui om, așa cum s-a format prin contribuția filozofilor antici și moderni, ci al unei demnități legate de vechimea și distincția seminției tale, rămasă neamestecată în decursul unei conviețuiri de șapte sau opt ori seculară cu rasa străină a maurilor, foarte sensibilă la ori-

ce formă a ofensei și gata s-o respingă cu mânie, extrem de scrupuloasă în împlinirea tuturor îndatoririlor care decurgeau din legăturile vasalului nobil cu suzeranul său feudal. Un misticism aprins scâldea această lume spaniolă a Contra-Reformei. Pictorii vremii, un Velasquez, un Zurbaran, un Murillo au figurat-o adeseori. Iată pe *granzii* de Spania sau pe membrii casei habsburgice domnitoare, în portretistica genială a lui Velasquez, cu figurile lor impenetrabile, pecetluite de cel mai teribil orgoliu pe care l-a încercat vreodată o ființă omenească, minate de paloarea de fildeş a sîngelui celui mai sărac. Alături stă chipul consumat al călugărului lui Zurbaran, contemplînd în craniu pe care-l țîn miinile lui diafane, testimoniul grozav al nimicniciei omenești. Fecioara Maria este înălțată, într-o altă imagine, de către ceata ei de îngeri, într-un vîrtej de roze și crini. Dar copilul zdrențuros al lui Murillo, mîncînd ciorchinul lui de struguri negri, înseamnă alături de grandezza și misticismul clasei stăpînitoare, reacțiunea populară, expresia unei vitalități care umpluse pămîntul cu zăngănitul ei de arme, împinsese pe toate mările și oceanele globului corăbiile ei, dăruise coroanei spaniole, prin crunta silnicie a conquistadorilor, un continent mare și întemeiase noi națiuni numeroase pe cîmpiile nesfirșite și în văile prăpăstioase ale celor două Americi.

Dacă ne întoarcem privirile către literatura vremii, întîmpinăm aceleași contraste izbitoare din care se compune lumea contrareforme spaniole. Spania multor războaie ale lui Carol Quintul și Filip II este ultima țară care se mai pasionează pentru vechea literatură a romanelor cavalierești, pentru aventurile lui Palmarin, dar mai ales pentru acele ale lui Amadis de Gaula, așa zisul *donzel del mor*, copilul din spiță nobilă părăsit în undele mării și care crește ca cel mai întrepid cavaler, iubește pe frumoasa prințesă Oriana și pentru a merita dragostea ei, uimește universul cu faptele-i de vitejie, se retrage în pustietatea munților ca „bel” tenebros, cînd între el și Oriana se ivește o neînțelegere, dar găsește în fine căile unirii în

fericire cînd echivocul nașterii sale se lămurește în sfîrșit. Nobilimea curților și a castelelor se pasiona pentru romanul pastoral, importat din Italia Renașterii, dar producînd aici, în Spania, capodopera ei mai mult citită și mai des imitată, Diana lui Montemayor, povestirea fără adevăr psihologic în figurile și situațiile ei, dar nu lipsită de un lirism grațios, despre iubirile păstoritiei Diana și ale păstorului Delio, dezvoltate în nesfîrșite peripeții și rezolvate în cele din urmă prin unirea mereu amînată a eroilor. Dar alături de această literatură, îndepărtată de viața reală, în care își afla desfătările ei imaginația unei clase oțioase, curioase de mișcările șufletești ale dragostei curtene, viața populară produce alte multe opere, prin care Spania veacului al XVI-lea trece de fapt în fruntea întregii mișcări literare a Europei apusene. Este mai întîi romanul picaresc, al cărui model este fixat de Lazarillo de Tormes, povestirea nenorocitului copil vagabond, chinuit mereu de foamea lui, dar care crește în șiretenie și putere de observație și cunoaște, în cursul unei existențe cu multe schimbări de decor, întreaga viață a Spaniei cu confreriile ei de vagabonzi, cu soldații ei aventuroși, cu nobilii ei scăpătați ascunzînd, sub aerele lor de *grandezza*, spasmul duros al stomacului gol. Iată epopeile coloniale: *Lusiadele* portughezului Camoëns, cu povestirea călătoriei fabuloase a lui Vasco de Gama pînă în Indiile îndepărtate, *Araucana* lui Ercilla, inspirată de luptele conquistadorilor cu neamurile viteze ale Americii de Sud, pe care le conduce Campolican. Iată, în fine, teatrul spaniol, unul din cele mai mari capitole ale literaturilor moderne, pe care-l domină figura lui Lope de Vega, acela care prin cele 1500 de drame istorice, mitologice și religioase, de comedii de capă și spadă, de tragedii și de mistere, înfățișează tabloul cel mai complet al Spaniei sale, cu nesfîrșitele ei tipuri, împrejurări și sentimente, rediate cu spontaneitate și un adevăr îndreptățind caracterizarea uimitorului poet drept un *monstru de naturalețe*.

Viața istorică și socială a Spaniei secolului al XVI-lea, a „Secolului de aur”,

cum a fost numit adeseori, este una din cele mai complexe, mai pline de înălțări și prăbușiri pe care le-a cunoscut vreodată o națiune modernă. Arta și literatura care o răsfrîng sînt printre cele mai bogate și mai hotărîtoare pentru întreaga dezvoltare a culturii moderne. După ce cultura Renașterii italiene apune în multe ei desfătări, dispare în voluptate și perfecțiune formală, pulsul vieții bate mai puternic în acele țări ale Apusului de unde pornesc drumurile pe mări și oceane către stăpînirea pămîntului. Arta acestor țări, în primul rînd a Spaniei, crează noile modele și deține conducerea gustului general. Este o suveranitate scurtă, pentru că se istovește după mijlocul veacului al XVII-lea, cînd Spania trăiește al treilea ei faliment de stat. Este o suveranitate scurtă, dar strălucită. Spania Renașterii și a Contra-Reformei dăduse pe filozoful Vires, pe Lope de Vega, pe Tirso de Molina și pe Calderon, pe Velasquez, Murillo și El Greco. Dăduse, în fine, spiritul cel mai de seamă al întregii epoci, pe Cervantes și opera lui cea mai de seamă, pe *Don Quijote*.

S-a născut la Alcala de Henares, un orașel în apropiere de Madrid. Nu se cunoaște data nașterii sale, dar se cunoaște aceea a botezului său, la 9 octombrie 1547, probabil la cîteva zile după venirea lui pe lume. Era al patrulea copil dintre cei șapte ai lui Rodrigo Cervantes un medic nevoiaș, cu studiile neterminate, care a trebuit să-și schimbe mereu locul așezării. Miguel face unele studii umanistice în orașele în care-l duce peregrinarea tatălui, poate la Sevilla și Salamanca, sigur la Madrid. Condiția unui student sărac, în această vreme, este una dintre cele mai vrednice de pîns. Amintirile sale le va pune mai tîrziu în gura lui Don Quijote, care va face observația: „*Cînd am spus că studentul suferă de sărăcie, cred că nu mai am nimic de adăugat despre trista lui soartă; căci cine este sărac n-are cu ce se lăuda. El își suportă sărăcia pe rînd: cînd foamea, cînd frigul, cînd lipsa vestmintelor, cînd toate împreună. N-ași putea afirma că nu mîncă nimic niciodată, deși mai tîrziu decît este obiceiul altora, iar alteori*

numai resturile celor bogăți". Tînărul Cervantes este mereu pe drumuri, pe marile drumuri bătute de soare ale Spaniei, cu opriri pe la hanuri, cu întîlniri dintre cele mai curioase în lumea actorilor ambulanti, a aventurierilor de toate categoriile. Duce viața unui picaro, așa cum o descrie un Mateo Aleman, un Quevedo sau el însuși în unele din scrierile sale. „*Viața unui student sărac, va scrie el mai tîrziu, este foarte bună, dacă nu ținem seama de foame și de rîie*". În 1569 se produce însă un eveniment, care putea aduce o lumină în viața lui Miguel. Venise în Spania un legat papal, cardinalul Giulio Acquaviva, trimis pentru a prezenta lui Filip II condoleanțele papei cu prilejul pierderii infantelui Don Carlos. Cardinalul are nevoie de un valet și Miguel obține acest post. Iată-l trecînd marea în Italia. În suita marelui domn, stăpînul său, vizitează Roma, Veneția, Milano și Lucca, Napoli, Falerno, Messina și Boretta, Ferrara, Parma, Plezenta și Asti. Amintirile italiene vor reveni în mai multe din scrierile lui Cervantes. Ne găsim în Italia din a doua jumătate a veacului al XVI-lea, renumită pentru dulceața vieții în cetățile ei. Înainte de a ațipi în vremurile absolutismului spaniol și austriac, Italia trăiește în voluptatea frumoaselor ei crașe, cu mascaradele, cîntecele și poeziile lor. Cervantes se înfruptă din bucuriile sensuale ale acestei vieți. Se lasă fermecat de frumusețea străzilor și palatelor umbroase, de abundența hanurilor, de savoarea vinurilor și a mîncărilor delicate. Citește pe autorii clasici și pe cei moderni, pe Apulius, Heliodor, Horațiu și Virgil, dar și pe poeții petrarchiști, pe Tassilor și Serafino, pastoralele lui Sannazar, Tass și Guarini, Cortegiano al lui Baltazar Castiglione, poemele eroi-comice ale lui Pulci și Bojardo, dar mai cu seamă *Orlando furioso* al lui Ariosto. Situația unui valet pentru tînărul student iubitor de literatură nu era însă dintre cele mai potrivite.

O cale nouă i se deschise chiar în anul următor, în 1570, cînd sultanul Selim invadează insula Cipru. Veneția, Spania și statele papale se alarmează. Este armată o flotă puternică. Miguel Cervantes se

angajează în unitățile spaniole, care hibernează la Napoli. Întreaga flotă se pune în mișcare la 15 septembrie 1571, sub comanda unui amiral vestit, Don Juan de Austria, fratele lui Carol Quintul. Angajamentul hotărîtor are loc la 7 octombrie, în apropiere de Lepanto, un mic port pe coasta grecească, între Patras și Corint. Miguel era bolnav în acea zi și era gata să fie consemnat în infirmerie. S-ar fi putut să lipsească însă de la întîmplările unei zile atît de însemnate? Își ocupă locul în rînduri. Cînd lupta pune față-n față pe osmanilii și pe spanioli, Cervantes primește trei focuri de arcebută, două în piept și al treilea în mîna stîngă, rămasă mutilată pentru tot restul vieții. „Ciungul de la Lepanto“ va purta cu fală invaliditatea sa. Cînd un adversar literar i se va adresa mai tîrziu, cu infamie, numindu-l „ciung“ și „bătrîn“, Cervantes îi va răspunde: „*Mă acuză că sînt bătrîn și că sînt ciung, ca și cum ar fi stat în puterea mea să țin timpul în loc și ca și cum aș fi devenit ciung într-o circiumă, și nu în cea mai strălucită întîlnire pe care au văzut-o secolele trecute și prezente și pe care ar mai putea-o vedea secolele viitoare. Dacă rănile mele nu strălucesc în ochii celor ce le privesc, ele sînt totuși prețuite de acei care știu unde au fost primite, căci soldatului îi stă mai bine mort în bătălie, decît liber prin fugă... Cicatricile purtate de soldat pe chipul și pieptul său sînt stelele care conduc pe alții către cerul onoarei și către dorința dreptelor laude*“.

Miguel de Cervantes își vindecă rănile, cînd flota lui Don Juan de Austria se retrage către Messina și Napoli. La 24 aprilie 1572 este destul de sănătos pentru a-și putea ocupa din nou locul în rîndurile armatei. În 1573 ia parte la acțiunea împotriva Tunisului, de data aceasta în angajamente mai puțin norocoase. Urmează o viață neocupată în garnizoanele Siciliei și ale Neapolului. În 1575 obține un concediu de un an, pe care se gîndește să-l petreacă în Spania, unde scrisorile de recomandăție ale lui Don Juan și ale ducelui de Sesa i-ar fi putut aduce brevetul de căpitan. Se îmbarcă deci la 20 septembrie, dar în apropiere

de coasta Franței apar vasele unor piraiți turci, comandate de arnăutul Mami. Miguel, împreună cu fratele său, Rodrigo, cad în puterea piraiților și sînt conduși ca sclavi în Alger. S-a scris mult despre captivitatea de cinci ani a lui Cervantes la piraiții algerieni. Ecourile grelelor experiențe pot fi identificate în mai multe puncte ale operelor sale. Cervantes este un captiv rebel. Încearcă în mai multe rînduri să evadeze. Arnăutul Mami îl vinde într-un rînd beului de Tunis. În noua lui așezare, el încearcă o ridicare în masă a prizonierilor și este pus în lanțuri. Se pregătea tocmai transportarea sclavului rebel la Constantinopol, cînd sosește suma răscumpărării sale, cinci sute de scuzi, strînși de călugării trinitarieni, al căror ordin se îndeletnicea cu răscumpărarea nenorociților căzuți în robia corsarilor. În 1580 este din nou în Spania, dar patria se arată ingrată.

Nu obține brevetul de căpitan, ci numai unele însărcinări în administrația armatei, pe care le va executa cu multă neîndemînare. În 1583 este la Madrid, unde încearcă să se fixeze într-o carieră literară. În anul următor termină și publică romanul pastoral „Galatea”. Secăsătorește tot atunci cu Dona Catalina de Palacios y Vosmediano, fiica unui proprietar sărac din apropierea Madridului. Se simte atras de teatru. La început dă tragedii antice, printre care *Numanția*, dramatizarea unui episod din luptele vechii cetăți spaniole asediate, cucerite și distruse de Scipio Emilian în timpul celui de al treilea război punic. Este o tragedie puternică, inspirată din suflul vechiului patriotism spaniol. Epoca prețuia însă pe scenele sale, mai degrabă decît temele antice, pe acele puse la dispoziție de observația vieții spaniole moderne. Dar în această direcție, geniul fenomenal al lui Lope de Vega strălucește cu atîta putere, încît lumina lui stinge pe aceea a lui Cervantes. Îndeletnicirea literară îl hrănește destul de rău pe autorul *Galateii* și al *Numanției*. Cervantes încearcă să-și agonisească viața în afacerile intendentei dar administrația lui îi aduce, în 1597, închisoarea la Sevilla. Cîstit, dar fără pricepere în mînuirea banilor, după cîțiva

ani, în 1602, trebuie să suporte din nou închisoarea. În 1604, pecînd se afla la Valladolid, începe să scrie la *Don Quijote*. Prima parte a operei apare în 1605. Este un eveniment literar, subliniat de un puternic succes. Soarta părea că începe să-i surîdă lui Cervantes. Dar, într-o noapte, un om este omorît în fața casei scriitorului. Milostiv, Cervantes adăpostește pe muribund și cade sub bănuiala de asasinat. Suportă deci noi și mai grave urmăriri judiciare, care dovedesc în cele din urmă inocența scriitorului atît de crunt și felurit încercat de prigonirile soartei. Urmăririle pentru datoriile contractate în timpul administrației sale nu conțenesc. În 1609 ancorează într-un port al vieții: intră împreună cu soția sa, în ordinul terț, adică în acel ordin călugăresc care permitea membrilor lui să rămînă în condiția lor civilă și profesională. În același an se constituie cealaltă mare operă a lui Cervantes, *Nuvelele exemplare*, pagini picaresți, printre cele mai strălucite ale genului, și povestiri nutrite din observația vieții spaniole a vremii, care ele singure ar fi putut asigura gloria unui mare scriitor. Partea a doua a lui „Don Quijote” încearcă să apară. Un scriitor al vremii, al cărui nume a rămas de-apururi acoperit sub pseudonimul Avelledado, publică în 1614 o continuare apocrifă a romanului devenit celebru. Amărăciunea lui Cervantes este dintre cele mai mari. Se hotărăște atunci să-și termine opera și, în 1615, apare în fine a doua parte a lui Don Quijote. O nouă lucrare rămasă în fragment, *Persiles și Sigismonda*, un roman în gustul grec al lui Heliodor, povestind aventurile unei perechi de tineri a căror unire e mereu amînată de încercările vieții, este rodul ultimilor ani de lucru ai lui Cervantes. Autorul îl dedică contelui de Lemos, un mecenat al vremii. Moartea îl ajunge pe poet în mijocul acestei ultime activități literare. Pare a fi fost îngropat în mînăstirea trinitarienilor desculți, dar cum nici o piatră și nici vreo înscricție nu arată locul odihnei sale din urmă, mormîntul său a rămas necunoscut secolelor următoare.

„Don Quijote” este opera de căpetenie și cea mai cuprinzătoare a lui Cervantes, aceea

care manifestă laturile cele mai numeroase ale înzestrării scriitorului și reprezintă principalele direcții ale prozei spaniole în secolul ei de aur. Este, mai întâi, un roman cavaleresc, deși, după cum vom vedea îndată, negativul unui astfel de roman. Prin faptul că este descrierea călătoriei unui ins care atinge, în peregrinările sale, toate straturile, condițiile și împrejurările societății spaniole a vremii, este un roman picaresc. Pe linia principală a desfășurării subiectului, se altoiesc episoade pastorale în gustul vremii, ca de pildă acela consacrat iubirii dintre Marcela și Grisostomo sau dintre Basilio și Quiteria, terminat cu nunta acestora. Nuvele de tip italianesc în gustul impus de Boccaccio și continuatorii lui, apar în episoadele cu Cardenio și Luscinda, Gernando și Dorotea sau în povestirea *Curiosul pedepsit*, pe care a localizat-o odată I. L. Caragiale. Textul în proză alternează cu multe poeme în forme libere sau fixe, care dau măsura darului de improvizație al scriitorului. Întregul pune în mișcare un număr de șase sute personaje, aparținând categoriilor celor mai variate ale societății spaniole și purtând împreună și în nenumăratele lor relații reciproce, o semnificație generală, un mod de a înțelege viața, care dau acestui vast ansamblu caracterul unui roman, a primului roman modern. Întregul este dominat de figura lui Don Quijote și a partenerului său, cu care cel dintâi alcătuiește un contrast temperamental și caracterologic, Sancho Panza. Intocmai ca Shakespeare în Falstaff sau în Cassius, Cervantes a legat portretul psihologic al unor oameni de alcătuirea lor fizică, încît fiecare din noi, observînd viața, avem adeseori prilejul să întîlnim Don Quijote și feluriti Sancho Panza, pe care îi ghicim mai întîi după tipul structurii lor fizice și a reacțiilor lor elementare. Contrastului dintre Don Quijote și Sancho Panza, creatorul lor i-a dat semnificația confruntării a două concepții etice, a două moduri deosebite de a înțelege viața și scopurile ei. Caracterele celor două personaje nu rămîn cu toate acestea fixe. Ele trăiesc o evoluție, parcurg mai multe etape și sugerează o concepție generală asupra semnifi-

cației vieții omenești. Interesul pentru varietatea episoadelor parate se leagă astfel, în fața romanului lui Cervantes, cu acela pentru reflecția generală care le susține tot timpul. Mai cu seamă din vremea romantismului încoace, s-a recunoscut lui Don Quijote o profunzime simbolică, pe care comentatorul lui modern nu o mai poate nesocoti.

Prilejul dintîi și punctul de plecare al compunerii sale a fost, cu toate acestea, pentru Cervantes, critica acelor romane cavaleresti pe care le-au creat literaturile moderne. Gustul pentru o astfel de literatură se lega cu unele consecințe funeste. Erau oameni care își pierdeau mințile întîrziind prea mult cu închipuirea lor printre aventurile cavalerilor rătăcitori. Au existat deci, înainte de Cervantes, scriitori care s-au oprit în fața unor astfel de teme, ca de exemplu un Luis Zapata, într-o narațiune înfățișînd cazul unui om zăpăcit de lectura isprăvilor lui Orlando în poemul lui Ariosto. Cazul nu era, de altfel, numai literar. Documentele vremii ne vorbesc de întîmplări analoage ale realității, desigur destul de frecvente și foarte primejdioase, deoarece Cortesurile din Valladolid s-au văzut nevoite, printr-un edict al lor din 1555, să interzică multiplicarea și răspîndirea romanelor cavaleresti, pe care le numește „cărți de minciună și zădărnice”: „libros de mentiras y vanidades.”

Un astfel de om este și Don Quijote, un hidalgo sărac de la Mancha, adică unul din acei mici proprietari de pămînt pe care-i sărăcise masivul import de aur în epoca stabilirii posesiunilor spaniole în cele două Americi. Don Quijote este un om cu mintea rătăcită prin lectura prea insistentă a romanelor cavaleresti, printre care Amadis de Gaula ocupă locul de cinste în biblioteca sa. Romanul lui Cervantes povestește faptele de nebunie ale sărmanului hidalgo Don Quijote în timpul a trei călătorii rătăcitoare, pînă la înapoierea sa definitivă acasă, cînd eroul se trezește din delirul său, dar ajunge în același timp în ultima clipă a vieții. Ceea ce alcătuiește însă caracterul cu totul unic al povestirii lui Cervantes, provine din faptul că deși în cuprinsul ei ni se povestesc fap-

tele nebunești și vrednice de rîs ale unui om cu mintea rătăcită, acesta ne este înfățișat în același timp ca o personalitate de mare înălțime morală, însuflețită de sentimentele cele mai umane și cele mai generoase, gata totdeauna să ajute pe cei slabi și pe cei nedreptățiți, și ca o minte plină de înțelegerea cea mai adîncă și mai înțeleaptă a vieții. Sentimentele și ideile lui Don Quijote sînt deci acelea ale unei personalități ideale în toate felurile, numai că aceste sentimente și idei nu sînt produse de percepția exactă a realității, ci de acea falsă interpretare a acesteia, pe care i-o pune la dispoziție o fantezie exaltată în frecventarea prea insistentă a romanelor cavalerești. Don Quijote este deci ridicol, dar nu odios; el este, dimpotrivă, o ființă nobilă, curată și vrednică în toate privințele de stimă și iubire. Atitudinea scriitorului și cititorilor față de eroul de la Mancha se găsește deci în fața unui contrast pe care ei îl rezolvă într-un sens *ascendent*, adică altfel decît se întîmplă de obicei cu creațiile comice ale literaturii. O comparație va lămuri îndată situația. Harpagon rîvnește pe Mariana. Dar Harpagon este un bătrîn avar, un personaj odios în toate privințele și aspirația lui erotică stă într-un contrast izbitor cu caracterul lui. Spectatorii comediei lui Molière rezolvă acest contrast în sens *descendent*, prin divulgarea josniciei reale a omului, mascată un moment de aparența unor sentimente tandre și dezinteresate. Risul comic este reacțiunea fizică și morală produsă de deslușirea semnificației inferioare a unui caracter și a unor sentimente, rămase cîtva timp învăluite sub aparențele lor înșelătoare. În cazul lui Don Quijote, rezolvarea contrastului comic se produce într-un sens contrariu aceluia semnalat la Molière. Nebunul Don Quijote este un om admirabil. Sub aparența faptelor lui vrednice de rîs, descoperim un caracter înalt și o minte înțeleaptă. Rezolvarea contrastului s-a produs în sens *ascendent*. Avem deci de-a face, spre deosebire de comicul tradițional, de cazul cu totul modern al humorului, adică al aceluia rîs amestecat cu stimă și iubire pe care-l provoacă unele din creațiile literaturii mai noi, une-

le din comediile lui Shakespeare, romanele lui Dickens sau povestirile lui Gogol și Cehov. Don Quijote se găsește oarecum la începutul acestei serii literare, care alcătuiește o mare noutate a lumii moderne, pentru că nici antichitatea nici Evul-mediu n-au cunoscut-o.

Iată-l deci pe hidalgo-ul din Mancha pornind pe drumurile Spaniei, prin marea lor arșiță, întocmai ca tînărul student Miguel de Cervantes Saavedra cu ani în urmă. Plecat cu programul unui cavaler, el va consacra faptele sale de vrednicie doamnei inimei sale, Dulcinei din Toboso, care este o simplă țărancă, nu prea frumoasă. A încălecat pe o mîrtoagă, pe Rosinanta. Așierei lui sînt de carton. Se oprește la un han din drum, pe care îl crede un castel și primește învestitura cavalească a hangiuului, pe care-l ia drept castelan. Fiindcă trebuie să restabilească oriunde dreptatea turburată, silește pe un țaran care își bătea servitorul, după ce-l legase de un copac, să-l deslege și să-i plătească simbria. Se mulțumește însă cu simpla făgăduință a țaranului, care-și leagă din nou servitorul după ce cavalerul se îndepărtează. Don Quijote cugetă însă cu emoție la frumusețea faptelor sale și cu recunoștința la Dulcinea, care i le inspiră. Întilnește niște negustori și le cere să declare că Dulcinea este cea mai frumoasă doamnă din lume. Este atît de grav bătut, încît trebuie să se înapoieze acasă, condus de un țaran. În timp ce zace bolnav, prietenii lui, preotul și bărbierul satului, împreună cu nepoata și gospodina casei, îi ard cărțile de cavalerie, dar cruța pe renumitul *Amadis* și pe *Diana* lui Montemayor, cărți renumite printre toate. Cînd se însănătoșește, pleacă pentru a doua oară, însoțit de Sancho Panza, pe care-l convinge să-i fie scutier. Ia niște mori de vînt drept uriași și le atacă. Întilnește niște călugări benedictini însoțind o trăsură și își închipuie că acolo se găsește o prințesă răpită. Pornește la atac împotriva convoiului, dar este din nou lovit. Este adăpostit de niște păstori cărorora le rostește discursul asupra vîrstei de aur a omenirii, vechea amintire a comunei primitive, transmisă prin Hesiod: „*Fericită vîrstă*”, spune Quijote, și secole fericite

*căroră cei vechi le-au dat numele de vîrsta de aur, nu pentru că aurul, atît de prețuit în vîrsta noastră de fier, s-ar fi găsit pe atunci fără nici o osteneală, dar pentru că acei care trăiau în vremurile acelea nu cunoșteau încă aceste două cuvinte: al tău și al meu! În această vîrstă sfîntă, toate lucrurile aparțineau deopotrivă tuturor. Pentru a-ți procura cele de trebuință vieții, nu aveai decît să întinzi mîna și să atingi ramurile robuștilor stejari care își ofereau cu dărnicie fructele lor dulci și coapte... Pacea și unirea domneau între oameni. Fierul plugului nu îndrăznise să despice sînul mamei noastre glia, care fără s-o silească cineva, dăruia copiilor ei tot ce-i putea îndestula și bucura. Păstorilele mîndre alergau din vale în vale și din colină în colină, cu părul în vînt și fără alte vestminte decît acele necesare pentru a acoperi cu rușine tot ce pudoarea a vrut totdeauna să țină acoperit... Mișcările iubitoare ale sufletului se arătau cu naivitate, fără ca cineva să caute a le pune într-o lumină mai bună, prin oculul meșșugit al cuvintelor. Nu exista înșelăciune, minciună și răutate, care să se amestece cu inima deschisă și cu buna credință. Justiția lăsa să i se audă glasul ei limpede, fără ca favoarea și interesul care o înăbușe și o prigonesc astăzi, să fi îndrăznit pe atunci s-o turbure. Legea părtinirii nu acaparase încă spiritul judecătorului, căci nu existau nici lucruri și nici persoane asupra cărora justiția să fi fost chemată să se pronunțe“.*

La păstori, aude Don Quijote de întîmplarea lui Grisostomo care își dăduse moartea pentru că nu putuse obține iubirea frumoasei păstorice Marcela. După ce pleacă de la păstori Rosinanta, este atrasă de nechezatul unor iepe care pășteau pe un cîmp din apropiere. Păzitorii iepelor lovesc pe cavalerul rătăcitor și pe scutierul său. O hăngiță le îngrijește rănile. Dar bietul hidalgo este din nou lovit de un conducător decătîri care-l ia drept rival pe lângă Maritorn, slujnica hanului. Plecînd mai departe, Don Quijote și Sancho Panza văd o turmă de oi pe care o iau drept o armată dușmană și o atacă. Ciobanii îi bat din nou. Întîlnesc pe bărbierul unui sat și-i iau lighenașul de ras, pe care Don Quijote îl crede coiful unui cavaler, vred-

nic să fie purtat ca unul din trofeele lui cele mai frumoase. Un convoi de condamnați în lanțuri este eliberat de cavaler, convins că a reparat o nedreptate. Pușcăriiașii îi atacă cu pietre și unul din ei fură măgarul lui Sancho. Ajung în Sierra Morena, unde întîlnesc pe nefericitul Cordenio, nebun din cauza unei dragoste neîmpărtășite. Atunci Don Quijote își amintește de Belteubros în Pena Pobré. Vrea să-l imite, retrăgîndu-se cu melancolie în singurătatea munților și trimite pe Sancho cu o solie către Dulcinea, care desigur că nesocotește dragostea lui. Sancho întîlnește în drum pe preot și pe bărbier, plecați să-și caute prietenul. Îl conduce către Don Quijote, uitîndu-și solia. Întîlnesc din nou pe Cardenio, care le povestește încă odată nenorocirile lui. La malul unei ape, descopere un tînăr de o rară frumusețe, Loa Dorothea, iubita deghizată a lui Cardenio. Merg cu toții spre Don Quijote pentru a-l convinge să se înapoieze acasă. Dorothea îi povestește despre o prințesă răpită și-i cere ajutor pentru a o elibera. Cavalerul se lasă convins și pornesc cu toții la drum. Seara, într-un han, după ce Don Quijote se retrage pentru a se odihni, restul societății găsește manuscrisul unei nuvele: „El curioso impertinente“, căreia îi dau citire. În timpul lecturii se aud zgomote: Don Quijote luase niște burdufi de vin drept uriași și-i atacase: vinul curge acum din burdufii spintecați, spre marea supărare a hangiuului. Apar călători mascați. Este Don Fernando și Luscinda, răpită lui Cardenio. Lucinda este redată lui Cardenio și Fernando regăsește pe Dorothea. Apare și un căpitan evadat dintr-o înșisoare maură, împreună cu maura fugară Loralda, îndrăgostită de căpitan. Aceasta povestește întîmplările prizonieratului său, care sînt în parte acelea ale lui Cervantes însuși. După alte întîmplări în han și pe drum, Don Quijote este închis într-o colivie și condus acasă, la Mancha, unde sosește într-o duminică după amiază, mai mult mort decît viu.

S-a împlinit o lună de la înapoiere. Don Quijote nu s-a vindecat de nebunia sa. Convinge pe Sancho să pornească din nou. Merg acum spre El Toboso. Palatul Dulcinei nu se vede nicăieri. Sancho îi

arată o țărancă lipsită de orice farmec. Don Quijote înțelege că este Dulcinea, transformată printr-o perfidă vrăjitorie. Bacalaureatul Sanson Carrasco, un compatriot, îl întâmpină deghizat în cavaler, cu intenția de a-l provoca și înfringe în duel pentru a-i cere apoi ca preț al răscumpărării sale făgăduința de a se întoarce acasă. Învingut este însă Sanson. Viteazul cavaler atacă apoi un transport de lei care, oboșiți, nu reacționează. Don Quijote cavalerul „tristei figuri“ se va numi de aci înainte „cavalerul leilor“ în amintirea marelui isprăvi. După ce iau parte la nunta țărănească a lui Bazilio cu Quiteria și după alte multe întâmplări, printre care coborârea în peștera de la Montesino, cavalerul și scutierul său întâlnesc un grup de vânători nobili. O ducesă, care citise despre cei doi călători, îi invită la castelul ei, pentru a se înveseli pe socoteala lor. Don Quijote este primit cu mari onoruri, confirmate întru totul de duce, care acceptă jocul. Dar canonicul ducelui caută să-l readucă pe cavalerul rătăcitor la bunul-simț. „Înapoiază-te la tine acasă“, îl invită cu asprime canonicul, „crește-ți copiii, dacă ai, și îngrijește-te de averea ta. Încetează să mai rătăcești ca un vagabond prin lume, adulmecând vântul și făcând să ridă pe toți acei care te cunosc sau nu te cunosc“. Don Quijote răspunde cu o mare noblețe și demnitate: „Rog pe înălțimea voastră să-mi spună ce fel de nebunie a observat la mine pentru ca să mă condamne și să mă insulte, poruncindu-mi să mă înapoiez acasă, spre a-mi vedea de nevastă și copii, fără să știe dacă sînt căsătorit și dacă am sau nu vreo odraslă... Drept este că cineva, crescut după regula vreunui colegiu și care n-a văzut din lume mai mult decît douăzeci sau treizeci de leghe, să-și dea părerea despre rînduiala cavaleriei și să judece pe cavalerii rătăcitori?... Este oare un timp rău folosit acela petrecut pe drumurile acestei lumi, în disprețul desfătărilor ei și în singura căutare a aspriniilor prin care cei buni urcă pînă la culmea cea mai înaltă a nemuririi?... În ce mă privește, călăuzit de steaua mea, voi merge și de aici înainte pe drumul strîmt al cavaleriei rătăcitoare, ale cărei săvîrșiri mă fac să disprețuiesc bunurile acestei lumi, nu

însă și onoarea. Am reparat nenumărate nedreptăți, am pedepsit înfruntările obrăzniciei, am învins giganți și am călcat în picioare demoni. Sînt îndrăgostit dar în limitele îngăduite cavalerilor rătăcitori. Nu fac parte dintre îndrăgostiții vițioși, ci dintre acei stăpîniți și platonici. Intențiile mele au de-apururi drept țintă scopurile cele bune. Dacă acel care cugetă și făptuiește astfel merită să fie numit nebun, judece înălțimile voastre, domnul duce și doamna ducesă“. Don Quijote făgăduise de mai multă vreme scutierului său guvernămîntul unei insule, ca răsplată a ostenețelor lui. Ducele pune pe cavalerul leilor în situația de a-și ține făgăduința, trimițînd pe Sancho Panza ca guvernator al insulei Barrataria. Un țăran guvernator? Stăpînul lui îl însoțește cu sfaturile celei mai înțelepte arte politice: „Prietenule Sancho, aduc mulțumiri Domnului văzîndu-te covîrșit de favorurile soartei, mai înainte ca aceasta să-mi fi suris mie... Ascultă de sfaturile pe care ți le voi da, singurele capabile să te ferească de nenumăratele obstacole de care este înconjurat omul pe oceanul furtunos al mării și omenești. Mai întîi, fățul meu, teme-te de Dumnezeu, căci cine se teme de el se găsește la începutul înțelepciunii. Observă-te cu severitate și caută să ajungi a te cunoaște pe tine însuși: studiu lung și greu, dar necesar pentru a evita să pățești ca broasca ce s-a străduit să se umfle cit un bou. Amintește-ți și spune-ți adesea că, în tinerețea ta, soarta te-a făcut paznic de porci. Nu-ți fie teamă să-ți mărturisești obscuritatea originii tale. Orgoliul merge pe urmele vițiului, dar umilitatea împodobește virtutea. Anunță și declară că descinzi din plugari. Văzînd că-ți amintești singur de lucrul acesta, nimeni nu se va simți ispitit să ți-o aducă în minte. Păzește-te să arăți invidie prinților și celor mai nobili ca tine. Aceste daruri ale înălțării nu merită să fie dorite. Noblețea se moștenește, dar virtutea se dobîndește. Judecă și tu care dintre ele prețuiește mai mult. Dacă din întâmplare vreo rudă va veni să te viziteze în insula ta, primește-o cu aceeași bucurie cu care o întâmpinai cînd venea la tine în colibă. Privește această obligație ca o datorie și îndeplinește-o ca o plăcere. Dacă vei chema pe



nevastă-la lîngă tine, un lucru pe care ți-l recomand, căci nu este bine ca un guvernator să trăiască fără femeia lui, încearcă să îndulcești și să poleiești tonul și deprinderile ei țărănești. Tot binele făcut de un soț poate fi distrus într-o singură clipă de o soție indiscretă sau grosolană. Bagă de seamă ca nu cumva să primească daruri. Chiar dacă n-ai avea știință de ele răspunderea ta n-ar fi mai mică. Nu crede niciodată că ai destul geniu pentru a tălmăci legile după socoteala ta: orgoliul nu poate săvîrși o crimă mai mare. Nici mila nici ura să nu te împiedece a urmări și a distinge adevărul. Fii surd la făgăduințele bogatului, dar lasă-te mișcat de lacrimile celui sărac. Deși inflexibil față de unul și compătimitor față de celălalt, rămii drept pentru amîndoi. Ori de cîte ori îndrumarea poate să se îmbine cu echitatea, nu-ți fie teamă să arăți îndurare. Plăcerea asta este singura răsplată a judecătorului care-și face datoria. Bețișorul magistraturii tale să nu se aplece sub greutatea aurului, dar în unele împrejurări el poate să se incline de partea mizericordiei. Dacă vreun dușman se înfățișează la judecată, amintește-ți numai de cauza care trebuie s-o judeci. Dacă vreo femeie tînără și frumoasă vine să ceară dreptate, închide ochii ascultînd-o. Nu spune niciodată vreun cuvînt aspru nici chiar celui vinovat și condamnat: caznele lui îi răscumpără greșeala și nu se cuvîne să insulti nenorocirea. Amintește-ți, în fine, că nenorocita noastră speță umană este în chip firesc aplecată spre rău; de aceea fii indulgent ori de cîte ori indulgența nu vatămă pe nimeni și nu uita că pentru a lăuda pe Dumnezeu îl numim bunul Dumnezeu. Urmînd aceste sfaturi, Sancho, fiul meu, zilele tale vor fi curate și pașnice și numele tău va fi respectat, persoana ta va fi iubită; îți vei face vasali fericiți, îți vei căsători copii, vei îmbătrîni în mijlocul familiei tale, printre prieteni, de-apururi cinstit, binecuvîntat de toată lumea și cînd ochii tăi se vor închide, lacrimi sincere îți vor scălda mormîntul". Sancho pornește în insula sa și guvernămîntul lui solomonic arată îndurare și bun simț. Dar cînd ducele înscenează atacul insulei de către o armată dușmană, Sancho nu

se simte capabil s-o apere și renunță la înaltele lui însărcinări.

Plecînd de la curtea ducelui, după alte multe peripeții, Don Quijote află despre impostura lui Avellalda. Pentru că acesta îl făcuse pe erou să ia drumul Saragosei, Cervantes îl îndrumază către Barcelona. Pe drum, întîlnește pe căpitanul de haiduci Roque Guinart, care-l recomandă și-l anunță lui Don Antonio Morena, la Barcelona. Acesta îl primește cu onoruri, dă un bal în cinstea lui, îl face să viziteze o tipografie, îi arată galerele și pe pirații mauri. Eroul nostru se întîlnește din nou cu Sanson Carrasco, de data aceasta îl învinge și-l face să promită că va rămîne cel puțin un an acasă. Pe drumul înapoierii, Don Quijote plănuiește să ducă viața unui păstor, ca în romanele pastorale ale vremii. Ajuns, în fine, în casa și în patul său, Don Quijote adoarme într-un somn greu. Cînd se trezește, mîntea lui este vindecată; eroul înțelege toată nebunia lui trecută, dar se simte în ultima clipă a vieții. În zadar Sancho încearcă să aprindă vechea ardoare. Sancho se prinsese în jocul nebulos al stăpînului său și nu mai concepe viața în alte forme: „Doamne, nu se poate, nu se poate să mori. Urmează-mi sfaturile, scumpul meu stăpîn. Trăiește și izgonește neagra mîhnire care te-a adus în starea asta vrednică de plîns. Iacă, voi face tot ce vrei, vom mege oriunde vei dori; mă voi face păstor, cavalier sau scutier, numai să rămîn împreună cu tine. Dacă e nevoie mă voi pune să dezleg pe Dulcinea de vrăjile ei. Și dacă nu te poți mîngîia de nenorocirea de a fi fost învins, voi spune că e vina mea și voi jura că n-am strîns bine șeaua pe Rosinanta". Dar Don Quijote moare cu mîntea deplin vindecată.

Deci, pretutindeni, după cum o arată narațiunea pe scurt a subiectului, Don Quijote este victima falsei percepții a realității. Fantezia lui, aprînsă de lectura funestelor romane cavaleresti, îl face să vadă castele în simplele hanuri de țară, nobili castelani în hangii, pe Dulcinea într-o țarancă urită, uriașii în morile de vînt, alți uriași în burdufe de vin, prizonieri nedreptățiți în criminalii de rînd, prin-

țese răpite și pe răpitorii lor în călătorii cu totul banali ai unui convoi, coiful unui cavaler în lighenușul unui bărbier ș.a.m.d. Reacțiunea morală a eroului față de toate aceste împrejurări este însă justă, nobilă și înaltă. Principiile pe care le afirmă cu prilejul fiecăruia dintre faptele sale sînt pline de înțelepciune și dovedesc mereu o inimă umană și o voință dîrză și vitează. Însoțitorul lui Don Quijote, Sancho Panza, percepe just realitatea, dar nici simțirea lui și nici voința lui nu se dezvoltă deobicei către scopurile mai înalte ale vieții. Țintele urmărite de el nu depășesc niciodată băutura și mîncarea capabile să îndestuleze apetitul lui neobișnuit și, cel mult, exercițiul puterii suverane pe care el o concepe tot ca un mijloc de a înmulți desfătările triviale ale vieții, dar de care se leapădă îndată ce i se cere o acțiune a depășirii de sine. Sancho Panza nu este nici rău nici stupid, își iubește stăpînul și cînd este pus în situația de a se conduce după inițiativele sale, manifestă prudență și bun simț. N-are nici viții nici perversitate, dar are o sensibilitate ordinară și o perspectivă morală limitată. Sancho se mișcă deci într-o realitate just percepută dar îngustă; pe cînd Don Quijote se desfășoară într-o realitate percepută fals, dar extinsă pînă la țintele cele mai nobile ale omului. Satira lui Cervantes se aplică așa dar în două direcții. Împotriva idealismului exaltat, neacordat cu problemele reale ale vieții, dar și împotriva latitudinii și trivialității. Această satiră nu este însă nimicitoare față de nici unul din obiectele lor ba chiar față de unul din acestea poetul arată o înclinație ascunsă, o admirație nedeclarată dar ușor de ghicit. Zugrăvind-l pe Sancho Panza, Cervantes îi arată indulgența filozofică cu care se cuvine să privim exemplarele comune dar normale ale speței noastre. Ființa morală a lui Sancho este plăsmuită din grupul de reacțiuni fără de care, pînă la un anumit grad al dezvoltării lor, viața omului n-ar fi posibilă. Ridicolul lui nu provine decît din permanența lui alăturare de o mare personalitate morală și de angrenarea lui în situații atît de nepotrivite cu felul lui obișnuit de a fi. Cît despre Don Quijote,

scutierul lui pronunță odată cuvîntul revelator, numindu-l „îndrăgostit fără cauză“. Don Quijote este ca un om beat de iubire. Numai un om în această situație se poate înșela atît de ușor asupra realității și poate proceda cu atîta nebunească imprudență, cu atîta dăruire de sine în orice moment. Pe cine iubește Don Quijote? Pe Dulcinea? Dulcinea, pe care de altfel nici nu o cunoaște, nu este decît un pretext. Iubirea lui Don Quijote se adresează mai de grabă idealurilor omului. Este, cum singur spune, iubirea despre care Platon vorbea discipolilor săi. Este iubirea enormă, neprovocată și nebunească pentru tot ce este înalt, frumos și nobil. Este iubirea pe care o simte de-apururi partea cea mai bună a tineretului lumii.

În zadar bătrînețea vrea să pună stăpînire pe Don Quijote; în zadar fire arginții au apărut pe tîmplele și în barba lui. El iubește ca un tînăr. Pentru a fi pus în firea lui Don Quijote această iubire, prin care eroul se leagă de marele curent al platonismului Renașterii, vedem cum Cervantes îi arată acea prețuire admirativă, grație căreia cazul său literar devine atît de complex. Am spus că Sancho Panza prezintă grupul de reacțiuni fără de care, pînă la un anumit grad al dezvoltării lor, viața omului n-ar fi posibilă. Trebuie să adăugăm acum că Don Quijote reprezintă acea forță morală a iubirii, concepută ca exaltare pentru idealurile omului, ca putință de a te dăruii și de a te întrece, fără de care viața omenească nu s-ar înălța și n-ar crește. Ori de cîte ori a apărut printre noi, oamenii, un semen de-al nostru care a dat vieții un cuprins moral mai bogat, vreunul din aceia care au sporit adevărul și frumosul sau au dus mai aproape de țintele lor luptele omului pentru justiție și libertate, a trebuit să recunoaștem în ei acea iubire, acea exaltare a firii lor, în care ni se pare a desluși esența caracterului donquijotesc. Dacă însă Don Quijote merită nu numai admirația noastră, dar este vrednic și de aceea satirică a creatorului său, lucrul provine din aceea că iubirea lui, marea lui putere de a se exalta pentru idealurile omului, nu este pusă în serviciul realității just percepute. Acele înalte energii ale sufletului, pe

care eroul lui Cervantes le întrupează, sînt chemate să slujească realității nu iluziei. În lume există nemumărate alte cauze vrednice să fie slujite de un idealism moral deopotrivă ca al lui Don Quijote. Marea putere de iubire, sacrificiul și vitejia eroului lui Cervantes sînt chemate să se lupte, nu cu uriași și vrăjitori, pentru prințesele răpite și împotriva burdufelor cu vin, ci cu eroarea, cu urîșenia, împotriva răutății, a nedreptății și a sclaviei. Programul lui Don Quijote este just cît privește energiile puse în mișcare și țintele generale pe care le afirmă, dar este fals în raport cu aplicarea și țintele lui concrete și imediate. Cervantes a oferit o lecție de înalt idealism moral timpului său și omenirii întregi, dar a arătat, în același timp, că această atitudine trebuie acordată cu înțelegerea exactă a realității. Idealismul moral trebuie să fie un idealism critic, pentru ca el să dobîndească eficiență și să-și împlinească rolul ce-i revine în procesul de continuă ascensiune a condiției omenești.

O importantă semnificație se leagă de episodul final al povestirii lui Cervantes. Don Quijote trăiește ca un nebun și moare ca un om cu mintea sănătoasă, recunoscînd îndelunga lui eroare și rătăcire. Revenirea lui la bunul-simț se întîmplă numai atunci cînd resortul lui vital se frînge. A trăit atîta timp cît s-a înșelat și moare cînd și-a recunoscut înșelăciunea. Nu cumva prezentînd astfel sfîrșitul eroului său, Cervantes a vrut să ne spună că viața nu este posibilă decît atîta timp cît cultivă un ideal? Viața, ca simplă expresie biologică, s-ar prăbuși de la primii pași, dacă omul nu i-ar da o țintă mai înaltă. Înțelesul acesta mi se pare cu atît mai întemeiat în narațiunea lui Cervantes cu cît companionul și negativul eroului său, Sancho Panza, care mai are încă de trăit, se arată posedat de idealurile stăpînului său, abia atunci cînd acesta ajunge să le tăgăduiască și să le respingă. Așa dar, pînă la urmă, Sancho Panza, pentru că mai trebuie să trăiască, devine într-o anumită măsură un Don Quijote. Și care noi înșine, atîta timp cît trăim și resortul existenței noastre rămîne puternic și viu, nu sîntem într-un fel oarecare asemănători cu eroul lui Cervantes, de oarece năzuim me-

reu, visăm și iubim, ne luptăm și acceptăm sacrificiul, primim și aplicăm lovituri, greșim adeseori dar aspirăm mereu către ceva care depășește clipa de față și este vrednic să fie îmbrățișat cu căldura cea mai aprinsă a inimii? Dacă am deveni dintr-odată atît de înțelepți, dar atît de uscați sufletește, încît să descoperim că nimic nu este demn să fie iubit și să inspire lupta și sacrificiul nostru, în același timp existența ar deveni atît de searbădă, seacă și săracă, încît nimeni n-ar mai dori să trăiască mai departe.

Cu un înțeles înrudit, Erasmus, marele umanist olandez al veacului al XVI-lea, a pronunțat, înaintea lui Cervantes, *Elogiul Nebuniei*, adică al puterii omului de a se devota unor scopuri care depășesc clipa de față și înțelesul ei mărginit. Istoria literară a pus adeseori în lumină răspîndirea și influența ideilor lui Erasmus în Spania secolului de aur. S-au identificat mai multe ecouri erasmienne și în opera lui Cervantes, dar mie mi se pare că cel mai de seamă și acela prin care creatorul lui Don Quijote se leagă cu tema mai generală a nebuniei în literatura Renașterii, este cuprinsă în amintitul final al romanului. Secolul al XVI-lea în Europa occidentală, acest mare secol plin de tragicism, în care știința și arta modernă obțin unele din cuceririle lor cele mai de seamă, în care narațiunile europene ajung să cunoască și să stăpînească întregul pămînt, dar în care feudalitatea cu multele ei nedreptăți era încă puternică și încare cumpiitele războaie religioase însîngerau Franța și Germania, în care teribila închiziție cerea atîta jertfe și aprindea atîte ruguri, acest secol strălucit și grozav a meditat adînc la problema nebuniei omenești. Erasmus i-a consacrat o disertație filosofică; Cervantes un roman.

Istoria literară a prezentat adeseori romanul lui Cervantes drept o satiră a cavalierismului, într-un moment în care instituția cavaleriei apusese, și se iviseră zorile lumii moderne. Adevărul este că această instituție agoniza de mai multă vreme și că încă din secolul al XV, în Italia, vechile teme epice ale cavalierismului deveniseră obiectul formelor eroi-comice al

lui Pulci în *Il Marganto Maggiore*, al lui Bojardo, în *Orlando innamorato*, apoi, în secolul următor, al lui Ariosto în *Orlando furioso*, a lui Rabelais, în *Gargantua și Pantagruel*. Cervantes se așează pe linia aceleiași serii literare, dar cu o îmbogățire a motivului, cu o aprofundare a semnificației lui umane, pe care am încercat s-o lămurim în cele de mai sus. Prin faptul însă că Cervantes a afirmat și a impus față de eroul său o dublă atitudine, de satiră și de admirație iubitoare, marele poet ne-a făcut să înțelegem că nu totul era fals nerealmente în vechea instituție a cavaleriei și că unele din valorile obținute în practica ei seculară meritau să trăiască mai departe în conștiința oamenilor. Căci nimic din ce s-a câștigat în munca milenară de cultură a omenirii n-a fost de prisos și nu poate fi eliminat din formula morală a epocilor mai noi. Don Quijote vrea să trăiască întocmai ca un cavaler, într-o epocă în care cavalerismul nu mai avea nici un rost. Observația este justă. Dar cu toate acestea, în vechea practică a cavaleriei,

s-au format în conștiința oamenilor idei și sentimente în legătură cu valoarea vitejiei, a onoarei, a fidelității și a loialității, de care nici contemporanii lui Don Quijote, nici noi, oamenii moderni, nu ne mai putem lipsi. Tot astfel, nu ne putem lipsi nici de alte câștiguri ale culturii omenești, obținute, de pildă, în antichitate, în Renaștere sau în iluminism. Formula noastră morală conține astăzi câștigurile temeinice ale întregii istorii culturale a omenirii, sporite și dominate însă de temele și virtuțile proprii timpului nostru, ale acestui timp în care oamenii dau noi lupte pentru dreptate și libertate.

Pentru că ideile acestea au devenit din ce în ce mai limpezi în mintea noastră, putem privi astăzi pe Don Quijote, după mai bine de trei sute de ani de când a fost conceput, cu simpatia și admirația amuzată cu care creatorul lui l-a închipuit, iar pe acest mare creator literar, pe Don Miguel de Cervantes Saavedra, cu recunoștința cu care sîntem îndatorați tuturor marilor ziditori ai conștiinței omenești.

## ÎN LEGĂTURĂ CU PROBLEMA ORIGINALITĂȚII LITERARE

Prin lucrările recentului Congres al scriitorilor sovietici, o categorie întreagă de probleme dificile din câmpul creației literare au fost ridicate la generalizări teoretice interesante, supuse dezbatărilor, adîncite și confruntate cu practica vieții.

O experiență artistică, de o deosebită însemnătate, a devenit astfel bun obștesc, prilej de reflecție rodnică și bogată în învățăminte.

De la o asemenea reflecție creatoare nu pot lipsi critica și teoria literară, cu atît mai mult cu cît, sub raportul analizei unui întreg șir de probleme dificile ale activității scriitoricești, ele au dat dovadă — așa cum s-a arătat și în Congres — de o excesivă și condamnatibilă timiditate.

„Din cauza timidității criticilor și cercetătorilor în fața experienței vii a literaturii noastre — arată A. Surkov în raportul „Situația și sarcinile literaturii sovietice” — se întîmplă și asemenea fapte că declarațiile cu privire la o „doctrină” nouă marxistă despre frumos, declarațiile cu privire la elaborarea esteticii marxiste, la care s-ar părea că și scriitorii, și criticii, și filozofii ar trebui să lucreze împreună, rămîn și pînă acum simple declarații și jurăminte”.

Una din aceste probleme amintite mereu sub forma declamativă, dar ocolită din nefericire sistematic de critica și teoria noastră literară, e problema originalității

artistice, a individualității creatoare, proprie întotdeauna unui talent autentic, unui popor, sau chiar întregii culturi a unei noi epoci istorice.

În salutul adresat de C.C. al P.C.U.S. Congresului se precizează că „Realismul socialist permite să se manifeste o largă inițiativă creatoare, să se aleagă forme și stiluri din cele mai variate, potrivit înclinațiilor și gusturilor individuale ale scriitorului”. Raportul lui A. Surkov amintește cuvintele lui Lenin:

„Problema literară se pretează cel mai puțin unei egalizări mecanice, nivelării, dominației majorității asupra minorității”. În această acțiune este necesară asigurarea unui spațiu cît mai larg inițiativei personale, înclinațiilor individuale, mai mult spațiu pentru gîndire și imaginație, formă și conținut. Prin urmare, arată raportul: „Aceste cuvinte ale lui Lenin, confirmate astăzi în mod practic de întreaga dezvoltare a literaturii noastre, presupun — în condițiile existenței unei orientări comune în elaborarea metodei realismului socialist — posibilitatea existenței diferitelor curente, a întrecerii creatoare între ele și a unor largi discuții asupra avantajelor culărui sau culărui curent asupra altuia”.

„Scriitorii care apreciază în același fel fenomenele vieții și comportarea oamenilor — adaugă A. Surkov — sînt înfînit diferiți în exprimarea prin imagini artistice a

rezultatelor celor văzute și simțite de ei”.

De altfel, în Congres, criticii literari au fost serios săpuniți de colegii lor scriitori, pentru indiferența arătată față de individualitatea artistică a fiecărui creator, față de ceea ce constituie originalitatea operei sale, timbrul ei personal.

Lirica e cu atât mai bogată cu cât e reprezentată de personalități mai puternice — a arătat poeta Olga Bergholt. „Criticii noștri se jură că astu dorește și ei, cât mai mulți poeți buni și diferiți, dar -- să-mi fie cu iertare — a adăugat ea — judecând după articolele pe care le scriu cred că visul lor e să existe un singur poet și acela, dacă se poate, decedat. Atunci vor avea o viață liniștită”.

Coraportul lui B. Riurikov chiar indică drept una din manifestările tipice ale sociologismului vulgar în critica literară acele articole „jubiliare” în care „scriitorii devin ciudat de asemănători unii cu ceilalți”, prin faptul că despre ei se spun doar lucruri bune, „și acelea exprimate în fraze atât de generale, încât se pot aplica oricărui artist”. „Astfel, constată B. Riurikov, noțiuni ca *democratism, realism, caracter popular, devin extrem de vagi, de generale, își pierd orice conținut*”.

Că problema originalității artistice este una din problemele estetice fundamentale, au fost conștienți și toți creatorii adevărați din trecut.

Goethe — de pildă — se arăta complet neentuziasmat de ideea pictării unui cățel, care să semene ca două picături de apă cu modelul său viu: „Dacă s-ar întâmpla aceasta — spunea el — ași avea motive să mă bucur de apariția unui nou câine, dar nu de apariția unei noi opere de artă”.

„La fel cum în ordinea gândirii, o cugelare n-are valoare decât atunci când e nouă și nu se mărginește să repete ceea ce știm cu toții — scrie Tolstoi — la fel o operă de artă n-are valoare decât atunci când face să se verse în curentul vieții umane. un sentiment nou, mai mult sau mai puțin intens”.

Maiakovski asemăna activitatea poetului cu cea a matematicianului. „Matematicianul este omul care creează, completează și dezvoltă regulile matematicii, omul care

aduce ceva nou în știința matematică — spunea el. Cel care a formulat pentru înțelegerea cără că „doi și cu doi fac patru”, a fost un mare matematician, chiar dacă a ajuns la acest adevăr adunând două mucuri de țigări. Toți oamenii care i-au urmat chiar dacă ar fi adunat lucruri incomparabil mai mari, de pildă o locomotivă cu altă locomotivă, nu sînt totuși matematicieni”.

Răsturnarea tuturor prejudecăților simpliste și obtuze care ar împiedeca pe artiști să-și dezvolte în cadrul realismului socialist individualitatea creatoare, încurajarea și promovarea originalității, limpezirea problemelor ei pe plan teoretic, sînt sarcini de o mare actualitate ale criticii literare și esteticii marxiste.

Nu trebuie să uităm că „uniformitatea”, „cenușiul”, „absența fanteziei și imaginației” sau „anularea personalității” constituie tema preferată a propagandei burgheze, atunci cînd are ca obiect defăimarea artei realist-socialiste; lucrurile cu atât mai importante cu cât asemenea negliobii sînt expresia curentă a unui așa zis „argument clasic” din care, de ani de zile, lumea capitalistă a încercat să-și facă o armă împotriva marxismului. E vorba de născocirea stupidă și calomnioasă a strivirii individualității omenești în societatea socialistă. unde — chipurile — înclinațiile personale, inițiativele și în general toate însușirile particulare ale oamenilor, ar dispărea fiind supuse brutal unei singure norme egalizatoare.

Dar încă Marx și-a bătut joc crunt de această reacție față de comunism a burghezului, care identifică individualitatea umană cu existența sa „ca burghez”, respectiv cu proprietatea asupra mijloacelor de producție și de îndată ce se face vreo aluzie la desființarea ei, începe să țipe că se urmărește însăși anularea personalității omenești.

Formulată ca principiu filozofic, o asemenea absurditate devine în gura ideologilor bughezi „solemnă și sacră”. Stirner — de pildă — arată Marx — recurge pentru susținerea acestei teze la penibile jocuri de cuvinte. El transformă proprietatea privată în „a avea avere” și declară apoi verbul „a avea” un cuvînt indispensa-

bil, un adevăr etern, „pentru că în societatea comunistă e posibil a avea dureri de burtă“. La fel motivează faptul că proprietatea privată nu poate fi desființată, transformând-o în noțiunea de „proprietate“, exploatând legătura etimologică dintre proprietate și „propriu“ și declarând cuvântul „propriu“ drept adevăr etern, pentru că și în regimul comunist se poate întâmpla ca durerile de burtă să-i fie „proprii“.

Dimpotrivă, dovedea Marx, în realitate doar societatea comunistă este capabilă să-l elibereze pe om de caracterul tiranic, strivitor pe care-l capătă față de libera dezvoltare a individualității sale, acțiunea legilor economice în lumea capitalistă, în lumea aflată sub dominația proprietății private asupra mijloacelor de producție, tocmai pentru că societatea comunistă își pune ca sarcină să înlocuiască „dominația împrejurarilor și a hazardului asupra indivizilor prin dominația indivizilor asupra hazardului și împrejurarilor“. De altfel, acest lucru îl ilustrează din plin uluitoarea înflorire a personalității omenești în țara socialismului biruitor, ca și în țările de democrație populară.

Scoaterea cu îndrăzneală la iveală a forței cu care, scăpată de sub mutilarea societății capitaliste, în lumea noastră se dezvoltă adevărata individualitate omenească, discutarea și limpezirea problemelor pe care ea le ridică în viața de toate zilele ca și în creația artistică, sînt deci formele cele mai potrivite pentru a răspunde calomniilor burgheze și pentru a le distruge orice efect.

Dimpotrivă, ocolirea, ignorarea voită sau trivializarea acestei sarcini alimentează practic clevetirile dușmanului, oferindu-i prilejul de a denatura marxismul, de a-l prezenta sub o înfățișare deformată, mincinoasă.

„*Estetismul idealist și sociologismul vulgar* — spunea B. Riurikov în coraportul său de la Congres — *sînt strîns legate între ele. Estetizanzii speculează viciile primitivităților, vulgarizatorii se maschează îndărătul luptei împotriva estetismului. Scripșii indu-se reciproc, se alimentează reciproc*“.

Se cuvine de aceea să combatem aceste

amîndouă tendințe, concomitent și cu o egală vigoare.

Problema originalității artistice e legată nemijlocit de problema individualității creatorului, a personalității sale; estetica idealistă reduce chiar întregul proces al valorificării creației la recunoașterea acestei individualități. Pentru ca fiecare artist e un fel de divinitate, înzestrată cu forța de a face să trăiască o lume unică, misterioasă și impenetrabilă, bazată pe legi proprii, altele decît cele ale lumii obișnuite. Fapt paradoxal însă, problema originalității, nici n-ar trebui să se înscrie în preocupările esteticii, care s-ar beza pe asemenea concepții.

Într-adevăr, dacă arta e considerată ficțiune pură, creație absolut subiectivă a spiritului omnesc, dacă obiectul ei nu e reflectarea realității obiective, atunci de ce ar avea vreo însemnătate unicitatea, caracterul individual al unei opere?

Ca ea să difere de altele și încă în mod izbitor, e lucrul cel mai banal și cel mai ușor realizabil: X compune — de pildă — versuri, lizibile și de la coadă la cap; Y, o piesă în care personajele sînt diferite scaune; Z, un roman întreg, fără să folosească litera „g“ și întrecerea poate continua așa mai departe.

Ce e însă „original“ în această tristă clownerie spirituală cu care ne-a obișnuit literatura decadentă din Occident?

Ce legătură cu arta și cu reala exprimare a individualității omenești mai păstrează asemenea acrobații penibile, menite doar să învingă curiozitatea blazată a celor „zece mii deasupra“ care se plictisesc și suferă de obezitate?

În fond, suprarealismul, ca expresie maximă a degradării artei burgheze, proclamînd sfîrșitul literaturii, muzicii, picturii, sculpturii și în genere al esteticii, odată cu automatizarea completă a actului de creație, nu face decît să legalizeze această stare de fapt. Barbaria societății capitaliste strivește complet personalitatea creatoare.

Arta se confecționează „în serie“, pe bandă, după un procedeu brevetat, ca de exemplu „frotajul“, adică frecarea unei pînze cu diferite cîrpe pînă ce liniile ei se șterg și se amestecă; „fumajul“, sau colo-

rarca urmelor de fum apărute pe o hîrtie plimbată deasupra flacărei unei lumînări; „gratajul“, constînd în sîgrierea cu o lamă de ras a unei plăci de lemn, pe care în prealabil au fost aşternute diverse pete de culori, ş.a.m.d.

În ultima vreme aceste procedee au fost „revoluţionate“ de unul nou, desenul obţinut prin cojirea pe nevăzute a cartofilor.

La fel şi în literatură, existenţialiştili au introdus moda lumilor interioare, „bizare, neobişnuite, scandaloase“. Revisitele lor publică „jurnalul“ unui hoţ, al unei prostituate, al unui invertit, al unui criminal sadic, al unui morfinoman. subii savurează această banală detaliere de turpitudini şi arta e mutată pe nesimţite din muzee în panopticum.

Tocmai în opoziţie cu subiectivismul esteticii idealiste, cu impasul la care el împiage problema originalităţii artistice, estetica marxistă vede în realitatea obiectivă baza afirmării adevăratei originalităţi createoare.

Orice operă de artă valoroasă reflectă adevărul vieţii, cu alte cuvinte esenţa realităţilor obiective existente, independent de voinţa noastră. „Roşu şi negru“, „Livada cu vişini“, „Pe Donul liniştit“, nu sînt simple plămuziri ale unor minţi înzestrate, ficţiuni arbitrare izvorîte din fantezia lui Stendhal, Cehov sau Şolohov, lumi de sine stătătoare, ci imagini bogate, complexe, profund adevărate ale vieţii omeneşti în diferite împrejurări social-istorice. Numai în funcţie de această însuşire fundamentală, gnosologică se valorifică personalitatea createoare a unui autentic artist. Particularităţile operei lui nu sînt simple curiozităţi psiho-patologice sau descurajante excentricităţi, căutate pentru „epatarea burghezului“, ci laturi inedite, aspecte noi, originale ale realităţii însăşi. Un scriitor cu adevărată personalitate artistică descoperă în viaţă, în înţelesurile ei adînci ceea ce încă nu s-a spus şi nu s-a arătat. Altfel, în afara caracterului lor obiectiv valabil, non sub raportul cunoaşterii, aceste particularităţi n-ar spori cu nimic efectivă originalitate a unei opere.

Cum, — vor striga unii — atunci, pen-

tru un artist, înclinaţiile personale felul său propriu de a privi şi înfăţişa lucrurile sînt piedici de care trebuie să se debaraseze în creaţie, de vreme ce ţinta lui e să dea o imagine cît mai apropiată de adevărul obiectiv al vieţii!

Nimic mai fals decît un asemenea raţionament. Marxismul nu neagă faptul că imaginile artistice sînt o reflectare *subiectivă* a realităţii obiective. Dar aceasta nu înseamnă că ele n-au putinţa să ne dea reprezentarea justă, conformă a lumii din jur, că n-au deci o valoare gnosologică obiectivă. Tocmai însuşirea lor de a se ridica la treapta generalizării, scoţînd la iveală esenţialul, necesarul, în însăşi manifestarea concret senzorială a fenomenelor face specificul artei şi măsoară, pînă la urmă deosebirea dintre obiectivitatea realismului şi subiectivismul metodelor de creaţie nerealiste.

Caracterul individualizat al imaginii artistice, presupune pe de altă parte, neapărat un mod propriu, specific de exprimare a generalităţii. Epopeea războiului civil trăieşte altfel în romanul „Pe Donul liniştit“ al lui Şolohov şi altfel în „Înfrîngerea“ lui Fadeev sau în „Calvarul“ lui Alexei Tolstoi. Legile în virtutea cărora are loc procesul colectivizării agriculturii noastre sînt ilustrate de situaţii şi figuri deosebite în nuvela lui Marin Preda „Desfăşurarea“ şi în romanul „Bărăgan“ de V. Em. Galan.

Oricît de obiectiv adevărată, cu alte cuvinte oricît de realistă ar fi o imagine artistică, ea nu-şi pierde unicitatea, caracterul particular specific, pentru că acesta există în însăşi natura ei. Cum observa Belinski, un scriitor mare e de la început original, mai înainte de toate prin chiar faptul că realizează tipuri<sup>1)</sup>, şi „fiecare tip e pentru cititor un necunoscut cunoscut.“ „Nu spuneţi: iată un om de suflet, cu pasiuni înflăcărare, cu o inteligenţă vastă, dar

<sup>1)</sup> „Una din însuşirile cele mai caracteristice ale originalităţii în creaţie, sau mai bine zis ale însăşi creaţiei, este tipizarea, care dacă ne este îngăduit să ne exprimăm astfel, e blazonul autorului însuşi“ (Belinski: „Despre nuvel arusă şi despre nuvelele domnului Gogol“).



cu o judecată mărginită, un om care-și iubeste nevasta atât de pătimăș încât este gata s-o giuie la cea mai mică bănuială de necredință" — explică în continuare Belinski, — spuneți mult mai simplu și mai scurt: iată un *Othello!*

Nu spuneți: iată un om care înțelege adânc rostul omului și scopul vieții, un om care se străduiește să facă binele, dar este lipsit de energie, un om care nu poate face nici o faptă bună și suferă, fiind conștient de neputința sa. Spuneți: iată un *Hamlet!* Nu spuneți: iată un funcționar josnic din cîmvingere, răufăcător cu bună știință, criminal în mod conștincios — spuneți: iată un *Famuso!*"

Observația e plină de subtilitate: prin individualizare — se arată aci foarte limpede — o enormă experiență omenească, o profundă generalizare și reflecție asupra vieții a devenit în imaginea realistă întruchiparea vie, firească, a unui lucru parcă știut de mult, dar unic, inedit prin particularitățile sale bine determinate, un „necunoscut-cunoscut“.

Dar realismul nu face abstracție de specificul individual, de coloritul propriu pe care-l păstrează diferite imagini artistice, chiar atunci cînd ele se referă la aceiași obiect.

Un critic cu vederi înaintate, cum a fost Ibrăileanu, semnala chiar problema iubitorilor de literatură.

„Scriitorii, care au pus în opere de ficțiune pe Napoleon, au creat fiecare un alt Napoleon, și cînd scriitorii au fost talentați, au creionat Napoleoni adevărați deși diverși“.

Criticul sublinia că asemenea imagini, concepute în mod realist, sînt valabile, obiectiv adevărate fiecare în parte, cu toate că între ele se deosebesc simțitor.

„Am spus odată că țărani domnului Sadoveanu sînt adevărați țărani moldoveni. Așa este, sînt tipuri perfecte de țărani moldoveni. Țăranul d-lui Spiridon Popescu — adaugă criticul — eși el foarte adevărat, foarte țăran și foarte moldovean, dar e altfel decît al d-lui Sadoveanu și decît țăranul real. Și tot așa țăranul lui Creangă. Diverși între ei, diverși și de cel real, fără să-l contrazică“ (s.n.)

Explicația pe care o schițează Ibrăileanu încearcă tocmai să illustreze unitatea contradictorie, dialectică, între caracterul obiectiv al adevărului vieții reflectat de orice operă realistă și elementul subiectiv implicat în însăși structura ei și datorit individualității artistului.

Un creator autentic observă, studiază natura concretă multilaterală, complexă a faptelor din viață. Opera lui nu reproduce însă pur și simplu înfățișarea aceasta strict fenomenală a lumii, ci ajunge la un rezultat mult mai important, în sensul că dă o imagine a realității în care generalul, necesarul, înlănțuirile cauzale, transparentes cu o deosebită claritate la iveală în însăși manifestarea particulară, individuală a fenomenelor.

Cu alte cuvinte, artistul nu copiază realitatea, ci o interpretează, o explică, își „realizează concepția sa despre realitate“ — cum spune Ibrăileanu:

„Fiecare scriitor are o concepție despre Napoleon clădită ori pornită de la un caracter veritabil al originalului — de aceea fiecare Napoleon e adevărat, cu toate deosebirile dintre ei.

Tolstoi și-a făcut o concepție despre Napoleon, ori despre o „vinovată“ superioară, „Anna Karenin“, și a realizat-o; Balzac și-a făcut o concepție despre omul zgîrcit și a realizat-o; M. Sadoveanu despre țăranul moldovean și a realizat-o.“

Aici nu e vorba de un relativism general al punctelor de vedere, reductibil pînă la urmă tot la o poziție subiectivistă. Dimpotrivă, Ibrăileanu insistă mereu asupra respectării datelor fundamentale, obiective ale fenomenului real în fiecare caz. Dar fenomenul e întotdeauna mai complex, mai bogat decît legea, deși legea oglindește mai adînc, mai exact ceea ce se împlinș în viață.

La fel, faptele reale stau în raporturi similare cu imaginile tipice create pe baza lor. În imaginea artistică aspectul concret, individual al fenomenului nu dispăre însă ca într-o teoremă sau lege științifică. De aceea se și păstrează aci posibilitatea ca artistul să sublinieze, să îngroașe, să scoată mai mult în relief unul sau altul din elementele care compun multiplicitatea, com-

plexitatea faptului viu, particular. De aceea și orice imagine artistică, ori câtă valoare obiectivă de cunoaștere ar avea, rămâne a lui Dante, Gogol, Shakespeare, sau a altui creator prin însăși structura ei, pe când teorema lui Pitagora sau legea lui Newton aparțin descoperitorilor lor doar cu numele.

După Rebreanu, răscoala din 1907 au evocat-o și Petru Dumitriu în nuvela „Bijuterii de familie“, și Zaharia Stancu într-un episod central din romanul „Descult“.

În fiecare din cazuri, accentul cade însă pe alt aspect al fenomenului social istoric, intrat în preocupările celor trei scriitori: Rebreanu excelează mai ales în prezentarea sufletului masei țărănești, a modului cum se adună, crește și se dezlănțuie mânia colectivă. Petru Dumitriu dezvăluie cu pătrundere în special fondul moral al reprimatorilor. Între sălbătecia rece, calculată, cu care, apărându-și viața de huzur, stăpînitorii trec la „pacificarea“ satelor răzvrătite, între această atmosferă de neomenie calmă, lucidă și abjecta crimă a doamnei Vorvoreanu există o legătură intimă, revelatorie — arată autorul nuvelei.

Episodul din „Descult“, la rîndul său are meritul de a lumina mai puternic semnificația răscoalei ca experiență social-istorică excepțională, ca moment de neșters în viața țărănimii. Evenimentele apar aici răsfrînte în conștiința băiatului, care asistă neputincios, sufocat de ură, la desfășurarea sîngeroasei tragedii și va crește cu amintirea ei în suflet. Cuvintele mamei: „să nu uiți Darie, — nimic să nu uiți. Să spui copiilor tăi și copiilor pe care-i vor avea copiii tăi, să le spui“, capătă în carte o valoare rezumativă, simbolică.

Nici Rebreanu, nici Zaharia Stancu, nici Petru Dumitriu, nu-și realizează în exemplele citate o „vizîune“ subiectivă — arbitrară a răscoalelor din 1907. Elementele care formează specificul imaginilor create respectiv de fiecare dintre cei trei artiști, sînt proprii fenomenului însuși, aparțin datelor sale caracteristice.

De asemenea, e de observat că în fiecare din imaginile amintite, deși doar o anumită latură a fenomenului real e luminată în mod deosebit, nici celelalte laturi defi-

niterii ale sale nu intră complet în umbră și, la rîndul lor, mai mult sau mai puțin se impun atenției cititorului.

De pildă, ideea denunțării abjecției care ilustrează lumea morală a inspiratorilor și executorilor represiei nu lipsește nici din „Răscoala“, nici din episodul „Brazdă-ngustă și adîncă“, după cum mișcarea masei țărănești, viața sufletească a mulțimii răzvrătite e prezentă și în „Bijuterii de familie“ ca și în „Descult“. La fel, semnificația răscoalei ca experiență social-istorică a poporului asupra transparenței atît în cartea lui Rebreanu cît și în nuvela lui Petru Dumitriu, fie vag, aluziv, la primul în cuvintele spuse către sfirșitul romanului de Lupu Chirițoiu, fie destul de limpede, cu o luciditate tragică la cel de al doilea în scena discuției dintre țărani osîndiți la moarte și închiși în fundul șlepelui părăsit.

Se întîmplă aici un lucru foarte asemănător cu ceea ce geometria numește perspectiva centrală a unui obiect. Înfățișarea lui globală, proporțiile dintre elementele care-l compun, legătura lor interioară se păstrează în fiecare imagine corect construită, deși înfățișarea acestora diferă mereu în funcție de varietatea pozițiilor din care obiectul a fost contemplat.

Nu e deci foarte dificil de înțeles cum particularitățile diverselor imagini realiste, trăsăturile lor specifice oglindesc de fapt însușiri efective ale fenomenelor din viață, prezentate de artist.

A deduce însă de aici că înclinațiile individuale, sensibilitatea proprie, într-un cuvînt factorul subiectiv implicat în însăși ideea personalității creatoare nu mai intră sub nici o formă în sfera preocupărilor estetice, e o curată neghiobie.

Intr-adevăr, cum s-ar explica atunci faptul că luminînd mai viu prin particularitățile operei sale laturi incontestabile ale realităților obiective, un artist alege totuși unele și nu altele din aceste laturi? De ce s-a oprit Rebreanu asupra gîndurilor, sentimentelor și mișcărilor masei țărănești, de ce l-a interesat pe Petru Dumitriu mai mult aspectul etic al problemelor sociale pe care le ridică răscoala, de ce atenția lui Zaharia Stancu s-a concentrat

asupra urmei lăsate în sufletul poporului de tragicele evenimente din 1907?

A răspunde la aceste întrebări înscamnă însă a vorbi tocmai de înclinațiile scriitorilor pomeniți, de modul cum se manifestă în mod concret particularitățile lor spirituale specifice.

În funcție de structura sa psihică, de sensibilitatea și de experiența sa proprie, fiecare artist înțelege și simte mai viu anumite forme ale existenței, le trăiește cu mai multă intensitate și e capabil de aceea să le și exprime mai sugestiv.

Particularităților obiective descoperite de el în realitate le corespunde așa dar un fond subiectiv specific, o conformație spirituală dată, care face de fapt și posibile astfel de descoperiri. De aceea se și păstrează, —oricât de variat ar fi obiectul— în toate lucrările aceluiași autor o unitate, o atmosferă comună.

Arta de a pătrunde în cele mai intime resorturi ale vieții colective e prezentă la Rebreanu și în „Ion“, preocupările etice ale lui Petru Dumitriu se regăsesc și în romanul „Pasărea furtunii“, și în ultimele sale nuvele „Davida“ și „Salata“.

Pasiunea cu care Camil Petrescu s-a preocupat de problematica intelectualului în „Joelul Ielelor“ sau în „Patul lui Procust“ retrăiește în drama istorică „Bălcescu“ și în romanul „Un om între oameni“. Ba chiar evocarea evenimentelor de la 23 August, scriitorul o face sub același unghi și într-un „episod“ publicat nude mult<sup>1)</sup>, momentul profundelor schimbări din viața poporului nostru sînt prinse răsfrîngîndu-se din nou în existența și rosturile intelectualității.

Pecetea personală, individuală pe care un artist o dă imaginilor sale nu e doar o problemă de formulare deosebită a acelorași adevăruri, ci, în fond, și de conținut deosebit.

Cînd două imagini diferă între ele, deși aparent oglindesc fiecare același aspect din realitate, înscamnă că, de fapt, spun și lucruri deosebite, că semnificația lor sub raportul cunoașterii e, oarecum, alta.

Din punct de vedere strict gnoseologic, Electra lui Sofocle și Electra lui Euripide comunică, desigur, în cadrul unei problematice comune, date totuși diferite pri-vitoare la înțelegerea firii omenesci.

E vorba aici de un adevăr mai mult decît evident.

Unii însă îl ignoră, prinși în raționamente prea complicate, încurcînd și vulgarizînd problema originalității artistice. De exemplu, într-un articol din „Cercetări Filozofice“<sup>2)</sup>, „Despre Caracterul obiectiv al legilor artei“, întîlnim o despărțire curioasă a conținutului operei de artă în „conținut gnoseologic“ și „conținut estetic“.

Autorul, Andrei Băleanu, dă și explicații asupra sensului acestei disocieri. „Conținutul estetic“ — după el — n-ar fi decît „sinteza personală“, prin care în conformitate cu individualitatea și cu legile formosului, creatorul oglindește „conținutul gnoseologic“. Dar oricît am suci și învîrți noțiunile, o asemenea diferențiere nu duce decît la bagatelizarea ideii de originalitate artistică, întrucît o rezumă la o simplă problemă de formulare deosebită. În descripțiile stepei rusești, făcute de Gogol și Solohov, — e nevoie să susțină A. Băleanu — „conținutul gnoseologic“ ar fi același și doar „conținutul estetic“, cu totul „diferit“... Însă valoarea de cunoaștere a celor două imagini trebuie să fie redusă aci, precum se vede, numai la cîteva date geografice sau botanice, pentru a se ajunge la susținerea unei asemenea absurdități. Sufletul omenesc, stările psihice — care trăiesc în aceste admirabile tablouri ale naturii și formează partea lor cea mai valoroasă de cunoaștere, intim legată de însăși semnificația capitolului respective în cuprinsul operei — au dispărut spre a îngădui aplicarea schemei: „conținut gnoseologic“ și „conținut estetic“.

De asemenea, caracterul obiectiv de „descoperire“, de comunicare a unor lucruri noi, presupus în planul investigării realității de adevărata originalitate artistică, dispare și el în „explicația“ lui A. Băleanu,

<sup>1)</sup> „Viața romînească“ Nr. 7/1954

<sup>2)</sup> Vol. II/1955

de vreme ce „*aceiași conținut gnoseologic admite o înfinitate de imagini, care să-l oglindească artistic și deci o înfinitate de forme de expresie și de procedee artistice adecvate*“.

De fapt, viața învățăm să o cunoaștem, în orice operă literară și prin ansamblul realităților pe care creatorul le face să trăiască înaintea noastră și prin ceea ce ne spune persoana lui însuși. Aceasta e în definitiv și ea o parte a realității, și eroul cel mai interesant și mai plin de semnificație din fiecare mare roman al lumii se numește pînă la urmă tot Balzac, Tolstoi, Dickens sau Dostocovski.

Literatura nu-și propune cunoașterea universului în genere, ci cunoașterea universului uman. Pe ea nici natura n-o interesează decît raportată la om. Cine vrea să afle legile mișcărilor siderale, să nu citească „*Lucefărul*“ ci mai bine o carte de astronomie. La fel și cu descripția stepei, de care pomenește tovarășul Andrei Băleanu.

Pentru că în obiectul artei intră realitatea umanizată; factorul subiectiv, personal, adus de fiecare creator în opera lui, nu numai că nu constituie un element insolit, care iese afară din sfera cunoașterii artistice, ci dimpotrivă abia îi dă acesteia caracterul ei specific, concret.

De altfel, e de observat că într-o carte realistă adevărul obiectiv al tablourilor de viață prezentate capătă expresia unei maxime exactități tocmai în funcție de o cât mai clară și mai puternică definire a personalității autorului.

Cine citește „*Comedia Umană*“ ajunge să-și reprezinte efectiv Franța restaurației numai raportînd mereu fiecare accent, fiecare notă de ironie sau de exaltare a textului, la o cheie unică, aceea a personalității lui Balzac, așa cum se obișnuiește să o cunoască treptat din ansamblul preocupărilor, înclinațiilor și aversiunilor marcului romancier.

Fără reprezentarea vie a lui Gogol, ca omul societății ruse din prima jumătate a veacului al XIX-lea, ca artistul înzestrat mai mult decît oricare altul, cu facultatea de a observa — așa cum spunea Pușkin — platitudinea lumii din jur, comicul și totodată tristețea ei, fără imaginea concretă a individualității celui

despre care Belinski susținea că i s-ar potrivi ca motto la tot ce a scris zicătoarea: Începi cu „*la mulți ani*“ și termini cu „*veșnica pomenire*“, fără, așa dar, un asemenea punct de referire generală e greu de presupus că pot fi înțelese cu adevărat „*Sufletele moarte*“ sau „*Povestirile potersburgheze*“. Nu citim numai cărți, ci și autori, iată o precizare demnă de reținut.

În planul științei, rezultatele unei experiențe sînt cu atît mai exacte cu cît se pot determina mai precis particularitățile fiecărui instrument de observație sau aparat de măsură. Fără să împingem analogiile prea departe, și în literatură, elementul obiectiv adevărat, elementul cu valoare universal valabilă dintr-o operă se delimitează spontan cu atît mai clar de elementul subiectiv, cu cît acesta din urmă e mai definit, mai caracteristic, cu cît se dovedește mai bine a fi expresia unei personalități artistice viguroase, bine conturate. Aceasta pentru că în cărțile scrise cu autentic talent, cititorul intuieste individualitatea autorului adesea în mare măsură direct, prin simplă lectură. Pe Aristofan, pe Ibsen, pe Gorki, de exemplu, el și-i reprezintă în general ca oameni ai unei anumite epoci și lumi, fiecare, ca exponenți ai anumitor năzuințe sociale și ca individualități psihice anumite, din însăși opera lor, la nevoie chiar fără ajutorul unor manuale de istorie literară.

Desigur că susținută de exegeza critică, această reprezentare devine mult mai exactă și mai cuprinzătoare. Dar e semnificativ că ea ia naștere și spontan prin virtuțile proprii ale operei.

Cu cît deci un artist are o personalitate mai puternică, mai interesantă, cu atît și realitățile reflectate în creația lui se definesc mai viu, mai exact. Sau ca să revenim la o analogie anterioară, dacă punctul din care a fost construită perspectiva unui obiect e bine determinat, fiecărui detaliu al imaginii înfățișate i se poate stabili precis mărimea naturală adevărată.

★

A-ți afirma individualitatea în descoperirea anumitor laturi inedite ale reali-

tăților vieții și a înlocui imaginea acestor realități cu plăsmuiri arbitrare ale spiritului, sint însă două îndeletniciri radical deosebite. Creația artistului realist e originală, nu numai pentru că are un caracter deosebit, ci și pentru că e valabilă în planul cunoașterii, pentru că aduce efectiv ceva nou în ordinea cuceririlor minții omenești.

Încercînd să-și opună individualitatea creatoare realităților obiective, să deformeze lucrurile după o „viziune” a sa, artistul părăsește calea adevărului și apucă pe drumurile, care nu duc nicăieri, ale subiectivismului.

Evenimentele tragice din 1907 l-au preocupat și pe V. Em. Galan în romanul său „Zorii robilor”. Prozatorul și-a concentrat chiar atenția asupra unui aspect cu totul necercetat al faptelor, asupra frământărilor mișcării muncitorești în timpul desfășurării răscoalei. Dar tabloul n-a fost construit în conformitate cu adevărul vieții, artistul căutînd adesea să-și impună modul său propriu de a vedea, împotriva datelor obiective istorice. Proportțiile acțiunii muncitorilor din gara Pașcani sînt astfel neveridic exagerate și situațiile înfățișate uneori, ca și cum o revoluție proletară ar fi gata să izbucnescă în Moldova, ba și formele împletirii ei cu răscoalele țărănești s-ar prezenta destul de clar conștiinței unor însemnate mase populare.

Tendința de a subordona realitatea unor înclinații și preferințe individuale, de a o face să corespundă acestora, chiar împotriva datelor și trăsăturilor ei esențiale, duce la subiectivism, la denaturarea adevărului vieții, oricît de nobile sau sincere ar fi fost intențiile artistului.

Încrederea, optimismul cu care în fața celor mai dezastruoase situații, V. Em. Galan îl urmărește pe Anton Filip, croul ultimei sale cărți<sup>1)</sup>, cuceresc, se impun cititorului, nu numai pentru că autorul își exprimă un fel de a vedea sistematic, gospodăresc lucrurile, o admirație sinceră, profundă, pentru tenacitatea cu care clasa muncitoare știe să ia în piept greutățile. Aceste preferințe și înclinații ale romancierului se dovedesc de astă dată valabile

pentru că merg aci în sensul reliefării adevărului vieții, scot la iveală tipicul, fac să apară în imaginea celor mai variate forme ale luptei de clasă, raportul real al forțelor, esența și nu aparența lui.

Fără o asemenea puternică bază obiectivă, atmosfera de îndrjre și avînt constructiv, care domină acțiunea, ar căpăta un caracter deplasat, nevocosimil, artificial.

Exprimarea modului propriu de a înțelege și simți lucrurile, sinceritatea, e în creație o condiție necesară, dar nu și suficientă. A face din ea criteriul fundamental în stabilirea valorii unei opere înseamnă practic a nega funcția gnoseologică și educativă a artei, a abandona realismul. Cineva poate spune foarte sincer cele mai mari prăpăstii; mulți semănătorști au crezut probabil sincer că toate nenorocirile țărănimii vin de la oraș. Aceasta însă nu i-a împiedecat să dea o imagine falsă, deformată a vieții satului, să fabrice o literatură profund reacționară.

Din păcate și în lumea noastră literară problema originalității e văzută încă adeseori sub un unghi subiectivist.

Dacă „sinceritatea” nu e proclamată în articole teoretice, criteriul unic al valorificării creației, fetișizarea ei mai are totuși, nu odată loc, în însuși procesul vieții artistice.

Unii scriitori își fac din afirmarea preferințelor și înclinațiilor individuale o finalitate ultimă, în fața căreia pliază datele realității obiective. Talentului puternic de a descoperi în existența zilnică a popoului nostru rădăcinile trecutului îndepărtat, atracției pentru latura solemnă, legendară a acestui trecut, Eusebiu Comilari îi sacrifică uneori, imaginea satului românesc de astăzi, deformînd-o. arhaizînd-o.

Eroii volumului său de povestiri „Lizele tinere” par descinși dintr-o lume rămasă la așezările descălcatului. Pe Oachim, care a îndrăznit să intre în colectivă cu pogonul strămoșesc al Brbenilor, frate-său îl chiamă să dea socotcală „în fața cîrjei de stejar pusă pe masă ca un judecător neînduplecat dar drept” („Istoria lui Ducipal”). Lui Ilarie îi poruncesc cum să se poarte praviile Oniseilor și flăcăul e gata să-și părăsească iubita, cînd aude

1) „Bărăgan”

că aceasta are de gînd să se împotrivescă vînturilor de miază-zi („Livezile tinere“). La fel, baba cîrcia i se instalează în casă lumină electrică, își reprezintă fabulos „minunea“ aducerii soarelui pe „sîrme de aramă“ „tocmai de cine știe unde“ și-și amintește spaimetele unor adevărate nopți glaciare, cînd copilă, într-o colibă singuratică din inima pădurii, buciuna a primejdie către răsărit și către apus, chemîndu-și tatăl.

Părăsind terenul realităților vieții, al înțelesului adevăratelor raporturi dintre necesitate și libertate, în romanul „Pasărea Furtunii“ Petru Dumitriu dă interesului său pentru aspectul etic al proceselor sociale o orientare metafizică, abstractă, în contradicție cu interpretarea materialist dialectică a faptelor. Ca urmare și tabloul atît de viu al luptei omului cu calamitățile naturale, nu-și mai păstrează semnificația obiectivă inițială, și asupra întîmplărilor ca și a destinelor eroilor se proiectează umbra apăsătoare a fatalității.

Facultatea de a asocia cu o remarcabilă vervă și promptitudine aspecte neașteptate ale realității, astfel încît cele mai variate fețe sub care se ascunde în viață neghiobia să fie luminate de scăpărarea crudă a cuvîntului de spirit, îi aparține poetului Marcel Brelașu. Versurile lui posedă parcă agitația foitelor electroscofului, din ele țîșnesc adesea zeci de scînteii, o adevărată cascadă a contrastelor și sublinierilor ironice:

*Cine sînt eu? Sînt Neutronul  
de Hidrogen, și slau pe tronul  
magnificului nostru ev.  
Domîn pămîntul și Olimpul  
și-s „primul“ încă de pe timpul  
tabelei lui Mendeleev!“*

sau :

*„Așa e!“ au sărit de colo  
dezlănțuiți ca un atom  
eroii epocii... întru so'ro  
apoi în duó  
și în trio  
cu „Huideo“, „Huo“  
și „Adio“...  
și-au explodat în cor: „Go home!“  
(„La Poarta Fabulei“)*

Cîteodată, însă, această însușire îl fură pe poet și el începe să caute efectul spiritual de dragul efectului, scăpărarea ironică de dragul scăpărării. În multe capitole din „Micul tratat de zoologie“ semnificația reală a fenomenului satirizat aproape că dispare sub artificiile subînțeleșurilor, jocurilor de cuvinte și acrobațiilor verbale.

Astfel ideea împăciitorismului e redusă la un încîlcit simbol al „consecvenței cucului“, care:

*Argumentele lui răspicate  
(In ciuda unității de stil)  
Le formula cînd din față cînd din spate  
și cînd din profil.  
Își depunea monosilaba ca pe un ou  
In discursul fiecărui orator nou!  
In fond se împăciuia  
cu toții  
și cucuia  
și răscucia  
CUCU! — adică Da  
CUCU! — adică Ba  
și iar CUCU! — adică POATE.*

după cum batjocorirea suficienței atotștiutoare e abandonată pentru un îndelung pregătit calambur despre pingvinul care declară că el știa asta de la început și că nu-i stupefiat de ce pățește! — adăugîndu-se:

*L-am priceput  
doar după mimică și gest  
firește,  
că de vorbit vorbea păsărește!  
Din cînd în cînd își tamburina agrest  
îțele  
stupefia-l-ar mîțele (s.n.)*

Nici un criteriu nu poate trece însă în arta realismului socialist înaintea celui dictat de principiul spiritului de partid. Oricît de sincere ar fi înclinațiile personale, care-l împing pe un scriitor către o anumită tratare a problemelor din viață, valoarea obiectiv - socială a operei sale stă pînă la urmă în puterea ei de a sluji cauza proletariatului revoluționar, și prin aceasta însăși cauza cea mai înaltă a umanității.

Dar, așa cum se știe, „*tipicul este în arta realistă principala sferă de manifestare a spiritului de partid*”, deci prioritatea dată celor mai sincere înclinații individuale împotriva realităților obiective constituie o slăbire a spiritului de partid în creație, a fermității ideologice.

Confuzii pe o asemenea linie există primejdia să iște prin imprecizia noțiunilor folosite și a elasticității date, pe rînd, tuturor criteriilor, unele pasaje ale intervenției tovarășului S. Fărcășan în discuția despre poezie inițiată nu de mult de „Gazeta literară”. O bună parte a lung-său cuvînt e astfel dedicată problemei inspirației, care ar constitui unul din factorii hotărîtori pentru producerea de poezii bune.

„*Trebuie spus — afirmă tov. Fărcășan — că oricîte condiții ar îndeplini o poezie, ea nu e poezie adevărată dacă nu-i poezie inspirată*”. Iată deci că inspirația s-ar transforma ca sinceritatea, într-un fel de criteriu estetic superior. Vrem să constatăm dacă o poezie e „adevărată”, să cercetăm dacă îndeplinește o serie de condiții, dar mai înainte de toate să vedem dacă e sau nu inspirată.

Punerea în practică a acestei cerințe s-ar lovi însă de serioase dificultăți din mai multe motive:

1. — Cum să aflăm ce înțelege tov. Fărcășan prin inspirație, atîta timp cît în considerațiile sale o definește ca școlarul care întrebă „ce e calul?”, răspunde, „calul este atuncia... cînd”...

2. — Presupunînd că am aflat totuși ce e inspirația, cum se poate constata obiectiv că o poezie e inspirată sau nu? Aci ajungem exact la criteriul sincerității. Ce dovedește că o lucrare e sinceră sau nesinceră, inspirată sau neinspirată, dacă nu realismul, caracterul tipic al imaginilor ei, puterea cu care în aceasta, ca principala sferă de manifestare, se exprimă spiritul de partid al artistului? Și atunci, ce nevoie mai avem de criteriul inspirație, dacă revenim oricum la criteriul realismului?

3. — Practicată că și inspirat, poetul poate scrie poezie neadevărată. Nu-i deloc exclus ca Depărățanu să se fi simțit îmbrățișat de muze cînd a compus idilica lui evocare a dulcetrii vieții la țară.

Problema e însă: ce a ieșit? Așa dar cu criteriul inspirației ca și cu criteriul sincerității riscăm să ne trezim în afara sferei realismului. Asupra acestui lucru ne previne înspăimîntat chiar tov. Fărcășan, scriind, „cu toate sinuozițiile, cu toate micile abateri de la făgașul general al regulii, întotdeauna, la poetul *partinic; talentat, cult și priceput în tehnica versului*, inspirația va fi factor hotărîtor pentru calitatea poetică a muncii, iar *cunoașterea realității* va fi factor hotărîtor pentru inspirația sa” (s. n.).

4. — Atunci, ce-a mai rămas din acest criteriu al inspirației devenită din condiție „*sine qua non*”, „factor hotărîtor”, care hotărâște însă după „*partinitate*”, „*talent*”, „*cultură*”, „*pricepere în tehnica versului*” și „*cunoașterea realității*”? Trebuie să recunoaștem că o asemenea echilibristică în domeniul „condițiilor”, „cauzelor”, și „factorilor” e cel puțin derutantă, mai ales cînd ajunge să demonstreze cum „cările de la inspirație la realitate” „nu-s lipsite de bogate sinuoziități”, „marcate în primul rînd de personalitatea poetului în general” și tot „în primul rînd de spiritul său militant” (s. n.)

Cu fiecare operă nouă, un adevărat artist își exprimă întotdeauna și o latură inedită a personalității sale. Rămînd el însuși, Shakespeare e totuși altul în „*Visul unei nopți de vară*” și altul în „*Hamlet*”, altul în „*Regele Lear*” și altul în „*Julius Caesar*”.

La 70 de ani, fața olimpienului Goethe iradia o nouă lumină în versurile din „*Divanul Occidental-Oriental*”.

Dar numai inepuizabila varietate a realității poate face posibile aceste permanente înnoiri, deoarece dacă originalitatea ar avea ca unică sursă doar sensibilitatea individuală a artistului, fenomenul de care e vorba nici n-ar fi de conceput.

Fără străduința de a se depăși mereu, de a nu-și rezuma personalitatea creatoare la o „descoperire” la o „modalitate” de expresie specifică, orice artist este pîndit de primejdia autorepetării și „cine se repetă nu-i poet” — spune foarte bine tov. Beniuc.

Sinceritatea cu tine însuși, cu ceea ce ar putea să fie înclinația firească a talentului tău, desfăcută de ideea spiritului de partid, a necesității obiective căreia literatura trebuie să-i slujească, ajunge repede să se prefacă într-o uscăciune spirituală, într-o nepuțință de a ieși din cercul unei singure categorii de preocupări.

Marea artă aspiră totdeauna la universalitate și poetul autentic se va bate mereu împotriva unor asemenea îngrădiri. Un exemplu frumos în acest sens l-a dat de curând însuși Mihai Beniuc prin volumul său „Mărul de lângă drum“, nu de mult Eugen Jebeleanu cu „Bălcescu“, și recent Nina Cassian în poemul ei sarcastic și de o surizătoare stăpânire, „Cancerul lumii“.

Ilustrarea și mai vie a luptei pentru „autodepășire“ o oferă însă activitatea poetică desfășurată în ultima vreme de Cicerone Theodorescu. Grație lui rondelul a cunoscut prin ciclul satiric „Cocoși de tablă“, o fericită resuscitare. Această formă fixă de poezie părea adaptată mai degrabă exprimării complimentelor amoroase sau stărilor de spirit nostalgice, versul de revenire introducând un fel de refren fie al insistenței galante, fie al regretului:

*...E vremea rozelor ce mor,  
Mor în grădini, mor și-n mine.  
Și-au fost altă de viață pline,  
Și azi se sting așa ușor.*

*În tot se simte un fior  
O jale e în orișicine  
E vremea rozelor ce mor  
Mor în grădini și mor și-n mine.*

*Pe sub amurgu-ntristător  
Curg vălmășaguri de suspine,  
Și-n marea noapte care vine  
Dui-oase-și pleacă fruntea lor...  
E vremea rozelor ce mor.*

(„Rondelul Rozelor ce Mor“ — Macedonski).

Iată însă că Cicerone Theodorescu a reușit să descopere în muzica interioară a rondelului o tonalitate inedită, și dînd poemelor un sens satiric caricatural, să imprime versului refren uneori o notă admirabilă de incisivitate și de strivitor dispreț în

definirea tipurilor și năravurilor stigmatizate, alături de amară mîhnire la gîndul că în lumea noastră asemenea rele încă n-au dispărut:

*Mai e și cite-un cap pătrat  
Prea multe capete-s ovale!  
Și tocmai el te ia la vale  
Pretențios și-nfumurat.*

*Deschide gîndurilor tale  
Surîsul viu, netulburat:  
Mai e și cite-un cap pătrat  
Prea multe capete-s ovale!*

*O, nu-ți mai fie cu bănat!  
Gonește-l, nu te mai opri din cale  
Pe lista bolilor banale,  
De ce să-ți mint, e-adevărat  
Mai e și cite-un cap pătrat.*

Această victorie n-a întîrziat însă să-și dezvăluie și o latură primejdioasă. După apariția volumului „Un cîntec din ulița noastră“, Cicerone Theodorescu s-a simțit, o vreme, tentat să cultive numai forma fixă a rondelului și să-și facă exclusiv din virtuozitatea utilizării ei blazonul originalității sale poetice.

„Descoperirea“ a devenit procedeu stereotip — inovația „rondelomanie“. Cît despre ideea poetică, ea era nevoită într-o bună parte din respectivele producții să umble doar după prinderea propriei cozi, conform unui binecunoscut obicei canin.

Artist adevărat, Cicerone Theodorescu și-a dat singur seama că trebuie să iasă din acest impas și ultimele lui versuri „Chemare la întrecere“, sau „Scrisoare din odaia de lucru“, pline de substanță omenească, susținute de avîntul unor îndrăznețe reflecții asupra problemelor vieții, dovedesc că a și izbutit să o facă.

★

Unii scriitori mai confundă originalitatea creatoare cu excentricitatea, cu bizateria. Pentru ei, principalul nu e să spună ceva nou și adevărat, ci să-și exprime o poziție diferită, o atitudine care iese din comun, indiferent ce efect ar avea acest lucru din punct de vedere gnoseologic și educativ. Multor tineri li se pare, de exemplu, că acum cînd țara întreagă zumzăie ca un stup, dezinteresul față de realitățile poli-



tico-sociale, față de eforturile eroice ale construcției socialiste, le dă o notă aparte, o trăsătură deosebită. De aceea au început să privească blazați, cu o mare apatie problemele care frământă conștiința maseselor, arătându-se în schimb foarte interesați de viața stejarilor, fagilor, gorunilor și a altor cesențe tari.

O adevărată lirică silvico-hortică a luat astfel naștere, năpădind paginile revistelor.

Am asistat însă la un fenomen revelator: întâi, poezia naturii nu țignea deloc din versurile acestea amorțite, lălii, pentru simplul motiv că ea n-a fost niciodată străină de frământarea social-morală a omului, de problematica vremii lui. Refuzul de a accepta „orînduirea cea strîmbă și nedreaptă“, aspirația către o viață bogată, plină, în care să domnească armonia și firescul, izbucnește din fiecare rînd închinat munțiilor, apelor, codrilor țării de către Eminescu, după cum reflecții și sentimente la fel de adînc ancorate în năzuințele cele mai vii ale poporului, la fel deci de reprezentative, de valabile, de autentice, cuprînd cînd e vorba de elogiul naturii lirica tuturor marilor poeți ai lumii.

Fără asemenea gînduri și sentimente, fără înaltul ideal omenesc pe care îl presupun, nici nu s-ar fi născut vreodată versuri nemuritoare despre măreția firii.

În al doilea rînd, „poezelele“ noastre „pădurețe“ semănau teribil între ele, poate tocmai pentru că n-au căutat altceva decît să se deosebească, să iasă din ansamblu cu orice preț.

O egală tendință de a opune cîteva ambiții mărunte cerințelor colective le-a dictat aceeași tonalitate scăzută, aceeași sărăcie imaginativă, același vid sentimental. Fuga de realitățile vieții, tentativa de a o ascunde sub două, trei vorbe goale le-a stanțat în continuare după un „nou“ șablon: Verdeața a rămas în cadrul lui făgăduită doar tematic. Culoarea care s-a afirmat pînă la urmă a fost însă tot cenușiul, cel mai uniform și mai dezolant cenușiul.

O practică similară în proză și dramaturgie n-a dus la alte rezultate. Unii și-au închipuit că prin simpla înlocuire a diverselor situații - șablon exact prin opusul

lor, vor sparge plafonul mediocrității și-1 vor apuca pe Apollon de picior.

Nu și-au dat însă seama că procedînd astfel, nepornind de la datele reale și complexe ale vieții și construind printr-o banală răsturnare mentală personaje și împrejurări, chipurile, neobișnuite, pun de fapt bazele altor șabloane la fel de artificiale. Au apărut, în locul directorilor atot-știutori, grijulii și plini de virtuți morale, șefi de întreprinderi nepricepuți, tiranici și invariabil ticăloșiți.

Rolul vechiului tehnician, legat de cercurile reacționare și sabotor prin vocație, a fost predat bătrînelului simpatic, care s-a ținut o viață întreagă departe de politică, dar căpătînd prin revelație subită sensul transformărilor revoluționare din jurul său, devine peste noapte un constructor pasionat al socialismului.

În sfîrșit, de la ovațiile și momentele apoteotice din final s-a trecut la scena clasică a demiterii șefului incorect printr-un ordin ministerial salvator, sosit în ultimul moment.

Unele lucrări dramatice, ca „Urma alege“ de N. Moraru, realizează o adevărată sinteză în această direcție, reușind să aclimatizeze într-o dulce simbioză vechile rețete de tipul amintit cu cele noi, chiar sub același acoperămint.

Reducerea aspirației către originalitate la simpla ambiție a auto-afirmării cu orice preț anunță și o stare de spirit foarte favorabilă încolțirii practicilor formaliste.

Intr-adevăr, nu formalismul oferă soluția cea mai facilă pentru ascunderea platitudinii sub o strălucire artificială? Nu el întreține iluzia că strictul joc de sonorități și culori al cuvintelor poate face să treacă banalitatea drept înțelepciune și mărginirea drept profunzime?

De ce atunci n-ar găsi în rîndul celor fascinați de propriul lor eu ascultare? Poetul formalist nu-și propune doar să spună *altceva*, ci să spună orice dar *altfel*, pe el nu-l interesează să *descopere*, să *clarifice* înțelesul lucrurilor, ci să-l *acopere*, să-l *mistifice*.

Iar nenorocirea cea mai mare, e că asemenea ispite nefericite n-au încetat să tulbure încă și astăzi viața noastră literară. Revista clujeană „Steaua“ și-a

făcut, de pildă, un titlu îndreptățit de mândrie, din căutarea curajoasă a acelor căi noi pe care trebuie să i le deschidă mereu poeziei slujitorii ei, dacă vor să se socotească într-adevăr, așa cum spunea Apollinaire „luptători la hotarele nemărginitului și viitorului“.

Dar un titlu de mândrie mai puțin îl constituie faptul că pasiunea noului, dragostea pentru experiențele artistice temerare, avîntul tineresc, datorită cărora lirica noastră s-a îmbogățit cu o serie întreagă de creații valoroase ale unor poeți talentați ca A. E. Bakonsky, Aurel Rău, Ion Brad sau Cornelia Sălăjan, rămîn la „Steaua“ foarte adesea neînsoțite de suficientul discernămint critic, de fermitate ideologică în stare să deosebească inventivitatea creatoare, reala originalitate, de ipostazele reeditate ale diferitelor pseudo-inovații, artificii și exhibiții formaliste. Așa se întîmplă ca închiar numărul închinat glorioșului deceniu, o întreagă recuzită simbolistă mîncată de molii, să fie coborîtă din podul redacției și etalată la soare pentru aerisire, într-un poem cu titlul „Durerea de altădată“ și sub semnătura lui Aurel Rău.

Ni se explică aici că „durerea de-altădată“ s-a deșteptat „sub stele“, că „s-a spălat la fîntînă de lacrimile grele“ și că „s-a dus la președinte, dar l-a găsit citind“.

Despre ce să fie vorba? A cui e durerea? Pe cine-l caută? Ce vrea? se va întreba cititorul buimăcit sub această adevărată avalanșă de mistere și aluziuni.

N-are însă pentru ce să-și bată prea mult capul, lucrurile nefiind în realitate chiar așa de complicate cum ar vrea să pară. De fapt, autorul intenționează să spună că, astăzi, în țara noastră durerea de altădată a poporului muncitor, nu-și mai găsește loc oricît ar umbla, pentru că peste tot o întîmpină bucuria vieții libere.

Daaa? se va mira în continuare cititorul ușor decepționat — dar dacă-i așa, de ce nu spune asta tovarășul poet ca toată lumea?

Ei, tocmai aici e problema, că poetul nostru nu vrea nici în ruptul capului să fie ca toată lumea. El ține să se „distingă“, să-și afirme „originalitatea“, și dacă n-are

ceva deosebit de spus, măcar felul în care spune locuri comune să fie, în ceea ce-l privește, altfel, deosebit. Așa că începe a înzestra universul cu corespondențe tainice și valențe simbolice. „Durerea de altădată“ capătă „cîrji albastre“ și circulă cînd „cu pași repezi“, cînd „împleticindu-se“ spre un „bordei din margini“, unde doarme „în așternutul de lespezi“ „cizmarul ciung cu șapte, copiii lui sfrijii“.

Lîngă „salcîmul verde“, „o fragedă și albastră și luminată casă“ o privește însă cu-n „ochi necunoscut“.

„Durerea de altădată“, „crezîndu-se ne bună“ o ia razna pe cîmp, dar aici dă de trei pîndari „care cu-n deget dus la buze veghează“ etc. etc.

Nu se înțelege nimic?! Cu atît mai bine. Autorul a făcut tot ce i-a stat cu putință, tocmai în vederea atingerii acestui rezultat. Acum, platitudinile au căpătat sensuri ascunse și vorbele goale, aparenta reflecțiilor subtile, care abia se lasă ghicite. Observați numai ce sibilin sucește poetul nostru cuvintele cînd zice: „spre acul bordei din margini în care doarme știți“ sau „suse poeni cu mătăguni“, sau „citește omul nostru că nu-i un joc povara recoltei cînd să cadă, încep din spic scînteii“. Îl mai poate acuza cineva că nu iese din comun?

Evident că acest trist spectacol de iefină scamatorie verbală n-are nimic de-a face cu afirmarea unei reale individualități creatoare, după cum n-are nimic de-a face nici măcar cu adevărata personalitate artistică a unui poet realmente talentat ca Aurel Rău, așa cum am învățat să-l cunoaștem din „Vor căpăta pămînt“, „Balada cu Miron Prisăcaru“ sau „Roșu“. Exemplul ilustrează însă destul de viu cum ruptă de principiiul spiritului de partid, de criteriul obiectiv al utilității sociale, lupta pentru originalitate poate fi transformată foarte ușor într-un pretext pentru promovarea diverselor practici formaliste, simbolisto-ermetice, cu atît mai mult cu cît decadentismul și-a arogat din totdeauna rolul de inovator și a făcut un imens tărăboi pe tema „revoluționării artei“.

Dacă bizareria, excentricitatea, cultul autoafirmării cu orice preț și pe orice cale

sînt expresia perversității talentului artistic, uniformitatea, aplatizarea, cenușiul sînt cea mai sigură dovadă a lipsei lui.

Romanele, care se confundă între ele prin intrigă, prin atmosferă și prin alura generală a personajelor, poemele ale căror versuri se pot citi în continuare, pe sărite, piesele la care asistînd, ai impresia că le-ai mai văzut de cîteva ori, nu sînt menite să clădească monumente nepieritoare autorilor lor. Timpul preface repede asemenea edificii într-o grămadă de moloz. Din păcate publicul cititor e obligat să înghită praful pe care măcinarea ei îl produce. Trebuie spus însă că și critica șablonardă, neatentă complet la problema individualității artistice, și obișnuită să opereze numai cu generalități vagi contribuie la întreținerea unei astfel de calamități publice. Și nu se așează, vrînd, nevrînd, sub semnul ei, interminabilele articole bilanț sau considerații, chipurile generalizatoare, care fac din cele mai diverse opere o apă și-un pămînt, vorbind în legătură cu eroul pozitiv de Mircea cel Bătrîn și Petru Arjoca, de Vlad Tepeș și Ilie Barbu și trecînd cu dezinvoltură de la Vitoria Lipan din „Baltagul“ lui Sadoveanu, la Meria Stahu din „Apa Morților“ a aceluiași, la Petre Petre din „Răscoala“ lui Rebreanu și la Tudorel din „Sfîrlează și Fofează“ de Victor Ion Popa cum face tov. N. Moraru în articolul „Din nou despre eroul pozitiv?“ („Contemporanul“, nr. 440).

Ignorarea sau vulgarizarea problemei individualității artistice lovește în însuși principiul spiritului de partid.

Atitudinea față de realitate, poziția ideologică, nu poate exista ca o entitate aparte, despărțită de personalitatea creatorului. Concepțiile politico-sociale, mentalitatea acestuia se manifestă practic numai într-o formă individualizată, proprie fiecărei firi.

Ca abstracții, netrăite, netrecute prin tot ce formează existența personală a unui om anumit, cele mai juste idei fac corp străin în opera de artă „*Tendința — preciza Belinski — întîmpinînd parcă obuzimea vulgarizatorilor noștri de aci — nu trebuie să se aște numai în creierul scriitorului, ci înainte de toate în inima și singele lui*“...

„*Dacă o idee, citită sau auzită și chiar temeinic înțeleasă — adăoga ci — nu este trecută prin propria ta conștiință, nu a primit pecetea propriei tale individualități, ea este un capital mort, nu numai pe tărîm poetic, dar și pentru activitatea literară*“.

A cere artistului „spirit de partid“ în abstract, în declarații și nu în manifestările cele mai intime ale întregului său mod propriu de a gîndi și simți, înseamnă a transforma opera de creație într-o teză plicticoasă, didactică, din care tocmai forța educativă a artei, sub forma ei specifică să dispară.

★

Problema originalității artistice nu se reduce numai la expresia individualității diferitelor naturi poetice. Ea comportă și un aspect de grup: O literatură e originală, de exemplu, și în ansamblul ei, prin forța cu care exprimă particularitățile firii unui popor anumit, specificul lui național. Efortul creator îndreptat în sensul scoaterii la iveală a acestui specific merită deci o deosebită atenție, deoarece el asigură în ultimă instanță individualitatea unei culturi în planul mare al culturii universale. „*Ceea ce personalitatea este pentru ideea de om — nota Belinski — este naționalitatea pentru ideea de umanitate*“. Cu alte cuvinte, naționalitățile sînt personalitățile umanității.

Traspunînd această fericită analogie pe tărîm literar, e ușor de văzut că așa cum o personalitate artistică puternică definește întotdeauna pe scriitorul cu adevărat mare, o vie specificitate națională definește la rîndul ei marile literaturi ale lumii.

Cosmopolitismul, ca adversar de moarte a tot ce formează individualitatea unui popor, e implicit și un morb distructiv al originalității culturii lui pe planul valorilor universale. În Occidentul adus la numitorul comun al modului de viață american, literaturi cu strălucite tradiții naționale ajung — de pildă — să producă o uriașă cantitate de opere fără cîtățenie, șterse, complet străine spiritului culturii pe care pretînd că o continuă și o reprezintă.

În schimb, un fel de barbarie uniformizantă le apropie între ele pînă la nerecu-

naștere, de-asupra limbilor și hotarelor deosebite. Și literaturii noastre burghezia a încercat să-i imprime acest caracter. Acum un deceniu, prin romanele diversilor prozatori „la modă“, erotologi din motive mistice, sau mistici din motive erotice ca Mircea Eliade, de exemplu, circula o singură faună de personaje suspecte, care nu mai aveau nimic comun cu poporul nostru, ca dealtfel întreg spiritul cărților respective. Acestea semănau însă atât de bine cu nenumăratele traduceri din maculatura literară engleză, franceză, germană sau americană, răspândită pe atunci în cantități industriale la noi, încât dacă, printr-o întâmplare, un legător le-ar fi încurcat copertiile, nimeni n-ar mai fi fost în stare să spună care sînt „porcărelele“ romancierului român și care ale celui de peste hotare.

Morbul cosmopolitismului n-a izbutit însă nici în trecut să infecteze conștiința artiștilor autentici. Cu sentimentul viu al necesității ca opera lor să fie expresia poporului căruia îi aparțin și să afirme în planul culturii universale originalitatea geniului său creator, cei mai buni scriitori ai noștri au rezistat tendințelor burgheze de a inocula întregii noastre literaturi această melodie mortală. În condiții noi, revoluționare, astăzi asemenea tradiții artistice esențiale sînt continuate și dezvoltate. Rezultatele nu întîrzie să se arate. Creația noastră literară din ultimul deceniu capătă din ce în ce o mai pronunțată originalitate națională.

Firea poporului nostru, particularitățile sale psihice, caracterul lui, apar întrechitate în eroii și spiritul unui întreg șir de opere izbutite, de la romanele maestrului Sadoveanu, „Mitreă Cocor“, „Nada Florilor“ sau „Nicoară Potcoavă“ și pînă la poemele epice ale lui Dan Deșliu, „Lazăr de la Rusea“ sau „Minerii din Maramureș“.

E în această putere de a scoate la iveală trăsăturile care ne individualizează ceva tainic, inexplicabil? E vorba aici de cine știe ce misterioasă organizare a inconștientului pe „categorii abisale“, „coordonate spațiale și temporale“, „accente axiologice“, „atitudini comune față de un anumit destin“ și „năzuințe formative“ ca în elucubrantele

teorii ale ideologilor gîndiriști? Fără îndoiială că nu.

Orice minte întrecăgă, netulburată complet de fumuri mistice, înțelege că ceea ce dă unor tablouri de viață specificitate națională e mai înainte de toate realismul lor.

A oglindi veridic realitatea înconjurătoare ca și stările sale suflotești înseamnă pentru artistul adevărat a ști să prindă esențialul, tipicul. Dar aceasta nu presupune generalizarea curajoasă și totodată individualizarea vie a caracterelor și situațiilor? Și nu sînt oare particularitățile naționale asemenea aspecte, care individualizează fenomenul vieții sociale și fără cuprinderea cărora arta realistă nici nu poate exista?

Cu cît o operă e mai viguros realistă, cu atît în ea va trăi mai puternic și specificul unei anumite realități naționale, fapt ilustrat de creația lui Gogol sau a lui Caragiale, a lui Dickens sau Balzac, a lui Cervantes sau Kleist.

De asemeni, biruința realismului socialist în literatura noastră actuală, determină acea pronunțată accentuare a originalității ei sub raport național.

Primejdia cultivării unei pseudo-originalități nu dispore totuși nici de aici. Ea se manifestă prin tendința de a așeza în centrul atenției artistice, nu particularitățile psihice ale poporului nostru, nu caracterul său național, ci detaliile pitorești ale existenței sale zilnice, ciudățeniile lui vestimentare, „lungimea cămășii“ neamului, cum spunea într-un articol mai vechi Camil Petrescu, bătîndu-și joc de autohtonismul tradiționalist.

„Pentru acesta — adăuga scriitorul — tradiția înseamnă plugușorul, steaua, antereul, coliba și opincile lui Dincă Priboi, înseamnă neapărat cîntecele lăutarilor, curîntul turcesc, călugărul încult și mobila pirogravată“.

Urmele unei asemenea concepții mai transpar din nefericire și astăzi în literatura noastră nouă, sub forma diverselor aplicații către inventarierea pitorescului local, a curiozităților etnografice. Forma națională e căutată în maxima evidențiere a singularităților regionale, împinse pînă la excesul dialectal.

Aceeași tendință se ascunde și într-un fel de „folclorizare“ artificială a literaturii. De multe ori nu se studiază și se valorifică artistic spiritul poeziei populare, ci în special motivele ei, care sînt transpuse mecanic în cele mai absurde formule.

Activistul de partid se haiducește, imperialiștii sînt combătuți cu flinta, iar barajele ridicate prin acțiunea năzdrăvană a unei fete, nevoite să îmblinzească riul — balaur.

Caracterul național ajunge însă aici o simplă problemă de costumație și decor, iar ideea originalității artistice sub acest raport e trivializată, redusă la ceea ce Belinski numea „opincosumanofilie“, ironizînd părerea că „*din moment ce un rus s-a îmbrăcat în frac sau o rusoaică în corset, ei au mai înecat de a mai fi ruși și că deci spiritul rus apare numai atunci cînd avem de a face cu suman, opinci, vodcă și varză acră*“. (Belinski—Ivan Andreievici Krîlov).

Vinătorii de pitoresc național sînt și colecționarii ai arhaismelor, aici fiind vorba de pasiuni care merg împreună și au acelaș obiect.

De unde, exaltarea fără rezerve a tot ce formează obicei, deprindere străveche, vestigiu al trecutului în viața poporului. De unde, atitudinea de simpatie față de raporturile sociale primitive, rudimentare, față de așa zisa „robustețe“ și „sănătate“ a comportărilor care le ilustrează.

E ușor de văzut că atît o tendință cît și cealaltă, trădează rămășițele unor concepții la fel de înapoiate și reacționare. Conform lor, sufletul poporului ar fi format de un depozit misterios atavic, care nu se păstrează decît în forme împietrite, istorice. Prin urmare, expresia cea mai pură, cea mai „autentică“ a autohtonismului, trebuie căutată în tot ce e mai refractar progresului, în tot ce a fost mai puțin contaminat de civilizație. Asemenea concepții ignorează voit atît faptul că felul propriu de a fi al unui popor nu se reduce la cîteva manifestări exterioare, pitorești ale existenței lui, cît și faptul că însăși această formă de existență proprie este rezultatul factorilor istorici și cunoaște de-a lungul vremurilor un întreg proces evolutiv.

Epoca noastră trăiește chiar momentul lui cel mai impresionant: transformarea diferitelor națiuni burgheze în națiuni socialiste. Credința într-un zăcămint sufletec ancestral, pe care prefacerile sociale, mersul revoluționar al istoriei, îl alterează, se opune, astfel, direct literaturii realismului socialist, contestîndu-i însăși, în virtutea obiectului ei, orice originalitate națională.

Literatura noastră își face însă un titlu de glorie, tocmai din faptul că poartă amprenta acestui uriaș proces istoric, că în caracterul ei național încep să apară trăsăturile noi ale națiunii socialiste.

★

În sfîrșit, nu numai sub raportul individualității creatoare sau al timbrului specific pe care îl aduce în concertul poetic universal vocea unui popor, poate fi vorba de originalitate artistică.

Un caracter propriu, distinct, îl au în artă și întregi epoci istorice. Există o originalitate a literaturii clasice antice, a literaturii medievale, a literaturii Renașterii ș.a.m.d.

Față de toate epocile din trecut, epoca noastră care inaugurează saltul oamenilor din preistorie în istorie, are un caracter cu totul deosebit. E firesc deci ca și literatura ei să tindă a străluci printr-o deosebită originalitate. Dar care e izvorul acestei originalități, dacă nu însăși realitatea nouă, ineditul problemelor ei social-morale?

Oricîtă forță de generalizare genială ar cuprinde marile opere ale trecutului, ori cît de bogată ar fi semnificația lor, niciodată ele nu vor izbuti să răspundă singure tuturor frămîntărilor prezentului. Renașterea n-a rezolvat, prin simpla reînviere a antichității clasice, imensele sarcini pe care istoria i le-a pus înainte. Alături de poemele homerice, de odele și epodele lui Horațiu sau de „Politica“ lui Aristotel, ea a avut nevoie de formidabilul pamflet contemporan al lui Dante, de noua religie a dragostei din „Canzonierul“ lui Petrarca și de „Principele“ lui Machiavel.

În puterea de a dezbate problematica specifică unei anumite perioade din dezvoltarea omenirii stă originalitatea de

epocă a diferitelor mari momente literare. Acestea au avut calitatea de a fi corespuns așezător, la vremea lor, actualității istorice.

În ceea ce formează actualitatea—unică a realităților pe care le trăim — trebuie deci să-și caute originalitatea și literatura epocii noastre.

Ce altă literatură poate să vorbească despre efortul eroic desfășurat pentru construirea lumii fără exploatați și exploatați? Ce altă literatură poate da imaginea omului nou, „făuritorul“ acestei lumi, al idealului ei de viață superior? Unde să găsim ilustrația vie a unei noi mentalități, a unei etici? Unde tot ce formează poezia muncii eliberate de robia salariată, poezia fraternității umane și a forței ei de neînving? Desigur că numai în literatura epocii noastre. De altfel, tot ce o reprezintă cu adevărat, de la creația lui Gorki și Maiakovski, pînă la cea a lui Șolohov, Neruda, Aragon, Eluard sau Brecht, întărește această afirmație.

Față de literatura epocilor anterioare, noutatea, originalitatea literaturii noastre de după 23 August stă de asemeni în valoarea mărturiei unice pe care o aduc asupra actualității cele mai bune opere ale ei, în acțiunea educativă deosebită, specifică pe care o exercită tocmai din acest motiv.

Vulgarizatorii esteticii marxiste compromit ideea legăturii între originalitatea literaturii noi și actualitate, reducînd-o la o problemă strictă de localizare în timp. După ei, o lucrare își câștigă merite speciale prin simpla ei situare cît mai aproape de evenimentele prezentului istoric.

E ignorat astfel faptul elementar că trecutul însuși, considerat într-o lumină nouă, poate căpăta semnificații deosebite de actuale. Un exemplu strălucit îl oferă romanul lui Camil Petrescu „Un om între oameni“, magistrală dezbateră în jurul răspunderii istorice a intelectualului, poemul „1907“ de Tudor Arghezi, zguduitor rechizitoriu al dușmanilor țărănimii, sau povestirea lui Zaharia Stancu „Florile Pămîntului“, evocare plină de tragism a atrocității războiului.

Dar am greși tot atît de grav dacă am ignora că momentul în care se petrece acțiunea unei cărți se află în cel mai direct raport cu ceea ce se numește actualitate.

Astfel, e puțin dificil de conceput cum ar putea fi discutate frămîntările omului contemporan în lucrări care s-ar ocupa de războaiele Dacilor sau Agatirșilor, de exemplu. Din acest punct de vedere sînt îngrijorătoare unele tendințe de retragere în trecut ale prozei noastre, faptul că acțiunea multor romane apărute în ultima vreme se desfășoară cel puțin cu o jumătate de secol în urmă. Încă prea puține lucrări își propun să fie o cronică pasionantă a timpurilor de azi. Pe o scară într-adevăr largă, acea *actualitate care durează*, literatura noastră n-o va câștiga decît atacînd din plin temele mari ale luptei pentru construirea socialismului, pătrunzînd în miezul prefacerilor revoluționare din jurul nostru, urmărind cu ardoare noul, acolo unde el pulsează mai viu.

Iată de ce „Știința“, în articolul de fond „Legătura artistului cu viața“ (v. nr. 3296), subliniază importanța orientării tematice a întregului front literar. „Este de la sine înțeles — precizează textul amintit — că toate aspectele vieții afite de variate a poporului nostru, toate formele în care noul se dezvoltă în lupta împotriva vechiului, merită atenția plină de dragoste a artistului. Însă celor cărora le stă la inimă dezvoltarea literaturii noastre, rolul educativ pe care îl joacă ea în societate, nu le poate fi indiferent. Dacă operele lor oglindesc în mai mare sau mai mică măsură formele esențiale ale luptei dintre nou și vechi, dacă aceste opere răspund din plin unor probleme centrale ale vieții întregului popor, sau dacă ele oglindesc aceste probleme numai indirect, parțial, în fenomene mărginașe. Ar fi profund greșit ca unii artiști să creadă, în mod subiectivist, că forța operei depinde numai de talent, că talentul ar putea da însemnătate și strălucire egală oricărei teme, indiferent de natura și amploarea acesteia“.

Însă chiar cea mai strictă localizare în prezent nu-i împrumută unei opere actualitate, dacă autorul ei nu se dovedește interesat de ceea ce constituie efectiv specificul epocii noastre, modul inedit în care contemporaneitatea pune și rezolvă marile probleme omenesti. Multe lucrări sînt astfel adesea actuale numai cu numele, în ele prezentul se compune doar dintr-un

decor: șantiere, salopete, detalii tehnice, fraze despre construirea socialismului.

Lumea morală a oamenilor noi, cu frământările și răsturnările ei dramatice, imaginea vie a ceea ce constituie efectiv expresia umanismului socialist, lipsește. Aceasta e însă actualitatea adevărată de care depinde originalitatea literaturii epocii noastre.

Ar mai rămîne de lămurit ceva: Ce legătură există între toate aceste forme deosebite ale originalității artistice? Și cum se împacă în cadrul lor, ideea de unicitate cu cea de grup? Explicația necesită mai întîi o precizare: În ordinea cunoașterii nici o descoperire nu trăiește singură. Diferitele tipuri de motoare cu combustie internă se bazează pe ciclul lui Carnot și acesta la rîndul lui pe principiul transformării energiei.

Așa și în artă, nici o creație nu e în sens riguros, absolut personală. Există un efort uman colectiv, un tezaur de experiență socială, implicat în orice realizare individuală. Personalitatea creatoare însăși e pînă la urmă tot un produs al societății:

„Rafael, ca orice alt artist — arată Marx și Engels în „Ideologia germană“ — a fost un rezultat al progresului tehnic pe care arta l-a realizat înaintea lui, al organizării societății și al diviziunii muncii în localitatea sa și, în sfîrșit, al diviziunii muncii în toate țările cu care localitatea sa era în contact.“

Dezvoltarea talentului unui ins ca Rafael depinde pe de-a-ntregul de cerere, care la rîndul ei depinde de diviziunea muncii și stările culturale ale oamenilor, rezultate din această diviziune“.

Dependența aceasta, a personalităților artistice unele de altele, îngăduie de fapt ideea icarhizării lor sub raportul originalității.

Descoperirile se condiționează, își păstrează valorile unice, dar nu se identifică în importanță. Nu e tot una să găsești leacul cancerului sau un preparat pentru îndepărtarea migrenelor. O descoperire ca dezagregarea atomului antrenează prin consecințele ei alte mii și mii de descoperiri noi. Personalitățile creatoare puternice revoluționează arta, deschid în cîmpul ei drumuri cu totul necunoscute aci. Dar

aceasta se întîmplă tocmai atunci cînd între înclinațiile individuale ale pictorului, poetului sau muzicianului și cerințele vremii se produce acordul cel mai perfect, atunci cînd lucrul unic pe care artistul îl descoperă în realitate e o expresie foarte vie a *noului* din punctul de vedere al dezvoltării și progresului vieții însăși.

Ca să ne mărginim la literatura noastră, ce dă, de exemplu, o originalitate atît de pronunțată descripțiilor naturii în proza lui Geo Bogza? E evident că autorul „Cărții Oltului“ descoperă un aspect cu totul inedit al realităților geografice. Lui, apele, munții, cîmpiile nu-i apar ca existînd de cînd lumea, așa cum ne-am obișnuit să le vedem. Geo Bogza scapă de sub tirania acelei aparente eternități a cadrului natural. Pentru el, Oltul, Hășmașul Mare, Lacul Sfînta Ana, Țara Făgărașului sau Cîmpia Dunării au o vîrstă fiecare, și deci o biografic, o istorie, care stă și ea sub semnul tiparului. În această perspectivă cuprinzătoare, dar adevărată, evenimentele curente din viața naturii — o furtună, un răsărit de soare, o schimbare de anotimp, — capătă proporții dramatice cu urmări imprevizibile.

Nu-i absolut sigur că în înfricoșătoarea bătălie navală dintre „flota fantastică“ a norilor și Hășmașul Mare, masivul carpatic va rezista pînă la urmă năpraznicei canonade dezlănțuite asupra sa de negrele și uriașele cuirasate ale vijeliei. Nu-i absolut sigur nici că în imensul circ natural închipt de amfiteatrul pădurilor din jurul lacului Sf. Ana, nu are loc totuși un spectacol, a cărui desfășurare se petrece însă prea lent pentru ca ochiul omenesc să o poată percepe.

În sfîrșit, privit astfel, însuși cursul Oltului, încetează să mai fie un simplu itinerar pe hartă și se transformă într-o suită de aventuri geologice fabuloase. Prin dramatismul pe care-l conțin, asemenea descrieri constituie, de fapt, un mare reportaj senzațional despre viața naturii.

Pentru exemplificare citez, luate la întîmplare din indexul alfabetic al „Cărții Oltului“, cîteva din subtitlurile lui: „Norii atacă piscurile Hășmașului Mare, Dispariția Negoiului, Marea bătălie dintre nori și piscuri, Mistere pe întinderea cîmpiei,

Balamucul forestier, Hora vulcanilor stinși, Marile incendii ale alăturilor, Mesajul pădurilor, Grandioasa evocare a brontozaurilor, Mugetul enorm al Pământului", ș.a.m.d.

Dar această perspectivă geologică a lui Geo Bogza crește din însăși spiritualitatea epocii noastre, din forța de a cuprinde și a apropia, pe care în cadrul ei dezvoltarea uriașă a științei și tehnicii moderne o dă minții omenesci. E perspectiva omului pornit să învingă imensitatea spațiului și timpului. Ba mai exact, sentimentul că însăși geografia nu e imuabilă și că poate trece prin fantastice transformări, dictate chiar de voința umană, crește în ultimele reportaje ale lui Geo Bogza direct din mentalitatea lumii noastre noi, care nu se mulțumește să interpreteze realitatea ci se luptă s-o transforme din temelii. Cine vrea să se convingă cât îi e de propice scriitorului acest sentiment și cât de mult aparține el totodată epocii socialismului biruitor, să citească reportajul-poem închinat electrificării satelor noastre. Deasupra avionului care zboară în noapte

ard vechile constelații; dedesubt se aprinde însă un nou firmament cu astre necunoscute: Clujul, „o nebulasă luxuriantă”; Sighișoara, ghirlandă orbitoare de lumini, Valea Prahovei, uriașe căldare de jăratec, mii și mii de sate, „bulevarde cosmice” de lumini. Imaginea transcrie în termenii tehnicii moderne ceva din splendoarea zborului „Luceafărului”, „c-un cer de stele dedesubt” și „deasupra-i cer de stele”.

O concluzie se impune în tot ce am spus pînă acum. Fie că se raportează la personalitatea diferiților creatori, fie că privește specificul național sau de epocă al unui grup întreg de opere, problema originalității ajunge de fiecare dată la problema realismului.

În afară de ea e redusă la o discuție vană în jurul citorva exerciții sterile, fără nici o însemnătate în planul cunoașterii și al valorilor morale.

Lupta pentru adevărata originalitate artistică e, așa dar, o luptă pentru triumful realismului, și mai concret în epoca noastră, o luptă pentru triumful realismului socialist,



## IMAGINEA GLORIOȘILOR NOȘTRI CONTEMPORANI \*)

La constătuirea cu cititorii organizată recent de către redacția „Vieții românești” un muncitor de la uzinele „23 August” a vorbit despre ceea ce l-a supărat în lectura unui roman publicat în paginile revistei. Se referea la faptul că, în acest roman, secretarul organizației de partid, conducătorul activ al tuturor acțiunilor pozitive, se înfățișează înaintea unui tânăr inginer, proaspăt sosit, cam tot așa cum se prezenta țăranul semi-iobag în fața „domnilor”: grăind „cu stîngăcie” și „strîngîndu-și pumnii pe șapca ponosită”. Am citat scurta intervenție a tovarășului de la „23 August” pentru că vorbele lui, rostite fără pretenția de a face „critică literară”, au semnificația unei exigențe esențiale în ceea ce privește crearea eroului înaintat al vremii noastre. Fără multă teorie, tovarășul acela a cerut scriitorilor ca eroul pozitiv să fie, înainte de toate, un exponent al conștiinței proprii demnități și a propriei putericare crește în omul simplu, descătușat din exploatare și ajuns participant de frunte la conducerea unor treburi obștești. Mi se pare, de asemenea, că această cerință nu se referă la un lucru de nimic, ci la o datorie de prim ordin a scriitorilor. Dezvoltarea conștiinței unei înalte demnități de om, în literatura perioadei istorice de trecere de la capitalism la socialism, nu poate fi considerată doar ca o trăsătură

pe care poate s-o aibă sau să n-o aibă unul ori altul dintre eroii pozitivi ai timpului nostru. O asemenea trăsătură exprimă ceea ce este *fundamental* pentru reflectarea în inavrid a noilor relații sociale—socialiste — care devin precumpănitoare în viața noastră.

Omul zilelor noastre, care a rupt legăturile de subjugare înjositoare, se rupe și de conștiința umilinții pe care o aveau milioanele de asupriți, asemeni lui Nicolae Tabără, „prostul” care rămăsese însîngerat în urma trenului, cu durerea înăbușită în sufletul ce-i „sîngera și-l durca mai strașnic ca rănile feței”. Omul care ia parte activă la făurirea vieții socialiste se simte din ce în ce mai mult, cum spunea Gorki — „stăpîn al unor forțe incomensurabile și al comorilor de pe întregul glob”. Acest om trăiește, în condițiile calitativ noi ale societății noastre, conștiința unei demnități pe care altădată o aveau numai un număr de luptători luminați pentru libertate și unii răzvrățiți răzleți, de la Vasile cel Mare-hoțul, cel ce făcea de unul singur „județul sărmanilor”, — pînă la Mitrea Cocor, argatul colțos care nu se plecaseră în fața stăpînilor și care a apucat eliberarea poporului prin lupta condusă de partidul clasei muncitoare.

Eroul pozitiv nu poate să nu reflecte în trăsăturile sale proprii un asemenea fenoc-

\*) Din studiul cu același titlu, sub tipar la E.S.P.L.A.

men de transformare a omului, caracteristic vremurilor noastre.

Există, așa dar, obligativitatea unor trăsături, fără de care nu poate fi vorba de eroul pozitiv? Fără îndoială că da! Însă nu e suficient să ne oprim aici.

Dezbaterile care au precedat Congresul scriitorilor sovietici, și îndeosebi documentele Congresului, constituie un izvor nesecat de învățăminte și pentru înțelegerea și aprecierea justă a realizării eroului pozitiv în romanele închinată vieții contemporane, ajutându-ne să fundamentăm de pe o fermă poziție partinică exigențele noastre. Acordând o atenție de prim ordin problemelor realizării eroului pozitiv al vremurilor noastre, dezbaterile Congresului au reliefat semnificațiile esențiale ale acestui erou și au combătut cu intransigență primejdiile deformării lui prin încălcarea legilor de oglindire veridică a realității în transformarea ei revoluționară.

În discutarea eroilor pozitivi ai cărților noastre, se manifestă în unele materiale de critică literară două tendințe opuse, deopotrivă de dăunătoare dezvoltării literaturii pe drumul realismului-socialist. Unii judecă realizarea eroului pozitiv după măsura în care se cuprind în el o sumă de trăsături frumoase, cântărindu-se greutatea specifică a calităților și a „petelor” în fiecare erou. Alții, dimpotrivă, iau eroul pozitiv *in sine*, judecându-l după măsura în care el este realizat din punct de vedere al unității caracterologice, desprinzându-l de semnificația lui esențială, ideologică, artistică și etică.

Singurul criteriu just în această privință este însă acela care pornește de la *ceea ce e fundamental* în eroul pozitiv ca tip al societății noastre, de la ceea ce face din eroul pozitiv un reprezentant al epocii de construire a socialismului, prin lupta pe viață și pe moarte cu forțele — economice, politice, morale — ale *vechiului*.

Înseamnă aceasta că poate exista un *tipar* al eroului pozitiv, după care trebuie să apreciem crearea diferiților eroi, ca variante cu profiluri diferite ale aceluiași șablon, — asemeni cheilor yale care nu pot fi substituite una alteia decât pentru că le diferențiază un detaliu al unei creștături?

Dimpotrivă! Eroul pozitiv nu poate fi decât o personalitate bine precizată. Personajul care, în intenția autorului, ni se înfățișează ca *erou pozitiv*, este o individualitate distinctă, convingătoare prin viabilitatea ei caracterologică, prin faptul că este *unică* (deși tipică) și o recunoști printre o mie de alte individualități care poartă în ele aceeași semnificație esențială de a fi un exponent al celor mai înaintate forțe ale societății.

În această privință critica noastră literară greșeste nu odată, fie subapreciind semnificația ideologică și artistică a individualizării, fie rupînd individualitatea de generalitatea care se relevă printr-însa.

Una din manifestările cele mai des întâlnite este aceea de a analiza realizarea individualizării printr-un proces disjunctiv: să vedem, par a spune de multe ori cronicile, ce-l *deosebește* pe x de y, de ce x nu se confundă cu y? Aceasta este poziția celor care-l privesc pe eroul pozitiv ca *individ*, asemuindu-l cu unul din multele variante ale cheilor yale, care sînt totuși atât de asemănătoare între ele. Dar individualizarea nu se realizează prin găsirea unor *deosebiri* oarecare între personajele aceluiași autor sau ale altora, ci prin ceea ce constituie *trăsăturile lor proprii*, fundamentale pentru determinarea caracterologică a personajului. Doi eroi pozitivi, ambii realizați artistic și purtînd aceeași semnificație social-ideologică, se delimitează între ei nu prin mici diferențe temperamentale sau prin deosebirea datelor biografice concrete, ci prin personalitatea fiecăruia în ansamblul ei, ținînd însă seama că fiecare personalitate — născută și formată în anumite condiții de viață și reflectînd în ea influența transformatoare a luptei nobile pentru construirea societății socialiste — trebuie să se dezvăluie în acelaș timp ca unul din purtătorii forțelor *noului*, biruitor.

Deci, cu riscul de a se accentua asupra unor lucruri știute și răsștiute, dar adeseori trecute cu vederea, trebuie amintit încă odată că principalul în problema discutată este ca eroul pozitiv să fie privit întotdeauna drept purtător al *noului*, care se dezvoltă în lupta pentru făurirea societății socialiste. Generalitatea *noului* nu se

poate exprima în artă decît prin cazuri particulare. Însă, pe de o parte, nu putem analiza cazul particular în sine, ci stabilind de pe o poziție adînc partinică ce anume generalitate fundamentală se descoperă în el. Pe de altă parte, oricît de bogate ar fi caracterele diferite ale eroilor pozitivi, pe orice treaptă de răspundere socială sau de dezvoltare spirituală s-ar afla unul sau altul dintre eroii pozitivi pe care-i analizăm, trebuie să căutăm în el forma *specifică* în care individualitatea sa proprie dezvoltă creșterea conștiinței și forței omului liber, demn și mîndru, al societății pe care o făurim.

Dar problema eroului pozitiv al zilelor noastre nu este numai o problemă a artei: ea este, prin înalta semnificație ideologică și etică a personajului, și o mare problemă politică și o mare problemă a educației comuniste a tineretului.

În salutul adresat de C.C. al P.C.U.S. celui de al II-lea Congres al Scriitorilor sovietici, scriitorii sînt chemați „*să creeze figuri veridice și luminoase ale glorioșilor noștri contemporani*.” Niciodată oamenii unei epoci n-au uitat acest titlu de excepțională onoare: *glorioși contemporani*, pe care partidul comunist al celei mai înaintate țări din lume l-a acordat celor ce făuresc cu brațele și cu mintea visul de aur al omenirii.

În fața scriitorului român de azi stau oamenii patriei noastre care, sub conducerea partidului, construiesc temeliiile societății socialiste. Omul cu O mare de care vorbea Gorki devine personajul principal al operelor literaturii, expresie a înaltului umanism socialist, ridicat luminos împotriva individualismului burghez. Eroul pozitiv, ca o caracteristică a literaturii realismului-socialist afirmă prin oglindirea în artă a omului nou, superioritatea societății noastre care a eliberat omul de sub jugul umilințelor și al vicisitudinilor. În lupta împotriva lumii vechi, existența în literatură a eroului pozitiv al vremurilor de azi are o mare însemnătate ideologică, afirmînd forța omului liber care și-a luat soarta în propriile mîini și e cel mai viguros apărător al cuceririlor revoluționare. Eroul pozitiv al vremurilor noastre dă și mai multă răspundere literaturii în rolul

ei de educare a maselor. Eroul pozitiv, ca personaj pilduitor, ajunge prietenul și tovarășul de luptă al tinerilor care se dezvoltă în patria noastră, sub imperativul acelorași înalte principii morale pe care le reflectă, în propria sa personalitate, eroul literaturii noastre.

De aceea, nici scriitorii, în crearea personajelor lor, nici criticii, în discutarea acestor personaje, nu pot uita semnificația politică și educativă a eroului pozitiv. Ei trebuie să manifeste față de imaginea artistică exigența partinică ce leagă îndisolubil măestria expresiei de eficiența ei în lupta activă pentru construirea societății noi, condiționînd, bine înțeleș, la rîndul ei, această eficiență de viabilitatea, pe plan artistic, a lucrării literare.

★

De la Mitrea Cocor, personajul cu care maestrul Mihail Sadoveanu a deschis drumul eroilor pozitivi ai noii epoci din istoria poporului nostru, literatura noastră a cunoscut neîncetat efortul creator de a pune în centrul desfășurării epice pe omul înaintat al zilelor noastre. Romancierii și nuveliștii noștri de frunte au înțeleș că, așa cum arăta K. Simonov în coraportul său la Congres, „în centrul tabloului epocii noastre contemporane, zăgrăvită de literatură, trebuie să stea acei oameni care se află în centrul vieții epocii noastre, oamenii muncii constructive, oamenii de rînd, care poartă totodată în ei elementul eroic”.

Deși sînt încă multe de făcut, nu se poate să nu relevi strădaniile prozatorilor noștri, maeștri și tineri, care, pe diferite trepte de realizare artistică, au creat în ultimii doi-trei ani figuri ca Anton Filip, Ilie Barbu sau Adam Jora, au încercat să oglîndească semnificațiile mărețe ale luptei noastre în personaje ca Farcaș, Onița sau Pavel Cuc, ca Toma Gavrițaș sau Melchior, ca Sitaru sau Ștefan Moroianu, ca grupul Vlad Opreșă, Badea și Ciurea, — ori și-au luat ca erou principal omul în care încep să mijească trăsăturile noului, ca Ion Vulțurar, „ciobanul care și-a pierdut oile”.

Unii dintre aceștia au fost unanim recunoscuți de către cititori și critici ca realizări care marchează drumul înainte al

literaturii omului nou în țara noastră. Alții, au stîrnit discuții aprinse despre diferite probleme ale creării eroului pozitiv, cum s-a înîmplat, în special, în ultima vreme, cu Adam Jora— sau apoi, cu personajele romanului „În orașul de pe Mureș” de Francisc Munteanu. În jurul unora dintre eroi s-au ridicat critici serioase, ca în cazul personajelor romanului lui Aurel Mihale, „Floarea vieții”.

Articolul de față îi pune ca scop să discute unele probleme ale creării eroilor pozitivi în proza noastră epică de mai mare întindere, apărută în ultimii ani.

★

Pentru scriitorii, alegerea eroilor centrali îndeplinește funcția luptei pentru găsirea *verigii principale* a subiectului epic. Prin eroii săi, scriitorul operează selecția, din ansamblul realității, a unor aspecte particulare, reprezentative pentru marele conflict social al epocii. Principalul erou pozitiv poate să aibă sau poate să nu aibă de la început un rol determinant în acțiunea propriu zisă. Esențialul este ca, prin el, să se dezvăluie un fenomen caracteristic creșterii biruitoare a noului. Alegerea principalului erou pozitiv constituie pentru scriitor cheia ideii artistice prin care înfățișează realitatea în transformare revoluționară a vieții noastre.

Este evident că, de pildă, în „Desfășurarea” lui Marin Preda, alegerea eroului central descoperă de fapt însăși ideea artistică a operei. Acest erou este Ilie Barbu, deși în acțiune rolul determinant îl joacă mai curînd alți eroi pozitivi, ca Turlea și Anghel. Ilie Barbu nu este decît unul din oamenii de rînd care se strîng în jurul unor conducători ca Turlea și Anghel, crescînd în lupta activă pentru victoria transformării socialiste a satului. Dar ideea artistică, relevată prin alegerea ca erou pozitiv central a lui Ilie Barbu, este fără îndoială creșterea *îndrăznelii* omului simplu, cu multiple însușiri spirituale și sufletești, dar vreme îndelungată asuprit, obișnuit să se supună altora. *Îndrăzneala* care înflorește într-un asemenea om în condițiile vieții noastre de azi este tocmai una din acele trăsături semnificative pentru oglindirea în individ a noilor ra-

porturi sociale din țara noastră. De aceea ea se pare că l-a urmărit pe Marin Preda, cerîndu-i să scrie și cea scurtă dar minunată povestire intitulată „Îndrăzneala” („Viața Romînească” 7/1954) în care anunțarea noii epoci istorice pe care o înțelege ostașul întors de pe front este în același timp anunțarea *îndrăznelii* în om.

Ilie Barbu e un om cu *privirea deschisă*. Marin Preda a știut să-l fixeze pe eroul său prin această simplă trăsătură fizionomică. Privirea deschisă, înseamnă sinceritate, încredere și în oameni și în viitor, înțelegere. Înseamnă în același timp o anumită naivitate, o anumită lipsă de apărare a omului în fața răutăților și perfidiilor. Privirea deschisă a lui Ilie Barbu exprimă revolta unui suflet mirat de cîtă răutate poate cuprinde inima feciorului lui Enache — atunci cînd el argătea la dîșii — dar și bucuria neascunsă pentru vremurile noi pe care le trăiește, în zilele „desfășurării”. Considerată semn de „prostie” altădată, privirea deschisă a lui Ilie devine amenințătoare pentru dușmani, arătînd că Ilie *știe multe* și e de neînduplecat. Ea e stînjenoare chiar pentru tovarășii săi, care se bucură ca și el de înființarea gospodăriei colective, dar nu privesc cu atîta limpezime viitorul, tăinuînd în ei temeri și îndoieli de mici proprietari de pămînt. „*Privirea lui deschisă îi cam stingherea pe unii, care de fapt se și fereau de el, se prefăceau că nu-l văd*”.

De ce privirea lui Ilie e mai limpede ca a altora, deși multe lucruri îi scapă, deși, la început, spre deosebire de încrezuții și mărginiții frați Ciobanu, nici nu se gîndise măcar la asemenea chestii importante ca aceea a alegerii președintelui colectivei? Pentru că el știa *principalul*: „că aveau să înceapă o viață cum nu mai fusese niciodată”, „că viața cea veche, în care el se simțise întotdeauna asuprit și chinuit, era lovită acum chiar în temelia ei”.

Sursa *îndrăznelii* lui Ilie se află tocmai în credința că încep noi relații sociale, care vor schimba felul de a se purta al oamenilor și el nu va mai fi umilit, măsurat după sărăcia lui. „*De-aici înainte — își spune Barbu — oamenii se vor băga în seamă și se vor împrieteni nu după cîte pogoane au fiecare, după cîți cai, boi sau*

porci au în bălătură, ci după cum au să muncească și să se poarte în viața cea nouă care începea“.

Îndrăzneala lui Ilie Barbu încolțește, se desface treptat din învelișul vechiului. La început, mîndria de a fi unul din cei care hotărâsc făurirea vieții noi în satul lui, se mai împletește încă cu lipsa de încredere în sine. Întîlnindu-se cu frații Ciobanu „ar fi vrut să știe și el despre ce e oarba, ca să poată fi de părerea lor“. Dar, în același timp, „seuila la toată lumea cu ochii larg deschiși, parcă fără să clipească. „Mă vedeți? Eu sînt, Ilie Barbu! Ei, ce ziceți?“ (și aceasta nu numai pentru că „niciunul nu arată așa curat ca Ilie Barbu, cu cămașa sa cu petic în spinare, proaspăt spălată și cu pălăria pe cap bine periată“, — deși și aceasta are o semnificație!)

Îndrăzneala, manifestare a conștiinței demnității sale, se ivește la Ilie Barbu mai întîi ca o reacțiune a sufletului său curat față de tot ce-i amintește trecutul trist și pătează imaginea luminoasă a vieții noi pe care o dorește. „Privirea sa larg deschisă clipea acum rar, a neînțelegeri“, cînd Ghiocoeaia îl trimite după țigări. Deocamdată Ilie mai mult simte care sînt dușmanii vieții noi, pentru că vocea lui Ghiocoeaia sau a lui Bădîrcea i se par aceleași cu vocea lui alde Enache și cu totul străină prezentului plin de bucurie. Refuzul de-a se duce după țigări pentru Ghiocoeaia este manifestarea îndrăznicii instinctive a omului în care pătrunde convingerea că nu mai poate fi slugă la nimeni.

Abia mai tîrziu, în frămîntatele reflexii interioare, Ilie Barbu retrăiește pe plan rațional atitudinea, înainte doar instinctivă, și înțelege forța îndrăznicii lui.

„... furtarea lui Bădîrcea și Ghiocoeaia îl răscolise. Se purtaseră cu el întocmai ca Enache, îl umiliseră în timp ce el voia să se înscrie în colectivă“. Gîndind astfel, Ilie Barbu pricepe că „se petrece în el o adîncă schimbare“ și are forța de a trage concluzia logică: „Ați fost tari și mari pînă acum, și ați vrea să fiți și d-aci înainte! Ei, nu! asta nu se mai poate!“ Această concluzie înseamnă dezvoltarea conștiinței propriiei forțe de care dispune el, căruia noua orînduire socială a venit să-i facă dreptate. Vorbînd în gînd lui Ghiocoeaia, el se desco-

peră pe sine însuși, văzîndu-se deodată altul: un om îndrăzneț, care „nu se lasă dus“, care nu mai poate concepe să fie umilit și stăpînit. „Ei lasă, dom'le Ghiocoeaia... Nu mă cunoști, lasă că ai să mă cunoști tu...“

De-acî înainte, gîndul acesta al puterii sale, care va uimi pe dușmani, conduce întreaga acțiune a lui Ilie Barbu și-l introduce treptat în rîndul eroilor care hotărâsc soarta desfășurării epice. Mai întîi, durează faza îndrăznicii interioare, în gînduri. Lui Bădîrcea îi spune în gînd vorbe asemănătoare celor adresate lui Ghiocoeaia: „Lasă, că mai stăm noi de vorbă, dom'le Bădîrcea!“, deși vorbele grele abia se rostesc în afară „încel și răgușit“ — „Mai taci din gură acolo, Bădîrcea!“ La poarta lui Ghiocoeaia nu mai bate ca o slugă, ci puternic, cu o piatră, exprimînd vag, exterior, răzvrătirea îndrăzneată dinlăuntru: „Trezește-te, fir-ai al dracului. Trebuie să viu eu la tine, că tu ești mare și tare“.

Îndrăzneala, conștiința puterii sale, schimbă brusc raportul de forțe între Ilie Barbu și cel la care argățise: în fața lui Ghiocoeaia, „se simțea cuprins de o liniște mare“, care-l sperie pe chiaburul ascuns sub haină de comunist. În opoziție, îndrăzneala dispare din sufletul explozătorului, deoarece se bizuise pe atotputernicia averii: Ilie se uită la Iancu Enache și își amintește că acesta „acum trei ani i se uita în față cu îndrăzneală și ridica pumnul“. Acum Iancu nu mai semăna cu cel de altădată. așa cum nici Ilie nu mai semăna cu cel care suferise bătaia și înjurătura. Pentru dușmani, începe să fie evident că „în mîntea lui Ilie se petrece ceva care putea fi primejdios“.

De-acî încolo, Ilie acționează așa cum se știe, ca un om care are de jucat un rol de seamă în înfrîngerea lumii vechi, în făurirea celei noi.

Fără o asemenea idee artistică originală, care l-a făcut pe Marin Preda să pună în centrul lucrării sale procesul creșterii îndrăznicii lui Ilie Barbu, „Desfășurarea“ n-ar fi fost o altă de puternică imagine a luptei dramatice pentru transformarea socialistă a agriculturii. Oricîte romanes-ar scrie despre formarea unei gospodării colective, în condiții necesar echivalente cu cele

din „Desfășurarea“, fiecare va fi o operă valoroasă, dacă în centrul ei vor sta asemenea eroi pozitivi care întruchipează o anumită idee artistică, purtând într-un fel unic mesajul marilor transformări revoluționare din viața socială și din conștiință.

★

Deosebit de interesantă și de o mare importanță este ideea artistică ce a stat la baza alegerii de către Petru Dumitriu a lui Adam Jora ca erou al unui conflict puternic și emoționant. Adam Jora, prin ceea ce are reprezentativ ca om al vremurilor noi, întruchipează forța conștientă, voluntară, în luptă cu forțele oarbe care micșorează omul și-l supun unui destin pe care nu-l poate pătrunde și pe care nu-l poate stăpîni.

Nu cred că este necesar să mă opresc aici asupra însemnătății pe care o are acest personaj în literatura noastră nouă, prin înalta măiestrie artistică pe care Petru Dumitriu a pus-o în realizarea lui, într-o mare parte a cărții. Ași vrea să discut aici, de ce Adam Jora, unul din personajele cele mai puternice ale literaturii noastre de după 23 August, nu-și duce pînă la urmă înaltul mesaj pentru care l-a făurit scriitorul.

Printre criteriile de definire a adevăratului scriitor al proletariatului, Gorki trece la loc de cinste „stima scriitorului față de om ca izvor de energie creatoare, creator al tuturor lucrurilor, tuturor măsurilor de pe pămînt; stima aceea cuvenită unui luptător împotriva forțelor spontane ale naturii și creatorului celei de a „două“ naturi, izvorită din mîna omului, din știința și tehnica lui“. Petru Dumitriu este un scriitor de frunte al nostru. La baza creării lui Adam Jora nu se poate să nu fi stat tocmai „stima aceea cuvenită unui luptător împotriva forțelor spontane ale naturii“. Adam Jora este chiar expresia forței pe care o are omul cînd nu se supune furtunii, cînd luptă cu îndîrjire ca să răzbată la mal. Adam Jora este expresia vitalității în încleștare crîncenă cu puterile destructive, iar vigoarea sa, fizică și spirituală, îi asigură biruința în repetate rînduri. Noile relații sociale, care aduc oamenilor libertatea și-i întăresc în lupta lor, dîndu-le posibilitatea să-și

ia soarta în propriile lor mîini, aduc în mod firesc o schimbare calitativă în viața lui Jora. El devine comunist, militant conștient pentru victoria noii orînduirii sociale, într-o luptă a întregului popor muncitor, în care el, Jora, cel trecut printr-o îngrozitor de grea școală a vieții în regimul capitalist, cunoaște acum minunata școală de educație a partidului clasei muncitoare. Toate trăsăturile pozitive, care l-au deosebit pe Jora de tovarășii cu care a înfruntat, în adolescență, furtuna mării, capătă acum o valoare calitativ transformată, prin existența unui sens adînc al vieții întregi. Cel care „era din fire mînios, încăpăținat și răzvrătit“, și-a valorificat calitățile în sensul luptei pe care o duce în rîndurile partidului. *Mînia* sa nu mai are frîu liber ca pornirea unei sălbătăciuni lovite pe nedrept, ci e stăpînită, clocotind înăuntru, alimentînd ura conștientă împotriva dușmanului de clasă. *Încăpăținarea* s-a transformat în perseverență, în tenacitate, pentru a urmări fără slăbiciuni și șovăieli un înalt scop final. *Răzvrătirea* a crescut calitativ, depășind spontaneitatea, devenind spirit revoluționar.

Și totuși, Adam Jora manifestă tocmai în perioada biruințelor sale, stări de spirit care-i slăbesc vigoarea, care-l rup de înaltul țel pe care-l urmărea, îl duc la sterpe frămîntări individualiste și-l aruncă, în cele din urmă, fără o necesitate a logicii vieții, în brațele puterilor oarbe împotriva cărora luptase. Eroul care părea menit să fie exponentul luptei pentru stăpînirea conștientă a destinului, devine, mai ales în ultima parte a cărții, o victimă a fatalității careia i sesupune, sau, în orice caz, nu i se opune cu luciditatea și forța de acțiune a lui Adam Jora, — comunistul.

Cred că Petru Dumitriu a greșit printr-o stranie schimbare a perspectivei luptei dintre om și forțele oarbe ale naturii. Adam Jora ne-a apărut nu mare, ci măref, ca un om care înfruntă asemenea forțe gigantice. Pînă la urmă, însă, scriitorul n-a mai văzut înfruntarea eroică, ci, situat parcă dintr-un unghiu de vedere favorabil privilegiștei unilaterale a naturii dezlănțuite, s-a lăsat copleșit de forța în sine a naturii, a forțelor care acționează orbește, nesupuse rațiunii omului.

Trebuie precizate aici următoarele:

Starea de *neliniște* a lui Jora, în ultima parte a romanului, nu e condamabilă prin ea însăși. Dimpotrivă, ea poate fi înțeleasă și poate contribui la caracterizarea vieții sufletești complexe a personajului. Nu e deloc nefiresc ca dragostea pătimașă de viață, — care-l făcuse să pălească de pasiune gândindu-se la Uliana, în clipele cele mai grele ale vechii lupte cu furtuna, când moartea era aproape, — nu e de loc nefiresc ca această dragoste pătimașă să se fi închisat sub loviturile grele ale năpastei pe care n-o putuse atunci înțelege. E firesc, de asemenea ca, în genere, Jora să se fi uscat sufletește în mare măsură la întoarcerea sa din ocean, când se văzuse părăsit de Uliana și începuse să creadă că „n-are nimic“ pelume. De aici, acele tră-sături care nu par destul de proprii personalității lui Jora, dar sînt totuși explicabile: închiderea în sine, o anumită secătuire pasională, lipsa oricărei bucurii spontane. În continuare, nu ni se pare de loc nefiresc ca o anumită neliniște să pună stăpînire pe Jora mai tîrziu, marcînd starea emotivă a lui în faza întoarcerii sale la viață, ca după o boală grea: atunci se stîrnește în el, odată cu întoarcerea la Uliana, setea de a trăi din nou, cu intensitatea nestăvilă a tinereții pe care a pierdut-o și pe care niciodată n-o va mai putea recîștiga, așa cum niciodată nu va mai putea întoarce anii care ar fi putut să fie anii bucuriei sale de a trăi alături de Uliana. Ceea ce e nefiresc și nu împlinește figura eroului este nota de descurajare care pătrunde în inima lui Jora, ca într-un om care nu găsește țel *setei sale* de a trăi intens, deși e *comunist*, adică un om care își închină viața luptei partidului și are deci pentru ce lupta, știind clar alături de cine și împotriva cui trebuie să lupte. Adam Jora se sbuciumă, însă, izolat de conflictul social, care dispăre din orizontul lui. Eroul lui Petru Dumitriu încetează la un moment dat de a mai fi ceea ce ajunsese — un luptător comunist, — și, desprins din lupta socială, se lasă atras de chemări mistice, în chip fatal, spre lupta izolată cu forțele mării în furtună. Firul logic al mesajului transmis de scriitor prin Jora se frînge și iese la iveală o concepție idealistă despre omul care se zbate

zadarnic în lupta lui, deoarece, în cele din urmă, o forță din afară a unui destin implacabil îl smulge, indiferentă la frămîntarea socială.

Există și în deznodămîntul propriu zis evidența unei lupte a scriitorului pentru a menține o desfășurare logică, *explicabilă*, a faptelor, împotriva cărora însă a ieșit biruitoare atracția — de natură idealistă — către destinul omului singur, în care forța generațiilor trecute și chemările nedeslușite dar invincibile apar mai puternice decît forța luptei active, conștiente, în mijlocul tovarășilor care și-au închinat viața aceleiași cauze înalte.

Încheierea voit vagă, a luptei lui Jora cu valurile, s-ar părea să fi avut un anumit sens în intențiile scriitorului. Aparent, „înotînd mereu“, ca și în prima furtună, Jora ar scăpa și acum, „urcînd din adînc și înotînd în sus, spre lumina aceea“. S-ar putea însă ca aparența să fie iluzorie. Cititorii ar putea crede orice. Esențialul nu ar fi însăși salvarea lui Jora, ci această acțiunea înotului „cu puteri necunoscute“, „în sus“, spre lumină. Sfîrșitul, neclar, ne-ar comunica următorul sens al destinului lui Jora: acum, se pare, va scăpa; poate, însă, nu va scăpa, dar, oricum ar fi, chiar biruind și de astădată, Jora nu este omul care moare de bătrînețe, în pat; acum ori altădată, el va cădea în luptă. Iar lupta lui o vor continua alții, Cosma, de pildă, în care-l regăsim pe Jora de altădată, dar care în încrîncenarea cu marea nu mai este pîndit de năpasta exploatorului, ci este ajutat de „Steaua din Octombrie“ să iasă la suprafață, să trăiască și să lupte mai departe.

Însă, în realitate, această posibilă interpretare nu se impune. Dimpotrivă, rămîi cu impresia unui tragism ireductibil al soartei omului, care, în ciuda vitalității și a voinței de a transmite prin lupta sa un mesaj creator, este supus în orice clipă unei forțe mult superioare, ale cărei intervenții arbitrare fac inutile lupta și idealurile, frămîntările și victoriile. Mai mult decît oriunde, în literatura realist-socialistă desfășurarea epică trebuie să urmărească sensul esențial al vieții eroului pozitiv și să alunge atracția de a introduce întîmplări *posibile*, dar

contravenind acestui sens esențial. Pe vremuri, un scriitor burghez, urmărit de ideea tragismului unei vieți închinată luptei „iluzorii“ pentru fericirea omului, îl putea pune pe eroul principal, suflet zbuciumat de căutarea adevărului, urmărind cu ardoare să-și închine fiecare zi muncii sale creatoare, să alunece, de pildă, pe o coajă de lămâie aruncată pe trotuar și să-și spargă capul, tocmai în ziua când i se părea că găsisese răspuns întrebărilor sale. Dar în literatura realismului socialist un astfel de deznodământ nu este posibil.

★

O condiție esențială a creării eroului pozitiv al zilelor noastre este aceea de a vedea în acesta un om condus de un *ideal* ce-i determină marile acțiuni ale vieții, — și nu un ideal oarecare, ci cel mai înalt al epocii noastre, acela al clasei muncitoare care construiește socialismul. Existența acestui ideal înalt, care, în același timp e bazat pe cea mai înaltă concepție științifică asupra lumii și e verificat în practica făuririi comunismului, este tocmai ceea ce caracterizează, în esență, pe eroul pozitiv al literaturii noastre și-l precizează în raport cu cei ai literaturii realiste din trecut, care căutau cu patimă adevărul dar nu ajungeau în posesia lui.

Îndrăzneala lui Ilie Barbu își datorește semnificația adâncă, faptului că reprezintă creșterea conștiinței unui scop al vieții, în omul simplu, care trece sub ochii noștri pe treapta superioară a militantului comunist. Adam Jora e în cele din urmă insuficient definit ca personaj, în mare măsură pentru că scriitorul a lăsat în umbră existența determinantă a idealului de luptă în viața personajului, pentru că la acesta frământările personale, — chiar și o anumită filozofie de natură idealistă — apar precumpănitoare, superioare în forță avântului în lupta lui de comunist.

Pornind de la principiile artei realist-socialiste, scriitorul nostru nu poate avea o viziune clară asupra dezvoltării societății noastre în transformarea ei revoluționară fără să înțeleagă adânc cauzele intime ale acestei dezvoltări, direcția procesului istoric care-i stă la bază și rolul partidului ca forță conducătoare în statul democrat-

popular în lupta pentru construirea socialismului. De aceea, pentru el reflectarea forței organizatorice transformatoare a partidului nu e numai fircască, ci și obligatorie. În acest sens, în crearea personajelor care poartă în caracterul lor propriu individual semnificația forței partidului, se pune în primul rînd problema creării figurilor de comuniști. Scriitorul e îndreptat, natural, să întruchipeze trăsăturile generale ale comunismului în personalitatea concretă, vie, a omului trimis de partid pentru a organiza și conduce lupta maselor populare pe șantierele construirii socialismului.

Literatura anului trecut în țara noastră a înregistrat în acest sens un însemnat pas înainte prin crearea lui Anton Filip, eroul principal al romanului lui V. Em. Galan. După experiența activiștilor de partid care ocupau locul central în acțiunea romanului „Oțel și piine“ al lui I. Călugăru, și a lui Maței, merit să întruchipeze forța ofensivă a partidului, de asemenea în centrul acțiunii, crearea lui Anton Filip înseamnă depășirea unei faze de căutare și începerea unei noi faze, în care scriitorul a organizat întreaga desfășurare epică pe ideea artistică esențială a mobilizării forțelor pozitive în jurul eroului care „știe întotdeauna ce vrea“, pentru că e luminat de o cauză măreață și e stăpîn pe o bogată experiență de luptă.

Fără să facă din eroul său un caracter unilateral, cu o trăsătură psihică în stare să înăbușe varietatea celorlalte trăsături, Galan l-a înzestrat pe Anton Filip cu o însușire care-l definește și care își exercită influența pozitivă asupra întregii sale vieți sufletești: *stăpînirea de sine*, care acționează în vederea îndeplinirii misiunii și sub puterea centripetă a căreia se concentrează cu o finalitate precisă întreaga dinamică sufletească și spirituală a eroului. Tocmai în lumina acestei trăsături apare mai impresionantă bogăția vieții *pasionale* a eroului, care nu e întru nimic degradată prin factorul volițional și care ni-l arată pe Filip, ca temperament, nu ca pe un om rece, calculat, ci dimpotrivă ca pe un om care clocotește interior, — dar știe să fie, cînd îi cere lupta, un efervescent ascuns. Galan a izbutit să facă din eroul său un om



ce-și conduce conștient viața, un om care, prin contrast, aduce aminte de un anumit tip caracterizat minunat de Ibrăileanu, într-una din cugetările din „Privind viața“:

„*Omul care, prin vorbe, gesturi, fapte mărunte, își descarcă neconștient sentimentele, în măsura în care ele apar, e tot așa de impropriu pentru o acțiune grea, lungă și sistematică, ca și pentru tracțiune intensă, o locomotivă care și-ar pierde neconștient vaporii, puștind prin toate deschizăturile*“.

Parafrazându-l pe Ibrăileanu, putem spune că Galan a făcut din Filip un puternic caracter pozitiv, propriu pentru o acțiune grea, lungă și sistematică, cum este aceea pe care o îndeplinește el din sarcina Partidului, tocmai pentru că, prin acea trăsătură a stăpînirii de sine în vederea atingerii țelului înalt, el nu-și descarcă sentimentele în măsura în care ele apar, nici prin vorbe, nici prin gesturi, nici prin fapte mărunte. Sentimentele bogate ale lui Filip — cele de dragoste, ca și cele de ură, cele de bucurie, ca și cele de mînie — tind să nu se dezvăluie, în genere, decît în corespondență cu tactica luptei pe care o duce. Bineînțeles — și tocmai aceasta constituie unul din meritele creării personajului — Filip nu devine un om cu reflexele tocite și fără spontaneitate. Forța calitativă a străduinței sale de a se stăpîni, de a se controla, este mai puternic evidențiată cînd îl vedem uneori izbucnind omeneste în fața unor aspecte revoltătoare, trădîndu-și intensitatea vieții interioare: el devine „*mînios*“, „*amenință în gînd*“, uneori chiar „*se repede*“. Scriitorul a făcut, în acest sens, chiar abuz de un anumit termen, pentru a arăta reacția intimă a eroului său: Filip privește „*înciudat*“, arată „*înciudat*“, e „*înciudat de alita nepăsare*“, se gîndește „*cu ciudă*“ etc. (Desigur, o diversitate a epitetelor ar fi fost mai potrivită, dar nu despre aceasta e vorba aici). Fondul spontan al reacțiilor sufletești ale eroului mai izbucnește prin sublinieri fugitive, cu ajutorul unor particularități ale limbajului în diferite împrejurări. Filip trimite adeseori „*la naiba*“ (imprecație discretă, ca să zicem așa, proprie personajului) și își însușește, cel puțin în gînd, unele expresii pitorești ale lui Matei, cu sentimentul că se descarcă de o povară: „*Curat matracucă*“ — spune

și el despre Miță. Nu mai vorbim despre felul de a acționa propriu zis, mergînd de la modul în care pușnește cu voce tare cînd vede cartea de vizită a lui Răghină, sună neconștient, apoi chiar țipă la slujnicuță — pînă la subtila scenă a ședinței de la plasă cînd își trădează dezorientarea și revolta în fața insinuărilor perfide ale lui Lencu.

Convingătoare și capabile să ni-l prezinte și mai viu pe erou sînt scenele în care acest om, stăpînit și hotărît, este pus în asemenea situații complexe, încît momentan „*nu era în stare să ia o atitudine*“. Forța caracterului, integritatea lui morală, e reliefată mult de zburcîmii sufletești pentru împăcarea cu soluții provizorii, de „*deocamdată*“, pentru împăcarea autoînșelătoare în legătură cu metodele lui Matei de a obține bunurile lui Răghină, ca și de puternicile răbufniri din adîncul unei revolte care depășește marginile tactului și al diplomației, fiind, de altfel, în unele împrejurări, cele mai potrivite comportări chiar din punct de vedere tactic și diplomatic: așa este, de pildă, cînd vedem că „*mînia orubă*“ cuprinzîndu-l, Filip strigă la țilhari „*din ce în ce mai nestăpînit*“ și vorbește chiar „*injurios*“: „*Vă trag legat un picior în dos*“... „*zbori de aici!*“ etc.

Dar capacitatea stăpînirii de sine a eroului său, V.Em. Galan a scos-o în evidență de la primele pagini ale cărții, întrebuintînd procedeele de a-și dezvălui de la început personajul, de a-l arăta de la început într-o împrejurare proprie pentru caracterizarea felului său de a acționa. De aceea scriitorul ni-l pune de la deschiderea cărții pe Anton Filip în fața unuia din acele specimene cu care se va întîlni în tot lungul acțiunii și împotriva cărora va ieși biruitor, Cristescu nefiind decît un exemplar oarecare, o varietate abia conturată a tipurilor de dușmani mai bine precizate ulterior. De la început, Anton Filip e văzut cum se străduiește „*să-și stăvilească enervarea*“ pentru a se impune numai prin tăria poziției lui principiale luptînd împotriva lui Cristescu cu o armă pe care acesta n-o poate deține. De aceea, fără să ridice tonul, sau chiar să strige cum ar fi făcut intempestivul Matei, el spune răs-picat tot ce crede că are de spus. Astfel.

el acționează cu totul altfel decât se aștepta Cristescu, care vorbise „*voit*“ aspru, grosolan „*pentru a-l vedea aruncându-i o vorbă grea și plecând trîntind ușa*“. Dimpotrivă, Filip își apropie scaunul și-și așează imperturbabil—cel puțin în aparență—„*amîndouă coalele peste maldărul de dosare*“ de pe birou, continuînd să întrebe și să tragă calm, pentru sine, concluziile întîlnirii. Comportarea rațională a lui Filip contrazice sistematic așteptările interlocutorului: el hotărăște să plece atunci cînd concludă că nu mai are pentru ce întîrzia în biroul lui Cristescu, tocmai cînd Cristescu începuse să creadă că are în față un audient docil.

Esențial în urmărirea personajului prin prisma acestei permanente căutări de a-și impune voința, controlul conștient asupra tuturor acțiunilor sale, este faptul că stăpînirea de sine a lui Filip nu e privită ca o calitate intrinsecă, ci ca o manifestare a spiritului combativ lucid, luminat de cauza clasei muncitoare. Voința lui Filip este forța personalității sale de a împinge fiecare gest și fiecare vorbă a sa în direcția principală a luptei sale, pentru înfrîngerea puterii economice, politice și morale a dușmanilor ascunși sau fățiși, și pentru construirea pe baze temeinice a unei dezvoltate unități socialiste. Voința lui Filip, departe de a fi o trăsătură caracterologică izolată, aptă de a domina un tip individualist, este o trăsătură menită să dezvăluie figura omului politic, mereu în poziție de luptă și deci mereu de veghe, cu voința trează, mereu în fruntea evenimentelor și mobilizînd elementele sociale pozitive în determinarea lor pe linia dezvoltării necesare, în perspectiva luptei pentru socialism. În această lumină trebuie privită desfășurarea epică a romanului, istorie a mobilizării forțelor pozitive dintr-un sat al patriei noastre în jurul activistului de partid ce le organizează și conduce la victoria dificilă, dramatică, împotriva forțelor vechiului, care par să renască asemeni balaurului cu șapte capete, atîta vreme cît nu-i sînt tăiate toate șapte...

★

Filip este deci conducătorul comunist, unul din acei activiști care, trimiși în cele mai

diverse sectoare de luptă, are misiunea de a introduce linia partidului, mobilizînd tot ce este potență pozitivă, pentru a atinge obiectivele fixate de partid în momentul istoric respectiv. S-a văzut că personalitatea acestui erou se conturează prin însăși desfășurarea romanului, care o urmărește în acțiune. Dar personalitatea lui Filip se revelează concret, prin desfășurarea epică, în două ipostaze, de nedespărțit una de alta. Pe de o parte, prin ciocnirile pline de ascuțime cu dușmani felurii, care acționează felurit,—dușmani cu personalități variind între aceea a grosolanului mistreț moșieresc Raghină și aceea a inteligentului și rafinatului „țăran“ Erhan. Pe de altă parte, prin lupta plină de patos pentru deșteptarea forțelor latente care se descătușează în oamenii muncii, în oamenii cinstiți în genere, atunci cînd într-înșii încolțește, crește sau se dezvoltă, sub acțiunea educativă a partidului, conștiința valorii lor umane și a țelului înalt al luptei pentru cauza clasei muncitoare. V. Em. Galan a înțeles că diversitatea caracterelor personajelor care sînt sau pot deveni sprijinitorii luptei partidului nu este mai mică, mai sărăcăcioasă, decât diversitatea de caracter a personajelor negative, ci dimpotrivă,—deoarece această diversitate oglindește în concret, prin individualități precise, atît resursele inepuizabile de energii umane creatoare ale clasei muncitoare, cît și amploarea forțelor sociale pe care le eliberează clasa muncitoare, eliberîndu-se pe sine.

În acest sens, „Bărăgan“ arată căutarea scriitorului de a aduce o vastă galerie de personaje al căror fond pozitiv se realizează, mai de vreme sau mai tîrziu, în cursul romanului. Analiza amănunțită făcută de I. Mihăileanu în studiul său „*Arta tipizării în romanul „Bărăgan“*“, în bună măsură a scos în evidență varietatea tipologică a personajelor, de la Mitu Cîrstei și Cîrmiş pînă la Prodan și Dincă Girovan, arătînd și scăderile de natură schematică în realizarea celor din urmă. Nu ni se pare necesară revenirea asupra acestora. Se impune însă oprirea asupra imaginii complexe a forței partidului, realizată prin sensibilizarea ei ca forță crescîndă în oamenicare au „inițial“, o viziune

asupra vieții străină — dacă nu chiar dușmănoasă — partidului și clasei muncitoare. Inginerul Matei, de pildă, s-a obișnuit, în anii îndelungați de slujire a capitaliștilor și moșierilor, să vadă peste tot „baliverne” iar Olteanu privește miop și birocratic viața, tremurând și hîlbîindu-se nu numai fiziologic. Dar amîndoi sînt oameni cu un fond cinstit, pe care partidul trebuie să-i folosească spre folosul obșteșc și al lor înșiși. Romanul lui Galan subliniază cum, mai întîi practic, în procesul muncii, apoi treptat și ideologic, forța partidului crește și într-inșii, dezvoltându-li-se. Discuția cu care se încebe volumul I al romanului este o reprezentare vie a unei noi etape în creșterea forței partidului în oamenii gospodăriei din Lespezi. Olteanu, confuz și fricos de felul lui, se află acum în momentul în care a început să pătrundă lumina partidului. Deși neîncetător în propria lui putere de demonstrare a lucrurilor — invocă prezența „domnului Mindirigiu”, comunistul, — el are posibilitatea de a face un salt în luările sale de atitudine, spunîndu-i lui Matei limpede și curajos: „Domnul Mitu Cîrstei (și „domnindu-l” pe vizitiul comunist el îi acordă de pe poziția lui o stimă deosebită!) stă... dintr-o mulțime de puncte de vedere, cu... cel puțin șapte trepte deasupra dumneavoastră!” În ceea ce-l privește pe Matei, — zdruncinat de mai mult timp în concepția sa despre lume ca fiind o grămadă uriașă de „baliverne”, — el înjură, după obicei, sau *se* înjură, însă își dă seama cu claritate că Olteanu are dreptate...

Înfățișarea personajelor în *transformare*, cu o evoluție complicată printr-o chinuitoare căutare a adevărului de care le e greu să se apropie, datorită fie situației sociale echivoce, fie înapoierii conștiinței lor de clasă, preocupă mult pe scriitorii noștri. În felul acesta, am întîlnit des chipurile țăranilor mijlocași sovăiecnici, a vechilor intelectuali ezitanți, roși de tulburătoare reverificări a cunoștințelor și a concepțiilor lor; a tinerilor mic-burghezi gata să se exalte pentru o cauză măreată în aceeași măsură în care sînt gata să se „dezamăgească”, să devină tot mai sceptici și chiar să intre în tabăra dușmanilor ideilor înain-

tate; de asemenea, a muncitorilor și a țăranilor săraci înapoiți, neîndrăznind încă să creadă în victoria unei orînduiri drepte și trași îndărăt de concepții și obișnuințe vechi.

Ceea ce este comun în tratarea tuturor acestor personaje, în fond atît de diferite unele de altele ca grupuri sociale, este criteriul de fixare a evoluției lor, la un moment dat, pe o linie pozitivă, prin însușirea conștiință a poziției de luptă a clasei muncitoare. Bogata experiență a literaturii sovietice clasice arată că determinarea încadrării unor asemenea personaje în șirul eroilor pozitivi depinde de posibilitatea ca, în urma unei anumite evoluții a lor ascendente în ciuda contradicțiilor, ele să devină, în lupta dintre forțele sociale progresiste și cele reacționare, purtătoare ale noului, ale idealului de luptă al clasei muncitoare.

Aceasta presupune că, în desfășurarea contradictorie a vieții lor, asemenea personaje pot fi, în diferite momente, nu numai sub influența ideologică a dușmanului, ci chiar efectiv în serviciul lui, conștient sau inconștient. Așa dar, pînă la posibilitatea situării lor definitive ca personaje pozitive, ele pot fi direct personaje negative prin semnificația obiectivă a acțiunilor lor. Roscin și Dașa, cunoscutele personaje ale „Calvarului” lui Alexei Tolstoi, au trecut prin această fază nemijlocit negativă, dar prin victoria elementului pozitiv, mereu prezente prin evoluția lor ascendentă în mijlocul societății în transformare revoluționară, rămîn categoric minunate personaje pozitive. Grigore Melehov, nouitatu personaj al lui Șolohov, rătăcit în lupta pe viață și pe moarte dintre *nou* și *vechi*, în ciuda înzestrării sale excepționale cu numeroase calități esențiale pozitive, nu poate rămîne, nici pînă în cele din urmă, un erou pozitiv, dramatic sau căutare a adevărului neizbutind să ducă la victoria eficientă a elementelor pozitive dintr-însul.

Dintre romanele noastre apărute în ultimii ani, cele mai multe discuții le-a stîrnit în această privință romanul lui Fr. Munteanu, prin personajul său Mircea Rotaru.

Se cunoaște discuția dusă pe marginea cronicii din Gazeta Literară, care-i reproșă printre altele, lui Fr. Munteanu, „ultra-complicarea“ personajului Mircea Rotaru. Deschiderea spontană a acestei discuții destul de aprinse dovedește interesul remarcabil al criticii noastre literare pentru problemele creării eroului pozitiv și nu întâmplător a izbucnit în jurul romanului lui Fr. Munteanu. Categoriic, e vorba de un roman caracterizat în primul rând printr-o îndrăzneată căutare de a rupe șabloanele eroilor schematici și de a oglindi în personaje o variață complexitate de tipuri sociale. Ceea ce cred că a dus la crearea unei confuzii în această discuție și la imprecizia analizei personajului a fost ruperea „problemei Mircea Rotaru“ de ansamblul sensului cărții lui Fr. Munteanu. În sine, nu poate fi analizat nici Roscin, nici Melehov, și, în cazul nostru, respectând proporțiile, nici Mircea Rotaru. Roscin nu poate fi studiat decât în cadrul dramei impresionante a „Calvarului“ intelectualului rus în dibuirea adevărurilor care-i apar brusc transfigurate de Marea Revoluție. Pe Roscin nu-l putem fixa fără să-l raportăm la Teleghin, care susține echilibrul în prezentarea integrală a tabloului intelectualității în transformarea ei revoluționară și care subliniază că drumul lui Roscin, veridic și tipic pentru o anumită parte a intelectualității, nu este *unicul*. Nu mai vorbim că, mai ales în ultimele volume, — și mai ales în ultimul—drama intelectualului în romanul lui Alexei Tolstoi apărea integrată, ca un aspect clar delimitat, în tabloul social general, în care forțele hotărâte ale revoluției își luau locul hotărâtor și în acțiunea cărții.

Mircea Rotaru, complicat pur și simplu, insuficient complicat sau ultra-complicat, nu poate fi privit izolat, ci numai prin prizma locului ocupat în ansamblul romanului. „Ultra-complicația“ lui trebuie privită din punct de vedere al semnificației pe care o are sau n-o are ca exponentă a manifestării unor anumite elemente sociale, stabilite, în carte, în raportul lor veridic cu alte elemente sociale, — mai ales cu cele determinante pentru sensul acțiunii prezentate.

E evident că Fr. Munteanu a urmărit să aducă în cartea sa, pe prim plan, imaginea tineretului de azi al patriei noastre, cu diferențierile care se manifestă firesc.

I.V. Stalin, într-o scrisoare către Gorki din 1930 (v. Opere, vol. XII, pag. 186 —7) fixa tocmai o asemenea imagine a tineretului în perioada construcției socialismului:

„Tineretul nostru este felurit. Unii sînt plîngăreți, oboșiți, dezamăgiți... Alții sînt voioși, plini de viață, puternici prin voință și prin năzuința lor nestăvilită de a obține victoria. Nu este cu puțință ca acum, cînd sfărîmăm vechile relații ale vieții și făurim altele noi, cînd lichidăm căile și cărările bătătorile și deschidem altelenoi, nebătătorite, cînd grupuri întregi de populație care au trăit în îndestulare sînt smulse din albia lor și părăsesc arena, făcînd loc milioanei de oameni care înainte vreme erau oropsiți și năpăstuiți, — nu este cu puțință ca tineretul să formeze o masă omogenă de oameni care să simpatizeze cu noi, nu este cu puțință ca în sînul lui să nu existe diferențiere, divizare“. I.V. Stalin se referea la acei tineri, unii „fii de oameni cu stare“, alții chiar din „tineretul nostru (al nostru prin situația sa socială), care nu au „destulă înțelegere pentru a privi tabloul grandioasei acțiuni de sfărîmare a vechiului și de înfrigurată construire a noului, ca un tablou a ceea ce trebuie să fie și prin urmare este de dorit, tablou care pe deasupra, nu prea seamănă cu idila paradisiacă a „fericirii generale“ care trebuie să ne dea puțința „de a ne odihni“, „de a gusta fericirea“. Se înțelege că în condițiile acestui „vălmășag amețitor“ nu se poate să nu existe la noi oameni oboșiți, dărîmați, uzați, dezamăgiți, oameni care se dau la o parte și, în sfîrșit, oameni care dezertează în lagărul dușmanilor. Sînt „spezele“ inevitabile ale revoluției.

Esențialul este acum că nu plîngăreții dau tonul tineretului, ci comsomoliștii noștri combativi, nucleul unei noi și numeroase generații de bolșevici care distrug capitalismul, de bolșevici eliberatori ai tuturor celor asupriți și înrobiți. În aceasta stă forța noastră“.

Fr. Munteanu nu a realizat în opera sa o imagine artistică destul de bogată a aces-

tui tineret, diferențiat dar puternic, prin precumpănirea forțelor pozitive. Totuși, cartea lui e remarcabilă prin îndrăzneala cu care a pus în evidență freamătul creator al tineretului nostru, în care un individ ca Mircea Rotaru își are un loc bine precizat.

El se include în acea categorie de tineri care, prin situarea lor socială, nu fac parte dintre „fiii camenilor cu stare” (îmbogățirea tatălui lui Mircea era de ultimă oră și nu apucase să se exercite suficient asupra fiului), nici din „tineretul nostru”. Caracteristic acestei categorii de tineri este faptul că ei cuprind în personalitatea lor elemente contradictorii, care-i pot în aceeași măsură împinge să devină o rezervă a dușmanului de clasă, un procent al „*spezilor revoluției*” ca și aliați sinceri ai clasei muncitoare, totul explicându-se prin influența hotărâtoare a unuia sau a altuia dintre mediile sociale, a uneia sau a alteia dintre concepțiile morale și ideologiile de clasă.

Lui Mircea Rotaru nu i se pot reproșa „ciudățeniile”, — de fapt contradicțiile puternice tipice micului burghez. Esențial este că în evoluția lui, atât de contradictorie, scriitorul reliefează posibilitatea unei dezvoltări ascendente, pe baza elementelor pozitive din caracterul său. E vorba de pasiunea pentru inovații tehnice, însușire a noii atitudini morale față de muncă; de aplecarea plină de dragoste pentru suferințele omului simplu, puternic evidențiată în povestirea despre Jurj tinichigiul; e vorba de antipatia sinceră față de mediile potrivnice înnoirilor sociale, fie că e vorba de sufrageria mătușii Anghelina, sau de seminarul teologic. Dar, mai presus decât acestea, este adevărata căutare a adevărului care-l caracterizează și-l face să nu fie un tânăr mic-burghez împăcat cu sine, în ciuda individualismului și scepticismului care-l trag mereu îndărăt. Oare nu din această cinstită căutare a adevărului a pornit acțiunea justă a lui Mircea Rotaru de a demasca fățărnicia asistentului reacționar, cocoțat în conducerea organizației U.T.M. a Facultății — , acțiune de la care i se trage de altfel și excluderea nedreaptă din U. T.M. și din Universitate? Oare Farcaș — secretarul regionalei de Partid — nu l-a înțeles mai adânc pe Rotaru sezisându-i calitățile și ajutându-l să-și învingă orgoliul

individualist și neîncrederea care l-au împiedicat să protesteze cu hotărâre împotriva excluderii nedrepte?

Dar e adevărat că evoluția lui Mircea Rotaru spre drumul bun, transformarea sa în „erou pozitiv” nu e convingătoare. Deși scriitorul a pregătit cu grijă elementele pozitive de bază care să-l poată trage pe Mircea Rotaru din mlaștina tendințelor mic-burgheze, el nu le-a acordat, în desfășurarea epică a romanului, posibilitatea de a fi mobilizate consecvent într-un sens unitar, explicând treptata și continuă transformare a eroului. Dimpotrivă, Fr. Munteanu a grăbit în ultimele pagini, în mod arbitrar, evoluția eroului său, simplificându-l. Însă, aici nu poate fi vorba de o simplă slăbiciune a construcției epice în ultima parte a cărții. Ele sedatoresc într-adevăr lipsei de pregătire a condițiilor necesare unei schimbări reale, dar nu numai în individul izolat M. Rotaru, ci și, ba chiar în primul rând, în mediul înconjurător, a cărui influență poate singură explica atât evoluția contradictorie cât și victoria finală a elementelor pozitive.

I. V. Stalin, în tabloul amintit mai sus, sublinia că „esențialul este acum că nu plîngăreții dau tonul, ci consomoliștii noștri combativi...” Transformarea lui Mircea Rotaru în mijlocul tinerilor din fabrică, poate fi convingătoare numai prin puterea *tonului* pe care l-ar avea tineri ca Pavel Cuc, cu care trăiește alături, și care reprezintă organizația U.T.M. Ea s-ar putea explica prin influența hotărâtoare a secretarului de partid Oniga, sau a altor comuniști, asupra lui Mircea Rotaru. Din păcate însă, *colectivul* nu trăiește decât prea puțin în romanul lui Fr. Munteanu și are prea puțină înfrîmire directă și explicabilă asupra lui Rotaru.

În mod cert însă, trebuie discutată, în legătură cu creația lui Munteanu, primejdia deformării naturaliste a realității, dar nu privitoare la așa zisele „pete”.

Trebuie astfel să ne oprim asupra ultimei nuvele publicate de Fr. Munteanu, „A venit un om” (apărută în V. R. nr. 4/1955). Aici scriitorul s-a manifestat, dacă se poate spune, caracteristic, atât pentru calitățile sale, cât și pentru deficiențele sale. Principalul erou pozitiv

ni se pare realizat, prin forța cu care îl reliefează conflictul al cărui personaj central este. Bochiș, muncitor comunist, primește sarcina de partid, înaltă și grea, de a duce într-un sat munca de lămurire pentru alcătuirea gospodăriei colective. Fr. Munteanu își confirmă și aici preocuparea de a prezenta omul din realitatea în transformare revoluționară, în intimitatea afectivă, în relațiile familiale și de dragoste. Integritatea morală a lui Bochiș e emoționantă tocmai pentru că este pusă la grea încercare, pe plan moral. Infrângerea dragostei sale pentru Florica — infrângere care nu se desfășoară fariseic, prin afirmarea demagogică a unei purități de sfânt — este semnificativă pentru caracterizarea târicii omului educat de partid, conștient derăspunderile sale, deopotrivă familiale și obștești.

Păcat însă că lupta lui Bochiș în această privință pare să ia mai curînd aspectul luptei împotriva instinctelor sale, decît a sentimentelor sale, deoarece nu există, din partea lui Bochiș cel puțin, — o vizibilă înclinare afectivă, bazată pe înțelegere și împărtășire sentimentală, ci doar o puternică atracție fizică. Dar ceea ce izbește pe cititor în lectura nuvelei este strania răsturnare a imaginii globale a realității zilelor noastre prin fotografierea naturalistă a urtitului, din această realitate, așa cum îi apare la un moment dat, sau într-un punct spațial izolat. Astfel, aproape fără excepție, toate personajele care reprezintă organele de partid și de stat, sînt de fapt dușmani ascunși sau elemente înapoiate, mînate de interese și sentimente egoiste în acțiuni dăunătoare luptei purtate; în schimb, personajele pozitive, reprezentînd oamenii cinstiți, sînt tocmai cei suspectați pe drept sau pe nedrept de atitudine dușmănoasă: un ofițer deblocat, fost comandant pe frontul anti-sovietic, sau un țaran trecut de Sfatul Popular în rîndurile chiaburilor... Tabloul este astfel văzut încît Bochiș, venind în sat, trebuie să lupte cel mai mult cu elementele care în chip firesc ar fi trebuit să-i fie sprijin, și să se bizuie exclusiv pe elementele compromise în ochii celor ce reprezintă organele de stat și de partid. Desigur, nu e vorba de a-i cere scriitorului să poleiască

realitatea, făcînd întotdeauna egalitatea de sens între activist de partid și erou pozitiv. Desigur, dușmanii caută să se strecoare în posturi de conducere și nu odată reușese, fiind încurajați în acțiunea lor nocivă și de prezența în aceleași posturi a unor elemente înapoiate, chiar dacă cinstite în fond. Dar tabloul semnificativ, tipic, nu poate fi pur și simplu un revers mecanic al tabloului poleit, ca și cum am spune: să facem din personajul pe care poleitorii îl prezintă „ideal“ un dușman sau un retrograd, iar din personajul condamnat de o literatură schematică un erou pozitiv nedreptățit, și am spart șablonul idealizării. Da, l-am spart, pentru a-l înlocui cu un șablon nu mai puțin primejdios, cu iz naturalist și obiectivist. Cred că alunecarea într-un asemenea șablon l-a făcut pe Fr. Munteanu să accentueze în această nuvelă înclinația sa spre scene care sugerează erotismul — puternic prezente și în „Ciofîrlia“. Imi exprim teama că lui Fr. Munteanu, scriitor care s-a impus categoric în scurt timp prin talentul și căutările sale îndrăznețe, a început să i se potrivească referirea făcută la Congresul scriitorilor sovietici de V. Kocetov: „E curios că unii dintre noi caută cu mai multă pasiune critică și cu mai multă minuțiozitate vechiul în ceea ce este nou, și nu invers, noul în vechi, dacă mă pot exprima așa“. E primejdia pe care Fr. Munteanu trebuie să se străduiască în primul rînd s-o înlătore.

Dar, în același timp, trebuie combătut modul de a se readuce în critica literară vechea practică a cîntăririi eroului după calitate și lipsuri, sub pretextul combaterii naturalismului. Felul cum s-a pus la un moment dat în legătură cu romanul lui Fr. Munteanu problema „petelor“ în sine, nu face decît să distragă atenția de la realele primejdii de deformare a realității, dîzorientînd pe scriitorii ca și pe cititorii.

A. Surkov, în raportul său la Congresul scriitorilor sovietici, spunea că adevărații eroi pozitivi ai vremurilor noastre „*lasă o urmă de neșters în inimile cititorului și înfăptuiesc marea operă de formare a omului*

nou al societății noastre". Care trebuie să fie acești eroi pozitivi în romanul lui Fr. Munteanu? Farcaș și Oniga, Pavel și Mara Cuc, etc.. Trebuie spus însă că figura cea mai luminoasă a romanului, cea a lui Farcaș, lasă într-adevăr o „urme de neșters" în inimile cititorilor, dar nu prin întreaga lui personalitate, ci prin unele minunate vorbe și atitudini ale lui, insuficiente totuși pentru a fixa un personaj viabil prin personalitatea sa puternică. Acestea nu pot însă delimita o individualitate, iar altceva nu știm despre el.

Oniga, mai precizat în carte decât Farcaș, apare din multe puncte de vedere ca un „personaj fără axă", în sensul că deși nu se spun multe despre el, nu-l înțelegem, referințele fiind contradictorii în așa măsură încât nu ne putem forma o imagine unitară a lui ca erou înaintat. Este, în alcătuirea chipului lui Oniga, într-adevăr o îmbinare de trăsături generale ale „comunistului" care nu sînt individualizate, cu alte trăsături incidentale, care nu pot fi introduse firesc în imaginea secretarului de partid Oniga, pentru că sînt izolate de o viziune complexă generală asupra personajului.

Pavel Cuc, personaj într-adevăr viu, ne rămîne, mai ales cum îl caracterizează just uncronicar, ca imagine a „stîngistului", „mîncător de burghezi" și ne e simpatic prin sincerul lui entuziasm în lupta practică pentru construirea socialismului, dar e insuficient maturizat, chiar pînă în ultimele pagini ale cărții, pentru a da „tonul" just în acțiune. Să adăogăm la aceasta că prea puțină hotărîre se opune trăsăturilor slabe ale caracterului său, manifestate în legăturile sentimentale care l-au putut duce atît la relațiile nesănătoase cu Elena Matcău, cît și la tocirea vigilenței revoluționare față de Mia-Anica.

Așa dar, lipsa fundamentală a cărții lui Fr. Munteanu este lipsa unor adevărați eroi pozitivi, opuși puternic personajelor negative și capabili să-și exercite influența transformatoare asupra celor șovăielnici, ca Mircea Rotaru.

Dar punerea pe primul plan a unei așa zise probleme a „petelor" cu care i-ar fi înzestrat Fr. Munteanu pe eroii săi po-

zitivi au avut practic darul să distragă atenția de la problemele fundamentale ale creării eroului pozitiv, ale rolului înalt pe care trebuie să-l joace acesta.

Esențială este nu „reglementarea" luminiilor și petelor („Orice fel de reglementare — a spus Surkov în raportul său, — ucide pe loc eroul: ci cartea, duce la înlocuirea caracterului viu, convingător, printr-o morală didacticistă"), ci crearea unor viguroase caractere veridice de eroi pozitivi care, deși nu sînt „ideali" în sensul unor personaje îngerești, imaculate, să constituie idealul înalt omenesc al tineretului nostru, ca ștafete luminoase ale mărețelor mesaje ale luptei pentru socialism, pentru o viață frumoasă, liberă și demnă.

Lupta împotriva așa zisei „umanizări" a personajelor prin lipsuri, trebuie să mobilizeze pe toți creatorii de literatură; ea se îmbină în mod necesar cu lupta contra idealizării și schematismului, în vederea realizării unor caractere conforme cu adevărul vieții, mărețe prin forța noului care se descoperă în ele, în omenescul lor adînc, necruțat de scăderi morale sau spirituale, dar niciodată învins, copleșit de ele. În această privință, considerăm ca o indicație deosebit de prețioasă, aceea dată în raportul său de către S. Vurgun: „Laturile puternice și slabe ale caracterului eroului pozitiv trebuie să apară tocmai ca o manifestare a naturii sale pozitive. În caz contrar, noi compromitem integritatea naturii eroului pozitiv, care rezidă nu în amestecul haotic al laturilor luminoase și întunecate, ci într-un anumit caracter unitar, în diferite forme ale manifestării lui". În acest sens, aprecierea lui I. Mibăileanu asupra „lipsurilor" lui I. Brad este pe deplin justă, ea referindu-se la rolul acestor „lipsuri" ca manifestări firești ale evoluției eroului în faza respectivă de creștere, perfect încadrate naturii sale în esență pozitivă. În același sens ar fi trebuit să fie analizată realizarea celorlalte personaje, accentuîndu-se mereu asupra semnificației proprii, distincte, a fiecăruia în cadrul forțelor sociale pozitive, — și nu, așa cum s-a făcut, prin

desprinderea arbitrară a așa numitelor „pete“.

★

Falsa problemă a așa ziselor „pete“ trebuie lăsată de o parte. Însă problema aspectului complex al eroului pozitiv, problema luptei între vechi și nou în conștiința eroului pozitiv însuși, este reală și nu poate avea, după opinia mea, decît un singur răspuns, indicat cu profunzime în cuvintele citate adineaori din coraportul lui Samed Vurgun care amintesc cu precizie că nici laturile pozitive, nici cele negative nu pot fi reglementate după calcule preconceptuate; ele nu pot decît să apară *organic* în caracterul eroului pozitiv, firești structurii sale individuale și evoluției sale proprii, ca manifestări ale unei personalități unice, definite, de natură esențial pozitivă.

Asemenea indicații se referă la cerința fundamentală a creării eroului înaintat în literatura noastră, aceea ca, făcînd din el un reprezentant tipic al forțelor pozitive din realitatea în transformare revoluționară, să realizăm în figura lui o *multilateralitate în unitate*. Să aducem deci personaje complexe, dar nu dezaxate artistic. Să reliefăm deci multilateralitatea și contradicțiile unor asemenea personaje, dar fiecare latură și fiecare aspect contradictoriu să fie absolut necesar, de nelipsit, pentru înțelegerea integrală a personalității în esență pozitivă a eroului.

E problema realizării artistice a *caracterului* eroului pozitiv, problemă cheie în definitiv, căci nici o desfășurare epică nu se poate susține fără viabilitatea caracterelor principale ale căror ciocniri expun prin particular conflicte sociale tipice.

Poate nu e de prisos să subliniem acest lucru, pentru că uneori se manifestă fie în critica noastră, fie în diverse discuții literare, o anumită aversiune ciudată a unora față de aprecierea unității dialectice dintre *generalizare și individualizare* ca problemă fundamentală a literaturii, îngăduindu-se și încurajându-se existența unor caractere vagi, siropoase, însărcinate cu misiunea de purtători de cuvînt ai unor poziții înaintate. Mi se pare o chestiune care n-ar mai trebui discutată, aceea că nefiind o indi-

vidualitate puternică, precis definită, vie prin omenscul ei propriu, nici un personaj nu poate fi *purtător de cuvînt* pentru că nu-i convingător ca existență, oricîte vorbe și gesturi frumoase ar avea. „*Fiecare* — spune Marx despre personajele realizate ale unei opere — *este un tip, dar totodată și un anumit individ, un „acesta“ cum se exprimă bătrînul Hegel și așa trebuie să fie*“. În deosebi, în epică, individualizarea e hotărîtoare, planurile mari ale luptei sociale, ale umanității în genere, dezvoltându-se numai prin planul particular al acțiunii indivizilor concreți, urmăriți în cursul desfășurării epice.

Justa concepție asupra importanței *caracterelor* în epica noastră, asupra semnificației *personalității* puternice pe care trebuie s-o aibă eroul nostru pozitiv, asigură poziția trainică a romancierului în lupta deopotrivă contra schematismului, ca și a obiectivismului burghez, în crearea personajelor principale ale literaturii realist socialiste. La aceasta s-au referit numeroase luări de cuvînt la cel de-al 2-lea Congres al scriitorilor sovietici. Raportul lui A. Surkov, în capitolul consacrat eroilor literaturii sovietice, condamnînd categoric tendința celor care „*împing pe scriitor pe calea șablonului „eroilor ideali“*“, arată că „*forța eroilor pe care tînărul nostru contemporan vrea să și-i ia drept model trebuie să se sprijine pe adevărul profund al vieții, pe dezvoltarea caracterului lor potrivit legilor zugrăvirii unor caractere tipice în împrejurări tipice*“. Iar combătînd tendința contrarie, obiectivistă, a celor care „*vor cu orice preț... să diminueze și să pună pe al doilea plan lucrul esențial — și să-i descopere în primul rînd slăbiciunile omenești*“, coraportul lui Samed Vurgun a arătat că „*prezentarea contradicțiilor și slăbiciunilor eroului, în procesul de lichidare a rămășițelor trecutului, de acumulare a unor calități noi*“, — toate acestea sînt perfect compatibile cu literatura realist-socialistă cu condiția fundamentală ca „*să fiesubordonate sarcinii principale a generalizării artistice, sarcina creării unor caractere și chipuri unitare și puternic încheiate*“.

În ceea ce privește schematismul eroilor „ideali“, împotriva căruia pe drept cuvînt



s-au ridicat numeroși scriitori sovietici, trebuie denunțată esența anti-realistă a acestui fenomen care e departe de a fi produsul realismului socialist. „Schema ideală“ a existat întotdeauna în literatură, tocmai ca o deformare a vieții, introdusă în mod arbitrar de scriitori pentru a înfățișa nu viața, ci anumite proiecții ale dorințelor lor, ale concepțiilor lor despre omul „ideal“, dorințe și concepții care veneau în contradicție cu tabloul real al vieții, chiar dacă uneori porneau din intenții pozitive. Literatura noastră, oglindind realitatea în transformarea ei revoluționară, întemeindu-și creația eroului nu numai pe ceea ce e generalizat statistic ci și pe ceea ce se manifestă obiectiv, ca fiind *noul* în dezvoltare, n-are nevoie de asemenea „scheme ideale“ care rămân în afara tabloului realist.

Tendința de a crea fanteze fără sînge drept eroi „ideali“ n-a lipsit din literatura ultimilor ani. În vremea din urmă, ni se pare însă că e mai rar cazul unor adevărați eroi „îngerești“. Se întîmplă însă fenomene diverse care dovedesc strădania de a rupe șablonul eroului ideal, fără însă a dovedi concepția justă despre ceea ce trebuie să fie un erou pozitiv care, înainte de toate, trebuie să fie un om în carne și oase și, pe deasupra, un caracter complex, de om înaintat, cu o intensă viață spirituală și sufletească. Se întîmplă, de pildă, ca viziunea asupra eroului pozitiv să rămînă în continuare schematică și scriitorul să caute „complicarea“ artificială a eroului său prin amănunte lăturălnice. De aceea Vlad Oprișa, personaj care încă nu depășește figura roză a unui erou din povești, pe care autorul îl vede idolatrizat de toți cei din jur și avînd întotdeauna pe buze un citat din Marx și o frază profetică, acest personaj e „complicat“ printr-o dramă cusută cu ață albă și „multilateralizat“ prin pasiuni secundare, inutile pentru înțelegerea caracterului lui Vlad: pagini întregi sînt dăruite virtuozității de vioară și altele celei de călăreț a lui Oprișa. („Floarea vieții“ de Aurel Mihale).

Dacă Vlad Oprișa este „multilateralizat“ prin îmbălsămarea lui cu apă de trandafiri, anumite personaje ale altor scriitori sînt „multilateralizate“ prin mînjirea lor cu

apă cam mlăștinoasă. Fenomenul este însă același și arată cum schematismul și obiectivismul se întîlnesc în deformarea vieții. Arată de asemeni că unii scriitori, harnici și talentați, greșesc nu în *crearea* propriuzisă a eroului lor, ci în concepția inițială asupra acestui erou, pe care nu-l văd de la bun început ca pe un caracter unitar deși complex, un om ca toți oamenii, dar în același timp mai presus de ei prin integritatea categorică a poziției sale ideologice și etice.

★

Un factor hotărîtor în determinarea posibilității de a crea un caracter puternic al eroului pozitiv este însăși personalitatea creatoare proprie, originală, a scriitorului. În cuvîntarea sa la Congresul scriitorilor sovietici, Marșal a spus că „între scriitori și cititori se stabilesc relații ca între buni cunoscuți, ca între tovarăși apropiați“, precizînd că „asemenea relații sînt posibile numai atunci cînd autorul este o personalitate adevărată, cu mersul și zîmbetul său propriu, cînd cititorul întîlnește în fiecare carte nouă pe acest om pe care l-a îndrăgit“. Mie mi se pare că în aceste cuvinte se cuprinde un mare adevăr, nu prea des întîlnit în critica noastră literară: că în personalitatea eroilor centrali, dragi cititorilor, aceștia regăsesc mereu — cînd scriitorul are într-adevăr o personalitate puternică — pe însuși autorul lor. Personalitatea scriitorului determină așa dar în cea mai mare măsură personalitatea eroului pozitiv central, care într-un fel sau altul, este propriu scriitorului respectiv, *unic* față de oricare alte personaje ale oricărui alți scriitori, oricîte asemănări ar avea față de ele.

Și Filip, și Ilie Barbu, și Jora, și Vlad Oprișa sînt, în mai mică sau mai mare măsură, oameni caracterizați prin aceleași trăsături, incipiente sau dezvoltate, ale *noului*. Ceea ce-i doosebește, nu este faptul că fiecare are alte întîmplări în viața lui, nici fizicul, nici faptul că unul e mai impulsiv, altul mai stăpînit, unul mai închis într-însul, altul mai reflexiv, iar altul mai expansiv. Ci, în măsura în care sînt *personalități*, întreaga lor personalitate este distinctă cu claritate. Iar această clară distincție nu se poate realiza fără o pro-

prie viziune a autorului asupra eroilor săi pozitivi, fără o anumită preferință, înclinare, afinitate, cu eroii săi. De aceea, de exemplu, Ilie Barbu este *viu*, deși tipul lui este frecvent în literatură, asemănător în definitiv cu nenumărați alții. Este *viu* pentru că poartă pecetea *unică* a originalității lui Marin Preda, așa cum cei mai izbutiți eroi pozitivi ai zilelor noastre din opera lui Petru Dumitriu poartă pecetea precisă a autorului lor, ș.a.m.d. Zece scriitori cu talent matur și original ar putea scrie zece povestiri despre Ilie Barbu — același ca realitate biografică și semnificație socială — dar nici unul nu va face copii după Ilie Barbu al lui Marin Preda, ci creații proprii, noi.

Bineînțeles, e greu să sezezezi „sunetul” distinct, propriu — cum spunea Ibrăileanu — al fiecărui scriitor. Se poate încerca însă aceasta prin căutarea de a seza, analitic, felul propriu al scriitorului de a-și concepe personajul, ca pe un caracter definit.

Ași vorbi astfel, în cazul lui Ilie Barbu pe care l-am luat ca exemplu, despre *reflexivitatea* pe care i-o atribuie scriitorul și pe care am mai întilnit-o la Marin Preda, în opera căruia oamenii, afară de cazul când *izbucnesc* exploziv, într-un monolog plin de invective, vorbesc mai mult într-însii, decât în afară. La Ilie Barbu, ai impresia că fiecare gest și fiecare vorbă a lui e un fel de continuare exterioară a gândurilor, care, astfel, din când în când, ies la iveală. Marin Preda își urmărește eroul îndeosebi în discuțiile lui interioare cu sine însuși sau cu alții dar tot în gând; de aceea, poate filmul lucrat ulterior nu e pe măsura cărții, căci personajul e sărăcit tocmai de reflexivitatea care-l caracterizează. De pildă, discuția lungă pe care o are *în gând* Ilie Barbu cu frații Ciobanu este caracterizantă pentru arta lui Marin Preda, dar incompatibilă cu arta cinematografică, care a și eliminat-o — ca și alte momente de reflexivitate — eliminând nu amănunte epice ci o vînă principală a eroului.

La Marin Preda, înrudită cu trăsătura reflexivității, a vorbirii interioare, este tandrețea discretă a personajului, uneori disimulată chiar prin bruschețe. Ilie Barbu

este un om neobișnuit să-și etaleze sentimentele, neobișnuit cu vorbe dulci și purtări gentile.

Dar, de fapt, adeste două trăsături ne vorbesc despre un anumit erou literar, concretizat prin reținerea în sine deopotrivă a vorbelor și a sentimentelor, tăcut și rezervat, deși în fond plin de gânduri și clocotind de pasiuni. În acest fel, ne vine în minte, în ciuda marilor deosebiri, eroul sadovenian, vechiul exponent al țărănului nostru, văzut nu *exterior*, prin aparența sa, ci *interior*, în lumea care fierbe tănuită într-însul. Amintirea monologului violent al omului necăjit cu care se deschidea prima carte a lui Preda, „Intîlnirea din pămînturi”, nu numai că nu infirmă, ci confirmă caracterul închis al eroilor lui Preda, apropiindu-i astfel într-un anumit sens de cei ai lui Sadoveanu, prin izbucnirea bruscă, provocată la un moment dat de o picătură care face să se reverse paharul veninului adunat, cantitativ, într-o viață de om. Drumul de la eroul de atunci la Ilie Barbu precizează însă și prima diferență esențială față de eroii sadovenieni: în locul „durerilor înăbușite”, la Barbu încep să se acumuleze în reflexivitate *căutări*, specifice epocii noastre noi, eroul zilelor noastre trăind interior un minunat proces de lămurire față de problemele fundamentale ale vieții, față de realitatea în transformare revoluționară.

O comparare a eroului lui Marin Preda cu eroii sadovenieni din punct de vedere al *conținutului* uman asemănător duce la concluzii interesante pentru definirea originalității scriitorului. Ideea *sentimentelor înăbușite* este deci mereu prezentă, izbucnind rar, deopotrivă și la Sadoveanu și Preda, în prilejuri cu totul speciale, în ceasurile rare ale povestirilor sau ale întîmplărilor excepționale. La fel ca durerile, *bucuriile* se exprimă și ele rar în vorbe, niciodată în năvală impetuoasă de exuberanță. Mai curînd prin *chiote* sau exclamații scurte, interjecții sau — mai mult, pentru eroul lui Preda — prin anumite acțiuni și gesturi care trădează fără ajutorul vorbelor nașterea unei mari bucurii. (De reamintit, pentru Preda, rolul *privirii deschise* în momentele sărbătorești). Anumite gesturi sociale, la eroii sadove-

nieni ca și la eroii lui Preda — de exemplu invitarea la un pahar de vin, — *altfel* pornite, pot exprima în aceeași măsură și o durere cumplită, survenită brusc sau ajunsă la culme.

Ilie Barbu e, deci, inevitabil, înrudit într-un anumit sens cu eroii sadovenieni, fiul aceleiași viziuni asupra omului învățat să tacă mult, să îngroape în el totul, să nu-și dea liber glas nici durerii, nici bucuriei.

Dar, totuși, Ilie Barbu nu poate fi confundat cu nici un erou sadovenian și nu numai din cauza împrejurărilor istorice diferite pe care le trăiește. Deosebirea se datorește, cred, „stilului“ diferit al scriitorului, nu în sensul formei, ci în sensul atitudinii artistice a unuia și a celuilalt. Sadoveanu îi aduce pe eroii în momentele lor de *povestire*, de *deschidere* a sufletului lor, dând operei sale un caracter profund liric și exprimând puternic atitudinea de dragoste pentru eroii săi. Marin Preda — și aici e originalitatea lui — se poartă cu eroii săi ca ei înșiși între ei. Lirismul e înfrinat la maximum, sobrietatea fiind nota principală a operei sale. Dragostea lui pentru eroii pe care-i pune în centrul operei e și ea discretă, ca și a lui Barbu. Marin Preda are față de Ilie Barbu atitudinea pe care acesta o are față de oamenii cei mai apropiați lui, față de nevastă, față de copil, față de prietenul dincopilărie, Țurlea. Datorită acestei atitudini proprii lui Preda față de eroul său, acesta trăiește și e *unic* în literatura noastră; scriitorul nu sadovenizează cîtuși de puțin, dimpotrivă se detașază net de arta sadoveniană, deși aduce un erou care sub raportul conținutului uman se apropie de eroii sadovenieni. Și, în paranteză fie spus, e deosebit de greu să crezi, după maestrul Sadoveanu, un erou pozitiv din lumea satului, purtînd într-însul specificul țaranului nostru. Numai o puternică originalitate îi poate asigura succesul. Ceea ce e evident la Marin Preda. Un alt strălucit exemplu de originalitate, după părerea mea, este cel al lui Zaharia Stancu, ale cărui tipuri de țărani sînt o creație proprie, întemeind poate o tradiție deosebită în literatura noastră.

Cred, că, discutînd despre eroii pozitivi și despre rolul originalității scriitorilor

în crearea lor, este nimerit să ne referim la categorica luare de atitudine a clasicii scriitor sovietic Feodor Gladkov la Congresul scriitorilor sovietici: „Nu există — a spus el — nimic mai dăunător decît nivelarea artiștilor. Trebuie, odată pentru totdeauna, să înțelegem și să ținem minte că fiecare talent este individual, că individualitățile creatoare necesită o colaborare liberă. Despre originalitatea scriitorului, despre personalitatea sa creatoare, despre măsura în care el a adus ceva nou în literatură — a spus Gladkov — critica nu spune nici un cuvînt, iar criticii se repetă aproape textual unul pe altul. Sarcina criticii însă constă tocmai în a dezvălui particularitățile creatoare ale scriitorului, arta lui din punct de vedere al conținutului și formei“.

Cît de importantă este chestiunea originalității scriitorului pentru înfățișarea varietăților și bine precizatelor tipuri de oameni ai zilelor noastre, o arată atenția deosebită acordată de Congres stilurilor diferite în crearea caracterelor eroilor pozitivi. Se cunoaște că, la Congres, s-a vorbit deopotrivă de mult despre necesitatea unor caractere complexe, dezvăluind contradicțiile adînci care mai există în oamenii cei mai înaintați, ca și despre necesitatea caracterelor romantice, create pe baza principiilor proprii ale ogîndirii veridice, dar bazate pe opunerea categorică a celor mai luminoase figuri ale contemporanilor, constructori ai comunismului, — figurilor retrograde, în care umbrele vechiului precumpănesc.

Există însă în literatura realist socialistă puterea de a înfățișa cele mai viguroase caractere eroice, fără ca să avem o prezentare exclusivă a extremelor, fără ca un caracter eroic să fie numaidecît întruchiparea a tot ce-i bun în om, evitînd ogîndirea realităților a contradicțiilor dintr-însul. Dimpotrivă, Pavel Korceaghin este un model de caracter eroic dar, cum a arătat Surkov în raportul său, nu e vorba de fel de o prezentare unilaterală, romantică, în sensul opoziției nete a luminei față de întuneric.

Ogîndind omul zilelor noastre, scriitorul găsește și patosul luptei interioare, și caracterul eroic, deoarece, cum

spunea Gorki, „cel mai dramatic erou modern este omul care înțelege lumea... omul unei omeniri noi, măreț, îndrăzneț, puternic“...„ un erou cum nu a existat niciodată pînă acum“.

Avîntul romantic face parte din viața de toate zilele a omului nostru și caracterul eroic este caracterul cel mai reprezentativ al zilelor noastre de luptă pentru construirea socialismului, fără să însemne cituși de puțin ceva asemănător cu eroul „ideal“. Oles Gonciar, luînd cuvîntul la Congres, a arătat limpede aceste lucru:

„Nu toți scriitorii noștri și-au însușit arta sintezei artistice. Deseori lucrările noastre beletristice suferă tocmai de nepuțința autorilor de a se ridica deasupra materialului de viață, de a sintetiza artistic acest material, de a crea un caracter puternic, din cauza incapacității lor de a vedea, dincolo de lucrurile mărunte, perspectiva largă și luminoasă. Din literatura noastră nu pot și nu trebuie să dispară caracterele eroice. Aceste caractere au fost și vor fi caractere principale în literatura sovietică“.

Cred că pentru noi, asemenea cuvinte trebuie să fie inscripția pe ușă a tuturor scriitorilor: „Din literatura noastră nu pot și nu trebuie să dispară caracterele eroice...“ Deoarece, în ultimii ani, proza noastră îndeosebi nu s-a îmbogățit în măsura necesară cu asemenea caractere. Il avem pe Anton Filip. Se pot cita, oarecum, și alții. Dar pe gînduri trebuie să ne pună tendința de a pierde „perspectiva largă și luminoasă“. N-ași vrea să anticipiez, dar mi se pare că „Ciocîrlia“ și „Ilie Teleagă“, ultimele nuvele publicate de Fr. Munteanu, nu sînt cu totul străine de această tendință, prin felul în care e abordată tema vieții personale a eroilor. Dar deocamdată, nu intră în cadrul discuției noastre analizarea personajelor din aceste nuvele, pentru că am hotărît să ne ocupăm numai de problema eroului înaintat al zilelor de azi.

★

Posibilitatea de a crea imaginea lui integrală și unică, în procesul muncii ca și în viața personală, joacă un rol hotărîtor în prezentarea vie și concretă a omului

înaintat. Personaje ca Ștefan Moroianu al lui Ieronim Șerbu dovedesc însă că nu e suficient să crezi pentru aceasta două planuri paralele, cărora să le forțezi întîlnirea printr-un brînci întîmplător. Relațiile de dragoste ale lui Ștefan Moroianu întrerup întreaga acțiune și fac corp aparte, eroul însuși apărînd odată schematic, ca „ideal“ al inginerului de tip nou, și altădată ne semnificativ și banal, ca erou fără identitate al unui oarecare roman amoroș, în care un tînăr, urmărit încă de o veche dragoste, întîlnește întîmplător într-o excursie la munte pe femeia visurilor lui. (Bineînțeles, eu însumi fac acum o schemă, trecînd peste încercarea inteligentă a scriitorului de a arăta că ceea ce-i unește pe tinerii aceștia noi este pasiunea cu care fiecare în parte acționează în domeniul său propriu, pentru același țel înalt). Un merit deosebit în privința aceasta, a reflectării eroului în toate manifestările sale de viață, acordîndu-i-se locul cuvenit vieții personale, îl are Aurel Mihale prin felul cum a conceput el construcția romanului lui Vlad Opreșă, deși n-a izbutit încă să-și realizeze concepția. Aurel Mihale a pus în centrul cărții sale ideea minunată că dragostea e „floarea vieții“ și a intenționat să construiască astfel acțiunea epică încît iubirea tinerească, aprinsă, să se împletească strîns cu acțiunea eroică de transformare a naturii, formîndu-se și valorificîndu-se prin însăși creșterea oamenilor în luptă.

Avem nevoie să-l vedem pe eroul înaintat al zilelor noastre înăuntrul inimii sale — și nimic nu ni-l poate dezvălui mai adînc decît relațiile sale cele mai intime, relațiile sale de dragoste. Avem nevoie să vedem, prin eroul nostru, cum vechea pasiune a dragostei, din totdeauna măreață cînd era adevărată și curată, împlinește acum viața de luptă și muncă a tinerilor de azi.

E un loc comun cerința de a da eroului posibilitatea de a-și reliefa în acțiune forțele. Dar aceasta nu înseamnă puțin lucru. În primul rînd, în acțiune trebuie să se reliefeze nu numai posibilitățile lui de orientare și hotărîrea lui, ci și cele mai subtile fibre ale personalității sale proprii: felul lui propriu de a judeca, mișcările lui sufletești, zvîcnirile unor vechi reacții

psihologice în ciocnire cu puterea voinței și a conștiinței lucide, etc... Acțiunea epică trebuie să prilejuiască ample și adânci procese de conștiință, altfel rămânem la epiderma eroului. Pe Anton Filip îl cunoaștem mai bine pentru că îl vedem și *pe dinăuntru*, în frământările sale uneori chinuitoare, dar întotdeauna rodnice, pricinuite de ciocnirile atât de variat primejdioase cu dușmanii. Pe Adam Jora îl iubim și nu ni-l putem scoate din amintire — și tocmai de aceea îl vrem reluat — pentru că participăm la o intensă viață interioară, care luminează — câtă vreme este clar văzută — pe cea exterioară, a acțiunii propriu zise. Ne e apropiat, deși nu izbutește să fie un erou pozitiv, ciobanul lui P. Vintilă, Ion Vulturar, care ni se dezvăluie, în ciuda unei aparente simplități primitive, cu o bogată efervescență spirituală.

Dar acțiunea, prin sine însăși, nu e suficientă pentru dezvăluirea vieții sufletești a eroului. Scriitorul trebuie să știe să folosească momentele acțiunii pentru a aduce la iveală starea psihologică, — și nu prin analiză științifică sau prin retorism, ci prin imagini sugestive. P. Dumitru ne oferă adeseori pilde în această privință. El știe să cîntărească momentele și greutatea specifică a psihologiei în fiecare clipă. Un minimum de analiză a stărilor sufletești e suficient uneori pentru a caracteriza puternic capacitatea de trăire interioară a eroului. De exemplu, un simplu cuvînt, spus direct, fără teamă de a fi „liniar“ poate fi suficient pentru sugerarea unei stări sufletești. După asta, restul poate fi manifestat prin gesturi și mimică, gândurile, frământările fiind subînțelese. Cititorul simțea mai bine așa ce se petrece în inima lui Adam Jora decît printr-o îndelungată analiză psihologică. Știm însă că același scriitor, în prezentarea aceluiași tînăr Jora în luptă cu valurile, nu evită nici urmărirea detaliată a gândurilor oamenilor, a frământărilor lor. Dar aceasta nu se face „din afară“, prin reproducere și analiză. Are loc un proces tipic pentru arta romancierului, de a aduce direct gândurile în acțiune. Eroii, scriitor și cititori iau parte la aceleași emoții ale luptei cu furtuna, cu care luăm contact nu numai prin imaginea

ei nemijlocită ci și prin reacțiunile creierului și inimii lui Adam Jora, pe care le împărtășim.

Această măiestrie în prezentarea vieții sufletești e hotărîtoare. Fără ea, viața eroului de care scriitorul vrea să se apropie va rămîne străină. În această privință, în primul rînd socotesc că trebuie sprijinit un scriitor harnic și inventiv, legat de realitățile actuale, cum este Aurel Mihale.

Mihale încă nu și-a însușit taina dezvăluirii vieții interioare a eroului; el face încă analiză psihologică uneori puerile, copiind gândurile în manifestarea lor banală, înlocuind participarea vie cu semne de exclamație și întrebare, dînd frământărilor reale un iz dulceag, de literatură ieftină:

„Și cît a dorit să fie aici în clipa aceea! Să-l încurajeze, să-i spună o vorbă măcar!... Și ce și-o fi zis el cînd a văzut că nu mai vine?“...

În locul imaginilor sugestive care să concretizeze procesul de lămurire interioară a eroului, scriitorul întrebuițează, sărăcăcios, un singur cuvînt, la cele mai diferite timpuri. La mici distanțe, găsim astfel: *Vlad înțelese că; Vlad înțelesese; (Vlad) înțelegea că; (Vlad) înțelesese că; (Vlad) înțelese totul; (Vlad și Lia) înțeleseseră; Vlad înțelese că* etc..., în loc ca această înțelegere să fie exprimată prin reacțiunea imediat ulterioară, printr-un gest, printr-o mișcare a feței, printr-o anumită luminare sau umbră a ochilor sau, în fine, printr-un gând. Bineînțeles, nimeni nu interzice folosirea directă a cuvîntului citat, dar nu e admisibilă înlocuirea aproape invariabil a oricărei oglindiri prin imagini. Dimpotrivă, în cazul nostru intervalele scurte între diferitele reveniri ale aceluiași cuvînt sînt adeseori ocupate de alte verbe exprimînd același proces de lămurire interioară: *Vlad pricepu, simțea, se vedea* (pe sine) sau *i se păru*, etc...

Eroul pozitiv, pentru a fi puternic înfățișat în imagini, cere întreaga măiestrie artistică obișnuită creării oricărui personaj, plus ceva. Căci problema eroului pozitiv face parte din problema creării personajelor literare în general, dar este și un aspect special al acestei probleme. Scriitorul trebuie să folosească toate mijloacele

artei pentru a arăta cât de bogată și intensă este viața eroului său înaintat, ca și pentru a sublinia mereu, convingător, portretul omului nou.

Iată de ce socotesc că greșesc acei critici care, analizând realizarea cutărui sau cutărui erou pozitiv, nu se opresc sau se opresc în treacăt asupra mijloacelor diferite prin care scriitorul realizează, artistic, tipul eroului său. Iată de ce cred necesară, de pildă, remarcarea procedurii de comparare a caracterelor—nu numai a celor pozitive cu cele negative, ci și a celor pozitive între ele, tocmai pentru a preciza varietatea caracterologică a acelor pozitive. Interesante discuții se pot face în această privință în legătură cu chipul lui Anton Filip, cu cel al tinărului Adam Jora, cu cel al lui Ilie Barbu.

Ar trebui să se vorbească, de pildă, despre procedeul de a preciza felul de a fi al eroului prin oglindirea lui în diverse conștiințe și m-ași opri, să spunem, la Anton Filip. Pentru secretara lui Cristescu, preocupată de ochii și de îmbrăcămintea vizitatorilor, el e „*butacul*”, — om insensibil la farmecele ei și, în general, lipsit de curtenie față de interlocutoarele întâmplătoare, pe care nu le privește cu ochi de fantepriecut. Pentru nehotărâitul Olteanu, care-l admiră și-l stimează pentru hotărârea lui în acțiune, este „*foarte... foarte energetic om!*”. Pentru comunistul Prodan, redus la pasivitate de organele locale de partid și așteptând totuși cuvântul partidului, Filip este omul „*trimis aici chiar de partid!*” Pentru Avram Moț, este pur și simplu, dar foarte mult: „*așa om îi e!*”.

Nu e de disprețuit, ci dimpotrivă, rolul portretului fizic al eroului, — și aici ași vrea să leg discutarea acestei probleme de exemplul dat mai sus. Portretul fizic al lui Filip nu e prezent în amănunte, pictural, dar, în felul lui, e elocvent pentru că își aduce contribuția la înțelegerea omului și la semnificația pe care i-o dă scriitorul.

Privit de secretara lui Cristescu, Filip apare șters: ea se gândește că părul lui Filip e „*parcă șaten, parcă blond*.” Dar nu părul îl caracterizează pe erou: părul nu exprimă nimic din el, pentru că el însuși nu-i dă atenție. E un păr oarecare. Spre

deosebire, scriitorul se oprește asupra părului lui Cristescu, descriindu-l prin prisma lui Filip: Cristescu are părul „*învăluit și luciu*”, cu o „*șaciță albă, lată ca de două degete*”, care „*se răsfață la vedere*”. Aici părul caracterizează personajul ca pe „un bărbat care se slujește cu ascemenea ciudățenii ale modei femeiești”. Dar totuși, când facem cunoștință cu Filip, chiar prin intermediul secretarei care-l studiază și-l disprețuiește, aflăm că are „o frunte tînără, curată, cam prea înaltă din pricina cheliei timpurii”. Amănuntul, fugitiv, lasă totuși, deocamdată, cititorului, singura impresie în ce privește chipul lui Filip, dar se întipărește în minte ca o sugerare a unui intelect dezvoltat: scriitorul îl introduce pe Filip în acțiune nu cu șablonul proletcultist despre un pumn mare și greu, cu pielea îngroșată, cum sînt prezentați nu odată muncitorii dirji și trecuți prin multe, ci printr-un detaliu pe care un scriitor schematic, l-ar folosi pentru caracterizarea fizicului unui intelectual. Selectarea trăsăturilor fizice pentru *deschiderea* romanului nu poate fi întâmplătoare: scriitorul ne previne că Anton Filip, eroul lui principal, este un om la care *fruntea* înseamnă mai mult decît *pumnul*. Portretul fizic e filtrat, reprezentînd concentrarea exclusivă a trăsăturilor care complimentează imaginea *caracterului* lui Filip, al omului care acționează sub controlul rațiunii în vederea unui țel înalt.

În aceeași privință și în altele referitoare la măiestria cerută cu deosebită exigență în crearea eroului pozitiv, ași vrea să mă opresc asupra dificultăților în prezentarea chipurilor de către Aurel Mihale în „*Floarea vieții*”. În legătură cu acest roman s-au făcut critici de ansamblu, în presă și în discuții, dar socotesc că numai precizarea pînă la amănunte a unor scăderi artistice poate ajuta scriitorului încuceri-rea ulterioară a treptelor măiestriei. Iată, spre deosebire de cele arătate înainte, cât de puțin cunoaștem chipul lui Vlad și al Silviei, în ciuda revenirilor uneori insistente asupra unor trăsături fizice. Descrierea lui Vlad, de pildă, este amănunțită, aproape pînă la precizarea dimensiunilor și proporțiilor: „Era ceva mai înalt, mai svelt, cu umerii mai largi și mai bine legat

decît mulți dintre studenți. Liniile feței, care erau ceva mai dure, prelungi, sprincelele legate și ușor lăsate, fruntea încrunțată, îi dădeau o înfățișare plină de bărbăție și de încredere. Dar descrierea aceasta nu e reținută de nimeni, pentru că nu se leagă organic de imaginea caracterului, compararea dimensională cu chipul altor studenți fiind ne semnificativă, iar aprecierea etică făcută de scriitor în legătură cu înfățișarea fiind în contradicție cu comportarea ulterioară, care adeseori nu e de fel plină de bărbăție și de încredere. Despre Silvia știm că are „întunecimi în ochi“, că „îi strălucesc privirile“ și că „are părul lăsat pe spa'e“, — cam ceea ce știm să spunem despre domnița Viorica, a siroposului romancier semănătorist Vasile Pop care își puse și el, pe copertă, eroina călare. Din cele spuse de alții, aflăm următoarele: „E ca o zîna de frumoasă“ — spune Paulina. (p. 176) Apoi: „Și frumoasă-i“ — spune un cioban „... ca o zîna“ — completează altul (pag. 311).

La fel de inexpressivă este descrierea fizică gen *legitimație*, cum face nu odată Ieronim Șerbu în „Rădăcinile bucuriei“, în felul acesta lăsînd chipul „psihologic“ cu totul neajutorat de cel fizic.

De exemplu:

Sanda „avea o statură potrivită, un nas drept, frumos, ochii căprui, închiși“. Este evident că în afara aprecierii de natură estetică făcute asupra nasului, totul poate fi trecut întocmai ca semnalmamente în buletinul biroului de populație. De altfel, citînd semnalmamentele unui mare număr de oameni, nu numai că nu-ți crezi imaginea vreunui, dar ai chiar impresia că majoritatea seamănă între ei. Din păcate, așa se întîmplă nu odată și în romanul lui Șerbu. Doar că unii sînt de „statură potrivită“ (ca Sanda și maestrul Dima) alții „năltuți“, iar alții înalți.

Irina „era năltuță, mlădioasă“, Anca „era năltuță, subțire“, iar personajul negativ, Ada Mușat, întrunește oarecum semnalmamentele amîndorura: ea are „trupul înalt, subțire și mlădios“. Moroian, personajul principal, e înfățișat astfel: „era un tînăr înalt, bine făcut, cu înfățișarea plăcută“ (în treacăt fie spus, în vreme ce Moroian e

„bine făcut“, Irina e „bine legată“, diferențindu-se astfel categoric portretele fizice!)

Un alt aspect este acela al limbii eroului, al felului său de a vorbi folosit ca mijloc de individualizare și tipizare.

Flăcăul Jora vorbește cum numai un tînăr ca el poate vorbi — deoarece și Cosma vorbește asemănător — dar cum numai el însuși vorbește, în felul lui propriu. Pe Ilie Barbu nu ni l-am putea închipui vorbind, altfel decît așa cum ni-l arată Marin Preda. Mi-a plăcut și Ion Vulturar, al lui P. Vintilă, prin vorbirea lui proprie și tipică în același timp. Nu țin minte însă cum vorbește Anton Filip, și de aceea nu-mi aduc aminte niciodată cuvintele lui, așa cum îmi amintesc gesturile și hotărîrile lui. Mi-au dispărut din minte, ce fel de a vorbi au, și Melchior, și Găvrilaș, și Sitaru, și Moroian și alții.

La Congresul scriitorilor sovietici, academicianul V. Vinogradov a caracterizat concis unele lipsuri esențiale în practica stilistică a unor scriitori, lipsuri pe care, din nefericire, le înțelnim încă prea adeseori în unele romane ale noastre. Vinogradov vorbea de „uniformitate, monotonie stilistică, acel caracter șters și plat al expresiei, și stereotipia care se manifestă adeseori în limba autorului și în deosebi în limbajul personajelor din operele sale“. „Limbajul personajelor — mai spunea Vinogradov — pare adeseori construit din cuburi de joc, din șabloanele stilului gazetăresc și profesional din viața practică. El n-are jocul, coloritul viu al vorbirii de fiecare zi, nici pulsațiile unei vieți personale, ale unei expresii individuale“.

Trebuie să spun că despre eroii lui Aurel Mihale n-am uitat cum vorbesc din cauză că știu o caracteristică comună tuturor: încă nu au învățat să vorbească fără șabloane, fără să țină discursuri și fără ton didactic, moralizator. Țin minte astfel că Vlad Oprea îi arată Silviei cu degetul citatul din Marx și-i vorbește profesoral despre greutatea drumului spre știință, și că fostul argat Ciurea nu moare fără să țină măcar în gînd o ultimă cuvîntare, deși momentul era categoric emoționant prin semnificația lui însăși și n-avea nevoie de punctarea discursivă, jenantă. În general, chiar în cazul unui discurs real,

scriitorul nu trebuie să-l copieze pur și simplu, stenografându-l. Mihale însă confundă cu totul pe erou în oratorie. Îmi amintesc că, în „Departamentul de Moscova“, proiectul inginerului e prezentat convingător prin extragerea dibace a unor argumente logice, a unor cifre și date discret împletite. În „Floarea vieții“, muncitorul Badea indică preferința scriitorului pentru discursul umflat și neurgumventat, spunându-i lui Vlad: „Nu e nevoie să începeți cu cifre și date... Urmează în consecință o cuvântare în stil profetic, care repetă mereu imaginea viitorului și convingerea în posibilitatea realizării acestuia, fără referire concretă, convingătoare, la sarcinile momentului. Atât de diformată e viziunea scriitorului prin predilecția pentru rostirea vorbelor mari, că adeseori oamenii lui vorbesc singuri cu glas tare și retoric (Monologul lui Vlad despre orezul care va crește în baltă, etc...) La un moment dat, se introduce chiar un discurs închipuit de un personaj, Silvia, despre un alt discurs pe care ar trebui să-l rostescă alt personaj, academicianul Pamfil. Se evidențiază în toate acestea o altă maladie stilistică remarcată de academicianul Vinogradov, și anume „înclinația“ spre „frumusețea“ banală, spre euforia retorică exterioară și spre „dulcegărie“.

Copierea exactă a cuvintelor rostite sau scrise cu diferite prilejuri nu dă imaginea veridică, expresivă, a stărilor înfățișate. În același sens, *scrisorile* sînt adeseori bine venite, ele aducînd în mod concret gîndurile și năzuințele eroului, dezvăluite de el însuși. Dar n-are rost să reproducă întocmai scrisori care repetă pentru cititori ceea ce el știe dinainte, din desfășurarea acțiunii, așa cum face Mihale. Schimburile de scrisori Vlad — Silvia nu sînt decît noi discursuri, cîteodată ridiculizînd eroul, care ne e drag, prin copierea mecanică a formulelor banale, inexpresive, cu pretenția de a-i exprima sentimentele:

*Te sărut de o mie de ori...*

*Al tău pentru totdeauna, Vlad.*

și, idem:

*A ta, Silvia...*

În fine, o ultimă problemă: bogăția epitetelor și precizia lor, proprietatea termenilor, pentru a reliefa trăsăturile fizice și psihice, viața complexă a eroului pozitiv. Mihale uzează un aparat restrîns de calificative care revin mereu, inexpresiv. De pildă, mereu ni se spune, alternînd cu numele eroului: „mecanicul“, „fostul argat“, „tînărul inginer“, — ca și cum simpla repetare, pagină de pagină, a acestor termeni profesionali ar ține trează caracterizarea eroilor ca aparținînd categoriilor sociale pe care le reprezintă. E pozitiv, cum am spus, că autorul a pus *Floarea vieții*, cu curaj și perseverență, în centrul cărții. Dar e mare primejdia de a trata scenele de dragoste cu imperfectă măiestrie, căci în loc de a-i „umaniza“ pe eroi, poți ajunge să-i ridiculizezi, să-i ironizezi chiar pentru sentimentele lor. Iată cum arată Vlad și Silvia în asemenea momente în care sărăcia expresiei dărimă totul:

„— Cîtă frumusețe! exclamă ea, pierdută“, sau:

„— Vlad, iubitule — murmură ea pierdută“, sau:

„— Silvia, murmură el pierdut.“

ș.a.m.d.

Cerințele formulate în legătură cu un roman ca „Floarea vieții“, interesant prin acțiune, drag nouă prin sensul luptei pe care o înfățișează, îndrăzneț prin temă, dar nerealizat prin subaprecierea specificului artistic în reflectarea veridică a realității în transformarea ei revoluționară, sînt valabile pentru orice roman care are în centrul său chipurile minunaților oameni ai zilelor noastre: crearea eroului pozitiv cere o înaltă exigență a scriitorului față de sine însuși, pentru a folosi tot ce poate fi procedeu artistic în scopul conturării cît mai concrete, mai vii, a vieții și figurii eroului.

Actualitatea temei, dragostea pentru oglindirea în literatură a eroului zilelor noastre nu duc de la sine la crearea unor opere valoroase. Intenția scriitorului revoluționar se realizează prin muncă asiduă pentru însușirea unei înalte măiestrii artistice, altfel ea rămîne nerealizată, insuficientă sau chiar vătămătoare prin



rezultatele ei, compromițătoare pentru literatura noastră și pentru croii ei principali. O operă de artă insuficient realizată artistic, adică imperfect justificată tocmai ca o operă de artă, are un efect direct defavorabil și în ceea ce privește educarea gustului maselor de cititori. Lărgirea capacității lor de a aprecia frumosul adevărat și de a înțelege specificul ogîndirii prin imagini a realității obiective. Exigența maselor de cititori față de scriitorii crește proporțional cu nivelul literaturii pe care aceștia le-o pun la dispoziție, formîndu-le noi necesități estetice. Pe drept cuvînt e hotărîtoare pentru mentalitatea tuturor creatorilor de literatură precisa încadrare a operei de artă în rîndul tuturor produselor inteligenței umane, așa cum a făcut-o Marx: „Producția — ne învață Marx — nu furnizează numai materialul necesității, ci formează și materialului o necesitate... Opera de artă — ca și orice alt produs — creează un public cu simț artistic și capabil să se bucure de frumos“. Exigența artistică bazată pe o poziție consecvent partinică față de opera literară, fixează cu certitudine atitudinea justă pe care trebuie s-o luăm în analizarea realizării eroului pozitiv al zilelor noastre: „Trebuie să avem — spune la Congresul Scriitorilor sovietici S. Vurgun — o atitudine plină de atenție și grijă față de lucrările care reprezintă un pas înainte în ogîndirea artistică a tîmilor contemporane, fără a renunța însă la critica cea mai severă dar constructivă a lipsurilor acestor lucrări“. Și K. Simonov în raportul său a arătat că este inadmisibil „să facem concesii măiestriei artistice, dacă într-o carte scrisă cu talent există confuzii ideologice, concepții înguste, greșite despre viață“, dar, în aceeași măsură „oricît ar fi cartea de importanță, necesară, bună — prin problemele puse în ea — lăudîndu-l și sprijinindu-l pe autor pentru ascuțirea cu care percepe realitatea, pentru înțelegerea cerințelor ei, pentru munca nobilă efectuată, nu trebuie să-i acordăm nota cinci la măiestria artistică, dacă acest cinci nu poate fi dat cu conștiința împăcată.“ Iar Riurikov, în raportul său, atrăgînd atenția asupra primejdiei de a nu se lupta „cum se cuvine

pentru criteriile înalte“ în aprecierea operei literare, a arătat că bătălia împotriva „concesțiilor“ e actuală și importantă. „Astăzi — spune el, — s-au făcut concesii actualității temei, mîine — meritelor mari ale scriitorului, poimîine — activității lui obștești și a.m.d.“

Să ne aducem aminte, pentru asemenea cazuri, cuvintele lui Mao-Tze-dun despre intenție și efect, deosebit de prețioase pentru fenomenul literar în care mai mult ca oriunde cunoaștem și apreciem efectul — opera așa cum ni se prezintă ea:

„Aici nu intră în discuție — spune Mao-Tze-dun — poziția; poziția este justă, intenția este bună, ideea este clară, numai modul de exprimare nu este bun, de aceea rezultatul este contrar celui urmărit, iar efectul nefavorabil“.

Numai printr-o mare exigență artistică, printr-un înalt nivel artistic, spiritul partinic își poate exercita funcția lui superioară de a asigura viziunea justă și atitudinea plină de dragoste față de omul nou al patriei noastre.

Și asigurarea deplinei manifestări a spiritului de partid în artă este condiția esențială a reușitei în crearea eroului înaintat al zilelor noastre. Nu se poate vorbi de problema eroului pozitiv fără să ne referim mereu la spiritul de partid al scriitorului, la încrederea și dragostea lui adîncă pentru forța noului reprezentată prin personalitatea eroului înaintat al zilelor noastre. Crearea eroului pozitiv este rezultatul căutării pasionate a scriitorului de a ogîndi în opera sa pe omul care poartă în sine aspirațiile cele mai înalte ale societății. De aceea i se cere scriitorului în primul rînd *sentimentul noului*, capacitatea de a sesiza și deosebi noul în creștere, prin oameni. Acest sentiment e plastic definit într-o scrisoare a lui Gorki din 1928: „De fiecare dată — și aceasta are loc în fiecare zi — cînd primesc cîte o scrisoare de la vreun tînr care începe să înțeleagă ceva, simt o tresărire și-mi vine să alerg spre acest om. Ce oameni interesanți sînt și cum fierbe și arde totul în ei!“ Iar la Congresul scriitorilor sovietici, A. Fadeev a spus că „adevărata forță a talentului, adevărata măiestrie, constă în primul rînd în posi-

bilitatea de a iubi tot, absolut tot ce este nou în toate domeniile vieții noastre, și că această dragoste îi deschide scriitorului toate ușile, și va desrobi toate conflictele vieții, iar discuțiile scolastice cu privire la felul cântarelor cu care se cântăresc laturile pozitive și negative ale eroilor operei, vor dispărea pentru totdeauna”.

Poate tocmai o insuficientă dezvoltare a acestui sentiment necunoscut realismului critic, face ca adeseori eroul pozitiv să balanseze între imaginea schematică a unui personaj neveridic și imaginea micșorată, umilită a unui personaj care nu sem-

nifică victoria noului asupra vechiului. Poate din pricina aceleiași insuficiente dezvoltări a sentimentului noului, nu avem încă decât un număr mult prea mic de personaje reprezentând tocmai forța cea mai înaintată a societății noastre, forța clasei muncitoare și a muncitorului revoluționar. Crearea figurii celei mai reprezentative a societății noastre rămâne încă fără îndoială o problemă care trebuie să stea în centrul atenției creatorilor noștri, o problemă fundamentală a dezvoltării literaturii noastre.

## OAMENI DINTR-UN SFÎRȘIT DE VEAC \*)

Printr-o întâmplare care-și găsește tîlcul dincolo de apropierea calendaristică, Ion Marin Sadoveanu dădea „o definitivă încheiere” lucrării sale „Sfîrșit de veac în București” în anul 1943, cînd se împlineau 80 de ani de la apariția în foileton a romanului „Ciocoi vechi și noi” de Nicolae Filimon. După aproape un veac aveau astfel să se realizeze unele neîmplinite intenții ale primului nostru romancier realist. Filimon își mărturisise dorința în „Prologul” romanului său, de a urmări tipul ciocoiului „în deosebitele faze prin care el a trecut... de la ciocoiul cu anteriu și călimări la brîu al timpurilor fanariotice, pînă la ciocoiul cu frac și mănuși albe din zilele noastre”. Moartea l-a împiedecat să-și desăvîrșească intențiile, și pana sa nu a mai zugrăvit pe acei ce aveau să se ridice aprigi și neîndurători în fruntea societății și a ocîrmuirilor veacului al XIX-lea — reprezentanții de diferite categorii ai burgheziei romînești.

„Sfîrșit de veac în București” tocmai pe acești ciocoi cu „frac și mănuși albe”, parvenții unor vremuri de agitație febrilă după averi și măriri îi descrie Ion Marin Sadoveanu. Iancu Urmatecu, personajul principal al romanului, ajunge din grefier — de data aceasta fără „călimări la brîu” — „avocat” și președinte al funcționarilor publici. Iar la balul de la palat el va merge negreșit îmbrăcat în frac, și,

desigur, cu nelipsitele mănuși albe în mînă..

Spuneam că tîlcul acestor apropieri e altul decît cel calendaristic; într-adevăr, ele nu urmăresc decît să sublinieze continuitatea unei tradiții realiste a literaturii noastre.

Imaginea celui de al XIX-lea veac ale cărui începuturi le zugrăvește romanul lui Filimon, descrierea unor personaje tipice pentru perioada de descompunere a feudalismului și de afirmare a burgheziei și mai cu seamă a năvalei celor hotărîți să ajungă, se regăsește și în „Ciocoi vechi și noi”, și în „Tănase Scatiu” al lui Duiliu Zamfirescu, ca și în „Sfîrșit de veac în București” al lui I. M. Sadoveanu.

Dinu Păturică „își luase hotărîrea de a deveni un om mare, și nici un obstacol nu putea să-l abată de la această idee fixă”. Tănase Scatiu face parte dintre acei oameni care sînt conduși de ideea că „măriri, averi, putere, sînt de partea celui ce știe a zice: vreau”. Iar Iancu Urmatecu, urmașul lor, sau mai de grabă fratele lor de fapte și deprinderi „luptă din greu, își face loc prin prostia sau nevrednicia boierilor”... Evoluția evenimentelor istorice îi va face pe fiecare să acționeze în chip diferit, lupta dintre burghezie și boierimea feudală avînd caracteristici deosebite, potrivit împrejurărilor respective. Toate aceste personaje sînt însă definite printr-o trăsătură comună:

\*) Ion Marin Sadoveanu: „Sfîrșit de veac în București”, E.S.P.L.A., 1955

ambitia parvenirii, lipsa de scrupule în atingerea scopului rîvnit: avere și putere. Nu putem vorbi de un viciu al veacului, deoarece ambițioși și ariviști se întîlnesc în toate epocile, dar niciodată ambiția nu este atît de caracteristică biografiilor oamenilor zilei, niciodată fărădelegile nu le însoțesc într-o asemenea măsură.

Lucrul este perfect explicabil: ne aflăm în perioada de afirmare a relațiilor capitaliste, în perioada dominației legilor junglei, a stabilirii meritelor pe baza a verii și a capacității.

De aci și generalitatea acestui fenomen. Nu în acești ani ai mersului ascendent al burgheziei la noi ca și aiurea capătă viață marii ambițioși ai „Comediei umane”? Nouă zecimi din personajele care populează vasta frescă realistă a societății franceze de la începutul veacului al XIX-lea sînt mînați de dorința de a reuși. Izbînda aproape a tuturor este legată de obținerea a ceea ce stăpînește societatea: banul. Calea spre putere trece pe aici. O prezentare nefalsificată a vremii duce de aceea cu necesitate la evidențierea acestei trăsături caracteristice burgheziei în marșul ei către căpătuire, la înfățișarea acestui aspect al vieții sociale.

Lui Ion Marin Sadoveanu, care termină în anul 1943 prima versiune a romanului retipărit recent, „Sfîrșit de veac în București”, cercetarea mai adîncă a acestor trecute vremi, cu contrazicerile și frămîntările lor, încercarea de a le zugrăvi cu fidelitate i-au deschis un drum nou. „Cartea aceasta, spune el, în cuvîntul cu care însoțește noua versiune a romanului, n-a fost scrisă ca să treacă timpul și nici din vreo întrecere sau rîvnă literară. Ea a fost impusă de realitate autorului ei și a prețuit pentru el cît e o eliberare” (subl. ns.)

De la poetul mistic al „regiunilor de umbră și de neguri care ne însoțesc în viață, dar și mai mult dincolo de viață”, sau de la dramaturgul al cărui „teatru se petrecea între legendă și parabolă” — cum îi definea creația un critic din acea vreme — și pînă la povestirea vieții lui Iancu Urmatecu, I. M. Sadoveanu a parcurs un drum lung, nu lipsit de sinuozități și de dificultăți. Și el a găsit calea care l-a

putut duce către „eliberare”, urmînd tradiția realistă a prozei noastre, căutînd în realitate sursa creației sale și nu în „regiunile de umbră și negură”. Este grăitor faptul că autorul evocînd săvîrșiri dinainte de zilele pe care le-a trăit, simte nevoia să accentueze asupra fidelității păstrate realității, vorbind, nu foarte propriu e drept, despre „transcrierea” ei în paginile romanului său.

★

Actualitatea cărții lui Ion Marin Sadoveanu, ține de o trăsătură esențială a prozei sale: ea nu învie, printr-o minuțioasă studiere a personajelor și a vremii, morți, ci face să trăiască înaintea noastră ființe vii, odată cu tot ce le înconjoară. Interesul cu care se urmărește ascensiunea lui Iancu Urmatecu, nu ține atît de neobișnuitul întîmplărilor prin care trece acest om inteligent dar crud, energic dar lipsit de scrupule — subiectul cărții putînd fi rezumat în cîteva rînduri — ci de energia tumultoasă, de vitalitatea prin care Urmatecu reușește să determine mersul acestor întîmplări sau să se răzvrătească uneori împotriva lui. De aceea, deși acțiunea îmbrățișează o largă arie în care se întîlnesc oameni cu caractere, deprinderi și ranguri diferite, ea este net dominată și *insuflețită* de prezența fizică sau tutelară a fostului grefier, devenit omul de afaceri al boierului risipitor și a proape abulic Barbu B. Barbu.

Nici epoca nu ne apare prin incursiuni sau digresiuni descriptiv-istorice. Ici și colo doar, întîlnești, notate concis, cu finețe și pătrundere, trăsături caracteristice. Iată epoca surprinsă în înfățișarea străzilor din București: „Incepeau curțile, care fără să fie boierești erau tîhnite și încăpătoare, cu aceleași case ca și ale lui Urmatecu: ridicate de la pămînt cu intrare de piatră și fiare pîntecite la ferestrele subsolului. La București, cînd a crescut o anumită lume ce de odată s-a înstărit, casele ei s-au risipit de-a lungul orașului de la Moși la Cotroceni și de la Radu-Vodă la șosea. Erau mai puțin încăpătoare decît ale boierilor, iar noutatea lor se cunoștea după grădini”. (subl. ns.).

Alteori, ca în rîndurile de mai jos, în cîteva notații scurte se rezumă un proces

caracteristic epocii, relațiilor de clasă care se stabilesc între boierime și cei pe care vremea îi ridică: „Din toate abia acum Iancu Urmatecu vedea un întreg, o singură putere, un singur gând, care era felul lor boieresc de a fi, aprinderi mari, încăpățînări bruște, gesturi bătoase și vorbe umflute. O fi fost poate odată cu ele ceva care să facă tăria boierilor, atunci cînd svîcnirile astea se legau strîns între ele și în orice împrejurare, și grea și ușoară, astfel îi găseai. *Atunci ei erau cu adevărat stăpîinii pe care dacă nu-i ascultai, te frîngeau. Acum însă cînd ani întregi se lăsau jefuiți din lene, din nechibzuială și nepricepere și cînd deodată își aduceau aminte că sînt boieri pentru că n-au spus anumite cuvinte în anumite împrejurări și pentru că nu au stat chiar zîmbind cînd au fost despuiați de o parte din avere, Iancu vedea că toate sînt numai scurte și biete treziri înainte de o adîncă adormire*“.

(subl. ns.).

Sumar, dar cu ascuțime evocat, iată cadrul în care Urmatecu își croiește prin viclenie, forță și cruzime, drumul. În raport cu el se definesc ceilalți oameni din acest sfîrșit de veac în București, se constituie o întreagă lume ale cărei legi ni se dezvăluie în viața de fiecare zi, în mentalitatea pe care ea o vedește.

Ion Marin Sadoveanu nu are violența directă, oarecum verbală, de care dă dovadă N. Filimon în caracterizarea și implicit condamnarea faptelor săvîrșite de Dinu Pătrucică, precum nu adoptă în genere atitudinea sentimentală, subiectivă care-l face pe Duiliu Zamfirescu să deformeze adeseori imaginea realității, potrivit credințelor sale. Cu multă artă Ion Marin Sadoveanu izbutește să reprezinte în trăsăturile și acțiunile lui Iancu Urmatecu fenomene caracteristice vremii, să obțină de cele mai multe ori aprobarea sau dezaprobarea cititorului prin modul de expunere a faptelor și nu prin calificarea lor directă. Liniile viguroase ale caracterului lui Urmatecu nu sînt obținute nici prin îngroșare caricaturală, nici prin simplificare. (Cu atît mai puternic apare de aceea prin contrast insuficiența cu care ilustrațiile — tinzînd către caricatură — comentează textul).

Aminteam mai sus că Urmatecu e un ambițios. Mai întîi în mintea lui mijeste un fel de înțelegere tulbure a rînduieilor vremii; vîzînd risipa nepăsătoare, incapacitatea manifestă a lui conu Barbu și a altor boieri sau boiernași care-și lasă moșiile, petec cu petec pe seama lui, el înțelege că acum poate aduna avere. Conștiința acestei posibilități e accentuată de spectacolul devenit atît de frecvent pentru Urmatecu, al prostiei și nevredniciei boierilor. Mîndru de inteligența sa, tare pe priceperea de care dă dovadă în ingenioase combinații — Iancu Urmatecu se pornește pe calea îmbogățirii. El își dă seama chiar dacă nu cu o mare și permanent prezentă profunzime, că e vremea cînd își poate da frîu pornirilor și pofteilor de înavuțire, că tot ce se întîmplă în jurul său pe plan social îi favorizează planurile. Cu toate acestea ambiția lui Urmatecu nu vine din calcul rece numai, din sezisarea unor posibilități inexistente pînă atunci. Dorințele lui care par legate inițial de satisfacerea orgoliului propriu, sînt întreținute de asemeni și de un alt scop, mai puternic — pare să ne spună autorul — asigurarea fericirii unicei fiice, Amelica.

Prin Urmatecu, Ion Marin Sadoveanu reușește din plin să realizeze un caracter complex, în care ambiția de parvenire nu reușește să sărăcească cu totul sfera sentimentelor și a preocupărilor de tot felul. Fîind dotat „*cu un robust simț al realităților*“ — cum observă undeva autorul — Urmatecu nu se lasă posedat de ambiție, nu e un monoman absolut, ci iubește toate bucuriile vieții: traiul bun, femeile, simte frumusețea naturii...

Nu e mai puțin adevărat însă că adăugate trăsăturii dominante: dorința de înavuțire — aceste laturi fac și mai puțin convingătoare în desfășurarea faptelor puterea cu care l-ar împinge pe Urmatecu să acționeze doar scopul ultim: fericirea Americii. Dimpotrivă, de multe ori amintirea acestui nobil țel este cu totul întunecată sau uitată în vîlmășagul pofteilor de înavuțire, dezlănțuite puternic pînă și în împrejurări puțin sau vag favorabile. S-ar putea obiecta că pînă la urmă aceste averi sînt adunate tot pentru Amelica. Obiecția ar

presupune însă o simplificare care în fapt nu există. Motivele esențiale și determinante ale acțiunilor lui Urmatecu rămân evident, acelea legate de pofta de înavușire, și ele determină și scot la iveală toate calitățile ca și tarele acestui caracter. Faptul că lupta pentru avere nu-i usucă cu totul simțămintele și patimile se datorește în bună măsură originii sale, ceea ce explică și dragostea sa de viață și de bucuriile ei. Banul însă transformă pînă și aceste trăsături, le dă un alt conținut.

Patima lui Urmatecu pentru femei, nu-l face să uite niciodată că amanta, cum e cazul Păunei, poate să-i slujească drept uncealtă. Potrivit intereselor sale bănești, Urmatecu poate fi rînd pe rînd dîrz, cinic sau, dimpotrivă, lingușitor, mios. Cu cei subordonați poffelor și puterii sale, e disprețuitor sau chiar neîndurător dacă aceștia i se pun cumva în cale. Pe o slugă a boierului Barbu, bătrînul Dorodan, care i se împotrivesc, nu ezită să-l izgonească din casă sau să-l împingă la moarte. Alteori, cruzimea lui Urmatecu e răzbunătoare, izvorînd din vanitatea și disprețul celui care a adunat față de cel ce nu are. Rudelor sărace, invitate permanent la masa lui, le povestește cu jovialitate prefăcută în finalul unor îndestulate ospețe, anecdote dezgustătoare, purtîndu-se față de ele cu grosolanie de stăpîn.

Avînd momente de îndoială totuși, provocate de afaceri sau combinații nercușite, augmentate de o frică de necunoscut sau de o ignoranță bîntuită de credințe mistice, Urmatecu nu este totuși egal în purtări față de cei mai „slabi”. Jefuirea îndelung chibzuită a boierului Barbu e însoțită de un fel de temere respectuoasă pentru ceea ce îi rămîne neînțeles din viața „lor”, a boierilor. Înșelarea cinică și obișnuită a soției, coana Mița, se împletește cu o considerație afectuoasă, blîndă, din care se împărtășește și Amelica — iubită cu discreție și sobrietate. Subordonate unui țel unic, îmbogățirea, chiar și aceste sentimente sînt folosite întru sporirea unor beneficii apropiate sau mai îndepărtate.

Insulta adusă soției și fiicei sale de către fiul boierului, Bubi, și de către amanta acestuia, Jurubița, e folosită de Iancu

Urmatecu în vederea unor planuri mult mai îndepărtate. De aceea cînd baronul Barbu îi cere iertare, cu o solemnitate puțin ridicolă, Urmatecu, veșnic la pîndă, își dă seama de importanța deosebită a momentului și manevrează astfel încît să se aleagă cu un cișlig nesperat.

Autorul subliniază această trăsătură a omului de afaceri, pururi treaz: „Și-a data seama (Urmatecu) că puțin dacă va ști să speculeze această clipă neașteptată, va dobîndi lucruri pentru care în altfel ar fi trebuit să lupte mai mult și mai greu”.

Construită cu un deosebit simț al nuanțelor, sugerînd complexe și contradictorii stări sufletești ce relevă trăsături esențiale de caracter, scena acestei „răscumpărări” a jignirii e profund grăitoare. Ea marchează stadiul final al unui proces de accentuare a josniciei morale. Pentru un om ca Urmatecu, iertarea unei jigniri personale sau familiare, nu poate fi obținută decît prin răscumpărarea ei printr-un bun material: bani, pămînturi, etc.

Condamnarea ticăloșiei lui Urmatecu, a oamenilor pe care ascensiunea clasei exploatare îi ridică deopotrivă cu ea, rezultă astfel din însăși desfășurarea faptelor înfățișate de autor.

Reprezentînd în chip just sfera și treptata schimbare a obiectivelor urmărite de acei ce năvăleau spre bogăție și onoruri: întîi acumularea de averi provenite din speculații făcute pe seama administrării bunurilor moșierimii incapabile și trîndave (mijloacele sînt diverse: viclenie, înșelăciune sau de-adreptul furt), apoi acapararea de moșii și poziții sociale, Ion Marin Sadoveanu nu a împins însă pînă la ultimele consecințe înțelegerea caracterului istoric al evenimentelor ce se desfășurau atunci, în acel sfîrșit de veac.

La Duiliu Zamfirescu neînțelegerea justă a epocii, determinată de adoptarea unei poziții de clasă net favorabilă boierimii („Am să judec pe pîrliții de arîndași ajunși bogătași, deveniți factori politici, falși în întîia și a doua generație”, îi scria el lui Titu Maiorescu, cu privire la Tănase Scatiu), duce la o relativă schematizare a personajului principal, devenit uneori aproape un simbol și nu un tip.

Ion Marin Sadoveanu este departe de a cădea în arcelele schematismului, precum este departe de tendința retorică a lui N. Filimon care descoperă nu rareori la Dinu Păturică, trăsături de „răutate” și „lașitate” sau îl califică pur și simplu de „monstru” sau „șarpe verinos”. Caracterizarea lui Urmatecu se face, cum am văzut, pe linia dezvoltării complexității acestui tip în împrejurări care-l definesc. Joscicia și lipsa lui de scrupule sînt trăsături ale clasei care se ridică, dar se manifestă potrivit și în forma pe care o presupun diversele laturi ale caracterului lui lăncu Urmatecu.

Logica dezvoltării acestui personaj, în înfruntarea sa cu camenii și orînduielele unor vremi ce se sting, suferă totuși din pricina unei tendințe a autorului de a-l „absolvi” într-un fel. Nu atît Urmatecu încearcă a-și stabili ca scop ultim al luptei sale de parvenire, fericirea Amelicăi, deși în mod obiectiv faptele concură să desmintă acest țel aparent, ci mult mai mult autorul. Din acest motiv apucăturile lui Urmatecu, nestăvilite sale poftă devin pînă la urmă surprinzător de benigne. După moartea boierului Barbu, Urmatecu nu mai luptă în fapt pentru bogăție, ci pentru perfectarea căsătoriei fiicei sale. Amelica însă nu este căsătorită nici cu un om bogat, cum ar fi firesc să năzuiască Urmatecu, nici presupunînd că acesta ar ține seama din reale sentimente părintești, de înclinațiile fiicei, cu un om pe care ea să-l iubească. Rațiunea acestei căsătorii îndeajuns de palid justificată, și tinzînd spre idealizarea personajului, ar fi că Urmatecu și-ar da seama cumva de importanța pe care o are pentru un „neam ce se ridică”, cultura.

Dacă în această parte a romanului am asista într-adevăr la situații care să ne arate că și năzuința spre cultură este subsumată pornirilor majore ale lui Urmatecu de îmbogățire și ridicare socială, argumentul și-ar găsi poate o deplină susținere. Dar, în finalul romanului—aproape într-o treime a sa — sîntem martorii unei *neașteptate* transformări a lui Urmatecu, într-un om așezat și cumsecade pe care contactul cu cultura îl timorează și-l potolește, ceea ce nu corespunde desigur

nici liniei sale caracterologice, nici trăsăturilor sale definitorii de pînă acum. Abia în final, într-o răbufnire de compasiune și mai puțin de poftă trezite sau biciuite, plin de orgoliu, Urmatecu îi va declara lui Bubi, urmașul baronului, aflat în pragul unei totale prăbușiri materiale:

— „De mine trec eu la cîrmă!”

Deși semnificația episodului e voalată oarecum de o umbră de sentimentalism, se întrevăd în această replică trăsături care nu pot pieri sau nu se pot transforma fundamental. Urmatecu merge mai departe pe drumul pe care a pășit, și nu rațiuni sentimentale sau condiții neesențiale schimbate îl pot opri, după ce a dobîndit avere și ranguri, să năzuiască și să lupte cu brutalitate pentru a cîștiga noi poziții sociale.

★

Ascensiunea croului este posibilă în cadrul unor anumite relații de clasă și tendința de a-i atribui numai rațiuni sentimentale nu poate contribui decît la întunecarea tabloului social al epocii respective. Ciocnirile lui Urmatecu cu reprezentanții boierimii, nu reprezintă doar lupta încununată de succes a unui om capabil împotriva unor nevolnici posedanți, ci reprezintă o latură esențială a procesului social care se petrece spre sfîrșitul veacului al XIX-lea. În înfruntarea, locală aci, dintre oamenii proveniți din două clase, coalizate în fapt, se simt prea puțin frămîntările vremii. Sălbatecei porniri de înavuțire a lui Urmatecu, nu i se opun decît rarele zvicniri de autoritate ale boierului Barbu. Interesele moșierimii și ale celor noi veniți pe arena istoriei, uneori divergente, alteori asemănătoare, nu apar întotdeauna la fel de limpede din pricina unei înclinații de „absolvire” a unor personaje. În ciuda aceste înclinații, trebuie să spunem că Urmatecu își păstrează totuși, în chip obiectiv, fizionomia tipului său social în cea mai mare parte a romanului. În schimb, prezentarea realistă a personajelor care fac parte din lumea boierilor, este ades alterată. Baronul Barbu e menit să apară ca însuși simbolul declinului în care se află clasa

căreia el îi aparține. Incapabil, neprișcut, baronul merge atât de departe cu indolența, încît e gata să se indigneze împotriva aceluia ce vrea să-i dezvăluie hoțiile lui Urmatecu, deoarece această descoperire i-ar da prea multă bătaie de cap. Cu o afecțiune ridicol distribuită între Natalia, ideala sa iubită, pentru care risipește cu nepăsare averi, și cățelușa de care nu se desparte niciodată, Fantoche; cu o caracteristică desprindere de realitate mergînd pînă la voita ignorare a adevărului, figura boierului Barbu are o seamă de trăsături menite să inspire o disprețuitoare milă. Nu lipsește din portretizarea personajului nici o umbră ușoară de ridicol care însoțește, cum e și firesc, pasiunile și geloziile leșinate ale unei firi nevolnice, precum nu sînt absente tresăririle îndoielnice de energie ale unui istovit descendent al lumii trîndave și corupte boierești.

Boierului Barbu i se atribuie totodată o reală generozitate, care nu izvorăște din lenea de a fi rău, de a acționa întru apărarea propriilor interese. Funciamente, el este un om sentimental și cu o genuină înțelegere a vieții. Iată de pildă cum îl definește unul din episoadele cărții:

*„Bucuriile mari ale vieții le dau sentimentele fără treceri . Ele sînt rare și numai inimile fragede le cunosc... Trebuie să fi fost ferit de lupta cu oamenii și mai ales de cunoașterea ființei și faptelor lor, pentru ca să păstrezi aceste subțirimi și prospețimi de schimbări sufletești, chiar dincolo de vîrsta bărbăției. Și baronul Barbu le avea!”*

Pașaje de acest gen se întîlnesc destul de des în cuprinsul cărții, și nu considerațiile autorului, ci chiar faptele baronului Barbu le dau un caracter definitiv. Trebuie să subliniez că este departe de noi intenția de a afirma imposibilitatea existenței unor asemenea trăsături în caracterul baronului. Boierul Barbu poate fi abulic și sentimental, nevolnic și de aceea dezarmat, incapabil și pur sufletește, etc. etc. Dar nu despre aceasta e vorba, ci de o anumită dialectică a coexistenței acestor trăsături de candoare sufletească odată cu acelea care acuză descompunerea socială. Această relație dialectică, nerespectată, poate înclina semnificația întregului portret

într-o direcție sau alta, sau o poate dezvălui numai parțial, după cum accentuarea acelor aspecte care insuflă compătimire pentru boierul în declin, duce obiectiv la o oarecare „absolvire” a lui pe planul social.

Cînd alăturăm acestui portret figura eterealei ființe a Nataliei, sau a dezarmatului fiu al baronului, Bubi, înșelat și prădat de o amantă interesată, căpătăm o imagine parțială și nu întru totul realistă a boierimii feudale, corupte și trîndave care oprima și exploata fără milă țărănimea din acel veac, care huzurea în risipa unor averi uriașe, acumulate din truda a mii și sute de mii de robi ai pămîntului. Nu trebuie pierdut din vedere de asemenea faptul că în toată această epocă boierimea continua a fi la cîrma țării, în alianță cu burgezia.

Fizionomia socială a clasei nu se constituie astfel din imaginea pe care o dă romanul despre boierime. Nu-i vedem, desigur, pe boierul Barbu, pe Bubi, pe Natalia înzestrați cu trăsături care să alieze destrămării lor morale și sociale trăsăturile unor feroci exploatare. Și ar fi greu să fie așa, ținînd seama de trăsăturile caracterelor lor. Totuși, imaginea ar fi fost mai pregnantă dacă tabloul epocii ar fi fost mai larg constituit. Nu răzbate din paginile cărții nimic din surda uneori, alteori fățișă luptă a celor mulți cu robia, cu exploatarea. Exploatații lipsesc, și nu ca o prezență fizică — sînt schițate undeva palidele siluete ale unor meșteșugari, sau ale unor țărani — ci ca un fundal, ca o sursă de preocupări, dacă nu și de vagi amenințări, pentru acei ce benchetuiu și huzureau pe seama mizeriei și lipsurilor celor mulți. Nici măcar luptele politice, în care este oarecum implicat și boierul Barbu, nu-și au ecoul în roman într-o măsură convenită.

Aici trebuie căutată, credem, sursa impresiei de absolvire a acțiunilor și intențiilor unor personaje care răzbate cîteodată din carte.

Această situație nu alterează însă în romanul lui Ion Marin Sadoveanu prezentarea în genere realistă a multor aspecte și fenomene sociale ale epocii,



după cum ea nu slăbește decît într-o destul de restrînsă măsură vigoarea portretizării lui Iancu Urmatecu. Lucrul se datorește faptului că Ion Marin Sadoveanu reușește să contureze în ansamblul lucrării soarta unei întregi clase, netemeinicia socială și economică a puterii despotice a banului. Sterilitatea socială a preocupărilor, atît a celor ce urcă, cît și a celor ce coboară, ne apare pregnant, confirmată de însăși mersul istoriei. Din acest punct de vedere, chiar boierimea — în ciuda absoluțiunilor care i se acordă — se dovedește a fi în mod obiectiv o clasă parazită, în descompunere.

★

Epoca descrisă de romancier e aceea a eroilor balzacieni ca Rastignac și Nucingen sau a celor stendhalieni ca Julien Sorel și Rassi, a oamenilor porniți să ajungă. (Urmatecu vorbește de altfel undeva de Napoleon, care-i era pe placul inimei sale — pentru că „*pornise de jos și ajunsese împărat*“).

Valul amețitor al ambiției poartă numeroase personaje ale romanului întru împlinirea soartei lor. Jurubița va trece din brațele lui Urmatecu în brațele lui Bubi Barbu, pentru a ajunge și ea cucoană, și tot în acest scop va fugi cu Gună Licureanu peste graniță. Tînărul procuror Hagiu e urmărit și el de ideea unei cariere strălucite. Negustorul Ivanciu, cu vicleniile lui greoaie, adună mereu averi peste averi și încearcă uneori să se înfrunte cu Urmatecu, pentru a pune mîna pe o bucată cît mai bună din pămînturile boierului Barbu.

Jurubița, într-un fel o replică feminină a lui Urmatecu, devine dintr-o femeie supusă capriciilor și bunului plac al lui Iancu, o femeie voluntară care-și urmărește scopurile cu multă abilitate. Ea nu ezită să fie darnică sau să-și refuze farmecele, spre a-și putea satisface ambiția. Printr-o nesimplificată prezentare a contradicțiilor unui asemenea caracter, Ion Marin Sadoveanu crează un personaj încă rareori întîlnit în literatura noastră. Jurubița a cărei dragoste de viață se supune unei conștiințe stăpîniri, cînd e în joc scopul final urmărit, e capabilă în același timp de elanuri, dar și de abandonări sin-

cere. Portretul ei fizic, ca și al multora dintre personajele cărții, este menit să întregească înțelegerea trăsăturilor ascunse ale acestui caracter feminin. Odată pornită să-și sature „*pofta de nebunie, setea de dragoste și bogăție*“, ea nu se oprește chiar cînd Urmatecu îi stă în drum. Și femeia atrăgătoare, al cărei fizic sugerează eventuale, dar înăbușite deocamdată plăceri: „*cu doi ochi negri scriși, mică și durdulie ca o prepelită de miriște*“, devine răzbunătoare și perfidă, plănuid chiar să-l piardă pe fostul ei amant. Cu toate acestea Urmatecu și planurile sale sînt mai puternice, iar Jurubița ca și Bubi Barbu, sau Ivanciu ca și procurorul Hagiu, nu reușesc să-l doboare pe cel ce le stă în cale. Ion Marin Sadoveanu a știut astfel și prin soarta personajelor secundare, care precum am mai spus se află nu arareori în luptă cu Urmatecu, să mărească impresia de forță, de intensitate vitală pe care o comunică personajul principal.

Precum ciocnirile cu cei din jur ni-l conturează mai puternic, mai dominator, dînd arareori înapoi și atunci numai pentru a lovi pe alte căi, tot astfel și femeile care-l înconjoară pe Urmatecu, cu excepția Jurubiței la un moment dat, sînt ființe menite să accentueze prin soarta lor voința neabătută a lui Iancu. Amelicăi, fiicei sale care nu-l poate suferi, nu-i rămîne altă cale de răzbunare decît de a urî tot ce îi place tatălui ei. Păuna, iubita de altădată, acum slugă disprețuită, nu-i poate pedepsi nepăsarea decît încercînd să-și ia viața, etc.

Toate acestea contribuie să dea o imagine multilaterală a trăsăturilor acestui caracter viu care este Urmatecu, să le reliefeze pe mai multe planuri și din multiple perspective. Dar arta portretizării lui Urmatecu se vedește mai cu seamă — și aceasta accentuează semnificația socială a tipului — în sfera manevrelor și combinațiilor pe care le urzește pentru a strînge avere și a urca scara măririlor.

Elocventă în acest sens, pentru nenumăratele resurse la care face apel și pe care le scoate la iveală rînd pe rînd, e scena tîrguiei lui Urmatecu cu Ivanciu în legătură cu un comision ce se cuvinte omului de casă al lui Barbu (pg. 44—49).

Fără a epuiza notele mai complexe ale caracterelor, Ion Marin Sadoveanu reușește să furnizeze în acest chip un fel de cheie a personajelor sale. Iată-l, de pildă, pe nevolnicul boier Barbu: „*Baronul nu fusese niciodată cu adevărat tânăr. S-a știut întotdeauna de zburdălnicii, fiindu-i frică de ridicolul gesturilor care nu-l prind. De aceea cu greu s-a ținut în frâu, în tinerețe. Acum și vârsta și obișnuința îl scuteau de a se mai lupta cu el; îi rămăsese însă o vioiciune în fundul sufletului și prin ea valsul îl stăpînea. Ii plăcea la vals prospețimea și tinerețea lui, langoarea, sentimentul, dar îi plăcea mai ales... ștrengăria lui... Astfel, tocmai ceea ce nu îndrăznea baronul se găsea în sufletul valsurilor*“.

Iată-o și pe Amelica, fata practică, pe care tinerețea și dragostea nu o turbură. Și dezvăluindu-i tainele sufletului, Ion Marin Sadoveanu o portretizează printr-un fel de modest poem al și mai modestelor treburi casnice: „*De când se știa se bucura de fețele de perne curate ce se umflau deodată, tot simbăta, ca o spună, când se închideau ferestrele după o îndelungată scuturătură și rămînea în casă un aer viu și înțepător, în ușorul căruia lucrurile, lustruite și dichisite și descărcate de praf își risipeau parcă ființa veselă și recunoscătoare de viața ce li s-a dat, ... când în geamurile bine spălate, cu floarea perdelelor pe ele, stelele ce răsăreau aveau mai multe raze, mai albastre, în limpezimea sticlei clătite de mai multe ori*“.

Se vedește astfel o cunoaștere și o studiere atentă a romanului clasic, după al cărui model autorul a reușit de multe ori să-și stăpînească pe deplin materialul, să-i asigure o structură unitară atât în detaliile sale, mai cu seamă acelea revelatorii pentru personaje și fapte, cît și în ansamblul său.

Treptele pe care le urcă ambiția lui Urmaticu sînt treptele corespunzătoare cărora acțiunea întregului roman se organizează într-o ascensiune ce permite dezvoltarea mereu mai largă în varietatea tipurilor, a tabloului social. Romanul are în felul acesta o compoziție care nu se clatină decît în finalul cărții, și acolo din motivele pe care le-am văzut

mai sus. Există în înlănțuirea faptelor, o coerență cu pricepere observată, care face ca aprofundarea psihologică a personajelor, de care este nevoie pentru a se purta firul acțiunii principale, să nu alunecă în psihologism. Căci este necesar să remarcăm aici faptul că în stilul autorului se observă o permanentă pendulare între a ne face să „vedem“ realitatea cu ajutorul mijloacelor descriptiv-picturale, și a ne face să le „înțelegem“ prin mijlocirea unor comentarii asociative care merg mereu mai în adîncul înlănțuirii și aspectelor exterioare. Uneori, e drept, de la notația realistă și exactă a lucrurilor, fantezia imaginativă a autorului trece la asociații libere, care transfigurează realitatea, dîndu-i semnificații mai îndepărtate de obiectul evocat. Alteori însă, semnificațiile deduse, sînt surprinzător de puternice în a sugera o atmosferă. Iată cum ni se comunică prin unele observații făcute în legătură cu schimbările dintr-o cameră, treptata și iremediabila agravare a bolii boierului Barbu: „*Și încetul cu încetul, siatacul bătrînului Barbu, plin de lucruri strînse în atîția ani deviață, s-a schimbat într-o cameră de bolnav. De unde într-o odată obișnuită toate lucrurile stau risipite, puține și ori cînd legate de pașii ce se fac de la unele la celelalte, aici ele se aleg și se strîng lîngă patul bolnavului. Apoi, în orice cameră obișnuită, ușile pot fi deschise pentru toate drumurile și toate făpturile, pe simple înțelegeri dintre oameni, pot intra prin ele, și totuși se simte în aceea odată o siguranță și o stăpînire a omului care locuiește; pe cîtă vreme într-o cameră de bolnav toate ușile sînt zăvorite: după măsura ceasurilor neștiute și neașteptate ale boalei stau străjile dragostei și ale grijii pretutindeni; cei care vin sînt aleși, toate măsurile de siguranță sînt luate și totuși se simte undeva ca o poartă, pe cheia căreia nimeni nu poate să fie stăpîn. Nimic nu e mai puțin închis ca o cameră în care zace un bolnav!*“

Am dat acest citat — cam lung — pentru a putea aprecia mai bine modul în care asociațiile se amplifică în intensitate, pînă cînd ajung să cuprindă într-o fulgerare sensul cel mai adînc al momentului evocat. În același chip Ion Marin Sadoveanu se

dovedește un subtil interpret al corelațiilor ce se stabilesc între caracterul oamenilor și mediul căruia îi sînt integrați sau opuși. Și aici nu putem decît aminti, din lipsă de spațiu, grăitoarele descrieri, minuțioase, diferențiate, ale birourilor boierului Barbu, lanca Urmatecu sau al avocatului Iacomin. Uneori, chiar profund ascunse cute ale sufletului omenesc ne sînt relevate astfel.

Scriitorul, a cărui formație la școala marilor romancieri realiști, se întrevede și în multe din amănuntele „tehnice” pe care le-am menționat, este sensibil la tot ce constituie mediul ce înconjoară personajele romanului său.

Scriitorul se dovedește sensibil la poezia naturii, evocată cu trăsături rapide de penel („Toamna tîrziu, inserarea cădea repede, cu neguri și lumini tremurate”, sau această natură moartă: „roșiile de toamnă, cu ape adînci în lucial lor... gingașa ceapă cu foile ei subțiri, albe și viorii, și prunele cu brumă, scoase ca dintr-o fîntînă rece” etc.) Alteori el realizează imagini demne de un desăvîrșit pictor animalier: „Negrii corb, cu coamele și cozile fluturînde, cu ochii sperioși, injectați, privind în lături, cu spumă albă mestecată în zăbală (caii) frămîntau pe loc, din copite lustruite, pămîntul, într-un joc mărunt de nerăbdare și putere. Ape de lumină treceau în părul lor curat și lucios...” etc.).

Limba lui Ion Marin Sadoveanu are o deosebită plasticitate, meșteșugul cu care o stăpînește dîndu-i posibilitatea să evoce cu mijloace adecuate, atît roadele pămîntului, cît și mișcarea firii, precum și mișcările lăuntrice ale oamenilor, surprinse nu numai în tumultul lor...

De la notația și intonația cuvintelor, care adeseori se aud, caracteristice personajelor, scriitorul trece la sugerarea a ceea ce cuvintele ascund sau tind a spune între pauzele ce le despart. Stilul lui Ion Marin Sadoveanu, abundent în imagini, cu o orînduire topică neobiș-

nuită uncori, este mai puțin apropiat de stilul oral obiectiv al romancierilor clasici, fiind prin asociațiile sale concentrice, deplasările sintactice, frecventul său recurs la notația stărilor interioare, o dovadă a cultivării unui meșteșug foarte interesant dar care necumpănit poate deveni artificial.

Am stăruit mai mult asupra „mijloacelor artistice” cu care este construit romanul lui Ion Marin Sadoveanu, pentru că într-adevăr ele necesită o atenție deosebită; ele merită această atenție cu atît mai mult cu cît pot prilejui interesante reflecții pe marginile unora din problemele măestriei artistice.

★

Recitarea romanului „Sfirșit de veac în București” este binevenită. Realismul acestei cărți nu depășește, așa cum însuși autorul o mărturiseste în prefața sa, critica vremii în care a fost scris. Dar cunoașterea și cercetarea temeinică a faptelor, văzute de cele mai multe ori din punctul de vedere al maselor, a îngăduit autorului nu numai „să transcrie” faptele — de fapt el nici nu a făcut aceasta — ci să le evoce cu sensul lor istoric real.

Vautrin, ocnașul devenit șef de poliție din romanele lui Balzac, spunea cu toată cunoașterea pe care i-o permitea situația sa că: „secretul tuturor averilor e crima, care este cu totul uitată, pentru că a fost perfect săvîrșită”.

„Sfirșit de veac în București” ne dezvăluie cu multă putere de convingere secretul „crimelor” care au stat la baza averilor lui Urmatecu, ale burgheziei românești de o seamă cu el, crime care nu pot fi și nu trebuie să fie uitate, oricît de „perfect” ar fi fost săvîrșite! Și în aceasta constă marele merit al romanului lui Ion Marin Sadoveanu, în aceasta adevărul ei, într-o demascare realistă a naturii inumane și criminale a societății burgheze.

## N. TĂUTU: „MÎNDRIE“\*)

*În multe cazuri, personalitatea poetului e de o proeminență violentă și permanentă. Ea se află în prim plan: cu glasul ei vorbesc durerile și bucuriile mulțimii.*

*La Nicolae Tăutu, eroul liric se retrage pe planul al doilea de cele mai multe ori, lăsînd în primul plan faptul, evenimentul care i-a provocat efuziunea lirică, răscolindu-i sentimente adînci, puternice.*

*Poetul e receptiv la fapte, la fapte eroice și fapte diverse, cărora le descoperă semnificația — mai mult sau mai puțin profundă — și pe care le asimilează artistic. Există poate uneori o forțare a semnificației, o goană exagerată după simboluri („Biografie“, „Seria 403“, „Cantemiristul“, „Arma“), dar nu aceasta caracterizează poezia lui Nicolae Tăutu. A fost combătută în repetate rînduri — și pe bună dreptate — transpunerea brută în poezie a unui fapt, versificarea neinspirată, anosă, a unui eveniment. N. Tăutu a căzut uneori în asemenea practici meșteșugărești, neartistice („Voluntarul de la Predeal“, „Marea prietenie“, „Cuvîntul viu“, etc). Dar, în general, poetul a înțeles că faptul nu se poate răsfrînge în poezie ca într-o oglindă, care nu oferă decît imagini identice cu obiectele reflectate. O asemenea oglindire nu are nimic comun cu adevărata poezie. Nicolae Tăutu — în cea mai mare parte a creației sale poetice — analizează, desprinde esența evenimentului și semnificația lui.*

*Ochiul unui simplu turist n-ar fi descoperit în casa sergentului Pavlov decît o casă oarecare, obișnuită, cum sînt nenumărate altele în Stalingrad, o casă pentru care s-a*

*dat o luptă crîncenă, casa pe care a apărât-o un sergent al Armatei Sovietice:*

Era o casă simplă-n Stalingrad,  
Cu țigle noi, cu stîlpi înalți de brad...

Era o casă simplă ca oricare,  
Cu porțile deschise, primitoare.

Azi poate nimeni nu ar fi știut  
De zidu-i vechi, de hornul ei tăcut,

De nu ar fi luptat în greu război  
Aici, Pavlov în patruzeci și doi...

*Retina sensibilă a poetului a deslușit semnificația acestui fapt, fantezia sa a străpuns timpul și a reconstituit bătălia pentru apărarea casei, a recreat chiar starea de spirit și gîndurile eroului:*

S-au prăbușit pereții rînd pe rînd,  
Dar el întregi îi mai simțea în gînd!

Moloz și scrum... Sergentul a durat  
Cu dragostea-i alt zid împlătoșat!

*Emoția transmisă cititorului de poezia lui N. Tăutu e directă, puternică, degajîndu-se chiar din relatarea artistică a faptului, a evenimentului.*

*Poetul a înțeles că viața însăși oferă situații dramatice, fapte eroice, avînd strălucirea lor internă, și era inutil a le învâli într-o aureolă artificială. Comentariul liric al poetului devine adesea de prisos. Sub acest aspect poezia lui N. Tăutu merge paralel cu*

\*) Nicolae Tăutu, „Mîndrie“, Ed. M.F.A. 1954

reportajul, care de asemeni se poate dispensa de comentariul suplimentar.

Dar nu întotdeauna comentariul constituie un balast. Chiar în poezia amintită, Nicolae Tăutu, după ce a luminat semnificația evenimentului petrecut în 1942, eroismul sergentului Pavlov, descoperă cea de-a doua semnificație a gestului eroic — de data aceasta proiectată în viitor:

E azi la loc... Stă dreaptă mărturie,  
De va porni dușmanul iar — să știe:

În calea sa năvalnic or să iasă  
Mii de Pavlovi din fiecare casă!

Poetul participă emoțional la desfășurarea unor întâmplări, le retrăiește colorându-le darnic cu propriile sale sentimente. E cuprins de admirație în fața figurii unui infanterist al armatei noastre noi, luînd și pe cititor martor și părtaș al entuziasmului său:

Priviți acum pe-acest soldat,  
Ce sprinten sare peste stînci.  
În locul cutelor adînci,  
Poartă un zîmbet luminat!

În mintea poetului se strecoară incertitudinea posibilității de a reproduce artistic acest minunat model viu:

Ce sculptor, care pörtretist  
Va reuși să prindă azi,  
Toată lumina din obraz  
A noului infanterist?

Dragostea de patrie a poetului își găsește expresia într-un sentiment plin de venerație:

Și azi îl spun, și-acum îl scriu,  
Înfiorat ca prima oară.  
El e mai viu din tot ce-i viu:  
Numele tău, iubită Țară!

★

Am arătat la început că uneori poetul forțează semnificația faptelor prezentate, întreprinde o complicată explorare pentru a descoperi un amănunt care, semnificativ sau nu, este descompus, disecat, transformat în temelie unui întreg eșafodaj liric, lipsit de o emoție autentică. Tunarii găsesc

în pămînt o tăbliță pe care este înscris un număr: 403. E al unui soldat sau ofițer necunoscut care a luptat cîndva (nu știm cînd...) „pe plaiul vechi, udat de Jiu“:

O, cine l-a purtat la gît  
A fost viteaz sau temător,  
A fost frumos, a fost urît,  
Poet sau poate muncitor?

Lista (pentru că nu-i putem spune altfel) a întrebărilor continuă și poate continua astfel la nesfîrșit... De ce atîta frămîntare sterilă pentru a afla cine era sau cum era posesorul numărului găsit? Dar dacă era „temător“ și nu viteaz, sau dacă (mai știi?) aparținea armatei inamice, merita să i se dedice o poezie scrisă cu atîta emfază? Nu, hotărît, poezia este neconvingătoare și neemoționantă, chiar dacă poetul ne asigură că „dragostea — O simt și-n vers — acum cînd scriu — Cum clocotea, cum clocotea!“ Iată dar că nu orice fapt poate deveni poezie și, mai ales nu oricărui fapt îi se poate descoperi o semnificație profundă de care e lipsit. În ceea ce privește exaltarea lirică, ea nu poate umple golul creat de absența semnificației.

★

Poezia lui N. Tăutu este un document artistic. În ea trăiesc în primul rînd faptele eroice ale ostașilor sovietici și ale ostașilor noștri care au luptat împotriva fascismului.

Un ostaș îndrăgostit de sport, după ce, primul, aruncă grenada în cazemata inamică, este ucis. Soldatul care visa stadioane, performanțe, flori, și-a făcut ultima sa sută de metri atacînd o cazemata inamică. Visul nerealizat al sportivului s-a stins nu fără măreție, într-un gest eroic, care va rămîne în memoria tovarășilor lui de luptă:

Dar hotărît că suta lui de pași  
N-o va uita niciunul din urmași.

În poezia lui Nicolae Tăutu există documente artistice de eroism („Execuție 1942“, „Eaterina Teodoroiu“, „Pionierul“, „Cîntecul grănicerului căzut“, „Soldatul erou Ion Grămadă“, etc.), fie documente ale vieții noi din patria noastră („Armata“, „Mama“, „Aplicație“, „Impreună“, etc.), fie documente intime ale însuși poetului („Greșeală de fond“, „Elegie“, etc.)

*Citeodată însă, N. Tăutu pierde din vedere rostul și specificul poeziei, mergînd pe calea versificării corecte a unor adevăruri generale, pe care le expune publicistic:*

Neobosiți porniră mai departe  
Pe drumul arătat de Marx în carte.

N-a fost ușor și piedici ne-nterupte  
Au biruit prin muncă și prin lupte!

*Dăunează mult poeziei lui N. Tăutu autorepetarea, reluarea monotonă, obsesivă a unor imagini și procedee poetice în diverse poezii, pînă la golirea lor de orice conținut emoțional, pînă la devalorizarea lor. Acest manierism se pretează fără dificultate la parodie și s-au ivit unii care, intuind această defecțiune a poeziei lui Tăutu, au subliniat-o prin șarjă.*

*Penru a arăta legătura ce există între armata populară și clasa muncitoare, din rîndurile căreia sînt recrutați ostașii și ofițerii noștri, poetul scrie:*

Îi vezi cum trec în bluze de soldat  
Dar salopeta-n front le-o bănuiești.

*Imaginea e reluată în alt vers:*

Trec muncitori în haină de soldat.

*În altă poezie, legătura amintită e redată nu prea diferit:*

Aceleași inimi vii, nestăvilite bat,  
Sub salopete și sub bluze de soldat!

*Dacă versurile închinat armatei populare sau vieții noi a poporului nostru, au o rezonanță aspră, o comunicativitate directă, nerezervată, cele intime — poeziile de dragoste — sînt de o gingășie aproape stranie în ansamblul celorlalte poezii purtînd pecetea sfielii, a reticenței delicate în mărturisirea sentimentelor.*

*Iubita îi judecă poezia, îi arată greșelile, în timp ce poetul, timid în fața ei zîmbește complice și comic necăjit cititorului:*

Totul vede, to' dezleagă,  
Dar că versul din de jar  
I l-am scris că-mi este dragă  
Nici nu bănuie măcar!...

*O dragoste proaspătă, primăvăratecă, dar timid și încăpăținat ascunsă înmugurește în inimile a doi tineri mineri aflați în vilegiatură la Predeal.*

*Întîlnindu-se în grădina din apropierea gării, tinerii se justifică naiv:*

„Aștept un tren“, șoptește fata  
„Și eu aștept acceleratul!“

*Humorul voalat cu o tentă de duioșie ne-deghizată, reiese fie din contrastul dintre realitatea obiectiv înregistrată de poet, și perceperea subiectivă, transfigurarea aceleiași realități de către cei doi eroi („Și-atît de cald era în seară — Deși-nghetase controlorul!), fie din nepotrivirea dintre pretextul justificativ invocat de eroi („Aștept un tren“... etc...) și cauza reală a așteptării lor, vag insinuată de poet („... Și nici un tren n-o să mai vină — Dar ei, roșînd, tot mai așteaptă!“).*

*Aceste poezii îl descoperă pe N. Tăutu ca pe un poet de o fină sensibilitate, surprinzînd mișcările ușoare, imperceptibile sau profunde ale sentimentului. Din păcate, astfel de poezii sînt puține în volumul de care ne ocupăm. În schimb sînt tipărite și multe versuri banale, nepoetice, construite pe imagini demonetizate, golite de orice emoție, ca în poezia „Gajul“:*

Și eu ți-am dat  
— Ții minte, la fîntînă,  
Lîngă un plop întunecat —  
Un gaj, cum n-ai avut în mînă:  
Inima mea!

*„Poană“ poeziei constă în faptul că nici pînă în ziua de azi gajul n-a fost înapoiat, E de nerecunoscut în această poezie rece, artificială și neemoționantă, poetul sensibil care a compus „Elegie“ sau „Vilegiatură“.*

Dan Soreanu

## IANKA KUPALA : „VERSURI ALESE“ \*)

Acum mai bine de șapte decenii se năștea într-un sat din Bielorusia cel care avea să fie înflăcăratul cîntăreț al locurilor natale, Ianka Kupala. Poetul, fiu al unei familii de țărani săraci, își îngemănează suferințele și revoltele cu cele ale poporului său. Mai tîrziu, el îi va sărbători victoriile și cînta bucuriile, atunci cînd poporul bielorus, în sînul familiei popoarelor sovietice, va păși alături de ele, spre culmi luminoase. Această contopire cu suferința și cu aspirațiile poporului care s-a făcut simțită chiar la începutul carierei sale poetice, i-a alimentat opera cu o sevă neistovită.

Poetul își începe activitatea în anul revoluționar 1905, a cărui pecete sîngeroasă se imprimă pe cele dintîi versuri răzvrătitoare. Acum apare prima sa poezie „Țăranul“. De acum încolo, Kupala va fi cîntărețul țărănimii bielorusă, care își vede firescul aliat și conducător în clasa muncitoare revoluționară.

În versurile pe care Ianka Kupala le-a scris pînă la izbucnirea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie prind viață și relief în afara chipului eroului liric, ca reprezentant al revoltei populare, și o galerie de chipuri de țărani bieloruși. Să vedem care dintre acestea sînt tipurile preferate ale poetului, create mai pregnant de pana sa.

În prima sa poezie „Țăranul“, Kupala îl portretizează, la persoana întîia, cu deosebită vigoare pe țăranul sărac, exploatat, obișnuit, dar care nu disperă în fața condițiilor neasemuit de vitrege, vîdind o mare rezistență morală. Înșiruirea strofelor corespunde succesiunii de umilințe și mizerii la care el e supus. Fără de hrană și-o obține doar vlăguindu-și ființa, coborîtă fizic la un nivel animalic:

Cîștig cu trudă-o piine-amară,

Trudesc ca vita de porară.

Îi înconjoară de pretutindeni trufia claselor stăpînitoare, care-i asvîrlă în față disprețul ce-l au pentru țăran, considerat pe ultima treaptă a stării sociale:

Batjocuri se-asvîrleau spre mine  
Căci sînt țăran, un biet țăran!

.....  
Aud doar vorbe de ocară  
Căci sînt țăran, un biet țăran.

Lipsit de posibilități, el e condamnat să se zbată în bezna ignoranței și e lăsat pradă bolilor. Cumulul de suferințe și privațiuni e alit de apăsător, încît acestea parcă-l deslină peierii:

Să pier vor vremile haine  
Ca-n mlaștină un crîng sărman.

Răzbate atunci forța care-l va susține și care-l va duce la biruință. Conștiința că e țăran, că face parte din popor, creatorul tuturor bunurilor materiale și adevăratelor bunuri spirituale ale societății, acționează ca o pîrghie morală, ridicîndu-l peste degradarea la care e supus:

În veci voi ține bine minte  
Că-s om și eu, deși țăran!

.....  
Sînt hărțuit cu ne-endurare  
Dar voi trăi, căci sînt țăran!

Culorile puternice care sînt folosite în zugrăvirea mizeriei țăranului sărac și a forței sale morale conferă acestei poezii o neîntrecută valoare.

Alături de chipul țăranului sărac, apare figura mijlocașului, descrierii căruia poetul îi acordă o mare amploare. În concepția lui Ianka Kupala, acesta este un țăran robust, de o mare vigoare și de o deosebită curățenie sufletească. Departe de a fi un țăran idilic, care să-și fi construit un mic paradis agrest, fără nici o contingentă socială, acesta simte opresiunea claselor exploatatoare și afirmă necesitatea răsturnării lor. Pentru a înfățișa chipul unui astfel de țăran, Kupala a compus un larg poem în paisprezece cînturi, intitulat „Eu și ea“. E vorba de o căsnicie țărănească, în mijlocul naturii, ai cărei eroi sînt înzestrați cu o mare frumusețe morală. Poemul, amintin-

\*) „Versuri alese“, Ianka Kupala: Ed. Cartea Rusă, 1954.

du-l pe alocuri pe Virgiliu, cultivă un optimism viguros, izvorit din fericirea pe care o obțin bărbatul și femeea, uniți într-o profundă comuniune a sincerității de sentiment și a egalei colaborări în muncă.

În poemul „Eu și ea” scris în 1913, Kupala afirmă un pastoralism viguros, dând dovadă de o mare putere descriptivă și de o forță poetică deosebită, capabile să închege unitar un fragment de viață rustică, bogat prin varietatea aspectelor și profund prin marea puritate morală cu care-s privește munca și dragostea.

★

Trăind în mijlocul naturii, Kupala și-o asociază strigătului său de revoltă. Elementele naturii pe care le invocă în poezie nu străjuiesc ca decor ci sînt părtașe frămîntării sale.

Sălbăticia peisajului floral al Bielorusiei nu rămîne pentru Kupala doar prilej descriptiv. În freamătul secularilor codri natali, el aude ecoul dureroaselor frămîntări umane:

Codrule, spune tu, ce te frămîntă,  
Ce a stîrnit furtunaticul sfat?  
Oare revolta de soartă-ți cuvîntă?  
Răul din lume, au tu l-ai aflat?

.....  
Poate aflat-ai de cei sub obroc?  
Jalea umană-ntristă al tău ram?

Poate că vîntul, prin coama-ți hoinar,  
Șoptitu-ți-a-n taină despre-un gînd nou?

Poetul bielorus nu și-a-nfrățit natura cu poezia doar ca modalitate de exprimare artistică. Natura pe care o cîntă el e natura patriei sale, e leagănul natal, de care se simte legat prin mii de fire:

Pe natale locuri — căci așa ți-e firea—  
Capeți rădăcină, trainic, de nespus.

★

Năzuințele de libertate ale poporului bielorus, pe care le afirma Kupala în epoca precursorare Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, se văd împlinite odată cu triumful acesteia. Poetul slăvește acuma viața nouă, în care s-au petrecut uriașe transformări revoluționare.

Optimismul poeziei lui Kupala capătă o nouă tonalitate, sprințară, dac-am putea-o numi astfel, în care se reflectă vitalitatea și dragostea pentru o nouă viață a unui popor eliberat. Poetul nu cade în idilism, poeziile lui fiind mereu străbătute de o nedesmințită robustețe, firească poporului.

Întreaga viață a satului bielorus își schimbă înfățișarea datorită transformărilor revoluționare. Țăranul își leapădă întunecata haină a unei vieți de mizerie și îmbracă straiul de sărbătoare al unui trai în care primește dreapta răsplătire a muncii sale. Frățescul ajutor al muncitorilor de la oraș modifică radical aspectul satului, care se civilizează:

Unde-s cătunele-nșirate  
Suna-vor fabrici, victorios,  
Și-atunci, ca razele curate,  
Va năvăli lumina-n sate  
Stingînd opaiț fumeșos.

Nenumărate poezii a-nchinat poetul Ianka Kupala minunatelor realizări ale societății sovietice. De o deosebită vigoare și actualitate sînt versurile care îndeamnă poporul sovietic să-și străjuie cu vigilență hotarele și la nevoie să dea agresorilor o ripostă zdrobitoare. Poezia „Vechile tranșee” este elocventă pentru tăria ei combativă.

Dacă în perioada prerevoluționară Kupala își alege majoritatea eroilor poemelor de extindere epică din mediul țărănesc, în anii continuei dezvoltări a patriei socialiste, alături de figuri luminoase de colhoznic, apar de sub pana poetului, bărbăteștile chipuri ale muncitorilor sovietici. De preferință, eroii sînt muncitori, a căror activitate e legată strîns de înflorirea satului colhoznic.

Operația de mare amploare a asanării mlaștinilor Poleziei, în scopul fructificării lor agricole, inspiră lui Kupala largul poem „Pe malurile Oressei”. Această acțiune smulge la viață o întinsă regiune, care datorită vitregiei naturale, osîndea o întreagă populație la înapoiere. Furnicarul unui astfel de șantier este bogat în conflicte. Conștiințele înaintate înfruntă și înfrîng mentalitățile retrograde și piedicile naturale, relevîndu-și înaltele calități morale. În compoziția poemului, Kupala adoptă versus



de metrică scurtă, popular, care-i permite în iureș de avîntate strofe să descrie elanul colectiv.

Ianka Kupala și-a definit în nenumărate poezii calitatea de interpret al năzuințelor poporului, conturînd trăsăturile morale ale poetului combativ, și expunînd conținutul unei adevărate „ars poetica“.

Probitatea poetului se vedește în voința lui de a-și păstra intactă, în pofida oricăror tentații sau constrîngerii, îngemănarea cu poporul:

Nu-i cîntu-mi zis de-o strună mituită  
Nu-i poți găsi o vină-atît de grea .

.....  
Și nici un sunet n-o da asuprașii,  
Nu va primi o slujbă de lacheu.

Același e și sensul profund care se desprinde din frumosul poem „Curganul“.

Tema misiunii poetului, prin definire proprie, revine și în poeziile scrise după revoluție. Înlăturarea oricărei zăgaz îi smulge poetului strigăte de bucurie:

Acuma gîndu-mi zboară ca șoimul,  
deparie —  
Și liber și mîndru e cîntul mereu.

Cu un an înaintea morții, care a survenit în 1942, Kupala, ca și cum s-ar fi scotit la capătul creației lui, socoate venit momentul să aducă prinos de recunoștință celui care i-a insuflat forță întregii sale opere:

Pentru-a cîntărilor putere  
Poporului drag mulțumesc,  
Eu le cîntam cîndva-n durere  
A zi altfel cîntu-mi făuresc.

Poporului recunoștință  
Pentru-al poetului cuvînt!

★

Tălmăcirea volumului de „Versuri alese“ de Ianka Kupala se datorește Suzanei Delciu. Traducătoarea a reușit să păstreze în mare măsură ritmul, coloritul, și frumusețea versului poetului bielorus, în special în traducerea poemelor „Eu și ea“, „Curganul“ „Pe malurile Oressei“ și multe din poeziile mai mici.

Uneori, forțată de necesități tehnice, traducătoarea a introdus cuvinte de prea puțină frumusețe poetică. De exemplu: „flamă“, în loc de flacără, „căpății“ în loc de capete. Alteori, dă dovadă de incorectitudini logice. În poezia „Nu sînt poet“ datînd din 1907, versul original tratînd despre fericire: „Toți o știm noi — e multă sau puțină“ a fost tradus cu „Dar ea, de curînd, pe la noi s-a ivit“ — ce evident nu corespunde realității istorice. În versul din poezia „Acolo“, „Deci sus! Și tari fiți, zid de piatră. Pe lîngă orișicare drum“, prezența particulei „lîngă“ e lipsită de sens. De asemeni, „Hotarul țării ce nu doarme“ ar vrea să spună despre dușmanii care nu dorm la hotarul țării, dar în felul în care e exprimat, versul n-are înțeles.

O mai mare exigență din partea traducătoarei, ar fi înlăturat deficiențele mai sus menționate. O observație ar fi de făcut și editurii, asupra notei biografice în care nu se indică anul morții lui Kupala, cititorul neavertizat putîndu-l socoti în viață, și asupra introducerii poemului „Curganul“ în secțiunea dedicată poeziilor și nu în cea a poemelor, conform ediției originale.

O. Starek

## PENTRU TRIUMFUL PĂCII \*)

Vorbind la cel de al doilea Congres al scriitorilor sovietici despre literatura progresistă a lumii, N. Tihonov semnala printre operele de frunte ale literaturii canadiene contemporane romanul lui Dayson Carter

„Viitorul e cu noi“, apărut recent în traducere și în țara noastră.

Dayson Carter este un renumit savant și scriitor canadian, un eminent activist pe tărîm social.

\*) Dayson Carter „Viitorul e cu noi“, E.S.P.L.A.

Autor a numeroase lucrări științifice cu caracter publicistic, Dayson Carter s-a făcut cunoscut prin interesantul eseu „În ce constă răul?“, consacrat analizei marasmului vieții economice a Canadei actuale, devenită semi-colonie americană. În opinia publică mondială, Dayson Carter și-a câștigat celebritatea prin cartea sa de largă popularitate „Arma secretă a Rusiei“, publicată în timpul celui de al doilea război mondial și în care se ocupă de știința sovietică.

În 1945, scriitorul întreprinde o călătorie prin Uniunea Sovietică, iar la întoarcerea în Canada, împreună cu soția sa, Charlotte Carter, scrie reportajul „Noi am văzut socialismul“, mărturie lucidă a unui savant și literat despre superioritatea sistemului socialist, mesaj de caldă și sinceră admirație pentru patria lui Lenin-Stalin.

Având ca titlu cuvintele devenite lozincă dintr-un scripitor discurs al lui Ilya Ehrenburg, „Viitorul e cu noi“ este un roman despre realitățile vieții din Canada actuală, o carte care vorbește despre lupta pentru pace. Străbătut de un puternic spirit polemic, scris cu multă vervă, romanul prezintă o serie de eroi vii și fapte de o mare veridicitate, care acționează cu putere asupra conștiinței cititorului.

Doă lumi se înfruntă în romanul „Viitorul e cu noi“; de o parte lumea inginerului constructor Allan Baird, a ziaristului comunist Michael Langner, a pastorului Finlex și a altor oameni cinstiți, iar de cealaltă parte câțiva potențați odioși și veninoși, reprezentați de boss-ul Raimond Farnoy, agentul de presă Morton Cain, profesorul — pe care unul din eroi îl numește „cocotă academică“ — întruchipat de Leonard Sommerville și alții.

La începutul cărții, Allan Baird, eroul în jurul căruia gravitează întreaga acțiune, socotește politica o „afacere murdară“; pasionat cercetător al științei, de o integritate morală având puritatea cristalului, inginerul nu vede nimic în lume dincolo de casa și laboratorul său, dincolo de ciocotitoarea sa dragoste pentru Cora, soția lui, pe care în lumă o numește descoperitoarea „elizirului“ fericirii sale.

Allan Baird nu este un comunist și

nici nu împărtășește convingerile comunistilor. Mai mult, prin soția lui, fiică a unui miliardar — ar fi părut poate firesc ca inginerul să fie atras spre lumea „regilor“ neîncoronați ai diverselor produse industriale, fie ele avioane hipersonice sau chiloși de damă din nylon „invizibil“, o invenție ultrarecentă. Totuși, Allan Baird, optimistul, însetatul de viață și fericire este sincer revoltat de cinismul, de invitația odioasă, sprijinită de fabuloase promisiuni bănești pe care i-o face unul din coproprietarii fabricii. „Partea proastă e că invenția dumitale îi va ajuta pe oameni să trăiască mai mult. Acum, însă, se cere să nascocеști ceva cu care să omori oamenii mai repede“.

Atitudinea lui Allan Baird față de problema păcii devine piatra unghiulară a atitudinii sale față de viață, față de societate. De fapt, unul din meriele esențiale ale cărții constă, tocmai, în faptul că înfățișează căile concrete, tipice, pe care oamenii din cele mai diferite straturi ale societății ajung să participe la lupta pentru pace.

Reacțiile eroului central sînt urmărite cu o migală și cu un simț al realităților demne de pana unui mare cunoscător al psihologiei umane, dar totodată și a motorului care pune în mișcare viața societății.

Oglindind încadrarea în lupta pentru pace a oamenilor din diferite straturi ale societății, romanul lui Dayson Carter are meritul deosebit că demască metodele mac-carthyste folosite de reacțiunea americană pentru intensificarea isteriei războinice și atomice.

Esența acestor odioase metode asupra cărora romancierul își îndreaptă ascuțișul satirei sale necruțătoare este expusă clar de una din uneltele „bossului“ Raimond Farnoy, agentul de presă Morton Cain, cel care îi stimulează gîndirea după o metodă proprie (alcool plus „extaz“ freudian).

Desfășurarea romanului lui Carter culminează prin procesul intentat partizanilor păcii și elementelor progresiste, proces sprijinit pe declarațiile calomnioase ale profesorului Sommerville, un tip odios, care din așa zis „prieten“ al păcii cum căutase să se arate la început, pînă ce Baird îi arătase

intențiile sale, își dă arama pe față și se alătură complotului reacțiunii împotriva luptătorilor pentru pace.

Scritorul, nu a avut nevoie să afabuleze; toate faptele pe care le prezintă cartea sa le-a găsit în realitate — ele constituie o reflectare directă a multor procese înscenate de reacțiunea fascistă după același calapod și avînd o lungă tradiție, de la cazul Thomas Muni și pînă la incendierea Reichstagului, de la suprimarea lui Sacco și Vanzetti pînă la electrocutarea soților Rosenberg și aruncarea în închisoare a conducătorilor Partidului Comunist din S.U.A.

Romanul conține numeroase pagini scrise cu patos și încredere nestrămutată în triumful adevărului, în triumful cauzei păcii și a viitorului. Asemenea pagini sînt, de pildă, cele consacrate descrierii rezistenței, a faptelor cu adevărat eroice ale bătrînului comunist Michael Langner. Din spitalul unde este păzit cu strășnicie de cerberii lui Morton Cain și unde este adus după ce este zdrobit în bătaie, Langner găsește totuși posibilitatea de a trimite redacției rapoartele ce demască înscenarea boss-ilor.

Mari merite are romanul lui Carter în prezentarea activității comuniștilor. Astfel, spre deosebire de unele romane ale scriitorilor progresiști din apus, în care chipurile comuniștilor sînt prezentate încă în chip palid, în cartea lui Dayson Carter ei apar ca niște oameni vii, dotați cu multă personalitate, luptători „în carne și oase”, pe care dușmanii nu reușesc nici să-i înșele și nici să-i intimideze. Asemenea luptători sînt Teold Kerby și studentul comunist Calein Finley. Scena confruntării acestor doi eroi, în care ei se comportă cu multă tărie, dovedind o rezistență morală de neînfrînt, amintește de procedeele asemănătoare folosite de hitleriști în Uniunea Sovietică, în cele din urmă dovedite cu totul neputincioase în fața fermității de neclintit a omului nou — „arma secretă” a comuniștilor.

De aceea nu putem fi de acord cu observația nejustă din prefața romanului în care se susține că: „Dayson Carter nu reușește să

contureze destul de puternic figurile comuniștilor, el nu arată decît schematic lărgirea orizontului lor politico-ideologic, influența lor asupra maselor”. (Horia Liman).

În schimb, ni se pare întru totul justă observația din prefață după care o lipsă destul de serioasă a romanului lui Carter constă în insuficienta conturare a rolului pe care îl joacă, în acțiunea de spargere a unității muncitorești, social-democrația de dreapta.

Dacă din acest punct de vedere romanul lui Carter păcătuiește, dacă el nu evidențiază cu claritate ideea că lupta împotriva orînduirii capitaliste este indisolubil legată și de lupta pentru demascarea agenturii oportuniste din rîndurile clasei muncitoare, merite deosebit de mari îi revin autorului în conturarea unui alt tip de intelectual, a polului opus lui Allan Baird, reprezentat prin abjectul Leonard Sommerville.

Chipul lui Leonard Sommerville, modul lui de viață, filozofia și vederile lui întru-chipează simbolic, ca un munte de putregai, întregul arsenal de care se folosește reacțiunea americană pentru a-și explica pretențiile la dominația mondială, pentru a narcotiza conștiința maselor. Utilizînd tonurile corozive ale satirei, romancierul reușește să creioneze portretul unui reprezentant tipic al filozofiei reacționare, care nu este numai un eclectic vulgarizator, ci și un „gînditor” ce caută și găsește un „modus vivendi” ideologic pentru concepțiile găunoase ale burgheziei capitaliste.

Esența criminală a concepțiilor lui Somerville este sondată în profunzime de autor și nu numai cu intenția de a caricaturiza, ci de a lovi cu patimă, cu ură în șandramaua fabricanților de noroi filozofic ai reacțiunii.

Arătînd prin imagini artistice că problema păcii este o chestiune vitală care interesează pe orice om de pe suprafața globului, romanul lui Carter constituie un document mobilizator, o carte de mare actualitate care demonstrează un adevăr mareș al vremilor noastre: „Cauza păcii este de neînviins!”

Mihail Cosma

## „TÎNĂRUL SCRITOR“ Nr. 4, APRILIE 1955

Și în acest număr al revistei poezia se menține în frunte. Nicolae Tăutu în „Mausoleul“ și Virgil Teodorescu în „De-am aduna oceanul“ închină versuri inspirate marelui conducător al omenirii progresiste, V. I. Lenin, la cea de a 85-a aniversare a zilei sale de naștere. E de semnalat cu acest prilej, revenirea la o activitate poetică mai intensă a lui Virgil Teodorescu, care a început să publice mai des în revistele noastre, de la o vreme încoace.

O poezie care suscită interes, intitulată „Judecata“, publică Al. Andrițoiu. Poetul face un rechizitoriu asupra tuturor din toate orînduirile, celor care au domnit în „grădini suspendate“ și au scris porunci pe papirusuri pentru măcelărirea popoarelor, celor care au distrus civilizația incașilor, au ars pe Giordano Bruno și pe Galileu, celor care astăzi amenință cu bomba atomică. În antiteză, poetul ridică în slavă munca pașnică a oamenilor simpli, adevărații făuritori ai istoriei. Prin viziunea ei largă, „Judecata“ se înscrie ca o meritorie încercare de poezie filozofică. Spunem încercare, deoarece pînă la veritabila poezie filozofică, în care ideile capătă forma emoțională a imaginii și o profundă solemnitate, poetul mai are de urcat cîteva trepte. Deocamdată versurile lui Andrițoiu enumără fapte -- iar comentariile de ordin general care ar trebui să dea sevă poeziei sînt de un patetism mediocru:

A fi înseamnă luptă și lumină,  
A îi înseamnă pace, bucurie, etc.

ori numai grandilocvențe:

Priviți-mă-s puternic, prometeic,  
voi mărunțimi ai urii și ocării,  
priviți-mă-s măreț și epopeic, etc. etc.

Aceasta dovedește că poetul deși a remarcat evenimente semnificative din istoria umanității, n-a avut o idee personală proprie atunci cînd a fost vorba să interpreteze întregul proces istoric. Ca și în alte scrieri ale sale, în versurile intitulate „Cînd teii-s înverzîți“, Florin Mugur se vădește a fi un tînăr poet al adolescenței. Poetul se complăce în plimbările pe sub castanii în floare, simțindu-se „brav căpitan pe-ale visării

năvi“. În momentele de grea încercare, simțirilor adolescenței li se adaugă o atitudine de maturitate:

Nici cînd lovim din față ucigașul,  
Cu forța unui mare adevăr,  
Nu-și pot afla în inimă sălașul  
Copilărești sfiieli și-nduioșări.

Amestecul acesta de gingășie și forță, de naivitate și încruntare serioasă constituie nota originală a poeziei „Cînd teii-s înverzîți“, precum și a drumului de creație pe care pășește tînărul poet. Acelaș elan tineresc se degajă și din poeziile publicate de Mihaela Monoranu: „Poetul sovietic“, „Prietenii“ și „Ramura de alun.“

Izbucnite dintr-un sentiment puternic de ură, uneori cu răbufniri violente, sînt versurile Doinei Sălăjan din poezia „Strada eroului necunoscut“. Ne rezumăm a transcrie unul din fragmentele cele mai bune. E vorba de un personaj din lumea „bună“ de altă dată și care astăzi cată cu venin și dușmănie la orînduirea nouă din țara noastră:

O, te cunosc, te știu, îmi amintesc  
De traiul tău trecut, împărătesc.  
Și îți cunosc și visul tău de-acum,  
Dănsînd drăcesc prin flăcări și prin fum.  
Pe un mormînt imaginar tu duci  
Imaginare, brațe reci, de cruci.  
Din sîngele celor aprinși pe rug  
Ar crește sculpitorul tău belșug.

După cum vedem, numărul de față al „Tînărului scriitor“, continuînd tradiția bună, cîștigată de la o vreme, oferă cititorului un buchet de poezii bogat, proaspăt, viu colorat. Nu ne îndurăm să trecem mai departe, înainte de a discuta poeziile „Jurămînt“ și „Pămîntul țării mele“ de Grigore Hagiu, nume care apare pentru prima oară într-o publicație. Versurile de început ale „Jurămîntului“, în care poetul evocă plecarea în război a tatălui său, arată calități reale. Descrierea faptului nu se face la împlinire ci în scopul de a crea o atmosferă. Culorile aruncate de poet asupra tabloului reușesc să transmită cititorului sentimentul de jale și de apăsare sufletească:

Într-o zi cu trist și palid soare,  
Fără glas de mierlă sau porumb,  
Echipat ca un soldat de plumb,  
Tata s-a pierdut încet spre zare.

Țepii bărbii, greul din privire,  
Haina cu miros de militar,  
Plînsul mamei oboșit și rar  
Mi-au rămas adînc în amintire.

*Anume șovăire între descrierea poetică a realității și convenționalism nu-i e străină poeziei amintite și nici celei intitulată „Pămîntul țării mele“, fapt care arată că poetul va trebui pe viitor să lupte cu hotărîre împotriva acestei slăbiciuni — spre a valorifica ceea ce e prețios și propriu talentului său.*

*Asupra materialelor de proză din revistă nu se poate face o apreciere unitară. Reușită este schița lui Pop Simion, — „Secol nervos“, care confirmă talentul de prozator al acestuia. Pop Simion are talentul de a crea oameni și de a povesti întâmplări într-un mod captivant. Schița de față constituie un progres față de cele publicate de tînărul scriitor pînă acum. Pe un șantier, autorul, ca reporter, reîntîlnește pe un bătrîn arhitect — care sta ca stupefiat privind ritmul necrezut de rapid în care se desfășurau lucrările. „Secol nervos — asta nu e bine“, își spune mereu nemulțumit bătrînul, mare admirator al tehnicei apusene și mai ales al celei austriece. Dar într-obună zi un excavator sovietic, sosit de curînd pe șantier, îl uluiește pur și simplu pe bătrînul arhitect. Ca pasionat om de meserie, el stă cu ceasul în mînă și cronometrează mișcările colosului scofînd exclamații de surpriză la constatarea imensului randament al lucrului efectuat. Și tînărul prozator care comentase pe tot parcursul schiței atitudinea personajului, scoate această concluzie cu înțeles simbolic: „Mi se părea că am lăsat acolo, în larma șantierului, nu făptura pîrprie a unui inginer bătrîn, ci făptura mirată, făptura în miniatură a unui veac apus, depășit, care cronometrează cu ajutorul unui ceas viața unui șantier, cronometrează pulsul sănătos al secolului nostru...“*

*Celelalte lucrări în proză suscită unele rezerve. E vorba, în speță, de reportajul*

*„Podgorii“ de Traian Coșovei și schița „Ora două după miezul nopții“ de Constantin Potîngă. Reportajul lui Traian Coșovei poartă un titlu înșelător. Deși se referă la niște schele de gaz metan, se intitulează „Podgorii“... Dar cititorul nu e alît lezat de faptul că în loc de vin i se prezintă gaze naturale. cît mai ales pentru faptul că Traian Coșovei literaturizează în mod excesiv oamenii și întâmplările descrise. Geologul Oprescu, aflat în centrul reportajului, ține lecții savante despre așezarea straturilor de pămînt, despre ceea ce a fost în trecut și n-o să fie în viitor cu sondele sale — fără să aflăm prea multe despre caracterul său. În schimb, autorul are mania comparațiilor abstracte. Pe geolog îl compară cu un „duh al orașului“ — un tip de colecționar de antichități. Pe un sondor pe care îl întîlnește îl compară cu un profesor. Traian Coșovei își dă multă silință să descrie cu exactitate și amănunțit peisagiile și munca oamenilor. Totuși, reportajul nu este interesant. Fapte și oameni nu rămîn în amintire. Cred că aceasta se datorește faptului că autorul își închipuie că reportajul se mărginește la reproducerea evenimentelor cotidiene, mărunte din viața oamenilor. Reporterul a umblat cu geologul Oprescu, a vizitat cîteva sonde, a ascultat explicațiile specialistului, apoi le-a transcris conștincios pe hîrtie. Dar alîta lucru nu este suficient. Reportajul devine operă literară în măsura în care cotidianul e ridicat la înălțimea faptului semnificativ, capătă relieful unui lucru neobișnuit. Geo Bogza, deși tratează fapte mărunte, uluiește pe cititor prin semnificațiile neobișnuite pe care le relevă. Traian Coșovei caută să remedieze slăbiciunile din conținut prin literaturizare, făcînd digresiuni și comparații abstracte. Iar la sfîrșit, cînd reporterul declară despre eroul său: „El — da, era o putere, UN OM stăpîn al adîncurilor și al luminii. Vieții, luminii pătimaș îndrăgea, scormonea adîncul pămîntului...“ afirmația sună în gol.*

*În schița lui Constantin Potîngă este evocat actul de eroism al unui tînăr acarde la căile ferate, Constantin, care cu prețul vieții lui salvează un tren de la deraiere. Surprins noaptea de bandiți sabotori în*

cabina lui, imobilizat cu frînghii, el reușește să răstoarne un felinar, provoacă un incendiu și cu riscul de a fi ars de viu, avertizează trenul ce se apropie de primejdia existență. Schița are însă stîngăcii evidente care îi reduc simțitor valoarea. După un început cuminte (înfățișarea venirii la serviciu a lui Cristian și instalarea lui în cabină), subit, fără nici o pregătire prealabilă sau măcar vreo sugerare, năvălesc trei indivizi mascați, îl leagă burduf și dispar în pădure. Surprinzătoare înnodare a conflictului! Noi, care ne așteptam la o poveste tihnită, ne-am pomenit dintr-odată în plină aventură. Cititorul e mai uluit decît însuși eroul care zace pe podele cu mîinile legate și prin mîntea căruia trec „zeci de gînduri“. Procesul de conștiință al tînărului însă e complet convențional. Prin fața ochilor săi defilează fata care-l iubește, trenul încărcat cu „alîtea combine care ar face minuni pe zeci de ogoare...“

In primul moment, Cristian, cuprins de slăbiciune, e gata să renunțe la actul eroic. Dar iată că din nou îi defilează prin fața ochilor chipul iubitei și apoi trenul: cum se va mai uita Geta la el cînd va ști că n-a fost în stare să salveze de la pieire trenul... Zeci de mașini pe care le așteptau mii și mii de țărani. Frămîntarea apare ca o ciocnire de motive abstracte și deci neconvincătoare. La aceste scăderi ale schiței se pot adăuga și observații critice cu privire la folosirea limbii literare. Constantin Poîngă scrie: „el nu va mai putea vedea niciodată cu ochii lui asemenea tablou...“ Precizarea: „cu ochii lui“ e inutilă, ca și cuvintele „în dezordine“ din fraza: „Gîndurile i se învâlmășeau fără conținere în dezordine...“,

fiindcă învâlmășirea presupune de la bun început dezordine. „Cristian închise ochii. Îi strînse cît putu. Nu-i desfăcu multă vreme“. A închide ochii e bine spus, dar a strînge și a desface ochii — așa cum se înțelege din context — e prea din cale afară.

In sectorul criticii literare se relevă interesantul articol al lui M. Novicov, intitulat „Poezia. creatoare de dragoste nouă—“, cu privire la poezia lui V. V. Maiakovski. Scris într-un stil patetic, articolul se ocupă de o latură foarte însemnată a poeziei maiakovskiene: lupta împotriva moralei burgheze și mic-burgheze, temă literară în care poezia noastră rămîne încă tributară trecutului. Folosind un material inedit din versurile lui Maiakovski, netraduse în romînește — articolul prezintă un interes deosebit pentru scriitorii noștri maturi și tineri — mai ales prin faptul că atrage atenția asupra unor obiective de luptă de imediată actualitate.

Bine scrisă, adeseori cu un condei „artist“ și cu multă înțelegere a fenomenului dramatic, este cronică Ecaterinei Oproiu despre piesa lui Virgil Stoescu „Drumul soarelui“. Deși face observații critice substanțiale, care ținesc în însăși structura piesei, cronicara, fără să renunțe la exigența cea mai înaltă, se adresează autorului pe un ton cald, menit să nu-l descurajeze ci să-l facă să înțeleagă mai bine natura slăbiciunilor lucrărilor sale. Sperăm că Ecaterina Oproiu, care scrie nejustificat de puțin în ultima vreme, va publica mai des în revistele noastre. In sectorul criticii, revista are o mulțime de rubrici pe care cititorul le urmărește cu mult interes.

V. N.